MINISTERUL EDUCAŢIEI ŞI CERCETĂRII

PSIHOLOGIE Mielu Zlate – coordonator Tinca Creţu Nicolae Mitrofan Mihai Aniţei Manual pentru clasa a X-a 2005

Acest manual este proprietatea Ministerului Educaţiei şi Cercetării. Manualul este aprobat prin Ordinul Ministrului Educaţiei şi Cercetării nr. 3787/05.04.2005, în urma licitaţiei organizate de către Ministerul Educaţiei şi Cercetării, este realizat în conformitate cu programa analitică aprobată prin Ordinul Ministrului Educaţiei şi Cercetării nr. 4598/31.08.2004 şi este distribuit gratuit elevilor.

ACEST MANUAL A FOST FOLOSIT DE:

Anul	Numele elevului care a primit manualul	Clasa	Şcoala	Anul şcolar	Starea manualului*:	
					la primire	la returnare
1						
2						
3						
4						

*Starea manualului se va înscrie folosind termenii: nou, bun, îngrijit, nesatisfăcător, deteriorat.

Cadrele didactice vor controla dacă numele

elevului este scris corect.

Elevii nu trebuie să facă niciun fel de însemnări pe manual.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Psihologie: manual pentru clasa a X-a / Mielu ZIate,

Nicolae Mitrofan, Tinca Creţu, Mihai Aniţei.

— Bucureşti: Aramis Prinţ, 2005

ISBN 973-679-234-X

I. ZIate, Mielu

II. Mitrofan, Nicolae

III. Creţu, Tinca

IV. Aniţei, Mihai

159.9(075.35)

Autori: Prof. univ. dr. Mielu Zlate (coordonator), prof. univ. dr. Tinca Creţu, prof. univ. dr. Nicolae Mitrofan, conf. univ. dr. Mihai Aniţei Referenţi: Prof. univ. dr. Elena Bonchiş; prof. univ. dr. Ion Negreţ-Dobridor Redactor: Nicol Pop DTP: Liviu Dobreanu

ISBN 973-679-234-X

Copyright © 2005 Aramis Print s.r.I. toate drepturile rezervate

Aramis Prinţ s.r.I. Redacţia şi sediul social:

B-dul Metalurgiei nr. 46-56, cod 041833, sector 4, Bucureşti, O.P. 82 – CP. 38

tel: (021)461.08.10/14/15; fax: (021)461.08.09/19.

E-mail: office@edituraaramis.ro; office@megapress.ro

Departamentul desfacere: tel: (021)461.08.08/12/13/16; fax: (021) 461.08.09/19;

E-mail: desfacere@edituraaramis.ro
Tipărit la MEGA press holdings s.a,
Aramis

„Psihologia este o lumină indispensabilă înţelegerii, apropierii şi ascensiunii umane.” (Vasile Pavelcu, 1964)

*

„Eu cred că psihologia trebuie să se ocupe mai mult de problemele importante ale poziţiei omului în lumea de azi şi spun acest lucru deoarece toate problemele importante ale omenirii – război şi pace, exploatare şi fraternitate, ură şi dragoste, boală şi sănătate, înţelegere şi neînţelegere, fericire şi nefericire – conduc la o mai bună înţelegere a naturii umane şi la o psihologie cu aplicaţii distincte pentru viaţa omului.” (Abraham H. Maslow, 1970)

„Cei care se preocupă de cercetarea faptelor omului nu întâmpină dificultate mai mare decât să le lege la un loc şi să le analizeze în aceeaşi lumină.” (Montaigne, 1588)

„A înţelege omul pentru a-l perfecţiona, aceasta este adevărata menire a psihologiei.” (S.L. Rubinstein, 1957)

„Arta de a fi psiholog nu se învaţă, ci se trăieşte şi se experimentează, deoarece nu există un complex de canoane care să-ţi dea cheia misterelor psihice, a structurilor diferenţiale ale vieţii sufleteşti.

Nu eşti un psiholog bun dacă tu însuţi nu eşti un subiect de studiat, dacă materialul tău psihic nu oferă zilnic o complexitate şi un inedit care să excite curiozitatea ta continuă. Nu te poţi iniţia în

misterul altuia, dacă tu însuţi n-ai un mister în care să te iniţiezi.” (Emil Cioran, 1934)

Scrisoare deschisă pentru elevi sau în loc de Cuvânt înainte

Dragi elevi, Când am început elaborarea acestui manual, împreună cu ceilalţi autori m-am gândit în primul rând la voi, toate demersurile noastre fiind ghidate de spusele scriitorului grec Plutarh: „Capul tânărului nu-i un vas pe care trebuie să-l umpli, ci o făclie pe care s-o aprinzi, astfel încât mai târziu să lumineze cu o lumină proprie”.

Cum am încercat să traducem în fapt un asemenea deziderat?

... printr-un conţinut ştiinţific modern şi dens, dar accesibil (desigur că pe alocuri veţi întâlni şi informaţii mai greu de înţeles de la prima vedere, pentru descifrarea acestora apelaţi la ajutorul profesorului);... prin nenumărate exemple preluate din viaţa cotidiană, adeseori chiar din viaţa voastră de elevi, cu intenţia sublinierii caracterului practic-aplicativ al psihologiei;... printr-un şir de exerciţii şi teme, zicem noi incitante şi solicitante, menite a facilita implicarea directă în soluţionarea lor şi mai ales învăţarea prin descoperire. Vă ofer doar un singur exemplu. Exerciţiu: frecvent se vorbeşte despre „limbajul trupului”, sintagma respectivă pătrunzând şi în titlul unor cărţi.

Credeţi că este corectă? Argumentaţi-vă opţiunile. Dacă da – de ce? Dacă nu de ce? Numai parcurgând lecţia despre comunicare şi limbaj, veţi afla răspunsul corect. Astfel de exerciţii sunt

presărate mai peste tot în manual;... printr-un limbaj concis şi expresiv şi nu tehnicist, încărcat, greoi;... prin antrenarea voastră în efectuarea unor aplicaţii practice constând în „mici experimente” sau „micro-cercetări”, pentru a vă forma gândirea independentă şi creativă, dar şi un minimum de deprinderi necesare unui viitor cercetător;... În fine, prin ilustraţii cât mai sugestive care să vă îmbogăţească informaţiile teoretice, să vă stimuleze gândirea analitică şi critică, să vă determine a imagina alte variante posibile. Aţi avut curiozitatea să răsfoiţi şi să vedeţi unele dintre vignetele cu care se deschide fiecare lecţie? Dacă da, trebuie să recunoaşteţi că cel puţin unele dintre ele sunt extrem de reuşite.

Ce veţi găsi in acest manual?

Mai întâi, cum este şi firesc, câteva informaţii despre psihologie şi obiectul ei de studiu. Ştiţi din experienţa proprie că atunci când vă întâlniţi cu o persoană necunoscută încercaţi să aflaţi cât mai multe lucruri despre ea: cum o cheamă?, ce vârstă are?, cu ce se ocupă?, ce interese şi aspiraţii o animă? etc. Acelaşi lucru este valabil şi pentru situaţia întâlnirii cu un domeniu nou al cunoaşterii, cu o nouă materie/disciplină de învăţământ. Când aţi aflat că în clasa a X-a, veţi face psihologia, probabil că imediat v-aţi formulat o serie de întrebări. La unele dintre acestea, încercăm să răspundem în prima parte a manualului, circumscriind obiectul de cercetare al psihologiei, legitimitatea ei ca ştiinţă, specificul metodelor şi legilor psihologiei, complexitatea psihicului şi a ipostazelor sale – conştient,

subconştient, inconştient.

Se trece apoi, în partea a doua, la prezentarea „instrumentelor” psihice necesare procesării informaţiilor. Un psiholog american spunea despre om că este o „fiinţă informavoră", adică o fiinţă care se hrăneşte cu informaţii. Într-adevăr, din prima şi până în ultima clipă a vieţii sale, omul este bombardat cu mii, milioane şi chiar miliarde de informaţii. Toate acestea trebuie să fie captate, înregistrate, prelucrate, introduse apoi în dispozitivele reacţional-comportamentale. Ori pentru a putea face acest lucru, omul are nevoie de o serie de „mijloace” sau „instrumente”

psihice. Unele dintre ele sunt mai simple (senzaţii, percepţii, reprezentări), altele sunt mai complexe (gândirea, memoria, imaginaţia). Primele asigură contactul direct, nemijlocit cu realitatea, cu însuşirile concrete, simple, care transpar la suprafaţa obiectelor şi care sunt, cel mai adesea, superficiale, neesenţiale. Altele, în schimb, mijlocesc intrarea în posesia însuşirilor abstracte, ascunse ale obiectelor şi fenomenelor. Cunoaşterea senzorială se continuă cu cea raţională, iar aceasta din urmă deschide căi nebănuite pentru noi demersuri cognitive.

> Ştiţi însă, tot din experienţă, că oricât de dotaţi aţi fi în planul cunoaşterii, oricât de dezvoltate vă vor fi gândirea, memoria, capacitatea reprezentativ-imaginativă etc, nu veţi obţine în mod obligatoriu şi performanţe. Dacă nu sunteţi împinşi, stimulaţi şi direcţionaţi de ceva anume, mai ales de ceva care să vină din interiorul vostru, atunci potenţialităţile şi disponibilităţile

cognitive pot rămâne într-o stare latentă, nefinalizate şi nefructificate. De aceea este necesară punerea în mişcare a comportamentelor prin forţe interne. Acest fapt îl veţi putea face dacă veţi recurge la mecanismele de stimulare şi energizare a comportamentelor, adică la motivaţie şi afectivitate, pe care le veţi găsi tratate în partea a treia a manualului.

> Sunt şi momente în viaţă, chiar destul de multe, când trebuie să efectuaţi activităţi mai complexe şi dificile, să vă refaceţi echilibrul perturbat de o serie de factori aleatori, neprevăzuţi, să depuneţi efort pentru menţinerea echilibrului când este necesar. Nu veţi putea face acest lucru decât dacă veţi dispune de o serie de mecanisme, numite mecanisme de reglaj psihic. În rândul acestora, se încadrează comunicarea şi limbajul, atenţia şi voinţa, aceasta din urmă fiind forma superioară de reglaj psihic. Cu toate acestea, veţi face cunoştinţă în partea a patra a manualului.

> Fără îndoială ca dispozitivele cognitive, cele stimulator-energizante, ca şi cele de reglaj psihic sunt absolut necesare pentru buna desfăşurare a activităţii.

Dacă însă ele nu sunt corelate, integrate şi sudate de o instanţă superioară, s-ar putea ca valenţele lor să se risipească în van. Mecanismul integrator care asigură buna funcţionalitate a întregii activităţi psihice umane este personalitatea. În partea a cincea a manualului, veţi afla câteva lucruri despre personalitate, în general, apoi despre laturile ei (temperament,

aptitudini, caracter, inteligenţă, creativitate).

> Personalitatea nu este însă ceva abstract, ci, am spune, cea mai vie, complexă şi dinamică expresie a fiinţei umane. Personalitatea se formează treptat, intră în relaţii cu alte personalităţi formându-se pe sine şi influenţând formarea altora, îşi elaborează o imagine despre sine, dar şi despre altul, se implică într-o serie de comportamente prosau antisociale. Personalitatea în contextul vieţii cotidiene constituie obiectul ultimei părţi, a şasea, a manualului de faţă.

în intenţia mea şi a colaboratorilor mei, structura manualului este coerentă şi integratoare. Ea este concepută ca o trecere treptată de la simplu la complex, de la cunoaşterea mai întâi a elementelor psihice bazale, fundamentale ale fiinţei umane, pentru ca, în final, să se ajungă la expresia ei ultimativă – personalitatea.

Cel mai în măsură să cunoască şi să „stăpânească” întreaga problematică psihologică a fiinţei umane este, fără îndoială, psihologul, acest „violator de mistere”

sau „suprem indiscret”- după cum îl numea Emil Cioran. Nu-i mai puţin adevărat că un oarecare acces la cunoaşterea psihologică a omului o are orice persoană, chiar şi fiecare dintre voi. Numai că această cunoaştere este empirică, ea se ridică doar la nivelul cunoaşterii de bun-simţ. De aceea, vă invităm să faceţi saltul din lumea incertă şi amăgitoare a cunoaşterii empirice în lumea certitudinii, autenticităţii şi rigurozităţii cunoaşterii ştiinţifice. Învăţarea psihologiei vă va

ajuta să intraţi în posesia unui corp de informaţii ştiinţifice mai puţin cunoscute până la vârsta la care vă aflaţi, dar vă va facilita, sperăm, mai buna cunoaştere a propriei voastre personalităţi şi a personalităţii altora. Ideal ar fi ca, pornind de la unele sugestii din manual, să vă autoconstruiţi o personalitate puternică, viguroasă. „Adevărata menire a psihologiei – arătam într-o lucrare a mea („Omul faţă în faţă cu lumea”, 1988, pagina 321) – este de a contribui la asigurarea unei existenţe omeneşti, a unei conştiinţe demne, a unui «suflet» înaripat de idealuri nobile şi îndrăzneţe, însoţit de capacitatea de a le traduce în fapt”. Dacă măcar o parte dintre aceste deziderate vor găsi ecou, prin învăţarea psihologiei, în conştiinţa şi comportamentele voastre, noi, autorii acestui manual, ne declarăm satisfăcuţi.

Vă dorim spor la învăţare!

Prof. univ. dr. Mielu Zlate, coordonatorul manualului

Introducere ia ca ştiinţă încotro se află obiectul psihologiei?

pertinente şi greu de combătut.

Astfel, s-a contestat statutul de ştiinţă a psihologiei prin exacerbarea unor caracteristici ale psihicului (caracterul lui I individual, unic) care intră în contradicţie cu |

atributele ştiinţei, aceasta studiind generalul, I universalul. În acelaşi mod, s-a procedat şi cu I metodele şi legile psihologiei. S-a spus despre metodele psihologiei că sunt subiective şi nu â obiective, că ele demonstrează evidenţa sau nu 1

demonstrează „nimic”, că nu sunt adecvate I

specificului obiectului cercetat etc. La fel, I despre legile psihologiei s-a afirmat că sunt o ^

simplă condensare a experienţei curente şi nu |

ajută la prevedere, că sunt calitative şi nu I cantitative, empirice şi nu ştiinţifice. Pornindu- I se de la aceste caracteristici, s-a formulat chiar f|

şi un calambur: legile psihologiei sunt fie caii- I tative şi empirice şi atunci nu mai sunt ştiin- I ţifice; fie cantitative, matematice, ştiinţifice şi I atunci nu mai sunt psihologice.

Toate aceste dispute nu trebuie înţelese ca simple curiozităţi sau picanterii din istoria I psihologiei, ci ca realităţi, uneori dure, dramatice, cu care psihologia s-a confruntat de-a I lungul existenţei sale. Mai mult, ele trebuie să I ajute la conştientizarea mai clară a consecinţelor produse în şi asupra psihologiei.

Acestea se dihotomizează.

Pe de o parte, s-a ajuns la poziţii defetiste, de desconsiderare sau chiar de negare a psihologiei şi de eliminare a ei din sistemul ştiinţelor. Filosoful german Immanuel Kant afirma că psihologia este o ştiinţă săracă, empirică, de categoria a doua, ea nu poate constitui singură un obiect de studiu aparte, de aceea trebuie izgonită din metafizică.

Totuşi, dată fiind importanţa ei faptică, ar trebui să i se acorde „un mic loc”, un domiciliu temporar într-o vastă antropologie. De asemenea, filosoful francez August Comte, creatorul unui nou sistem al ştiinţelor pozitive (obiective), elimina psihologia dintre acestea pe considerentul că nu

dispunea (pe vremea aceea) de o metodă obiectivă de investigare a fenomenelor psihice.

1. Psihologi Psihologia este unul dintre domeniile cunoaşterii cel mai acerb comentat, controversat şi contestat, iar destinul ei departe de a fi unul simplu, linear. Dimpotrivă, destinul psihologiei a fost mult mai frământat şi mai dramatic decât cel al altor ştiinţe.

1.1. Statutul de ştiinţă a psihologiei

Psihologia a cunoscut de-a lungul evoluţiei ei perioade de avânt, dar şi de stagnare, de înălţare, dar şi de cădere, de calm şi destindere, dar şi de încordare şi încrâncenare conceptual ideatică.

Nu de puţine ori s-a vorbit şi s-a scris despre „criza psihologiei”, despre „drama psihologiei”

sau despre „slăbiciunile psihologiei”. Cele mai multe atacuri au fost concentrate asupra statutului de ştiinţă a psihologiei, nenumăraţi gânditori întrebându-se dacă ea este sau nu o ştiinţă.

S-a spus despre obiectul psihologiei – dacă există – că ar fi nebulos, i-au fost contestate metodele, considerate nesigure, i s-au pus la îndoială legile. Ori dacă un domeniu de cerce tare nu are un obiect propriu de cercetare, dacă nu dispune de un ansamblu de metode, tehnici şi procedee de cercetare, în fine, dacă nu este capabil să descopere şi să formuleze legile fenomenelor investigate, cu greu ar putea fi numit ştiinţă.

Uneori argumentele prin care se susţinea ilegitimitatea psihologiei ca ştiinţă erau banale, puerile, simple speculaţii sau deducţii logice. De

exemplu, s-a spus că psihologia studiază sufletul, dar sufletul nu există, ca atare nu poate exista o ştiinţă despre ceva inexistent. Sau: psihologia studiază sufletul, dar sufletul este ceva „misterios”, „ezoteric”, este un termen com promis, de aceea el trebuie eliminat din definirea psihologiei; numai că a exclude sufletul (psihicul) din psihologie echivalează tocmai cu negarea obiectului ei propriu de cercetare. Alte ori însă, argumentele contestatare conţineau în ele un sâmbure de adevăr, fiind mult mai

„Psihologia este ştiinţa experienţei imediate, spre deosebire de fizică ştiinţa experienţei mediate” (Wilhelm Wundt, 1832-l920).

„Psihologia este descrierea şi explicarea stărilor de conştiinţă în calitate de stări de conştiinţă” (William James, 1842-l910).

„Psihologia este studiul ştiinţific al inconştientului” (Sigmund Freud, 1856-l939).

„Psihologia este ştiinţa comportaJ mentului” (J. B. Watson, 1878 – 1958).

„Psihologia este ştiinţa conduitei, studiul omului în raport cu universul şi mai ales în raporturile sale cu ceilalţi oameni” (Pierre Janet, 1859 – 1947).

„Psihologia este ştiinţa care studiază Şinele unic şi individual al omului concret” (Cari Rogers, 1902 – 1987).

Din definiţiile de mai sus, rezultă cel puţin patru obiecte de studiu al psihologiei:

pentru unii psihologi, acesta este constituit din viaţa psihică interioară, subiectivă a individului, indiferent de expresia sub care apare

ea (conştientă sau inconştientă), închisă în sine, fără determinări exterioare; aceştia

I Introducere Pe de altă parte însă, s-a ajuns la consolidarea psihologiei ca ştiinţă, la delimitarea cât mai riguroasă a propriului ei obiect de cercetare, la sporirea eforturilor pentru creşterea gradului de obiectivitate şi de validitate a metodelor ei, în fine, la creşterea gradului de predictibilitate a legilor fenomenelor psihice. De la înfiinţarea primului laborator de psihologie experimentală de către Wilhelm Wundt, la Leipzig în 1879 considerat ca actul de naştere al psihologiei ştiinţifice – şi până astăzi, drumul parcurs de psihologie a fost lung, sinuos, dar extrem de benefic pentru cunoaşterea umană, în general, şi pentru cea psihologică, în special. Se vorbeşte tot mai insistent despre progresul şi expansiunea psihologiei, despre faptul că psihologia figurează printre primele trei domenii de vârf al cunoaşterii, alături de genetica moleculară şi microelectronică.

Afirmaţia potrivit căreia psihologia reprezintă un factor de progres social şi uman este susţinută de următoarele argumente: intensificarea procesului de instituţionalizare a psihologiei ca ştiinţă (deci ca activitate de cercetare), obiect de învăţământ, profesiune; creşterea interesului specialiştilor din alte domenii pentru problemele şi rezultatele psihologiei; audienţa lucrărilor de psihologie la marele public, nu doar la specialişti; creşterea numărului tinerilor doritori să se profesionalizeze şi să se specializeze în psihologie; diversificarea rolului psihologului practician, care

apare în postura de consultant ştiinţific, expert, prognozist, psihodiagnostician, psihoterapeut, specialist în rezolvarea conflictelor de muncă şi în sporirea eficienţei practice a activităţilor întreprinse; apariţia psihologiei în calitatea de instrument deformare şi schimbare psihocomportamentală; implicarea psihologiei în soluţionarea marilor probleme ale societăţii (conflicte militare, negocieri economice, propaganda politică etc); instituţionalizarea revistelor de specialitate, a asociaţiilor psihologilor, a manifestărilor ştiinţifice (naţionale şi internaţionale) care au loc cu o anumită periodicitate.

1.2. Specificul obiectului psihologiei

De-a lungul timpului, psihologii au denumit cu termeni diferiţi obiectul de studiu al disciplinei lor. Lucrul acesta iese cel mai bine în evidenţă din definiţiile date psihologiei. Iată câteva dintre ele.

a creierului, aşa cum bila este o secreţie a ficatului), ci ideal, subiectiv. Obiectul psihologiei nu posedă nicio proprietate substanţială (greutate, volum, densitate, gust, miros etc), ci el rămâne de natură nonsubstanţială, el este o entitate de ordin relaţional, comunicaţional, informaţional.

1.3. Specificul metodelor psihologiei în investigarea şi cercetarea acestui obiect atât de diferit de cel al altor ştiinţe, psihologia recurge la o serie de metode, tehnici, procedee.

Metoda de cercetare, potrivit etimologiei termenului, este drumul pe care porneşte cercetătorul în demersurile sale. Mai exact,

metoda poate fi definită ca fiind calea, itinerariul, structura de ordine sau programul după care se reglează acţiunile intelectuale şi practice ale cercetătorului în vederea atingerii unui scop.

Iată câteva dintre metodele psihologiei.

Metoda observaţiei constă în urmărirea intenţionată şi înregistrarea exactă, sistematică a diferitelor manifestări comportamentale ale individului sau ale grupului ca şi a contextului situaţional al comportamentelor.

Ia forma autoobservaţiei (când este orientată spre noi înşine) şi a observaţiei externe (când este orientată spre o altă persoană). De obicei, se înregistrează conduitele verbale, motorii, expresiv-atitudinale. Pentru a deveni eficientă, se cere să dispună de Ce puteţi spune despre conduitele şi comportamentele voastre pe baza autoobservaţiei?

un scop, să se desfăşoare după un plan riguros, să fie maximal discretă (persoana în cauză să nuşi dea seama că este observată), să fie repetată.

Metoda experimentului, spre deosebire de observaţie, în care se aşteaptă manifestarea fenomenului, presupune declanşarea, provocarea intrării în funcţiune a fenomenului investigat. Are un grad de precizie mult mai mare decât observaţia deoarece implică controlarea unor variabile (unele se numesc dependente – ele fiind reacţiile şi comportamentele subiectului, altele independente – sunt cele manipulate de cercetător) şi varierea condiţiilor de desfăşurare a fenomenelor investigate.

sunt cei care au reprezentat în psihologie orientarea introspecţionistă şi orientarea psihanalitică; pentru alţii, în schimb, obiectul psihologiei îl constituie ceea ce se vede, ceea ce poate fi observat, cuantificat, măsurat, studiat obiectiv, adică comportamentul – definit ca un ansamblu de reacţii asociat unui ansamblu de stimuli; ceea ce se află între stimul şi reacţie nu ştim şi, chiar dacă ar exista ceva, acel ceva nu poate fi cunoscut în mod obiectiv (cei care au susţinut un asemenea punct de vedere s-au numit behaviorişti – de la termenul behavior care, în limba engleză, înseamnă comportament); cum însă cele două orientări anterioare creau o prăpastie în ceea ce priveşte obiectul psihologiei, unii considerau doar interiorul, alţii doar exteriorul, adică trăirea în sine pe de o parte şi manifestarea ei în afară pe de altă parte, a trebuit să apară o nouă modalitate de concepere a obiectului psihologiei, unii autori considerând că acesta îl reprezintă conduita înţeleasă ca ansamblul manifestărilor interne, invizibile, şi a celor externe, vizibile, dar mai ales ca relaţia dintre ele (în felul acesta a apărut o nouă orientare cunoscută sub denumirea de psihologia conduitei sau psihologia acţională); în fine, constatând că omul ca iniţiator, declanşator şi susţinător al comportamentelor şi conduitelor era neglijat, unii psihologi au propus ca obiectul psihologiei să-l reprezinte omul concret, viu, empiric cu toate nimicurile vieţii cotidiene, dar şi cu marile ei drame, mai exact Şinele lui individual şi unic

(aceştia au generat în psihologie orientarea cunoscută sub numele de psihologia umanista).

Ceea ce trebuie să reţinem din cele de mai sus este nu atât faptul că în interpretarea psihologilor obiectul lor de investigare este de fiecare dată altul, ci faptul că acest obiect, indiferent cum s-ar numi el (conştiinţă, inconştient, comportament, conduită, sine individual şi unic), este total diferit de obiectul de cercetare a altor ştiinţe. El nu este palpabil (nimeni nu a pus niciodată mâna pe conştiinţă, pe gândire sau pe voinţă), ci inefabil, imponderabil, impalpabil; el nu este ceva material (cum afirmau materialiştii vulgari că gândirea este o secreţie

I Introducere

Testare psihologică Experimentele sunt de mai multe feluri: de la borator (scot subiectul din ambianţa obişnuită de viaţă şi îl introduc într-o ambianţă anume creată, artificială), natural (se desfăşoară în cadrul obiş nuit de viaţă a subiec tului); unele experimente sunt constatative (urmă resc fotografierea, con semnarea situaţiei existen te la un anumit moment dat), altele formative (introduc „factori de progres” şi urmăresc efectele produse de ei). Interesant este şi autoexperimentul, când subiectul experimentează pe el însuşi.

Metoda psihometrică presupune măsurarea capacităţilor psihice ale individului în vederea stabilirii nivelului lor de dezvoltare.

Cea mai răspândită şi cunoscută este metoda testelor psihologice. Testul psihologic este o probă relativ scurtă care permite cercetătorului

strângerea unor informaţii obiective despre subiect, pe baza cărora să se poată determina nivelul dezvoltării capacităţilor măsurate şi formula un prognostic asupra evoluţiei lor ulterioare. Există nenumărate categorii de teste.

Dacă le-am clasifica după scopul lor, putem desprinde teste de perfor manţă (de cunoştinţe, de nivel intelectual, de apti tudini, de inteligenţă)', teste de personalitate; teste de comportament.

Ceea ce trebuie reţinut este faptul că nu orice probă care este numită test, chiar este un test psihologic. Dacă proba respectivă nu satisface o serie de cerinţe {validitatea – să măsoare exact ce îşi propune; fidelitatea – să permită obţinerea unor performanţe relativ asemănătoare la o nouă aplicare; standardizarea – să creeze aceleaşi condiţii pentru toţi subiecţii; etalonarea – să existe o unitate de măsurare a rezultatelor obţinute)

atunci ea nu poate fi considerată un test psihologic.

Alături de cele de mai sus, există încă multe alte metode în arsenalul psihologiei:

metoda convorbirii (o discuţie angajată între cercetător şi subiect cu scopul depistării unor particularităţi ale comportamentelor şi însuşirilor psihice ale subiectului); metoda anchetei psihologice pe bază de chestionar şi pe bază de interviu, diferită de ancheta judiciară sau jurnalistică (presupune recoltarea sistematică a unor informaţii despre viaţa psihică a unui individ sau a unui grup social, ca şi interpretarea acestora în vederea desprinderii semnificaţiei lor psihocomportamentale); metoda biografică

(strângerea informaţiilor despre evenimentele parcurse de individ în existenţa sa, despre relaţiile dintre ele, ca şi despre semnificaţia lor, în vederea cunoaşterii „istoriei personale” a fiecărui individ, necesară stabilirii profilului personalităţii sale); metoda analizei produselor activităţii (a tot ceea ce realizează individul deoarece în aceste produse ale activităţii sale se exprimă multe dintre însuşirile personalităţii sale) etc.

Metodele psihologiei se diferenţiază de metodele altor ştiinţe prin aceea că presupun studierea sau cercetarea oamenilor de către oameni, iar relaţia dintre două subiectivităţi nu poate să nu-şi imprime pecetea asupra rezultatelor cunoaşterii. Specificul acestor metode provine din faptul că, deşi sunt obiective, dispun de grade diferite de subiectivitate, într-un fel va observa o persoană care aparţine tipului descriptiv (ea va înregistra minuţios, exact, sec, ceea ce vede, aude etc.) şi în cu totul alt fel, o persoană care aparţine tipului imaginativ şi poetic (care va neglija faptele, va da frâu imaginaţiei, ajungând adeseori la deformarea realităţii).

De aceea în faţa psihologiei se ridică problema creşterii gradului de obiectivitate şi de validitate a metodelor ei şi, îndeosebi, a celor la care gradul de subiectivitate este mai mare.

tf dintre acţiuni este auto

Pornind de la experienţa şi cunoştinţele voastre, puteţi formula şi alte legi ale fenomenelor psihice?

matizată. Cunoscând aceste legi, omul îşi poate organiza şi dirija mult mai bine, în cunoştinţă de cauză, propria conduită.

1.5. Definiţia psihologiei şi ramurile ei aplicative

Una dintre definiţiile posibile ale psihologiei este cea etimologică. Dacă pornim de la cele două particule din care se compune cuvântul respectiv (psyche – suflet; logos ştiinţă, în limba greacă) aflăm că psihologia este ştiinţa sufletului/psihicului. Cum o asei menea definiţie nu ne spune prea multe despre psihologie, este necesar să încercăm definirea comprehensivă a psihologiei integrând elementele la care ne-am referit mai înainte.

Psihologia este ştiinţa care studiază psihicul, recurgând la un ansamblu de metode obiective, în vederea desprinderii legităţii lui de funcţionare, în scopul cunoaşterii, optimizării şi ameliorării existenţei umane.

Rezultă din cele de mai sus că psihologia nu are numai finalităţi teoretice (descriptive, explicative, interpretative), ci şi practic-ameliorative. Ea se rezumă nu doar la stabilirea şi explicarea legilor conduitelor şi comportamentelor, ci elaborează şi modalităţi sau recomandări de controlare, utilizare şi dirijare a acestor legi în vederea optimizării vieţii şi activităţii omului.

De exemplu, cunoscând una dintre legile memoriei şi anume aceea că dintr-un material mai vast se memorează mai bine partea de început şi cea de sfârşit, partea de mijloc fiind mai puţin

bine reţinută, omul îşi poate lua o serie de măsuri (concentrarea atenţiei şi inteligenţei tocmai asupra părţii de mijloc, repetarea ei etc.)

pentru contracararea unui asemenea efect.

încă de la începuturile ei, psihologia s-a aplecat asupra studierii particularităţilor comportamentului uman implicat în cele mai diverse tipuri de activităţi şi domenii. În felul acesta, au apărut ramurile ei aplicative cu pregnante atribuţii de ordin practic, ameliorativ. Simpla enumerare a lor este sugestivă: psihologia edu

1.4. Specificul legilor psihologiei Legile psihologiei, ca şi legile altor ştiinţe, au un caracter obiectiv, în sensul că nu depind de voinţa, de dorinţa individului. Vom cunoaşte în capitolul al II-lea o lege a senzaţiilor care arată că, pentru a se produce o senzaţie, este necesar ca stimulul să dispună de o anumită intensitate care dacă nu este prezentă, oricât s-ar strădui omul, senzaţia nu va apărea. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu alte fenomene psihice care se supun altor legi.

Spre deosebire însă de legile altor ştiinţe, îndeosebi ale ştiinţelor exacte, care sunt legi dinamice, adică legi în care probabilitatea ca un anumit fenomen-cauză să ducă la apariţia unui anumit fenomen-efect este foarte mare, legile psihologiei sunt legi de tip statistic şi probabilistic. Aceste legi nu se verifică la fiecare componentă a unei mulţimi date, ci la majoritatea, la media lor. Sunt legi la care probabilitatea ca un anumit fenomen-cauză să ducă la apariţia unui anumit fenomen-efect este mai redusă. Aceasta

deoarece între cauză şi efect se interpun o multitudine de serii cauzale care amână, suspendă, deviază producerea efectului. În psihologie, în calitate de asemenea serii cauzale apar condiţiile interne, subiective proprii fiecărui individ. Când profesorul explică lecţia la 30

de elevi, fenomenul-cauză este acelaşi pentru toţi, el însă se filtrează prin atâtea conştiinţe, prin atâtea personalităţi, şi ca atare efectul este diferit (un elev înţelege foarte bine, unul mai puţin bine, altul deloc etc). Deşi mai greu de stabilit, legile psihologiei oferă aceleaşi posibilităţi explicative ca şi legile celorlalte ştiinţe.

Legile psihologiei pot fi legi generale, valabile pentru întreaga viaţă psihică şi legi particulare, specifice doar pentru un anumit fenomen psihic (legile senzaţiilor, ale percepţiilor, ale memoriei, ale atenţiei etc). Cercetându-se memoria, s-a descoperit că reproducerea unui material este mai dificilă decât recunoaşterea lui. Cercetările asupra atenţiei au arătat că omul nu poate executa două sau mai multe acţiuni dacă angajează un control crescut din partea conştiinţei. Un asemenea lucru devine însă posibil dacă cel puţin una

I Introducere caţională, psihologia muncii, psihologia judiciară, psihologia artei, psihologia militară, psihologia sportivă, psihologia politică, psihologia economică, psihologia organizaţional-managerială, psihologia religiei, psihologia creativităţii etc.

S-ar putea spune că nu există domeniu al activităţii umane care să nu dispună de implicaţii psihologice şi deci să nu-şi fi dezvoltat o psihologie

aparte.

Studiul psihologiei este util deoarece:

furnizează informaţii despre o categorie nouă de fenomene (cele psihice); facilitează posibilitatea de a interveni şi ameliora cele mai diverse activităţi ale omului; oferă garanţia autocunoaşterii capacităţilor şi limitelor, şi, în consecinţă, pe cea a elaborării măsurilor de întărire şi amplificare a primelor sau de ameliorare şi de înlăturare a ultimelor; oferă temeiuri educaţiei şi totodată asigură posibilitatea trecerii de la cunoaştere la autocunoaştere, de la educaţie la autoeducaţie, de la reglare la autoreglare, de la control la autocontrol.

1. Căutaţi prin diferite cărţi şi alte definiţii ale psihologiei decât cele date în lecţie, faceţi analiza lor comparativă, reţineţi ceea ce este comun în ele şi specific pentru domeniul avut în vedere.

2. Observaţi comportamentul unui coleg de-al vostru manifestat în diverse ocazii (când este ascultat la lecţii, în recreaţii, pe stradă, eventual acasă, în familie sau cu prilejul diferitelor întâlniri între colegi).

Notaţi ce sesizaţi, încercaţi să detaşaţi câteva trăsături psihocomportamentale ale acestuia, comparaţi rezultatele propriilor voastre observaţii cu cele ale altor colegi.

3. Organizaţi cu un coleg de-al vostru următorul experiment:

Varianta 1: rugaţi-l să scrie pe tablă (sau pe o foaie de hârtie) numerele de la 1 la 20 în timp ce pronunţă cu voce tare numerele de la 20 la 1.

Varianta 2: invers – să scrie numerele de la 20 la 1 şi să pronunţe cu voce tare numerele de la 1 la 20.

Condiţii: scrisul şi pronunţia trebuie să fie concomitente.

Sarcină: Faceţi analiza comparativă a rezultatelor obţinute în cele două variante (durata, calitatea execuţiei, număr de erori, tipul erorilor şi momentul apariţiei lor etc).

Ce legitate psihologică puteţi extrage din rezultatele obţinute?

4. Concepeţi şi realizaţi o anchetă pe bază de chestionar pe tema: „Organizarea şi petrecerea timpului liber de către elevi”.

»

12

Introducere I ipostazele lui

Psihicul este expresia vieţii de relaţie.

Omul nu poate exista şi subzista ca om decât în acţiune, decât raportându-se permanent la mediul ambiant pe care îl asimilează, sedimentează şi cristalizează în sine la care răspunde şi se adaptează necontenit. Ca rezultat al acestei raportări, omul simte, vede, aude, doreşte, aspiră, se emoţionează, vrea, îşi traduce în fapt intenţiile. Dacă am întrerupe orice contact al omului cu realitatea, dacă l-am introduce întro cameră în care nu ar exista lumină, sunet, miros, dacă ar fi nevoit să stea nemişcat, deci dacă am întrerupe contactul prin simţuri cu realitatea, am constata că activitatea sa psihică s-ar perturba (apar halucinaţii, agitaţie excesivă etc). Aceasta ne demonstrează că psihicul nu numai că îşi

găseşte sursa şi expresia sa vitală şi viabilă în realitate, în relaţia individului cu Ce efecte ar putea să apară dacă un copil mic este privat de afecţiunea părinţilor săi?

mediul, dar că el reprezintă o parte, o formă specifică a vieţii de relaţie a individului.

Psihicul este un rezultat, un produs, o funcţie a materiei, îndeosebi a celei superior organizate care este creierul. Deşi psihicul are un suport material-cuantic, energetic, fizico-chimic, electrofiziologic, neurologic, el nu se confundă cu acesta.

Psihicul reprezintă o altă expresie a activităţii nervoase superioare, a activităţii reflexe a creierului. Cercetările experimentale şi observaţiile clinice au arătat că orice intervenţie, orice tulburare a funcţionării mecanismelor neurocerebrale (lezări, decorticări, secţionări – la animale; traumatisme craniene, ingerări de alcool, de substanţe toxice – la om)

produc tulburări ale activităţii psihice. Starea de excitaţie a celulelor corticale se traduce prin accelerarea vieţii psihice, prin exacerbarea unor acte comportamentale, prin slăbirea controlului conştiinţei, în timp ce starea de inhibiţie a ce13

2. Psihicul şi Arătam în lecţia anterioară că una dintre definiţiile posibile ale psihologiei este cea etimologică, potrivit căreia psihologia este ştiinţa sufletului sau psihicului. Numai că această definiţie ridică noi întrebări. Ce este psihicul? Care este natura lui?

Din ce se compune psihicul? Care îi sunt ipostazele sub care este întâlnit? Vom răspunde la

toate aceste întrebări în lecţia de faţă.

2.1. Noţiunea de psihic

Organismele, pentru a supravieţui, trebuie să-şi asigure un contact minim cu ambianţa înconjurătoare. De aceea, ele sunt nevoite să reacţioneze, să răspundă la solicitările variate ale mediului, să dezvolte o serie de reacţii sau să întreprindă acţiuni. Posibilităţile de reacţie a organismelor sunt însă multiple şi diferenţiate.

Astfel, organismele vegetale reacţionează sub formă de fotosinteză sau tropisme, cele animale sub formă de iritabilitate, excitabilitate, instincte, reflexe etc. Printre aceste forme de reacţie a organismelor la solicitările ambianţei, un loc aparte îl ocupă şi psihicul. Apărut mai întâi la animalele ce dispun de sistem nervos (cefalopode), psihicul cunoaşte o impresionantă dezvoltare şi perfecţionare, luând la om forma superioară a conştiinţei. Evoluţia psihicului este strâns dependentă de transformările progresive ale organismelor, de necesitatea de adaptare cât mai bună la condiţiile şi solicitările mediului înconjurător.

Psihicul este o formă specifică de reacţie a organismului la solicitările mediului cu scopul adaptării la acesta.

Cum o asemenea formulare este foarte generală, apare necesitatea detalierii ei.

Principalele caracteristici ale psihicului le prezentăm în continuare.

*

*

Din toate aceste caracteristici, nu trebuie să

se înţeleagă faptul ca psihicul în expresia sa de construcţie subiectivă ar deforma, erona realitatea, dar nici că el exclude cu totul posibilitatea apariţiei unor erori. Construcţia subiectivă presupune realizarea unei Ce aspecte ale unei flori vor fi sesizate şi reţinute de un naturalist, un copil, un excursionist, un îndrăgostit?

corespondenţe între material (obiectiv) şi ideal (subiectiv), însă filtrată prin particularităţile de personalitate a fiecăruia.

Deşi construcţia subiectivă nu înseamnă o epuizare a obiectului (există limite ale aparatelor senzoriale care nici nu permit acest lucru), ea presupune înaintarea treptată spre surprinderea esenţei lui. Uneori, mai ales atunci când intervin diverşi factori perturbatori, construcţia subiectivă poate fi eronată (ca în cazul iluziilor), dar ea nu rămâne astfel, ci este corectată, altminteri omul n-ar putea să se ghideze în activitatea sa cotidiană pornind de la imagini sau idei false. Criteriul fundamental de verificare a conţinutului construcţiei subiective îl constituie activitatea. Putem conchide deci, că psihicul nu este ceva „mort”, „abstract”, fără mişcare, fără contradicţii, ci ceva viu şi în continuă mişcare.

Acţiunea cu obiecte le şi acţiunea mintală constituie cele două coordonate esenţiale între care se mişcă psihicul.

Acţionând cu obiectele (mişcându-le, pipăindu-le) sau cu imaginile şi ideile despre ele (comparân-du-le, confruntându-le), obţinem mai multe informaţii decât dacă le-am contempla

pasiv.

Important pentru psihic este caracterul lui informaţional.

Priviţi cu atenţie desenele de mai jos:

a b.)

<->

în mod sigur nu veţi ezita să afirmaţi că segmentele de dreaptă din figura a sunt egale.

Puteţi face aceeaşi afirmaţie şi pentru segmentele de dreaptă din figura b?

Explicaţi fenomenul care a intervenit.

Măsuraţi segmentele de dreaptă din figura b pentru a vă convinge că sunt egale.

dec soci anii ani, ved fac lini rea ast act me di).

de coi StH

SOt fui i

I Introducere

&

lulelor corticale are ca Dacă vă aflaţi la o petrecere, încercaţi şi observaţi conduitele motorii, verbale, expresiv-emoţionale ale celor care consumă mai mult alcool.

Ce constataţi? Cum explicaţi din punct de vedere ştiinţific modificările observate?

efect scăderea clarităţii şi încetinirea ritmului activităţii psihice. Nu trebuie să înţelegem de aici că ceea ce se petre ce în creier determină, cauzează activitatea psihică. Creierul nu este izvorul vieţii psihice, ci doar organul I ei. Cauza psihicului, izvorul lui este în realitate.

' Numai că realitatea nu acţionează direct, nemijlocit asupra psihicului, ci prin intermediul I

creierului, care facilitează sau îngreunează funcţionarea vieţii psihice. Aşadar, o anumită funcţionare a creierului, cauzată din exterior, I duce la o anumită funcţionare a vieţii psihice.

Psihicul este o construcţie subiectivă (internă) mintală care se exteriorizează în comportament.

El nu este o simplă copie, o simplă fotografie a realităţii, ci o filtrare a ei prin întreg ansamblul de trebuinţe, necesităţi, idealuri, aspiraţii.

Caracterul subiectiv al construcţiei psihice se exprimă în aceea că:

1. aparţine unui subiect ceea ce va face să depindă de capacităţile subiectului, de cunoştinţele, interesele sale, de întreaga sa personalitate; 2. nu epuizează, nu copiază, nu foto grafiază obiectul, ci selectează, aproximează tocmai în funcţie de aceste particularităţi ale personalităţii; 3. reprezintă transpunerea şi traducerea pe plan mintal (sub formă de imagini, idei) a reali tăţii înconjurătoare, a obiectivului în subiectiv, fiind o modelare informaţională a lumii şi a relaţiilor cu lumea; 4. se realizează prin intermediul unor operaţii de mânuire, explorare, prelucrare, selecţionare, generalizare, comparare şi confruntare, fapt care evidenţiază caracterul ei prin excelenţă activ; 5. depăşeşte simpla oglindire a realităţii ajungând la construirea şi transformarea ei ideală, prin intervenţia operaţiilor care dau posibilitatea combinării şi recombinării mintale.

caracteristici indică specificul psihicului uman.

Psihicul uman este expresia vieţii de relaţie, funcţie a materiei superior organizate (creierul), construcţie subiectivconstructivă a realităţii obiective, condiţionat şi determinat social istoric.

(în decursul lecţiilor, vom avea prilejul să cunoaştem mai amănunţit toate aceste laturi.)

2.2. Manifestări particulare ale psihicului

Stabilirea caracteristicilor definitorii ale psihicului uman contribuie la conturarea şi surprinderea specificului acestuia comparativ cu alte forme de reacţii ale organismului la solicitările mediului. Totuşi, ne putem întreba în continuare: care sunt formele particulare de existenţă (fiinţare) şi de funcţionare (manifestare) ale psihicului? Pentru desemnarea acestora, psihologia a recurs la o multitudine de noţiuni: funcţii, capacităţi, stări, procese, activităţi, însuşiri, modalităţi psihice etc.

Prezentăm în continuare clasificarea fenomelor psihice utilizată frecvent de psihologia tradiţională.

Categoria proceselor psihice cuprinde fenomenele psihice care au o desfăşurare în timp şi îndeplinesc funcţii informaţionalreflectorii. Caracteristica esenţială a procesului psihic constă în faptul că oglindeşte în mod subiectiv realitatea obiectivă. Din perspectiva psihologiei tradiţionale, procesul psihic trebuie să răspundă la trei întrebări.

1. Ce anume se reflectă, deci care este |
conţinutul informaţional-reflectoriu?

2. În ce formă se reflectă, deci care este

forma reflectoriel 3. Cum se reflectă, deci care sunt meca- I nismele psihofiziologice ale reflectării?

15

Psihicul este condiţionat şi determinat social-istoric.

Această caracteristică provine din faptul că omul se raportează nu doar la realitatea fizică, naturală, nu doar la lumea lucrurilor, ci şi la lumea oamenilor, la condiţiile vieţii sociale, la particularităţile economice, culturale, spiri tuale ale societăţii în care trăieşte. Societatea îi furnizează omului conţinutul vieţii psihice, cadrul de manifestare a acesteia, condiţiile şi mijloacele de realizare a ei. Implicându-se şi implementându-se în contextul concret al vieţii sociale, omul şi viaţa sa psihică vor apărea în final ca expresie a societăţii, ca produs al istoriei.

P j*J-* Faptul că factorii sociali sunt determinanţi ^*^ în evoluţia psihicului uman este demonstrat de câteva argumente:

1. prin izolarea completă a individului de mediul social, psihicul acestuia rămâne în stadiul de psihic animal (copiii crescuţi de animale şi regăsiţi după 7-8

ani, aduşi în societate, n-au mai putut fi recuperaţi); 2. sub raport filogenetic, psihicul uman (avem în vedere conştiinţa) a apărut ca urmare a influenţei unor factori sociali cum ar fi munca şi limbajul; 3. deşi evoluţia biologică generală a omului este în linii mari încheiată, dezvoltarea psihică continuă să se realizeze în ritm intens sub influenţa factorilor sociali; 4. copiii

gemeni (deci cu înzestrare ereditară asemănătoare) crescuţi împreună (aproximativ în aceleaşi condiţii de mediu) sau separat (în condiţii de mediu diferite), la fel ca şi cei cu înzestrări ereditare diferite, dar crescuţi aproximativ în aceleaşi condiţii de mediu, au evoluat, în general, sub raport psihic corespunzător particularităţilor condiţiilor mediului social; 5.la om nu există un biologic „pur”, ci filtrat prin social, omul nu-şi satisface instinctele oricum, ci în funcţie de condiţiile şi cerinţele sociale.

/ Ce ştiţi despre „copiii lup”? De ce o dată descoperiţi, readuşi în societate, supuşi influenţelor educative n-au mai putut fi recuperaţi?

tf acelaşi grad la toţi indivizii, dimpotrivă unele sunt dezvoltate mai mult, altele mai puţin. De exemplu, la un om este dezvoltată mai mult sensibilitatea auditivă, decât cea vizuală, memoria de tip auditiv decât cea de tip vizual etc. In decursul ontogenezei, caracteristicile sau formele dominante ale proceselor psihice se corelează, se sintetizează şi generalizează, dând naştere însuşirilor psihice care devin configuraţii psihice mult mai stabile decât procesele psihice. Astfel, sintetizarea şi generalizarea sensibilităţii auditive, a percepţiilor şi reprezentărilor auditive, a memoriei de tip auditiv etc. conduc la formarea unor însuşiri psihice (numite aptitudini) în domeniul muzical, în timp ce sintetizarea şi generalizarea sensibilităţii, percepţiei, reprezentărilor, memoriei de tip vizual vor favoriza constituirea tot a unor aptitudini, dar pentru arta

plastică (desen, pictură etc). În rândul însuşirilor psihice numite şi particularităţi de personalitate, au fost incluse: temperamentul, aptitudinile, caracterul, inteligenţa, creativitatea.

Cum o serie de fenomene psihice (de exemplu, atenţia, motivaţia, deprinderile etc) n-au putut fi cuprinse expres în una sau alta dintre cele trei categorii de mai sus, ele nesatisfăcând integral particularităţile acestora, s-a recurs la stabilirea unei a patra categorii de fenomene psihice numite condiţii psihice facilitatoare sau perturbatoare ale proceselor, activităţilor şi însuşirilor psihice. Atenţia, de pildă, nu este proces psihic deoarece nu dispune de un conţinut reflectoriu propriu, în schimb ea însoţeşte toate procesele psihice şi în funcţie de existenţa sau inexistenţa ei, de gradul ei de implicare, le facilitează sau, dimpotrivă, le perturbă. Schema In mod sigur, gân direa voastră este mai productivă când sunteţi atenţi şi motivaţi. Puteţi explica de ce?

de clasificare a fenomenlor psihice oferită de psihologia tradiţională o prezentăm în continuare.

I Introducere

Conţinutul reflectoriu indică însuşirile obiectelor din realitate, el este obiectiv; forma reflectorie se referă la aspectul subiectiv, ideal sub care conţinutul se transferă în plan mintal; mecanismele psihofiziologice arată baza nervoasă, cu alte cuvinte ce se petrece în creier în momentul reflectării. De exemplu, senzaţia reflectă însuşirile izolate ale obiectelor sub formă de imagini mintale prin intermediul analizatorilor, al mecanismului

legăturilor temporare.

Cunoaşterea fiecăruia dintre aceşti parametri ajută la: definirea şi individualizarea oricărui proces pihic; realizarea unor caracterizări generale; efectuarea unor analize comparative. Procesele psihice au fost grupate în trei categorii: cognitive (sau de cunoaştere)

subîmpărţite la rândul lor în: senzoriale (senzaţia, percepţia, reprezentarea) şi logice Daţi cât mai multe exemple de senzaţii şi de emoţii.

(gândirea, memoria, ima ginaţia); afective (emoţii, sentimente, pasiuni); voli tive (voinţa).

Categoria activităţilor psihice permite realizarea relaţiei cu sens adaptativ între organism şi mediu. Activitatea psihică reprezintă modalitatea esenţială prin care individul uman se raportează la realitatea înconjurătoare. Ea este consituită dintr-un şir de acţiuni, operaţii, mişcări orientate în direcţia realizării unui scop, toate acestea fiind susţinute de o puternică motivaţie.

Activitatea psihică reprezintă o integrare şi o organizare de procese şi însuşiri psihice prin care omul se adaptează la mediu. În categoria activităţilor psihice, se includ forme variate cum ar fi: jocul, învăţarea, munca productivă, creaţia.

Categoria însuşirilor psihice include formaţiuni psihice sintetice, calitativ noi care redau structurile globale, stabile şi caracteristice ale personalităţii umane. Procesele şi activităţile psihice dispun de o serie de caracteristici sau forme care nu sunt dezvoltate în

Introducere I

Psihologia studiază fenomenele psihice ^

procese psihice activităţi însuşiri psihice senzaţii percepţii reprezentări gândire memorie imaginaţie senzoriale <

logice cognitive afective (emoţii, sentimente, pasiuni)

volitive (voinţa)

jocul învăţarea munca creaţia £

condiţii care stimulează şi facilitează procesele, activităţile şi însuşirile psihice:

motivaţia, deprinderile, atenţia temperament aptitudini caracter inteligenţă creativitate Clasificarea fenomenelor psihice

Intre fenomenele psihice există o strânsă interacţiune şi interdependenţă. Astfel, procesele psihice apar ca elemente componente în structura activităţii psihice şi se regăsesc transfigurate în însuşirile psihice. Ele asigură relaţionarea informaţională cu ambianţa.

Activitatea psihică reprezintă cadrul şi sursa apariţiei, formării şi dezvoltării atât a proceselor, cât şi a însuşirilor psihice. Acestea din urmă o dată constituite, devin condiţii interne ce contribuie la realizarea unor noi structurări, superioare de data aceasta, ale activităţii psihice. Însuşirile psihice, personalitatea reprezintă însăşi realitatea întregii vieţi psihice cu derularea ei concretă, vie, mobilă, fluidă, calmă sau tumultoasă, unitară sau contradictorie.

Psihologia contemporană propune o soluţie radicală, şi anume înlocuirea tuturor noţiunilor folosite de psihologia tradiţională cu noţiunea de mecanism psihic considerată a fi mult mai potrivită şi productivă. Aceasta deoarece

mecanismul surprinde mai bine aspectele structural-funcţionale ale fenomenelor psihice.

Mecanismul psihic este cel care accelerează sau încetineşte funcţionarea psihicului, este cel care determină ritmuri existenţiale şi performanţiale diferite. Totodată, mecanismul psihic se mişcă de-a lungul unui continuum cu doi poli (stabilitate, rigiditate, încremenire versus mobilitate, dinamism, flexibilitate) aflânduse în diferite etape ale vieţii sau în diferite situaţii în oricare punct al acestui continuum. Oamenii au momente de maximă spontaneitate şi creativitate, dar şi momente de stupiditate şi sterilitate intelectuală, ei sunt animaţi când de scopuri înalte, nobile, când de scopuri meschine. Fixarea şi încremenirea mecanismului psihic la un pol sau la celălalt ar fi dăunătoare vieţii umane, echivalând chiar cu patologizarea ei. Mecanismele psihice au fost grupate în patru categorii:

mecanisme psihice informaţional-operaţionale subdivizate în două grupe: de prelucrare primară (senzaţia, percepţia, reprezentarea) şi de prelucrare superioară a informaţiilor (gândirea, memoria, imaginaţia); * mecanisme psihice stimulatorenergizante (motivaţia, afectivitatea); mecanisme psihice reglatoare (comunicarea şi limbajul, atenţia, voinţa); mecanisme psihice integratoare (cel mai înalt şi integrator mecanism psihic fiind personalitatea umană care le corelează şi cimentează pe toate celelalte).

In prezentul manual, fără a fi exclusivişti, vom recurge atât la clasificarea fenomenelor psihice operată de psihologia tradiţională, cât şi la

cea a psihologiei contemporane, preluând de la fiecare ceea ce este pertinent.

Interacţiunea şi interdependenţa fenomenelor psihice evidenţiază pe de o parte unitatea vieţii

17

Faţă de noţiunea de psihic, aceea de conştiinţă are o sferă mai restrânsă (ea se aplică numai la om), în schimb, are un conţinut mai bogat, mai complex, mai plin de înţelesuri şi semnificaţii, decât noţiunea de psihic.

Conştiinţa ca formă supremă de psihic capătă o serie de caracteristici noi care traduc de fapt funcţiile ei şi pe care le vom expune în continuare.

a. Chiar etimologia cuvântului conştiinţă (con-ştiinţă, con-scienţia, con-science, soznanie) ne arată că procesarea conştientă este o procesare cu ştiinţă. Altfel spus, este procesarea în care individul dispune de o serie de informaţii pe care le poate utiliza în vederea descifrării, înţelegerii şi interpretării unui nou obiect, fenomen întâlnit. Sub raport psihologic, omul îşi dă seama de ceva (de un obiect, eveniment, persoană, situaţie) şi îl reproduce în subiectivitatea sa sub formă de imagini, noţiuni, impresii. În virtutea experienţei noastre anterioare, obiectul întâlnit are un ecou informaţional, în sensul că aproape imediat ne dăm seama ce anume reprezintă el. Când obiectul este nou, nemaiîntâlnit, în urma mobilizării resurselor activităţii psihice (comparare, disecare, discernere) vom reuşi să-l identificăm, să-l conştientizăm. Procesarea conştientă presupune includerea particularului în general şi

identificarea generalului în particular.

b. Prezenţa scopului în plan mintal este esenţială în procesarea conştientă care este o procesare cu scop sau orientată spre scop.

Scopul este proiecţia mintală a obiectivului activităţii. Formularea scopului de către omul conştient permite realizarea unui activism crescut al subiectului, autonomizarea lui relativă în raport cu influenţele mediului.

Scopurile izvorăsc din realitate, din interacţiunea omului cu mediul, nu din propria conştiinţă. Calitatea scopurilor, claritatea şi precizia lor depind însă de unele particularităţi ale omului, de experienţa sa, de necesităţile sale.

I Introducere psihice, iar pe de altă parte eficienţa ei deoarece numai într-o astfel de unitate (nelipsind total şi relativa ei contradicţie) psihicul îşi poate realiza funcţiile sale adaptative.

Funcţionarea concretă a fenomenelor psihice, intercorelarea şi armonizarea lor dependent de solicitările situaţiei îşi găsesc expresia în conduita individului. În raport cu acesta, fenomenele psihice îndeplinesc o serie de roluri. Astfel, ele:

adaptează şi echilibrează conduita omului, o pun în acord cu situaţia, cu solicitările ei; energizează şi dinamizează conduita, o impulsionează în vederea atingerii scopurilor propuse; reglează conduita umană, o orientează şi direcţionează spre desprinderea a ceea ce este actual, esenţial, necesar, util. Prin îndeplinirea tuturor acestor funcţii, fenomenele psihice ocupă un loc central în viaţa şi activitatea omului.

2.3. Ipostazele şi nivelurile psihicului

Psihicul nu este omogen, uniform, nedife renţiat, liniar. Uneori el este mai clar, mai lucid, alteori mai tulbure şi mai obscur. În anumite situaţii, ne dăm seama de noi înşine, de trăirile noastre, în altele nu. Diverse acţiuni sau gânduri care ne-au captat cândva atenţia şi efortul încep, odată cu trecerea timpului, să se realizeze e?

aproape de la sine, fără a mai fi necesară contro larea lor expresă. Sunt şi Dacă v-aţi gândi retrospectiv la propria voastră experienţă, aţi putea da exemple care să ilustreze situaţiile descrise?

cazuri când „ceva” din inte riorul nostru, pe care nici măcar nu-l bănuiam, iese la suprafaţă, ne acaparează şi ne chinuie existenţa. Cu alte cuvinte, psihicul cunoaşte o

mare diferenţiere şi neuniformitate existenţială şi funcţională. El există şi se manifestă în trei ipostaze: psihic conştient, psihic subconştient, psihic inconştient. Acestea sunt concomitent şi nivelele/palierele de organizare structural-funcţională a psihicului.

Conştiinţa este o formă supremă de psihic, acea formă prin care se realizează integrarea subiectiv-activă a tuturor fenomenelor vieţii psihice şi care permite raportarea continuă a individului la mediu.

c. Scopurile nu se stabilesc însă în chiar desfăşurarea procesului, activităţii, acţiunii, ci înainte de realizarea lor concretă. Omul prin conştiinţă are capacitatea de a anticipa rezultatul

acţiunilor sale, de a-l stabili pe plan mintal înainte de a-l realiza în forma sa concretă. Conştiinţa este o procesare anticipativă a realităţii, prin aceasta deosebirea dintre om şi animal fiind esenţială, ireductibilă.

d. Dar pentru a putea realiza ceva, nu este suficientă doar stabilirea scopului, ci este necesară organizarea mintală a activităţii, adică fragmentarea ei în elemente componente, stabilirea succesiunii realizării lor, a ierarhiei lor, precizarea scopului activităţii respective în raport cu alte activităţi anterioare sau care urmează să fie realizate.

Toate acestea ne evidenţiază o altă particularitate a procesării conştiente şi anume caracterul ei planificat.

e. În sfârşit, omul nu procesează realitatea în sine doar pentru a o procesa, ci cu scopul de a o modifica, schimba, adapta necesităţilor sale. Aceasta desemnează caracterul creator al procesării conştiente.

Caracteristicile procesării conştiente Funcţiile conştiinţei

1. Procesare cu ştiinţă 2. Procesare cu scop 3. Procesare anticipativă 4. Procesare planificată 5. Procesare transformaţi vă 1. Informaţional-cognitivă 2. Finalistă 3. Anticipativ-predictivă 4. Reglatorie 5. Creativă

Care credeţi că sunt „primele semne”

ale apariţiei conştiinţei de sine?

Particularităţile procesării conştiente demonstrează complexitatea acesteia, caracterul ei specific uman. Observăm că în realizarea

acestor particularităţi intervin aproape toate procesele psihice: procesarea cu ştiinţă arată importanţa proceselor cognitive; scopurile exprimă dorinţele, necesităţile subiectului, antrenând planul afectiv-motivaţional; caracterul anticipat şi creator evidenţiază prezenţa imaginaţiei creatoare; caracterul planificat, prezenţa gândirii.

Există două forme principale ale conştiinţei: cea individuală şi cea socială.

Conştiinţa individuală sau conştiinţa individului este conştiinţa fiecărui om oglindind condiţiile specifice în care acesta a trăit, a evoluat şi şi-a însuşit în mod personal cultura colectivităţii. Ea desemnează felul individual în care simţim, ştim, trăim, intenţionăm, executăm ceva.

Conştiinţa individuală dispune de mai multe forme: conştiinţa obiectelor (omul îşi dă seama de obiectele ce-l înconjoară, de valoarea şi semnificaţia lor), conştiinţa de sine (îşi dă seama de propria persoană, de locul ocupat în relaţiile cu alţii), conştiinţa altuia (îşi dă seama de existenţa altor oameni care la rândul lor dispun de cunoştinţe, atitudini, năzuinţe), conştiinţa de grup (îşi dă seama de colectivul în care trăieşte, de particularităţile acestuia, de scopurile lui). Aceste forme ale conştiinţei individuale facilitează individualizarea şi diferenţierea unui om în raport cu altul, stabilirea relaţiilor interpersonale, stabilirea unei psihologii colective, de grup, comune pentru mai mulţi oameni.

în plan subiectiv, conştiinţa individuală se

realizează în faze presupunând niveluri şi grade diferite de luciditate sau înţelegere. Există, astfel, o stare de maximă acuitate şi claritate a conştiinţei (în stare de veghe), o alta de acuitate moderată sau minimă (în stare de aţipire), în alte stări conştiinţa poate fi umbrită, întunecată, slăbită (stări de boală, de febră etc), iar în altele

19

mhibitive asupra vieţii psihice, ţinând chiar de patologia mintală). Psihologia contemporană îl defineşte într-o manieră extensivpozitivă: inconştientul este acea formaţiune psihică ce cuprinde tendinţele ascunse, conflictele emoţionale generate de resorturile intime ale personalităţii. Psihologul român Paul Popescu-Neveanu considera că inconştientul nu este lipsit de organizare, ci, dimpotrivă, dispune „de o altă organizare, foarte personală, foarte subiectivă”. El, ca un alter ego, neagă ordinea impusă de conştiinţă, dar aduce o altă ordine şi anume ordinea proprie subiectivităţii intime. Inconştientul are un important rol pozitiv, deoarece dinamizează viaţa psihică, îi furnizează energia de care aceasta are nevoie, contribuie la realizarea unor combinări şi recombinări spontane, facilitând în felul acesta creaţia. Nu numai conştiinţa dispune de forme diverse.

Freud a descris mai ales inconştientul individual. Un elev al său, C. G. Jung, (vezi figura de mai jos) s-a rer -jp*-

ferit cu precădere la incon- |

ştientul colectiv care cuprin:'V de ansamblul tendinţelor, trăsăturilor şi tiparelor

comportamentale ancestrale (denumite arhetipuri)

transmise de la o generaţie I la alta. | c.g. jung, 1875-l961

Unitatea psihicului uman este dată nu atât de însumarea celor trei instanţe funcţionale ale vieţii psihice, cât de interacţiunea lor care presupune pe de o parte interdependenţa şi complementaritatea lor, iar pe de altă parte relativa lor contradicţie. Între conştient şi inconştient, există următoarele tipuri de relaţii:

relaţii circulare, în sensul că oricare dintre conţinuturile conştientului trec în inconştient pentru ca, în urma germi naţiei şi transformării lor, să treacă (nu neapărat toate) din nou în conştient; relaţii de integrare şi dominare a inconştientului de către conştient, acesta din urmă tinzând prin acţiunile sale

I Introducere poate fi total abolită (în comă). Gradele diferite de luciditate ale conştiinţei ne arată că nu întotdeauna activitatea omului este la fel de eficientă. Aceasta ne atrage atenţia asupra necesităţii desfăşurării activităţii doar atunci când psihicul se află în stare de maximă receptivitate.

Subconştientul cuprinde toate actele care cândva au fost conştiente, dar care în prezent, actual se desfăşoară în afara controlului conştient.

&

Iată câteva afirmaţii despre subconştient. El este:

„conştiinţă stinsă” (Th. Ribot); „conştiinţă implicită” (S. Freud); „conştiinţă inferioară care coexistă cu cea centrală” (P. Janet); „cerebraţie latentă” (H. Wallon).

Care dintre cele patru afirmaţii vi se pare a fi mai adecvată?

Explicaţi ce caracteristici ale subconştientului se ascund sub fiecare dintre ele.

Subconştientul este rezervorul în care se conservă amintirile, automatismele, deprinderile, deci toate acele acte care au trecut cândva prin filtrul conştiinţei, s-au realizat cu efort, dar care acum se află într-o stare latentă, de virtualitate psihică care ar putea oricând să redevină activă, să păşească pragul conştiinţei.

Deşi plasat între conştient şi inconştient, el este mai mult orientat şi compatibil cu conştientul, decât cu inconştientul. De altfel, rolul lui este de a media trecerile de la inconştient spre conştient şi invers.

Inconştientul este nivelul primar, bazai, de profunzime a organizării psihicului care, deşi aconştient, influenţează psihismul.

Cel mai adesea, el a fost definit într-o manieră restrictivă (ca rezervor al tendinţelor înfrânate, înăbuşite, refulate, frustrate) sau negativă (ca fiind un fel de haos, de pulsiuni oarbe, fără niciun fel de organizare, ca fiind iraţional, cu efecte dezorganizatoare şi

Introducere I

proprii să exploreze selectiv, să înţeleagă, să stăpânească, să contracareze, să domine inconştientul; relaţii de dominare a conştientului de către inconştient, relaţii care apar fie în stările de afect, fie în stările propriu-zis patologice, care presupun o răsturnare a raporturilor firești, inconştientul devenind principalul reglator al

conduitei (ca în psihoze); relaţii de echilibrare şi uşoară pendulare între cele două formaţiuni (când conţinu turile lor nu sunt nici total conştiente, dar nici total inconştiente), întâlnite mai ales în stările de reverie, de contemplaţii.

In această dinamică, principalul sistem de referinţă rămâne însă conştiinţa deoarece prin intermediul ei omul interpretează realitatea aşa cum este şi, numai în virtutea acestui fapt, el îşi poate regla corespunzător conduita.

APLICAŢII 1. Organizaţi următorul experiment în trei variante.

Varianta 1:

Subiectul cu ochii închişi şi cu palma imobilă întinsă pe masă trebuie să relateze despre însuşirile unui obiect ce i se pune pe palmă.

Varianta 2:

Tot cu ochii închişi, subiectul relatează despre însuşirile obiectului având voie să acţioneze cu acesta; spre sfârşitul explorării subiectul este întrebat dacă bănuieşte sau ştie despre ce obiect este vorba.

Varianta 3:

Subiectul relatează despre însuşirile obiectului deschizând ochii; i se cere să denumească obiectul.

Atenţie!

Reuşita experimentului depinde de gradul de nefamiliaritate a obiectului explorat. Alegeţi un obiect cât mai necunoscut şi neobişnuit.

Analizaţi ce se întâmplă în fiecare variantă. Explicaţi rezultatele obţinute.

2. Rugaţi trei colegi să observe unul şi acelaşi

eveniment. Cereţi-le apoi să prezinte un raport scris asupra a ceea ce au observat. Faceţi analiza comparativă a rapoartelor de observaţie. Scoateţi în evidenţă faptele/relatările care evidenţiază caracterul subiectiv al psihicului.

3. Identificaţi cât mai multe situaţii (din viaţa cotidiană, din literatura beletristică etc) care evidenţiază influenţa factorilor socio-culturali asupra psihicului.

izaţii apariţiei percepţiilor şi reprezentărilor.

Cunoaşterea însuşirilor senzaţiilor permite înţelegerea rolului lor în activitatea omului şi găsirea unor căi de optimizare a desfăşurării lor.

1.2. Însuşirile senzaţiilor

Calitatea este însuşirea care diferenţiază o senzaţie de alta şi astfel vorbim de cele vizuale, auditive, olfactive etc. Această calitate este şi un criteriu de clasificare a senzaţiilor. Ea depinde de doi factori principali:

natura stimulilor din mediul ambiant care pot fi: unde electromagnetice, vibraţii ale aerului, substanţe volatile etc; specificul funcţionării fiecărui analizator.

Există autori care vor Imaginaţi-vă că viaţa omului s-ar desfăşura în mediul acvatic.

Care credeţi că ar fi modalităţile senzoriale de care ar dispune?

besc de o energie specifică a organelor de simţ. În realitate, diversitatea senzaţiilor este rezultatul adaptării analizatorilor dea lungul filogenezei la condiţiile de viaţă de pe Terra.

Intensitatea senzaţiei este proporţională cu

cea a stimulului. Dacă trebuie să crească intensitatea senzaţiei, atunci trebuie să fie sporită şi puterea stimulului. Dar intensitatea senzaţiei mai depinde şi de alţi factori: starea generală a organismului, gradul de sensibilitate a analizatorului din acel moment. Aşa de exemplu, în stare de oboseală chiar şi stimulii puternici sunt Jfl mai slab recepţionaţi. La De ce credeţi că v fel se întâmplă şi dacă persoanele în vârstă doar analizatorul respecsunt iritate de sunetele tiv a fost suprasolicitat prea intense?

anterior. '

Durata senzaţiei corespunde, în general, duratei acţiunii stimulului. Trebuie însă să se ţină seama de existenţa altor două fenomene:

perioada de latenţă şi efectul de postacţiune.

Primul se referă la faptul că senzaţia nu apare imediat după acţiunea stimulului, ci după un

II Procesarea informaţiilor Astea senzaţii!

1. Sei Senzaţiile realizează cea dintâi şi cea mai simplă legătură informaţională cu lumea şi cu sine. Prin procesele senzoriale, omului i se semnalizează însuşiri cum ar fi lumină, sunete, vibraţii etc. care-i orientează şi reglează acţiunile cu lucrurile sau îi semnalizează stări organice legate de trebuinţele de hrană, apărare etc.

1.1. Definirea şi caracterizarea psiho logică generală a senzaţiilor

Senzaţiile au o foarte mare importanţă pentru dezvoltarea altor procese cognitive mai complexe. O dovadă puternică a acestui rol al senzaţiilor l-a constituit cazul unei femei care s-a născut fără mecanismele de realizare a senzaţiilor. Singura

zonă sensibilă era doar palma pe care cercetătorii au folosit-o pentru a începe comunicarea cu ea şi a sprijini dezvoltarea sa psihică. Lipsa senzaţiilor înseamnă inexistenţa legăturilor cu ambianţa, stagnarea dezvoltării, instalarea, în cea mai mare parte a timpului, a stării de somnolenţă sau somn. De asemenea, se ştie că persoanele care nu dispun de auz ori văz sau nici de una, nici de alta au dificultăţi în dezvoltarea lor psihică şi au nevoie de programe speciale de instrucţie şi educaţie.

Senzaţiile sunt procese psihice elementare prin care se semnalizează separat, în forma unei imagini simple şi primare, însuşirile concrete ale obiectelor şi fenomenelor în condiţiile acţiunii directe a acestora asupra analizatorilor.

Prin urmare, senzaţiile sunt procese psihice ce se desfăşoară în timp scurt şi duc la apariţia unui produs psihic specific şi anume imaginea senzorială. Dar la omul adult în cea mai mare parte a timpului nu se produc senzaţii pure, ci ele sunt integrate în procese mai complexe, cum ar fi percepţiile. Senzaţii pure se obţin numai în laborator. De asemenea, imediat după naştere, copilul dispune numai de senzaţii, iar dezvoltarea acestora va fi o condiţie necesară a

Procesarea informaţiilor II dezvoltat alte procese psihice cum ar fi:

gândirea, memoria şi mecanismele limbajului.

La începutul vieţii, senzaţiile nu pot fi conştientizate. Între 1 şi 3 ani apare conştiinţa şi senzaţiile încep să aibă o astfel de calitate. La adult, multe senzaţii rămân inconştiente, doar unele ajung să fie conştientizate.

1.3. Mecanismele de producere a senzaţiilor

De-a lungul filogenezei, s-au dezvoltat aparate specializate pentru recepţionarea diferitelor categorii de stimuli.

Organismele vii au dobândit mai întâi în procesul evoluţiei o proprietate deosebită cea a excitabilităţii, caracteristică oricăror celule şi care constă în a răspunde prin modificări biochimice la stimulările exterioare. Apoi, o dată cu apariţia ţesutului nervos a apărut sensibilitatea care a permis recepţionarea nu numai a stimulilor cu semnificaţie biologică directă, ci şi a altora, legaţi de primii. Mediul socio-cultural al omului a solicitat şi dezvoltat şi mai mult sensibilitatea. Omul dispune de cele mai multe feluri de senzaţii şi cu cea mai diversă implicare în viaţa şi activitatea lui.

Totodată, s-au perfecţionat şi mecanismele de producere a lor, ale căror suporturi morfofuncţionale sunt analizatorii.

Analizatorul este un ansamblu structural-funcţional care face posibilă apariţia senzaţiilor.

în alcătuirea lui (vezi schema de mai jos)

intră următoarele componente:

a. Receptorul este componenta care transformă energia excitanţilor exteriori în influx nervos. Din punct de vedere neuro23

interval de cea. 100-l50 miimi de secundă. Cel de-al doilea se referă la faptul că după încetarea acţiunii stimulului se menţine câteva miimi de secundă o urmă, o imagine consecutivă. Aceasta are Explicaţi incidentul de la Observatorul Astronomic din Greenwich din 1795 când

directorul acestui institut a concediat un tânăr asistent, acuzându-l de neglijenţă în serviciu pentru că a întârziat cu o jumătate de secundă înrgistrarea trecerii unei stele peste primul meridian.

o mare impor tanţă în producerea percepţiei.

Oamenii se deo sebesc după durata perioadei de latenţă.

Cei mobili au o latenţă mică, iar cei inerţi una mai mare decât valorile medii ale acesteia.

Tonalitatea afectivă se referă la faptul că senzaţiile sunt însoţite de trăiri afective plăcute sau neplăcute. Aceasta depinde pe de o parte de natura stimulului şi pe de altă parte de experienţa anterioară a subiectului şi de atitudinile pe care şi le-a format. Astfel, sunetele stridente sunt însoţite de neplăcere, la fel mirosurile şi gusturile dezagreabile. Ex Exprimă propria tonalitate afectivă pentru fiecare din cele şapte culori ale spectrului luminii şi găseşte explicaţia lor.

perienţa periculoasă a unui incendiu poate face ca cineva să nu suporte roşul aprins. Atitudinile culturale ale românilor explică neplă cerea lor faţă de negrul care este semnul doliului.

Valoarea informaţională se referă la faptul că senzaţiile reflectă: a) însuşiri ale obiectelor exterioare şi pe această bază mişcările şi acţiunile pot fi eficiente; b) gradul de încordare musculară şi direcţia de orientare a mişcărilor; c) stări interne legate de satisfacerea trebuinţelor fundamentale. De aceea senzaţiile au fost ™ Grupaţi în cele trei categorii urmă toarele senzaţii: în ţepătură, sunetul viorii, jenă stoma

cală, miros de por tocale, rece ca gheaţa, încordarea bicepşilor.

grupate în următoarele catego rii: exteroceptive (cum sunt cele auditive, vizuale, gustati ve, tactile provocate de însuşi rile obiectelor); proprioceptive (provocate de stările tensionale de la nivelul articulaţiilor şi al sistemului osteomuscular); in teroceptive (cum sunt cele de foame, sete, durere viscerală).

Caracterul conştient este o însuşire a senzaţiilor care apare numai după ce s-au

II Procesarea informaţiilor

Precizaţi componetele principalilor analizatori care lipsesc, din figura de mai jos.

cibernetic, această transformare este o codare:

o trecere a stimulărilor exterioare într-un cod neurofiziologic, adică în impulsuri nervoase cu anumite caracteristici. Aşa de exemplu, receptorul vizual este retina care are două feluri de unităţi receptoare: conurile – mecanisme ale vederii diurne – care conţin o substanţă specială, iodopsina, ce se descompune sub influenţa luminii şi se produc astfel biocurenţi; bastonaşele conţin rodopsină şi funcţionează în mod asemănător, dar în condiţiile în care concentraţia de lumină din mediul înconjurător este scăzută (mecanism al vederii nocturne).

b. Calea de conducere a influxului nervos este componenta intermediară. Ea este alcătuită din fibre nervoase senzitive şi mai mulţi centri subcorticali care fac o analiză primară a influxului nervos şi un prim filtraj senzorial, astfel că la

scoarţă se vor transmite numai anumite impulsuri. Aceste căi de conducere au fost numite specifice.

împreună cu ele sunt şi căi nespecifice care transmit excitaţii în mod difuz la nivelul întregii scoarţe menţinând gradul său de activare. Dacă ele nu ar funcţiona, omul ar intra în stare de somn. Căile specifice de conducere transferă informaţia la scoarţa cerebrală specializată.

c. Veriga centrală este cea mai importantă componentă a analizatorului. Ea este o zonă corticală specializată în decodificarea, adică transformarea impulsurilor nervoase în fapt psihic. Fiecare analizator are o zonă corticală proprie (cel vizual în occipital, cel auditiv în temporal, cel tactilo-chinestezic în circumvoluţiunea centrală posterioară etc). Zona corticală are o porţiune centrală numită nucleul analizatorului în care se fac cele mai fine operaţii de decodificare şi o alta periferică, mai extinsă, cu funcţii de integrare a senzaţiilor în ansambluri, numită zonă de asociaţie.

d. Conexiunea inversă (descoperită către a doua jumătate a secolului al XX-lea) asigură autoreglarea analizatorului, în vederea recepţionării cât mai bune a stimulilor.

Analizatorul are o activitate reflexă unitară.

Lipsa unei verigi, mai ales a celei centrale, face imposibilă apariţia senzaţiei specifică acelui analizator. De asemenea, funcţionarea insuficientă a unora sau altora dintre componente perturbă realizarea senzaţiilor corespunzătoare (de exemplu, poate apare cecitate cromatică dacă nu funcţionează conurile).

III. Scoarja cerebralii Localizarea segmentelor corticale ale analizatorilor

24

Segmentul cortical Analizator vizual Analizator auditiv Analizator cutanat Analizator olfactiv şi gustativ Analizator kinestezic Analizator intern

Procesarea informaţiilor II

simţi o nouă senzaţie numai dacă se va mai adăuga 1/30 din cea iniţială, adică 3,3 gr. La sensibilitatea vizuală, acest prag este de 1/100, iar la cea auditivă de 1/10.

Valoarea acestor praguri reflectă o constantă între intensitatea iniţială a stimulului şi cea adăugată, exprimată matematic astfel:

x formulă legată de numele a doi autori E.H. Weber (vezi figura de mai sus) şi G.T. Fechner (vezi figura alăturată). Comparându-se modificarea intensităţii stimulului şi cea a senzaţiei, s-a constatat că prima creşte în progresie geometrică, iar cealaltă în progresie aritmetică. Dar legea Weber-Fechner se respectă numai la valorile Explicaţi de ce legea Weber-Fechner nu se mai respectă la intensităţile mari ale stimulilor.

medii ale excitaţiilor, în timp ce la intensităţile care se apropie de pragul minim sau cel maxim, raportul nu mai este constant.

Psihologul român Gh. Zapan a adus corectarea formulei iniţiale, dobândind o recunoaştere mondială.

Legea pragurilor diferenţiale a fost aplicată în psihologia industrială şi s-a elaborat un nou

concept: pragul operaţional care este de câteva ori mai mare decât cel diferenţial pentru că discriminarea senzaţiilor trebuie să se facă foarte repede şi clar.

Legea adaptării se referă la modificarea sensibilităţii analizatorului sub acţiunea repetată a stimulului. Astfel, dacă un stimul slab acţionează mai multă vreme (20-30 de minute), adaptarea se realizează în sensul creşterii sensibilităţii (astfel încât el să poată fi recepţionat chiar dacă este mai slab). Dacă stimulul este puternic şi acţionează mai mult timp, sensibilitatea scade, dar stimulul este satisfăcător recepţionat. Prin urmare, adaptarea senzorială permite realizarea legăturilor informaţionale optime chiar când se schimbă condiţiile de interacţiune cu

1.4. Legile generale ale senzaţiilor

Funcţionarea analizatorilor şi producerea senzaţiilor implică acţiunea mai multor legi.

Unele dintre ele sunt generale şi ne vom referi la ele în continuare, altele sunt particulare, proprii diferitelor feluri de senzaţii.

Legea intensităţii a fost una dintre primele legi descoperite în psihologie. În laborator, s-a constatat că un excitant produce o senzaţie numai dacă atinge o anumită intensitate care depăşeşte un anumit prag, denumit prag minimal absolut.

Pragul absolut minim este intensitatea cea mai mică a unui stimul care poate determina o senzaţie specifică pentru un analizator.

Pragul minimal absolut pentru sensibilitatea vizuală este de 1 – 2 cuante, pentru cea auditivă

este de 16-20 ciclii/secundă, pentru cea tactilă, 3-4 gr/mm2 etc. Cu cât acest prag este mai mic, cu atât sensibilitatea este mai mare, stabilinduse o relaţie invers proporţională exprimată matematic astfel:

E = l/I, adică E = sensibilitatea, I = intensitatea stimulului.

S-a demonstrat că există şi un prag absolut maxim.

Pragul absolut maxim este cea mai mare cantitate dintr-un stimul care mai determină încă o senzaţie specifică.

Stimulii care depăşesc pragul maxim Găsiţi exemple de stimuli subliminali ce acţionează asupra noastră fie în anumite împrejurări, fie mereu.

produc durere şi pot distruge analizatorul. Ei au mai fost numiţi supralimi nali. Cei care nu ating pragul minim, nu produc o senzaţie conştientizabilă, au fost numiţi subliminali.

S-a descoperit şi un prag diferenţial.

Pragul diferenţial este cantitatea minimă de excitant care adăugată la stimularea iniţială determină o nouă senzaţie.

Prin urmare, dacă pe mâna unui subiect se aşază mai întâi o greutate de 100 gr, acesta va pe galben, verde pe alb, verde pe roşu.

Contrastul cromatic este utilizat mult în industrie şi transporturi, iar cel gustativ în industria alimentară.

Legea sensibilizării constă în creşterea sensibilităţii unui analizator datorită interacţiunii sale funcţionale cu ceilalţi. Aşa de exemplu, dacă

se consumă substanţe dulci acrişoare creşte capacitatea de adaptare în trecere de la lumină la întuneric. Dacă se spală faţa cu apă rece, creşte acuitatea vizuală.

Legea sinesteziei constă în faptul că stimularea unui analizator produce efecte senzoriale specifice într-un alt analizator, deşi acesta nu a fost stimulat. De exemplu, o stimulare sonoră muzicală poate produce şi efecte de vedere cromatice şi invers. În limbaj curent se spune că unele sunete sunt catifelate, unele culori sunt dulci etc. Sinestezia pare Ce fenomen de sinestezie credeţi că se produce la coregrafi?

a fi o premisă a dotaţiei artistice în pictură, muzică, coregrafie (P. PopescuNeveanu).

Legea compensaţiei constă în faptul că insuficienta dezvoltare a unei modalităţi senzoriale sau chiar lipsa ei duce la perfecţionarea Ce compensări credeţi că se produc la persoanele lipsite de auz?

alteia care preia funcţiile celei dintâi. De exemplu, persoanele lipsite de văz îşi dezvoltă mult sensibilitatea tactilă şi olfactivă.

Legea semnificaţiei se referă la faptul că dacă un stimul este foarte important pentru o persoană, atunci el este repede şi bine recepţionat chiar dacă intensitatea lui este mai mică.

La animale, semnificaţia rezultă din valoarea biologică a stimulilor. La om se adaugă şi o Găsiţi şi alte exemple care ilustrează funcţionarea acestei legi.

semnificaţie socio-culturală şi profesională. De exemplu, un mecanic auto cu experienţă,

sesizează cu uşurinţă modificări ale zgomotelor motorului.

1.5. Principalele modalităţi senzoriale în clasificarea senzaţiilor s-au folosit mai multe criterii, însă două s-au impus: a) tipul aparatului specializat pentru recepţie distingându-se astfel senzaţii vizuale,

II Procesarea informaţiilor stimulii. Această lege acţionează la nivelul tuturor analizatorilor, dar este mai deosebită la văz, tact şi olfacţie.

Cea mai puternică adaptare este cea vizuală.

Când într-o zi de iarnă cu multă zăpadă şi soare, ieşim dintr-o încăpere întunecoasă în primele momente nu vedem nimic, dar după 4-5 minute vedem normal. Adaptarea la întuneric se realizează în mai multe etape: mai rapid în primele 10-l5 minute, ceva mai lent în următoarele 3-4 ore şi în ansamblu se produce o creştere de 200.000 de ori faţă de valoarea de la start. Adaptarea vizuală se explică prin mecanisme periferice (trecerea de la vederea cu ajutorul conurilor la vederea cu ajutorul bastonaşelor şi reflexele pupilare)

şi mecanisme centrale (antrenarea mai multor neuroni sau producerea inducţiei reciproce). Adaptarea olfactivă se realizează în 1 – 3 minute, iar la cea de atingere chiar după 3 secunde se produce o scădere cu 1/5. Senzaţiile auditive şi cele de durere se adaptează prea puţin.

jf încercaţi să explicaţi de ce sensibilitatea auditivă şi cea de durere se caracterizează prin adaptabilitate scăzută.

Legea contrastului senzorial constă în scoaterea reciprocă în evidenţă a doi stimuli cu caracteristici contrare. S-a constatat că în structura fiecărui analizator există mecanisme speciale de accentuare a contrastului şi deci de optimizare a receptării stimulilor.

Sunt două feluri de contrast: a) contrastul succesiv care constă în creşterea sensibilităţii pentru excitantul care urmează, aşa cum este cazul cu relaţia dintre un sunet mai înalt care urmează unuia mai jos; b) contrastul simultan ce se realizează cel mai mult în cadrul sensibilităţii vizuale, cum ar fi negru

Procesarea informaţiilor II

tf Dar orice senzaţie vizuală se caracterizează prin următoarele proprietăţi: 1) tonul cromatic dat de lungimea de undă ce stimulează ochiul (760 milimicroni pentru roşu, 500 milimicroni pentru verde etc); 2) luminozitatea care exprimă locul ocupat de acea culoare pe o scală în care cea mai luminoasă este albul şi cea mai puţin luminoasă este negrul; 3) saturaţia ce exprimă puritatea culorii, adică neamestecul ei cu alte lungimi de undă.

Combinarea acestor trei proprietăţi duce la un număr foarte mare de nuanţe cromatice.

Senzaţiile vizuale au cea mai mare pondere şi o foarte mare importanţă pentru viaţa omului.

Senzaţiile auditive. Excitantul care le determină sunt undele sonore cuprinse în registrul 16-20.000 cicli/sec, (infrasunetele, adică cele sub 16 cicli/sec, şi ultrasunetele, cele peste 20.000 cicli/sec, nu sunt percepute).

Caracteristicile undei sonore determină următoarele proprietăţi ale senzaţiilor auditive: 1) frecvenţa vibraţiilor (numărul de vibraţii/sec) determină înălţimea sunetului; 2) amplitudinea undei (gradul de deplasare a undei faţă de poziţia de echilibru) va da intensitatea; 3) forma undei (constând dintr-o undă fundamentală şi altele mai scurte) ce depinde de natura sursei sonore (vioară, pian, diapazon) se va exprima în timbrul care permite identificarea acelui sunet.

Senzaţiile cutanate sunt de două feluri:

tactile, generate de atingerea şi presiunea obiectelor; termice.

Cele tactile informează asupra însuşirilor, cum ar fi: netezimea, asperitatea, duritatea obiectelor. Cele termice sunt determinate de diferenţa dintre temperatura propriului corp şi cea a obiectelor exterioare cu care omul vine în contact.

Senzaţiile olfactive semnalizează proprietăţi chimice ale obiectelor. Excitantul care le provoacă sunt particule de substanţe volatile ce pătrund în fosele nazale o dată cu Ce rol credeţi că joacă senzaţiile olfactive?

aerul respirat şi se intensifică o dată cu accelerarea inspiraţiei. Ele poartă numele substanţelor care le produc.

auditive, olfactive etc; b) natura conţinutului informaţional, adică ce fel de însuşiri concrete sunt semnalizate prin respectivele senzaţii, stabilindu-se următoarele categorii:

senzaţii care furnizează informaţii despre obiectele şi fenomenele lumii externe:

vizuale, auditive, olfactive, gustative, cutanate; senzaţii care furnizează informaţii despre poziţia şi mişcarea propriului corp:

proprioceptive, chinestezice, de echilibru; senzaţii care ne informează despre modificarea mediului intern: foame, sete, durere.

Senzaţiile vizuale sunt rezultatul acţiunii undelor electromagnetice din registrul 390-800

milimicroni asupra analizatorului. Aceste unde se propagă de la sursele naturale (mai ales de la soare) sau artificiale (corpuri de iluminat) sau de la obiectele luminate. Acestea din urmă pot absorbi toate razele de lumină şi nu reflectă nimic, ele sunt văzute negre; le poate reflecta pe toate şi sunt văzute albe; le reflectă selectiv şi generează senzaţii cromatice corespunzătoare spectrului culorilor. Distanţele la care se află obiectele influenţează, de asemenea, producerea senzaţiilor vizuale (vezi figura de mai jos).

II Procesarea informaţiilor

^J Analizaţi gustul cio colatei, identificând pre zenţa unora dintre sen zaţiile de bază enume rate mai sus.

Amintiţi-vă şi descrieţi o situaţie în care aţi fost lipsit de apă şi aţi avut o sete foarte mare.

Amintiţi-vă situaţia în care v-aţi tăiat la un deget şi descrieţi după parametrii de mai sus durerea resimţită.

Intuiţi solicitările aparatului de echilibru în cazul zborurilor cosmice.

Senzaţiile gustative reflectă calităţile chimice ale substanţelor solubile care pătrund în cavitatea bucală. Există patru senzaţii gustative

fundamentale: dulce, acru, sărat, amar din combinarea cărora rezultă nenumărate nuanţe. Au rol în apărarea de substanţe nocive şi reglarea comportamentului alimentar.

Senzaţiile proprioceptive semnalizează postura membrelor, trunchiului şi capului.

Excitantul lor este intern, reprezentat de tensiunea musculară din acei muşchi antrenaţi în poziţia statică şi în poziţia de lucru.

Senzaţiile chinestezice apar în cursul efectuării mişcărilor şi informează despre direcţia, durata şi intensitatea efortului pentru realizarea lor. Rolurile lor principale sunt:

a) reglarea mişcărilor; b) integrarea lor în acţiuni voluntare complexe.

Formele de bază ale chinesteziei sunt:

chinestezia aparatului locomotor; chinestezia manuală; chinestezia verbo-mo toare.

Senzaţiile organice sunt determinate de modificări ale biochimismului intern al organismului: scăderea concentraţiei de substanţe nutritive în sânge, a apei, a oxigenului etc, semnalizând deficitul, ele stimulează omul să acţioneze în vederea restabilirii echilibrului şi menţinerea bunei funcţionări a organismului şi a sănătăţii sale.

Senzaţiile de durere semnalizează tulburări funcţionale sau distrugeri de ţesuturi organice. După sursa lor pot fi grupate astfel:

dureri periferice cutanate; dureri profunde musculare; dureri viscerale.

După intensitate pot fi uşoare şi puternice; după durată – fulgerătoare şi continue. Au o

tonalitate afectivă negativă puternică concretizată în suferinţă. Au rol fundamental în apărarea organismului.

APLICAŢII 1. Fixaţi un punct pe pardoseala clasei. Aşezaţi o persoană în acel loc, cu ochii închişi sau legaţi. Apropiaţi din lateral un ceas până când persoana declară că îl aude. Apoi îndepărtaţi-l până când nu-l mai aude. Porniţi apoi de la depărtat la apropiat până spune că aude tic-tacul. Măsuraţi distanţa de fiecare dată. Procedaţi astfel cu mai multe persoane. Calculaţi distanţa individuală şi apoi pe cea medie.

2. Analizaţi relaţiile de contrast şi efectul lor de uşurare a receptării stimulilor în următoarele două cazuri:

a) un panou alb şi scrisul negru; b) un panou negru şi scrisul alb.

3. Enumeraţi câteva situaţii de viaţă şi activitate în care senzaţiile vizuale sunt implicate.

4. S-a făcut următorul experiment: o persoană a ţinut un timp o mână într-un vas cu apă rece şi alta într-unui cu apă caldă. Apoi le-a introdus pe amândouă într-un al treilea vas cu apă la temperatura intermediară.

Cum credeţi că a reacţionat fiecare mână la temperatura apei din al treilea vas?

Cum explicaţi?

cepţii elementelor care-i stau la baza, aşa cum este configuraţia sau structura.

Percepţia este considerată a fi o imagine primară, pentru că apare numai în relaţia directă

cu obiectul. Dacă relaţia este optimă, atunci şi percepţia este clară şi precisă. Dacă legătura este tulburată de distanţa prea mare, de intensitatea prea slabă a stimulării, percepţia este neclară şi imprecisă.

Interacţiunea directă cu obiectul dă imaginii perceptive caracteristica de a fi obiectuală, adică de a fi întotdeauna imaginea unui obiect anume. Întăreşte astfel conştiinţa realităţii mediului şi de aceea, în limbaj curent, se aduce, drept argument al certitudinii privind existenţa lucrurilor, precizarea: am văzut cu ochii mei, am auzit cu urechile mele.

Imaginea perceptivă este bogată în conţinut. Ea cuprinde atât însuşirile semnificative, cât şi pe cele mai puţin importante, mai de detaliu. Caracteristicile cromatice ale obiectelor sunt realizate în varietatea nuanţelor lor, a intensităţii şi luminozităţii condiţionate de contextul în care se află acele obiecte.

Percepţia unui anumit obiect este concomitentă cu aceea a elementelor care îl înconjoară şi cu care se află într-un anumit spaţiu şi timp; prin urmare, orice percepţie este realizată totdeauna aici şi acum şi astfel ea asigură o şi mai bună adaptare a omului la realitate.

Durata percepţiei corespunde duratei acţiunii stimulului, a prezenţei acestuia. Dacă ea s-ar prelungi după dispariţia obiectului, atunci ar fi expresia îmbolnăvirii psihice şi ar tulbura relaţiile cu ambianţa.

La fel, intensitatea percepţiei este proporţională intensităţii stimulilor şi asigură, şi

din acest punct de vedere, adaptarea la ambianţă.

Prin toate calităţile sale, imaginea perceptivă îndeplineşte o funcţie informaţională specifică, mai complexă ca a senzaţiei şi are un rol reglator deosebit pentru activitate.

29

2. Per Omul trăieşte într-o lume diversă de obiecte şi fenomene care există în spaţiu şi se desfăşoară în timp. Pentru a stabili relaţiile informaţionale cu acestea şi a se adapta la ele, dispune de capacitatea de a avea percepţii.

2.1. Definirea şi caracteristicile gene rale ale percepţiilor

Percepţiile sunt procese senzoriale complexe şi totodată imagini primare, conţinând totalitatea informaţiilor despre însuşirile concrete ale obiectelor şi fenomenelor în condiţiile acţiunii directe a acestora asupra analizatorilor.

Cu privire la relaţia dintre senzaţii şi percepţii, s-au formulat de-a lungul timpului puncte de vedere diferite. Unii psihologi au acordat o mai mare importanţă senzaţiilor şi au considerat percepţia numai ca o simplă sumă a lor. Alţii au considerat că de fapt există doar percepţii, iar senzaţiile reprezintă separaţia artificială a unor componente din ansamblul perceptiv. În realitate, percepţia nu este posibilă fără contribuţia senzaţiilor, dar ea nu se reduce la o simplă sumă a acestora.

2.2. Caracteristicile imaginii perceptive

Ca şi senzaţiile, percepţiile semnalizează însuşiri concrete, intuitive. Dar spre deosebire de senzaţii (vezi figura a.), percepţia reflectă

obiectele în totalitatea însuşirilor lor în mod unitar şi integral (vezi figura b.). În imaginea perceptivă apar şi proprietăţi care nu aparţin pentru desfăşurarea acesteia devine obiectul central al percepţiei şi este perceput clar, complet, precis.

într-un proces perceptiv în desfăşurare, sunt integrate totdeauna elemente ale experienţei anterioare a subiectului cu categoria respectivă de obiecte. Aceasta cuprinde cel mai adesea scheme perceptive a căror reactualizare determină o mare operativitate şi o rapidă organizare a percepţiei actuale. Aşa se explică de ce reuşim să identificăm rapid persoana pe care o aşteptăm într-o gară dacă am mai văzut-o şi dispunem de o schemă perceptivă ce cuprinde principalele caracteristici fizionomice distinctive şi invers să avem mari dificultăţi de a o detecta. Experienţa anterioară mai cuprinde cunoştinţe, clasificări, relaţionări spaţiotemporale după diverse criterii care se vor implica mai ales în momentul în care percepţia se va integra în activităţi mentale şi practice mai complexe.

Procesul perceptiv nu este însă numai efectul acţiunii stimulilor şi inter-relaţiilor obiective dintre aceştia şi a acţiunii directe a omului asupra lor, ci şi a implicării subiectului;e 11 este caracteristic ca personalitate, cu tot Presupuneţi că vedeţi împreună cu alţi patru prieteni (de fapt doi băieţi şi două fete) un brad înalt.

Stabiliţi care vor fi însuşirile percepute obligatoriu de toţi şi care vor fi cele ce vor aparţine percepţiei fiecăruia.

şi-l diferenţiază de semenii săi. De aceea

perceperea unuia şi aceluiaşi obiect de către persoane diferite va duce la formarea la toţi a unei imagini adecvate realităţii, dar conţinând şi aspecte specifice pentru fiecare.

Astfel, cercetările au demonstrat influenţa pregătirii anticipate a subiectului care generează o predispoziţie a sa de a explora obiectul mai mult sau mai puţin profund şi care va genera o imagine mai superficială sau mai precisă.

Interesele stabile pentru o categorie de stimuli generează un grad corespunzător de atenţie şi o mobilizare a altor mecanisme mentale care fac să se obţină o percepţie bogată şi corectă.

II Procesarea informaţiilor

Imaginea obiectului şi a contextului în care el se află conduce desfăşurarea mişcărilor, reglează traiectoria, amplitudinea, ritmicitatea şi coordonarea acestora.

Totodată, percepţiile Analizaţi implicarea percepţiilor vizuale şi auditive în realizarea scris-cititului.

auditive, vizuale şi tacti lo-chinestezice sunt abso lut indispensabile pentru realizarea vorbirii, citirii, scrierii.

Ca şi senzaţia, Şi percepţia este o bază absolut indispensabilă pentru dezvoltarea celorlalte capacităţi cognitive ale omului.

*

Arătaţi cum calităţile generale ale percepţiilor se realizează atunci când priviţi o carte de pe masa sau pupitrul vostru.

2.3. Procesul perceptiv

Imaginea perceptivă nu este rezultatul amprentelor obiectului în creier, a unei întipăriri mecanice, ci a unui proces complex şi activ, orientat şi subordonat scopurilor concrete ale activităţilor desfăşurate de către om.

Acest proces complex este plurimodal, adică antrenează mai mulţi analizatori pentru că orice obiect concret posedă o multitudine de însuşiri ce sunt semnalate de către aceştia.

Informaţia obţinută este analizată şi sintetizată la nivel central prin mecanisme mult mai complexe ca ale senzaţiei.

Psihologia cognitivă, una dintre orientările cele mai noi, relevă faptul că procesarea informaţiei în percepţie antrenează mecanisme care depăşesc simpla funcţionare a analizatorilor.

Astfel, desfăşurarea procesului perceptiv este influenţată de acţiunile şi operaţiile pe care le desfăşurăm chiar asupra obiectelor percepute, cum ar fi: deplasare, aşezare, ordonare, măsurare, compunere şi descompunere etc. Datorită acestor manevrări directe, imaginea percepută reflectă mai bine anumite însuşiri.

Totodată, în mod obişnuit, percepţia este integrată în activitatea pe care o desfăşoară omul şi de aceea ceea ce este mai important

Procesarea informaţiilor II

Se depăşeşte astfel pragul minimumseparabile.

Identificarea se referă la realizarea unui nivel mai înalt de procesare şi la cuprinderea într-o imagine unitară a informaţiilor obţinute anterior şi raportarea acesteia la modelul perceptiv

corespunzător din experienţa anterioară, iar subiectul poate recunoaşte ceea ce percepe. Se depăşeşte astfel un al treilea prag numit minimum cognoscibile. Faza se încheie cu realizarea a două feluri de identificări:

identificarea categorială, adică stabilirea cu»

Gândiţi-vă la ce poate spune cineva după parcurgerea acestei faze când percepe aceeaşi siluetă umană (ca în exerciţiul anterior).

clasei din care face | ~-~-~ BW

parte obiectul; identificarea indivi duală, adică stabili rea componentelor individualizatoare ale acelui obiect.

Interpretarea este de fapt condiţionată de legătura naturală a percepţiei cu activitatea omului. Constă în stabilirea semnificaţiei obiectului perceput, a importanţei lui pentru subiect, a posibilei sale utilizări în activitate.

Intervin, deci, de această dată, mecanismele înţelegerii, confruntarea cu planul mintal al desfăşurării activităţii.

Prin urmare, percepţia se dovedeşte a fi o formă superioară a cunoaşterii senzoriale şi un proces complex de extragere şi prelucrare a informaţiei în vederea adaptării şi desfăşurării activităţilor diverse ale omului.

2.5. Legile percepţiei

Implicarea tuturor factorilor externi şi interni, ca şi desfăşurarea fazelor procesului perceptiv sunt guvernate de următoarele legi generale ale percepţiilor.

Legea integralităţii percepţiei exprimă faptul că însuşirile obiectului sunt semnalate nu separat,

ci în interrelaţii complexe alcătuind o imagine unitară, cuprinzând atât însuşirile principale, cât şi pe cele secundare, atât obiectul respectiv, cât şi contextul spaţio-temporal în care acesta se află. Însuşirile se percep împreună şi se impun împreună, aşa că dacă un

31

In desfăşurarea percepţiilor umane intervin, totdeauna, mecanisme verbale care au o funcţie integratoare şi de relevanţă.

Imaginea alăturată dove deşte rolul integrator al cuvântului. Cine o perce pe prima dată vede numai nişte pete fără organizare şi sens. Dacă se spune că este un vânător şi câinele său, toate petele par să se organizeze şi imaginea are un înţeles clar.

Nivelul general al dezvoltării percepţiei contribuie la diferenţierea perceperii unuia şi aceluiaşi obiect de către un copil şi un adult.

Specializarea profesională este un factor ce asigură profunzimea şi fineţea percepţiei.

Gradul de cultură generală este alt factor ce ajută perceperea unor obiecte complexe cum ar fi o pictură celebră, o sculptură, o partitură.

2.4. Fazele procesului perceptiv în condiţiile perceperii curente a realităţii, omul are impresia că imaginile apar instantaneu. În realitate, orice proces perceptiv presupune parcurgerea mai multor faze.

Acestea se desfăşoară foarte rapid şi omul nu le sesizează prezenţa decât în condiţii dificile de percepere sau în cele din laborator. Cercetările din domeniul psihologiei inginereşti au relevat

următoarele faze.

Detecţia este prima fază care constă în sesizarea şi conştientizarea doar a prezenţei stimulului în câmpul perceptiv, fără să se poată spune ceva despre caracteristicile lui.

în timpul acestei faze, Ce poate spune cineva care parcurge această fază în perceperea unei siluete umane aflate la mare distanţă?

subiectul se orientează spre stimul, îşi fixează privirea, îşi încordează atenţia. Acum abia se depăşeşte pragul de minimum-vizibile.

Discriminarea stimulului de fond însuşiri care-l deosebesc de alţii asemănători.

constă în detaşarea şi remarcarea acelor

Legea selectivităţii exprimă caracteristica omului de a fi o fiinţă activă şi de a realiza raporturi diferenţiate şi variate cu lumea.

Asupra omului, de fapt, acţionează continuu foarte mulţi excitanţi vaIMAGINI DUBLE riaţi ca intensitate, durată, calitate, dar el nu-i reflectă în acelaşi grad pe toţi. În strânsă legătură cu ceea ce el face, se fixează cu precădere la un moment dat asupra unuia şi acesta devine obiectul percepţiei.

El este perceput complet, clar, precis. Toate celelalte elemente înconjurătoare formează câmpul percepţiei şi sunt reflectate mai vag, mai puţin precis, mai lacunar. Obiectul percepţiei nu este fix. In funcţie de necesităţile activităţii, orice obiect poate fi într-un moment obiect al percepţiei, iar în altul, element al câmpului perceptiv. Aşa numitele imagini duble din figurile alăturate arată această dinamică în funcţie de Femeia aceasta e tânără sau bătrână?

felul în care ne fixăm privirea.

Căutaţi punctele de fixare a privirii ca să ţj obţineţi schimbarea obiectului în element al fondului perceptiv.

Selectivitatea în percepţie este influenţată de mai mulţi factori, cum ar fi:

interesul pentru un lucru sau o persoană atunci când trebuie descoperită în mulţime; conturarea specială a unui obiect (prin luminare specială) sau a unei părţi dintr-o imagine; asigurarea contrastului cromatic dintre obiect şi câmpul perceptiv;

II Procesarea informaţiilor obiect cunoscut este văzut numai parţial, în virtutea unităţii structurii lui, ne comportăm ca şi cum l-am vedea în întregime (vezi figura de mai jos).

P A HlrH

O LL Situaţii în care se evidenţiază caracterul unitar-sintetic al percepţiei; eliminarea unor elemente din cadrul unui obiect nu afectează capacitatea noastră de a-l identifica (a, b, c); adăugarea unor elemente la un obiect cunoscut nu duce la modificarea identităţii lui în percepţie (d).

Legea structuralităţii perceptive explică faptul că în structura imaginii unitare însuşirile care comunică cea mai mare cantitate de informaţii ocupă primul plan şi sunt primele explorate perceptiv cât mai bine, în timp ce toate celelalte trec pe un plan secund şi sunt reflectate mai vag. Prin urmare, imaginea perceptivă este organizată ierarhic şi explorarea perceptivă este influenţată de aceasta. În figura de mai jos, sunt prezentaţi stimulii şi felul în care se produc

traseele de explorare vizuală a lor.

Itinerariul parcurs de privire (în perceperea acestui desen)

în decurs de 30 sec. În condiţiile analizei cu ochiul liber în condiţiile analizei după contur

comportă ca şi cum obiectul nu s-ar fi modificat deloc. Mecanismele de compensare ale imaginii retiniene sunt următoarele:

1) modificarea acomodării cristalinului când percepe graniţele apropiate faţă de cele depărtate ale suprafeţelor; 2) schimbarea unghiului de convergenţă oculară; 3) transferul experienţei tactilo-chinestezice cu acel obiect.

c. Constanta de culoare se manifestă în condiţiile scăderii luminii din mediul ambiant care face să se treacă de la funcţionarea receptorilor pentru vederea diurnă (conurile)

la cei pentru vederea nocturnă (bastonaşele), dar experienţa cu obiectele familiare compensează această modificare şi omul se comportă corespunzător culorii lor obişnuite.

Legea semnificaţiei, ca şi în cazul senzaţiilor, contrazice adesea legea intensităţii. Ceea ce se leagă de trebuinţele, Daţi exemplu de situaţii obişnuite de viaţă în care funcţionează această lege.

interesele, scopurile, aşteptările omului devine semnificativ şi chiar dacă este mai slab ca intensitate, este bine perceput.

Legea proiectivităţii imaginii perceptive acţionează numai în desfăşurarea percepţiilor în

contrast total cu ceea ce se întâmplă în optică. Neuro-funcţional, imaginea se realizează la nivel cortical, dar psihologic ea este proiectată la nivelul sursei, adică al obiectului care a determinat-o. Explicaţia acestui miraculos fenomen constă în faptul că informaţia vizuală formează împreună cu cea proprioceptivâ (acomodarea cristalinului, modificarea unghiului de convergenţă, a axelor oculare care sunt reglate de distanţa faţă de obiect) un tot unitar. Dacă deranjăm această unitate prin apăsarea uşoară asupra unuia dintre ochi, constatăm o dublare a imaginii, adică apariţia ei este produsă de ochiul agresat alături de cea proiectată corect.

Toate legile la care ne-am referit sunt implicate atât în percepţiile simple ale unor obiecte şi fenomene din ambianţă, cât şi în realizarea celor complexe: spaţiale, de mişcare şi de timp.

producerea mişcării acelui obiect ce trebuie să devină obiect al percepţiei în timp ce toate celelalte rămân neschimbate; actualizarea prealabilă a schemei perceptive corespunzătoare acelui obiect sau persoane; indicarea verbală prealabilă a unor însuşiri caracteristice.

Construiţi exemple concrete în care să folosiţi tiecare dintre factorii de mai sus sau să ilustreze interacţiunea lor.

Legea selectivităţii poate fi folosită în două feluri: 1) a scoate în evidenţă obiectul ce trebuie în mod deosebit explorat; 2) a elimina acţiunea unora dintre factorii selectivităţii pentru a camufla obiectul.

Legea constanţei perceptive arată că dacă se produc în anumite limite, modificări ale condiţiilor de percepere a obiectelor, imaginile rămân relativ aceleaşi şi omul îşi poate continua nestingherit activitatea. Există trei tipuri de constante perceptive care au mecanisme relativ asemănătoare.

a. Constanta de mărime care permite ca, dacă obiectele se depărtează în limita a 23-3Om de subiect, ele să îşi păstreze dimensiunile. Mecanismul acestui tip de constantă constă în faptul că micşorarea imaginii retiniene datorită depărtării obiectului este compensată de:

acomodarea cristalinului; modificarea unghiului de convergenţă a globilor oculari; experienţa anterioară cu acel obiect.

S-a constatat că această constantă nu funcţionează dacă obiectul se depărtează pe verticală.

încercaţi să găsiţi explicaţii.

b. Constanta deforma intră în funcţie când obiectul îşi modifică poziţia faţă de cel ce percepe şi atunci imaginea retiniana se modifică astfel încât o suprafaţă care era văzută din faţă ca un pătrat apare acum ca un romb, iar un cerc se schimbă în oval şi, totuşi, omul se

2.7. Iluziile perceptive în cea mai mare măsură, percepţiile omului reflectă adecvat realitatea şi servesc adaptării lui la ambianţă. Sunt însă, şi unele percepţii care deformează, denaturează unele aspecte ale realităţii, şi acestea au fost numite iluzii perceptive. Iluziile pot exista în sfera tuturor modalităţilor perceptive, dar cele

mai cunoscute sunt următoarele categorii:

iluzii optico-geometrice (vezi figurile de mai jos); iluzii tactil-chinestezice; iluzii de mişcare; iluzii optico-chinestezice de greutate.

II Procesarea informaţiilor 2.6. Observaţia şi spiritul de observaţie în desfăşurarea activităţilor sale zilnice, omul poate realiza percepţii spontane, fugitive, superficiale cu rol informaţional şi reglator limitate (îţi permite să nu te ciocneşti de lucruri), dar mai ales percepţii conştiente, complexe, corecte şi clare integrate în comportamentele sale de mare importanţă.

Ele au roluri informaţionale şi reglatorii complexe. Alteori poate desfăşura chiar o activitate specială de percepere a obiectelor şi fenomenelor care a fost numită observaţie.

Observaţia este activitatea perceptivă intenţionată, orientată spre un scop, reglată prin cunoştinţe generale, organizată şi condusă sistematic, conştient şi voluntar.

$

Observaţia este strâns legată de limbaj, gândire, reglaj voluntar. Se realizează de obicei asupra unor obiecte complexe şi în baza unor scopuri semnificative. Se desfă şoară în timp, presupu Pe baza celor notate mai sus stabiliţi principalele cerinţe ale desfăşurării observaţiei privind atracţia gravitaţională a diferitelor obiecte.

nând mai multe faze, respectând un plan de desfăşurare stabilit ante rior, imlpicând control şi reglare, şi finalizându-se cu o serie de concluzii generale.

Pe baza organizării şi desfăşurării repetate a activităţilor de observaţie, se poate dezvolta spiritul de observaţie.

Spiritul de observaţie este aptitudinea de a sesiza cu uşurinţă, rapiditate şi precizie ceea ce este mai puţin intens, mai ascuns, indistinct, dar semnificativ pentru scopurile omului.

©

Găsiţi câteva dintre profesiile care cer un spirit de observaţie dezvoltat.

Argumentaţi răspunsul dat.

34

Procesarea informaţiilor II

Daţi exemple de folosire a iluziilor optico-geometrice în artă.

în explicarea iluziilor se au în vedere efectele de câmp perceptiv, adică unele componente ale acestuia acţionează concomitent cu informaţiile ce vin de la obiectul perceput şi pro duc la nivel cortical pro cese inductive pozitive şi negative care distorsio neazǎ informaţia de bază. De exemplu, în imaginea alăturată cei trei piloni au aceeaşi înălţime. Elementele de câmp fac însă ca pilonii să fie consideraţi de înălţimi diferite.

Iluziile optico-chinestezice sunt bine ilustrate de următoarea situaţie. Subiecţilor li se prezintă două valize de aceeaşi greutate, însă una are dimensiuni mai mici şi cealaltă mai mari. Cei care au participat la experiment au spus că prima este mai grea şi cealaltă mai uşoară.

Cea mai cunoscută iluzie a mişcării este cea trăită de foarte multă lume aflată într-un tren alături de altul. Acesta din urmă pleacă, iar

pasagerul are impresia că a plecat trenul lui. Lipsa reperelor creează iluzia mişcării sau, în acest caz, a nemişcării. Iluziile îşi găsesc aplicaţii în scenografie şi cinematografie.

APLICAŢII 1. Copiaţi cele două desene alăturate pe un carton cu dimensiunile de 2,5 cm pe 4 cm, unul pe o faţă, altul pe altă faţă. Fixaţi pe laturile mici ale cartonului câte o sârmă. Apoi rotiţi cartonul din ce în ce mai repede.

Observaţi şi explicaţi ce se întâmplă.

2. Percepeţi mai întâi un pix contemplându-l, apoi acţionaţi asupra lui.

Comparaţi cele două feluri de imagini perceptive pe care le obţineţi.

3. Alegeţi trei litere mari de tipar ale alfabetului şi încercaţi să identificaţi punctele ce transmit cea mai mare cantitate de informaţii şi care sunt primele explorate.

4. Priviţi cu atenţie figura alăturată şi descoperiţi chipul dresorului acestui tigru.

Descrieţi apoi felul în care aţi explorat perceptiv figura şi care au fost reperele care v-au ghidat.

îzentări

Specific procesului reprezentării este şi implicarea mecanismelor verbale. Acestea au următoarele roluri: 1) cuvântul evocă reprezentarea deja formată aşa cum este cerută de sarcini cognitive şi practici; 2) dirijează con Pornind de la figura de mai jos, construiţi prin adăugarea altor elemente imagini ale unor obiecte funcţionale după ce aţi stabilit mai întâi verbal care vor fi acestea.

Comparţi-le.

struirea unei imagini noi mai bogate sau mai schematice, mai fidelă obiectului sau mai îndepărtată; 3) asigură înlănţuirea şi organizarea unei serii întregi de imagini; 4) este instrument de transformare a imaginilor; 5) intregrează produsele reprezentării în gândire şi imaginaţie.

Procesul reprezentării se sprijină mult pe memorie, dar cele două procese nu se identifică. Memoria conservă informaţia percepută, şi apoi o pune la dispoziţia reprezentării.

Rezultatele procesului constructiv al reprezentării sunt conservate de memorie. Dar memoria nu construieşte ea însăşi imagini.

Calitatea ei cea mai importantă este fidelitatea şi nu transformarea imaginilor şi ideilor.

Reprezentarea ca proces este constructivă şi reconstructivă pentru că poate face să apară în plan intern mintal, pornind de la diverse elemente semnalizate de percepţie, o imagine unitară şi apoi o poate modifica aşa cum o cere desfăşurarea activităţii mentale şi practice.

Apariţia reprezentărilor şi manifestarea lor la niveluri calitative din ce în ce mai înalte presupun strânse interacţiuni cu nivelul mintal general, cu inteligenţa şi operativitatea gândirii Gândiţi-vă la silueta umană şi faceţi mai multe desene pornind de la unul detaliat către altele din ce în ce mai generalizate şi schematizate.

Comentaţi rezultatele.

şi de aceea se atinge un grad avansat de generalitate, aşa cum sunt schemele figurative ale

unor dispozitive tehnice sau aşa numitele concepte figurale din geometrie.

II Procesarea informaţiilor Ce reprezintă imaginea?!

I*. 3. Repn f Informaţiile perceptive care servesc ' direct la organizarea conduitei omului nu dispar fără urmă. Ele mai persistă un interval scurt de timp (de la câteva sutimi la o secundă) şi apoi intră într-o nouă procesare specifică procesului reprezentării.

3.1. Reprezentarea ca proces senzorial

Reprezentarea se defineşte ca proces cognitiv-senzorial de semnalizare în forma unor imagini unitare, dar schematice, a însuşirilor concrete şi caracteristice ale obiectelor şi fenomenelor în absenţa acţiunii directe a acestora asupra analizatorilor.

Reprezentarea are ca surse informaţionale fundamentale senzaţiile şi percepţiile. În desfăşurarea ei, se constată o implicare latentă a analizatorilor. Astfel, propunându-se unor persoane să-şi reprezinte anumite mişcări şi aplicându-se senzori în diferite zone musculare, s-au înregistrat micromişcări la nivelul muşchilor implicaţi în sarcina dată.

Calitatea reprezentărilor este condiţionată de cea a percepţiilor corespunzătoare şi de frecvenţa contactului direct cu obiectele. Dar reprezentarea nu este o simplă sumă a percepţiilor. J. Piaget a adus două argumente hotărâtoare: a) avem cu mult mai multe percepţii decât reprezentări; b) percepţiile apar mai devreme, în copilărie (la 2-3 luni)

faţă de reprezentări (acestea apar după împlinirea primului an de viaţă). Procesul reprezentării este mult mai complex în comparaţie cu cel perceptiv.

în procesul de elaborare a imaginii reprezentării, un rol foarte mare îl are relaţia activă cu obiectele corespunzătoare acesteia care sunt implicate într-o activitate importantă pentru om. Scopurile activităţii şi însăşi desfăşurarea ei vor contribui la reliefarea specială a unor însuşiri şi le vor da semnificaţii deosebite. Acestea vor intra obligatoriu în conţinutul imaginii reprezentării.

Procesarea informaţiilor II importante sunt mai accentuate în reprezentare. De exemplu, reprezentarea unui arbore este mai ştearsă decât percepţia lui, dar cuprinde în mod accentuat toate componentele semnificative: rădăcina, tulpina, coroana. Strâns legat de această particularitate este faptul că reprezentarea este o imagine panoramică, adică ea reconstituie în plan mintal şi apoi redă integral şi simultan toate informaţiile despre obiect, în timp ce percepţia cuprinde numai acele însuşiri care pot fi percepute din poziţia pe care o avem faţă de acel obiect (numai ceea ce se poate vedea). Reprezentarea unui motor cu ardere internă conţine toate elementele structurale şi toate corelaţiile funcţionale. Dacă acelaşi motor ar fi perceput, nimic din structura lui internă nu ar putea fi surprins.

Dacă aceeaşi informaţie ar fi transmisă prin cuvinte, ar trebui să

Faceţi o siluetă umană care să redea ceea ce

percepeţi şi o alta care să redea ceea ce vă puteţi reprezenta.

Comentaţi rezultatele.

relatăm succesiv despre fiecare componentă şi fiecare legătură. Fără imaginea panoramică dată de reprezentare, ar fi greu să înţelegem funcţionarea acestuia.

Ca şi percepţiile, reprezentările în cea mai mare parte sunt figurative, adică simbolizează însuşiri concrete intuitive de formă, mărime, Priviţi o carte. Apoi daţi deoparte cartea şi încercaţi să o desenaţi.

Relevaţi însuşirile caracteristice pe care le cuprinde desenul vostru.

culoare. Numai că reprezentarea nu cuprinde detaliile, ci însuşirile intuitive, caracteristice pentru un obiect sau pentru un grup de obiecte.

Atunci când percepem un obiect, recepţionăm şi ceea ce constituie câmpul perceptiv, adică tot ceea ce îl înconjoară într-un anumit moment şi loc. În reprezentare, imaginea este desprinsă de contextul spaţiotemporal în care obiectul a fost perceput.

Această detaşare de câmp poate fi totală şi reprezentarea poate fi transpusă mintal în alte contexte fără ca acest lucru să perturbe cunoaşterea. Aceste schimbări sunt însoţite de conştiinţa absenţei obiectului şi de reflectarea trecutului ca trecut.

De asemenea, dacă în percepţie un obiect este reflectat cu toate nuanţele sale cro37

Procesarea informaţională realizată in procesul reprezentării implică atât analize şi

sinteze senzoriale ca cele ale percepţiei, cât şi altele mai complexe, cum ar fi selecţii, schematizări, accentuări, estompări, condensări, simplificări, eliminări, dar şi generalizări şi regrupări ce se apropie de gândire. Rezultând dintr-un proces complex de reconstrucţie mintală, înseşi imaginile dobândesc un caracter operant specific în sensul că se pot integra cu uşurinţă în diverse desfăşurări cognitive, jucând astfel un rol mult mai mare în activitatea mintală a omului. Zonele cerebrale, unde au loc toate aceste prelucrări au fost puse în evidenţă prin înregistrări EEG, tehnica potenţialelor evocate, variaţia locală a debitului sanguin etc.

Priviţi figura alăturată şi apoi construiţi o reprezentare exprimată într-un desen. Comentaţi diferenţele dintre desenul ce exprimă reprezentarea şi fotografia care este similară percepţiei.

Prin urmare, dacă reprezentările se aseamănă sub raportul conţinutului cu percepţiile, din punctul de vedere a procesului de producere, ele se apropie de gândire. În procesul reprezentării, se împletesc analiza şi sinteza senzorială care urmează coordonatele acţiunii directe cu obiectele, cu operaţiile intelectuale şi cu funcţia reglatoare a cuvântului. Reprezentarea are astfel o dublă natură: una intuitiv-figurativă şi alta operaţional-intelectivă şi de aceea face trecerea la procesele cognitive superioare.

3.2. Însuşirile reprezentărilor

Au fost autori care au considerat reprezentarea doar ca o simplă urmă a percepţiei

şi au caracterizat-o ca fiind slabă, fragmentară, instabilă. Psihologia contemporană consideră reprezentarea ca pe o verigă importantă în procesul unitar şi ascendent al cunoaşterii umane şi de aceea îi subliniază calităţile superioare faţă de percepţie. Deşi apare în absenţa obiectelor şi are o intensitate mai slabă în comparaţie cu percepţia, însuşirile

De cele mai multe ori, reprezentările vizuale sunt bidimensionale. Cele tridimensionale (ale corpurilor) sunt mai greu de realizat şi necesită o dotare mai specială şi exerciţiu îndelungat. Ele sunt cerute în foarte multe activităţi umane.

Care credeţi că sunt disciplinele şcolare care cer mai multe reprezentări vizuale?

Care sunt profesiile care cer capacităţi foarte bune de reprezentare vizuală?

Reprezentările auditive reproduc atât zgomote, cât şi sunete muzicale şi verbale şi structuri melodice şi verbale. O melodie este reprezentată nu în detaliu, ci sub aspectul ritmului, al variaţiei de intonaţie, al vârfurilor de înălţime. Reprezentările verbale redau ritmuri, intensităţi, particularităţi fonetice. În general, reprezentările auditive tind să reducă succesivitatea specifică perceperii sunetelor la simultaneitate. Reprezentările verbale sunt deosebit de utile în procesul însuşirii limbilor străine.

Reprezentaţi un mic discurs verbal în limba maghiară şi în limba italiană şi comparaţi-le după ritm, variaţia intonaţiei, vârfurile de înălţime sau accent.

Modelul pronunţiei, al accentuării păstrate în reprezentare reglează vorbirea în curs de desfăşurare. Cele melodice au un rol asemănător în munca dirijorilor şi compozitorilor.

Reprezentările chinestezice sunt imagini mentale ale propriilor mişcări. În timpul desfăşurării lor, se produc micro-mişcări în grupurile de muşchi corespunzătoare. Acestea sunt actele ideomotorii care pregătesc desfăşurarea viitoarei mişcări. Pe baza lor se poate face chiar un antrenament în reprezentare, înaintea celui efectiv. S-au constatat rezultate pozitive la cei ce au folosit şi un antrenament ideomotor.

După gradul de generalitate s-au stabilit următoarele categorii de reprezentări:

Reprezentările individuale sunt cele ale obiectelor, fiinţelor, fenomenelor reale şi care au o anumită semnificaţie pentru persoană.

Astfel, fiecare păstrează în minte reprezentarea casei părinteşti, a şcolii, a părinţilor şi profesorilor, prietenilor şi rudelor etc.

Reprezentările de acest fel cuprind multe

II Procesarea informaţiilor matice, în reprezentare acestea se reduc la culorile fundamentale şi acest fapt exprimă un nivel mai ridicat de generalizare intuitivă.

Dar dacă activitatea desfăşurată cum este cea a pictorului cere să fie evocate variantele cromatice, acest lucru poate fi realizat prin procesul reconstructiv al reprezentării.

Reprezentările generale au o mai mare libertate faţă de schema structurală a obiectului

individual, putând-o modifica în funcţie de cerinţele cunoaşterii şi practicii.

De exemplu, reprezentarea unei clădiri, când ea este doar un reper rutier, poate fi foarte schematică, un simplu paralelipiped, dar dacă se cere să fie redată funcţionalitatea ei, atunci apar însuşiri structurale caracteristice.

De fapt, toate calităţile imaginii reprezentării pun în evidenţă nivelul mai înalt de generalizare pe care ea îl atinge. Este vorba despre o generalizare intuitivă (schematizare), dar superioară celei perceptive pentru că este susţinută de operativitatea gândirii şi de semnificanţii verbali implicaţi în desfăşurarea acestui proces psihic. Reţinând cu deosebire însuşirile configurative caracteristice pentru o grupă de obiecte pe care le poate înlocui în plan mintal, reprezentarea este un simbol generalizat. Ea pregăteşte astfel, generalizarea conceptuală pe care o va realiza gândirea, dar nu se confundă cu aceasta.

3.3. Clasificarea reprezentărilor

Omul dispune de o mare varietate de reprezentări pe care le-a clasificat după mai multe criterii, dar mai ales după: a) analizatorul dominant în producerea lor; b) gradul de generalizare; c) nivelul operativităţii mentale implicate în generarea lor.

După analizatorul dominant, există următoarele feluri de reprezentări:

Reprezentări vizuale care sunt cele mai numeroase în experienţa fiecăruia şi prezintă cele mai multe dintre caracteristicile analizate

anterior. Prin urmare, ele sunt configurative, detaşate de fond şi proiectate pe un ecran mintal uniform, degajate de detalii cromatice.

 3.4. Rolul reprezentărilor în activitatea mentală

Cele mai importante roluri ale reprezentărilor în activitatea mentală şi practica sunt:

1. Reprezentările readuc în minte imaginile obiectelor şi fenomenelor care nu mai sunt percepute, permiţând gândirii să prelucreze în mod complex o multitudine de date ale experienţei anterioare. Ele sunt deci, simboluri figurative ale obiectelor şi fenomenelor absente.

2. Datorită însuşirilor lor de a fi configurative şi panoramice, reprezentările sunt un sprijin necesar în construirea sensului cuvintelor noi. De aceea dicţionarele enciclopedice definesc cuvintele, dar adesea adaugă şi imagini care aduc informaţii ce nu pot fi redate prin cuvinte.

3. Cuprinzând în structura lor însuşiri comune şi caracteristice, reprezentările pregătesc şi uşurează generalizările din gândire. De exemplu, formarea noţiunii de dreptunghi la şcolarii mici porneşte, de obicei, de la identificarea în mediul înconjurător a suprafeţelor cu astfel de forme şi numai după ce percepţiile repetate şi dirijate verbal au dus la formarea reprezentării, se poate trece la însuşirea noţiunii. Generalizările din reprezentare nu sunt încă însuşiri esenţiale (aşa cum sunt cele care intră în structura noţiunii), dar reprezintă un pas important pentru trecerea la noţiuni.

Aşezaţi în ordinea creşterii generalizării şi eliminării detaliilor următoarele figuri:

detalii, iar însuşirile caracteristice nu se detaşază uşor şi evident, deşi şi ele au un oarecare grad de generalizare.

Reprezentaţi-vă casa în care locuiţi şi scrieţi tot ceea ce apare în imaginea mentală a acesteia; reprezentaţi-vă şi o casă în general şi scrieţi ce anume vă apare în minte.

Comparaţi apoi, numărul şi calităţile însuşirilor notate.

Reprezentările generale cuprind în structura lor însuşirile comune şi caracteristice pentru o întreagă clasă de obiecte şi de aceea orice nou exemplar cu care ne-am întâlnit este recunoscut ca aparţinând aceluiaşi grup. Cele mai generale reprezentări sunt cele geometrice care au fost chiar numite concepte figurale.

Aceste categorii de reprezentări au cea mai mare importanţă pentru formarea conceptelor.

După nivelul operativităţii, reprezentările sunt reproductive şi anticipative. Savantul elveţian Jean Piaget şi colaboratorii săi le-au cercetat în legătură cu parcurgerea stadiilor de dezvoltare a inteligenţei.

Imaginile reproductive evocă obiecte sau fenomene percepute anterior. Ele însă pot fi:

mai simple, aşa cum sunt cele care au fost numite statice (reflectă obiectele în nemişcare); mai complexe, presupunând o anumită dezvoltare a gândirii, sunt: cinetice (de exemplu, reflectă rostogolirea unei bile)

şi de transformare (de exemplu, reflectă

fazele prin care se trece de la un arc de cerc la linia dreaptă). Acestea mai complexe apar după 7-8 ani.

Imaginile anticipative se referă la mişcări sau transformări care nu au fost niciodată percepute. Ele sunt rezultatul procesului constructiv al reprezentării la care participă obligatoriu operaţiile gândirii şi procedeele imaginaţiei. Ele apar tot după 7-8 ani. Sunt foarte importante în însuşirea unor cunoştinţe complexe. Apariţia lor poate fi ajutată de folosirea unor modele, Daţi exemple de 2-3

teme de învăţare în care sunt cerute imaginile anticipative de mişcare şi transformare.

cum ar fi cel al trans miterii influxului ner vos reprezentat printr un spot luminos sau modelul mişcării plăci lor tectonice etc.

II Procesarea informaţiilor

4. În multe activităţi ale gândirii, reprezentările constituie un punct de plecare şi suport intuitiv pentru desfăşurarea şirului de raţionamente în vederea rezolvării unor probleme. Astfel, se ştie că pentru multe probleme de geometrie, construirea figurii cerute înseamnă aproape jumătate din rezolvarea ei. Gândirea tehnică este menţinută şi favorizată de capacitatea de a avea reprezentări dinamice şi este ţinută pe loc de imagini statice.

5. De multe ori prin activitatea gândirii se ajunge la unele generalizări, iar verificarea logică a acestora poate fi anticipată prin aplicarea la situaţii reprezentate.

6. Reprezentările pot fi componente

importante ale procesului de imaginaţie atât în forma ei reproductivă, cât şi creatoare.

Actele imaginative constau în combinarea şi recombinarea imaginilor din experienţa anterioară. De aceea nivelul de dezvoltare a reprezentărilor, bogăţia şi varietatea lor sunt o condiţie fundamentală pentru imaginaţie şi pentru activitatea mentală în general.

7. Ca şi alte procese psihice, reprezentarea contribuie la reglarea mişcărilor şi acţiunilor omului. De exemplu, un conducător auto care şi-a format reprezentarea unui traseu va manevra cu siguranţă maşina anticipând direcţiile acelei rute.

APLICAŢII 1. Comparaţi procesul percepţiei cu cel al reprezentării.

2. Confruntaţi imaginea perceptivă cu cea a reprezentării.

3. Arătaţi în ce fel şi în cazul căror reprezentări mai generale se păstrează configurativitatea.

4. Precizaţi ce avantaje reprezintă pentru cunoaştere caracterul panoramic al reprezentării.

5. Profesorul va desena pe tablă, în trei exemplare, unele sub altele următorul desen:

II II

II Va cere elevilor să-l reproducă la fel pe caietele lor. Va propune apoi adăugarea de noi elemente pentru a satisface următoarele cerinţe formulate verbal. Le va comunica pe rând fiecare cerinţă elevilor şi va aştepta până când toţi vor îndeplini sarcina şi vor trece la următoarea:

a) adăugaţi noi elemente ca să se obţină o secţiune într-un tunel de cale ferată; b) porniţi de

la ce este dat şi desenaţi o pălărie; c) adăugaţi noi elemente ca să se obţină o faţă umană; d) modificaţi elementele date, astfel încât să obţineţi desena un arbore.

Pe baza a două, trei răspunsuri ale elevilor, se analizează relaţia dintre informaţia perceptivă oferită de desenul iniţial şi implicarea comenzilor verbale în transformarea acestuia. Se pot releva şi aspecte personale, particulare în rezolvarea sarcinilor.

6. Interpretaţi următorul experiment. Studenţilor din două grupuri li s-a cerut să perceapă şi apoi să deseneze un compas mai complex cu dispozitive reglabile. Prima grupă l-a primit asamblat şi doar l-a perceput. A doua grupă l-a primit dezasamblat şi i s-a cerut să-l reconstituie. Apoi, compasul a fost dat la o parte şi tuturor li s-a cerut să-l deseneze.

Performanţele au fost remarcabile la grupa a Ii-a. De ce?

7. Pornind de la imaginile de mai jos, faceţi cât mai multe combinaţii cu sens.

4. Gândirea Dacă un zar are 6 feţe, cât cântăresc două zaruri?!

Cunoaşterea lumii este un proces complex şi laborios pe care omul îl realizează folosindu-se de o serie de instrumente psihice cum sunt:

senzaţiile, percepţiile, reprezentările, gândirea, memoria sau imaginaţia.

4.1. Gândirea ca proces cognitiv superior în procesele senzoriale de cunoaştere, luăm act de

aspectele concrete, intuitive, accesibile simţurilor. Sunt însuşiri ce privesc forma, mărimea, culoarea, gustul, mirosul, volumul, distanţele ş.a.m.d. Aceste însuşiri sunt constatate şi prelucrate „pe loc” în timp real, aici şi acum, şi ne oferă o imagine asupra modului cum apar obiectele, fenomenele din jurul nostru. Sunt însuşiri aparente, de suprafaţă. Să luăm, de exemplu, un măr: el poate fi mai mare, mai mic, roşu, verde, galben, apoi poate avea un miez mai dulce sau acrişor, zemos sau făinos; toate acestea sunt însuşiri obiective, dar aparente. În schimb, ceea ce este constant, comun, general valabil pentru oricare măr este sâmburele, el este „esenţa”. Pentru a ajunge la esenţă trebuie să dăm la o parte ceea ce este aparent, conjunctural, contextual.

Aşadar, însuşirile esenţiale sunt „ascunse”, invizibile, impalpabile, nu sunt accesibile direct simţurilor noastre. Spre exemplu, nu pot să percep fotosinteza oricât m-aş uita la plante pentru că este o trăsătură esenţială, comună tuturor plantelor şi am acces la aceste însuşiri esenţiale prin cunoaştere abstractă, adică prin însuşirea unor cunoştinţe în procesul de învăţare, modelare socio-culturală.

Gândirea înglobează datele cunoaşterii perceptive, imaginile din reprezentare, le valorifică, dar în desfăşurarea ei se poate dispensa de raporturile perceptive directe. Sugestiv este modul în care descriem comportamentul cognitiv. În mod obişnuit, reuşim să ne dăm seama dacă un om este vesel, trist, dacă este atent, dacă-i este

frig sau cald, dacă este dezgustat sau încântat. În schimb, ne este destul de dificil să spunem dacă cineva se gândeşte şi mai ales la ce se gândeşte. Se întâmplă adesea să fim intrigaţi de o anumită postură, atitudine a celor din jurul nostru şi să-i întrebăm „ce faci?” pentru a ni se răspunde „mă gândeam la...”, denumind astfel obiectul reflexiei; „mă gândesc să...”, denumind o intenţie, o acţiune ce urmează s-o întreprindă; sau „gândesc că...”, avansând o ipoteză, o evaluare.

Gândirea este procesul psihic care se desfăşoară într-un plan mintal, intern, subiectiv, uzând de judecăţi, raţionamente, operaţii cognitive cu ajutorul cărora realizează o procesare profundă a realităţii.

Caracterul procesual al gândirii Demersurile gândirii se desfăşoară conform psihologiei cognitive – cu grade mari de libertate pe verticala cunoaşterii şi pe axa timpului. Pe verticala cunoaşterii, gândirea evoluează în sens ascendent şi în sens descendent. Acest demers vizează modul şi nivelul de procesare a informaţiei.

Procesarea ascendentă descendentă este dirijată de datele observaţiei, de experienţele individului inclusiv cele perceptive, de imaginile mintale acumulate în timp; este un demers de tip inductiv, de la particular la general, de la fapte şi date concrete spre generalizări tot mai cuprinzătoare; ' este modul natural de evoluţie a gândirii umane; este o cunoaştere bazată pe informaţiile obţinute prin procesele senzorial-perceptive şi prin reprezentări.

este dirijată de legi, reguli, norme, principii;

este un demers de tip deductiv: din anumite legi se deduc atribute ale unor fenomene, categorii de obiecte; 1 este o evoluţie a gândirii realizată prin învăţare, instrucţie şcolară, educaţie; 1 are un caracter imperativ, se impune gândirii noastre şi derivă din nivelul cunoaşterii umane la un moment dat.

41

dentă limbajul natural, cotidian este mijlocul cel mai des folosit. Experienţele, imaginile sunt vehiculate în termenii limbajului cotidian.

în schimb, în procesarea descendentă, indirectă, dirijată de reguli, norme, legi, caracterul mijlocit al gândirii este asigurat prin cunoştinţele acumulate la un moment dat, prin informaţiile acumulate în lucrările ştiinţifice. Limbajul este instrumentul fundamental care permite vehicularea, coordonarea acestor informaţii. Este un limbaj riguros al definiţiilor, al legilor, sunt formulări precise, clare, care nu lasă loc de dubii.

Se folosesc intens limbajele de specialitate proprii variatelor domenii ale cunoaşterii: al matematicii, al ştiinţelor naturii, al ştiinţelor socio-umane, al informaticii ş.a.m.d.

Caracterul abstract-formal al gândirii Dacă luăm drept exemplu fraza: „Să facem abstracţie de ceea ce se întâmplă în jurul nostru şi să ne concentrăm asupra problemei”, rezultă faptul că gândirea se desfăşoară într-un plan mintal, intern, subiectiv. Ea „lasă de o parte”, „face abstracţie” de restul şi se focalizează asupra unui proces mintal. Dar aceasta este doar o faţetă a

caracterului abstract al gândirii.

Cealaltă faţetă rezultă din faptul că gândirea extrage şi utilizează însuşiri esenţiale tot mai „ sărace „ în conţinut, dar cu un grad tot mai ridicat de generalizare. Selectivitatea constituie o trăsătură fundamentală a proceselor de cunoaştere.

în gândire, selectivitatea operează în baza operaţiei de abstractizare ceea ce permite surprinderea unor însuşiri esenţiale, necesare, a unor invarianţi cognitivi.

Aceste trăsături pot fi generalizate Ia o întreagă categorie de obiecte, fenomene, situaţii sau evenimente.

Caracterul abstract este legat de cel formal.

Savantul elveţian J. Piaget denumeşte ultima etapă de dezvoltare a inteligenţei ca stadiu al

II Procesarea informaţiilor J 1. Arătaţi cum, pornind de la o varietate de fenomene naturale, se ajunge pe cale ascendentă de la cele patru anotimpuri la conceptul general de anotimp.

2. Arătaţi cum, pornind de la conceptul integrator de „proces psihic”, ajungem la ordonarea proceselor psihice în funcţie de caracteristicile lor comune.

Cele două demersuri ale gândirii pe verticala cunoaşterii sunt complementare şi stau la baza constituirii şi achiziţionării conceptelor, a noţiunilor.

Procesualitatea, caracterul discursiv al gândirii rezultă şi din desfăşurarea ei temporală ceea ce sugerează gradele mari de libertate de care se bucură acest proces. Pe axa timpului

gândirea se desfăşoară între trecut, prezent şi viitor. Dacă percepţia se desfăşoară în prezent, aici şi acum, gândirea investighează trecutul, experienţa şi cunoştinţele stocate de memorie sau reprezentări, le prelucrează şi le combină în raport cu cerinţele prezentului şi explorează viitorul pentru a emite predicţii şi previziuni (Paul Popescu-Neveanu). Rezultă că cea mai mare parte din conţinuturile, datele cu care operează gândirea sunt extrase din memorie.

Din acest motiv, psihologii cognitivişti definesc gândirea ca o organizare şi manipulare a reprezentărilor interne sau a informaţiilor şi cunoştinţelor stocate în memorie, în vederea înţelegerii unei situaţii şi a creării unor noi informaţii.

Caracterul mijlocit al gândirii După cum rezultă din analiza modului în care gândirea prelucrează informaţiile din realitate, procesarea este mijlocită, mediată şi nu directă. În procesarea directă, dirijată de date empirice, gândirea este mijlocită prin experienţa perceptivă, prin imaginile din reprezentare, iar toate aceste date sunt stocate în memorie şi vehiculate cu ajutorul limbajului. De obicei, în procesarea ascen

Procesarea informaţiilor II

1 r O

Ce face un pendul să se mişte mai repede sau mai încet?

a. greutatea; b. lungimea sforii de

L care este agăţat;

c. rapiditatea balansării.

:^W|B|||
^|

Pornind de la cele de mai sus, oferim o definiţie completă a gândirii.

Gândirea este procesul cognitiv superior de procesare a însuşirilor esenţiale, necesare şi legice cu ajutorul unor operaţii abstract-formale în vederea înţelegerii, explicării şi predicţiei unor relaţii cauzale din realitate şi a elaborării unor concepte, noţiuni, teorii, sisteme cognitive, ca modele mintale ale realităţii.

4.2. Gândirea ca sistem de operaţii Gândirea este procesul psihic care dispune de cel mai vast sistem de operaţii.

Superioritatea şi poziţia unui proces psihic în ansamblul vieţii psihice a omului este dată de sistemele operatorii de care dispune.

Psihologia studiază operaţiile gândirii ca instrumente psihice dobândite şi perfecţionate prin dezvoltarea intelectuală, prin învăţare şi exerciţiu. Operaţiile gândirii acţionează în cupluri operatorii ce se completează reciproc:

analiza şi sinteza, abstractizarea şi generalizarea, inducţia şi deducţia.

Analiza şi sinteza raţională îşi au originile şi sunt precedate de analiza şi sinteza perceptivă care se desfăşoară într-un plan concret-intuitiv, asupra unor obiecte şi situaţii concrete. În schimb,

analiza şi sinteza de tip logic, raţional se desfăşoară într-un plan mintal, după un model, şi sunt mediate prin cuvânt şi alte sisteme de semne şi simboluri. Prin analiza însuşirilor esenţiale ale unui obiect sau ale unei clase de obiecte, inteligenţei formale. Limbajul cotidian ne ajută foarte bine să înţelegem acest termen. Astfel, când spunem despre cineva că se poartă formal sau că este formal sau că se formalizează, atunci înseamnă că acea persoană se ghidează după reguli, norme stricte, că nu-şi îngăduie să se abată de la ele şi pretinde acest lucru şi celor din jurul său. Într-adevăr, gândirea se ghidează după reguli şi norme ale logicii, este o gândire propoziţională care utilizează „propoziţii”, adică judecăţi ipotetico-deductive, avansează ipoteze pe care încearcă să le verifice. Este o gândire probabilistă care ia decizii în baza evaluării alternativelor echiprobabile. O altă accepţiune a termenului de formal ţine de aparenţă, de acea particularitate a gândirii de a se desfăşura într-un plan mintal, ascuns, invizibil şi inaccesibil. Formal (după reguli), sunt în clasă şi „privesc atent” profesorul care explică. În realitate, „gândul zboară”, mă gândesc la altceva sau – prin asociaţie – la ceva sugerat de explicaţiile profesorului.

Toate aceste trăsături sugerează profunzimea procesării cognitive, gradul ridicat de autonomie mintală, de libertate a gândirii în plan temporal, nivelul maximal de selectivitate în raport cu însuşirile lumii şi vieţii. Este un demers abstract, formal, multiplu mijlocit.

Caracterul finalist al gândirii.

Dar care este scopul, finalitatea gândirii ca proces de cunoaştere? Este oare suficient să spunem că gândirea are drept finalitate cunoaşterea lumii? Ar fi un răspuns mult prea general.

Afirmând că scopul gândirii este surprinderea însuşirilor esenţiale sună cam abstract. Până la urmă: de ce gândim? în mod sigur pentru că trebuie să găsim soluţii la problemele cu care ne confruntăm. Cu alte cuvinte, demersurile noastre au finalitate, un scop bine definit:

elaborarea unui model mintal, a unor explicaţii şi a unor răspunsuri cu privire la implicaţiile, consecinţele situaţiilor problematice.

tipului de informaţii vehiculate. Sunt cunoştinţe, însuşiri, experienţe, cu un grad mai redus de generalitate care se pretează cel mai bine unor operaţii analitico-sintetice şi de comparaţie.

Abstractizarea şi generalizarea constituie operaţiile cele mai complexe ale gândirii şi au un caracter formal, se desfăşoară exclusiv în plan mintal, sunt tipice pentru procesarea de tip ascendent. În plan ontogenetic, sunt precedate şi anticipate de schematizarea şi generalizarea concretintuitivă de la nivelul reprezentării. În reprezentare sunt selectate, conservate şi redate însuşiri din ce în ce mai puţine, mai schematice, dar comune pentru o grupare tot mai largă de obiecte-fenomene. În gândire selectivitatea este maximală prin abstractizare, iar generalizarea se referă la clase, categorii foarte largi de obiecte-fenomene.

Abstractizarea este operaţia de extragere a unor însuşiri esenţiale, a unor invarianţi cognitivi, însuşiri comune pentru o întreagă clasă, categorie. Operaţia de abstractizare exprimă simultan două sensuri: pe de o parte se extrage ceva esenţial, iar pe de altă parte se renunţă la tot ceea ce este nerelevant, accidental, contextual sau conjunctural.

Abstractizarea avansează în profunzime aşa cum căutătorul de diamante sapă şi dă la o parte pământul până ajunge la diamant (esenţă). Mai mult decât atât, limbajul (omul care gândeşte) şlefuieşte diamantul brut şi ajunge Ia formele pure ale esenţei.

Generalizarea este operaţia prin care însuşirile extrase cu ajutorul abstractizării sunt extinse la o întreagă clasa de obiectefenomene. Abstractizarea şi generalizarea operează simultan astfel încât, pe măsură ce sunt relevate însuşirile esenţiale, acestea sunt extinse la categorii din ce în ce mai largi.

Abstractizarea şi generalizarea prezintă grade variate de profunzime şi expansiune în funcţie de evoluţia cunoaşterii umane. Rezultatele abstractizării şi generalizării sunt cuprinse în

II Procesarea informaţiilor acestea sunt separate, ordonate – în minte după anumite criterii, după un anumit model şi sunt sintetizate, refăcute la fel sau în mod diferit, în funcţie de cerinţele activităţii intelectuale. Orice analiză este precedată de un demers anticipativ, de un anumit proiect, schemă de lucru, deci nu se desfăşoară la voia întâmplării. În sensul invers, al sintezei, se

menţine acelaşi proiect sau se elaborează unul nou ca urmare a rezultatelor analizei.

Sinteza se defineşte ca fiind recompunerea mintală a obiectului din însuşirile lui iniţiale.

Finalitatea operaţiilor de analiză şi sinteză este elaborarea unui model mintal al obiectului supus analizei; este un model informaţional, o replică internă proprie subiectului cunoscător.

Comparaţia presupune raportarea la unul sau mai multe criterii. Şi această operaţie îşi are originea în comparaţia după criterii perceptive de culoare, formă, mărime, contrast etc. Comparaţia implică evidenţierea asemănărilor şi deosebirilor esenţiale dintre minimum două obiecte, persoane, evenimente, situaţii, fenomene după minimum un criteriu comun. Comparaţia poate interveni şi între minimum două ipostaze ale aceluiaşi obiect, persoană etc, după minimum un criteriu comun. Dacă în plan perceptiv, comparaţia se impune deseori de la sine prin pregnanţa unor însuşiri sau a unor contraste, în plan raţional comparaţia se desfăşoară după un plan şi are o anumită finalitate. Finalitatea nu este doar constatativă, cel mai adesea este subordonată necesităţii evidenţierii unor raporturi de superioritate-inferioritate, unor poziţii ierarhice într-un sistem de referinţă. Comparaţia se foloseşte de argumentaţia de tipul „dacă...

Comparaţi pictura cu fotografia, ca forme de arte vizuale.

atunci...” menită să pună în evidenţă o anumită calitate, o anumită po ziţie ş.a.m.d.

Operaţiile de analiză, sinteză şi comparaţie

constituie instrumente mintale importante mai ales în procesarea ascendentă, dirijată de date. Acest lucru se datorează

Procesarea informaţiilor II

ipoteze. Dacă premisele sunt adecvate, atunci concluziile trebuie să fie adevărate.

Expresia logică a raţionamentului I deductiv este silogismul în care, pornind de la două premise, se extrage o concluzie.

Concluziile extrase dintr-un set de reguli pot fi juste numai dacă premisele sunt valide şi precis formulate. În manualele de logică, sunt analizate şi exemplificate erorile de raţionament. Din punct de vedere psihologic, inducţia şi deducţia constituie demersurile operaţionale care stau la baza formării conceptelor empirice şi ştiinţifice.

4.3. Gândirea ca sistem de noţiuni

Dacă gândirea extrage şi prelucrează invarianţi cognitivi cu ajutorul unui sistem complex de operaţii, aceşti invarianţi sunt sistematizaţi în cadrul unor clase, categorii de obiecte, fenomene, a unor concepte, noţiuni vehiculate cu ajutorul judecăţilor şi raţionamentelor.

Categorizare şi prototipuri Demersul cel mai simplu pe care gândirea umană îl poate face în faţa unei avalanşe de informaţii este acela de a le ordona, clasifica sau categoriza, respectiv de a le grupa pe categorii după anumite criterii. Tendinţa este să mărim numărul de trăsături similare, asemănătoare în interiorul unei categorii şi să micşorăm numărul acestor trăsături între categorii diferite. Calitatea cea mai importantă a

acestor categorii este că ele conţin maximum de informaţie într-un minimum de format. Cercetătoarea E. I _

Rosch a demonstrat cum categoriile de bază sunt reprezentate printr-un singur cuvânt în limbajul natural şi aceste cuvinte au cea mai mare frecvenţă în limbajul vorbit, ele fiind numite prototipuri.

întreprindeţi următorul ^

experiment: rugaţi colegii dintr-o clasă inferioară să noteze pe o foaie de hârtie toate cuvintele care denumesc fructe şi care le vin în minte în acel moment. Analizaţi răspunsurile primite şi stabiliţi frecvenţele de apariţie a unor denumiri de fructe.

Ce aţi constatat?

legi care pun în evidenţă relaţii cauzale cu o sferă cât mai largă de cuprindere. Astfel, se ajunge la teorii şi modele explicative asupra unor aspecte ale realităţii. O teorie bună conţine un număr redus de afirmaţii şi acoperă un număr mare de situaţii. Spre exemplu, legea gravitaţiei universale este foarte concisă şi se referă la toate obiectele atrase de pământ. Sau, în psihologie, legea efectului, descoperită de savantul american Thorndike (vezi figura alăturată), spune că o acţiune urmată de succes tinde să se consolideze, iar dacă este urmată de eşec tinde să fie abandonată.

Inducţia şi deducţia sunt operaţiile care descriu cel mai bine evoluţia gândirii pe verticala cunoaşterii. J. Piaget arată că inducţia organizează

datele observaţiei sau experienţei şi le clasează sub formă de concepte. Inducţia este suportul logic al procesării ascendente care porneşte de la baza de date, experienţe concret-intuitive şi imagini mintale. Inducţia are un caracter profund intuitiv, se extrag relaţii simple ce grupează o clasă de obiecte după criterii observabile empiric.

Raţionamentul inductiv surprinde regularitatea şi facilitează extragerea şi formularea unei concluzii generale dintr-o multitudine de cazuri particulare. Limita acestui tip de raţionament constă în faptul că nu sunt utilizate cât mai multe cazuri specifice şi cât mai variate. Astfel, concluzia rămâne valabilă până când vom întâlni o excepţie, deoarece în raţionamentul inductiv intervine hazardul, el are un caracter probabilist.

Deducţia descrie demersul descendent al gândirii pe verticala cunoaşterii. Raţionamentul deductiv porneşte de la general, prin inferenţe şi implicaţii şi ajunge la cazuri particulare. Deducţia debutează prin ipoteze sau premise demonstrate ca fiind adevărate şi apoi derivă implicaţiile acestor în al doilea rând, la baza mecanismului înţelegerii se află sistemele asociative. Acestea pun în relaţie cunoştinţele, experienţele stocate în memorie cu situaţiile prezente şi avansează explicaţii. În mod obişnuit, o situaţie prezentă declanşează în minte un proces asociativ prin care noua situaţie este asociată cu o situaţie anterioară, deja asimilată, înţeleasă. Procedeul este relativ simplu şi uzează de operaţii de comparaţie, clasificare, categorizare. Principiul de

bază a asocierii stipulează că dacă două experienţe se produc împreună şi concomitent, atunci fiecare dintre ele, când ajunge în conştiinţă, are tendinţa de a o readuce şi pe cealaltă.

Cele trei forme de bază ale asocierii sunt:

după asemănare; după contrast; după coexistenţa spaţială şi succesiunea temporală (elementele care în trecut au apărut împreună sau unul după altul sunt reactualizate mai uşor).

O situaţie problematică constituie un stimul declanşator al unor asociaţii, legături care pot conduce la înţelegerea acesteia. Se pot constitui lanţuri asociative care activează secvenţial cunoştinţe, procedee de lucru, scheme de acţiune. Lanţul asociativ poate fi liniar pentru secvenţe de lucru algoritmice sau ramificat pentru secvenţe de lucru euristic.

Al treilea mecanism al înţelegerii este analogia. Când oamenii pricep ceva anume prin analogie, ei înţeleg un lucru în relaţie cu alt lucru. Iată câteva exemple sugestive de analogie:

structura atomului – sistemul solar; moleculele de gaz – bilele de biliard; memoria umană – biblioteca.

Prin analogie, putem înţelege ceva nefamiliar în termenii altui lucru înţeles deja.

Matematicianul Hadamard afirma că arta descoperirilor stă adesea în perceperea asemănării a două elemente din domenii diferite ale cunoaşterii. Putem să rezolvăm o problemă dificilă mai uşor dacă înaintea ei

II Procesarea informaţiilor iritare,

nervozitate. Pentru ca o situaţie să devină problematică, ea trebuie să vină în întâmpinarea unor necesităţi, cerinţe ale subiectului. Cuplajul informaţional se realizează ca un proces de tranzacţie, de negociere între subiect şi obiect. Fiecare parte a acestui proces se comportă activ şi, în funcţie de cantitatea de informaţie pe care o aduc, putem vorbi de următoarele tipuri de cuplaj informaţional-înţelegere (vezi schema de mai jos).

Relaţia dintre completitudinea cuplajului informaţional şi nivelul înţelegerii

A. Cuplaj informaţional complet – înţelegere deplină s u B I E C T atributul nr. 1

M ^

atributul nr. 2

4 ».

atributul nr. 3

O B I E C T

atributul n+1

B. Cuplaj informaţional incomplet – înţelegere parţială

S u B I E C T atributul nr. 1

atributul nr. 2

O B I E C T

C. Cuplaj informaţional absent – neînţelegere

S u B I E C T O B I E C T

Procesarea informaţiilor II în cele două exemple, regăsim moduri de lucru proprii şi omului în procesul de rezolvare de probleme. Dar la nivel uman, rezolvarea de probleme este un proces mult mai complex care uzează de strategii, se desfăşoară în etape şi poate lua forma

rezolvării creative.

Strategiile rezolutive sunt numeroase, dar pot fi grupate în două mari categorii în funcţie de tipul de probleme şi de mijloacele utilizate în rezolvarea lor. Vorbim astfel despre strategii algoritmice şi strategii euristice.

Strategia algoritmică exprimă o convergenţă deplină între problemă, mijloacele de rezolvare şi soluţie. Problema este bine definită, bine structurată, cerinţele sunt clar formulate, iar în raport cu ele există un set de mijloace, formule de lucru standardizate care – dacă sunt corect aplicate – conduc la un rezultat unic.

Sunt problemele şcolare tipice care îi ajută pe elevi să dobândească deprinderi şi cunoştinţe stabile, verificabile. Este şi un mod de gândire, un stil de abordare reproductiv.

Strategia euristică exprimă o divergenţă, un conflict, o discordanţă între problemă, mijloace şi soluţie. De obicei, problema este slab definită, slab structurată, cerinţele sunt vag formulate, au mai mult un caracter ipotetic, probabilist, după formula „ce ar fi dacă...”, mijloacele, formulele de lucru nu ne conduc automat la rezultat, trebuie să explorăm, să inventariem mai multe căi şi mijloace, iar soluţia se relevă ca o descoperire.

Este modul de rezolvare a problemelor foarte complexe, prin explorare, descoperire, este un mod de rezolvare productiv sau creativ.

Etapele procesului rezolutiv pot fi grupate în două momente majore:

punerea problemei; rezolvarea acesteia.

Această schemă simplă ne atrage atenţia

asupra primului moment, al punerii problemei pentru că „o problemă bine formulată este pe jumătate rezolvată”. Elementul esenţial al acestui prim moment este elaborarea unei reprezentări mintale interne a problemei.

4«)

rezolvăm o problemă analoagă. Astfel, putem să extragem principiul de bază din prima problemă şi să-l aplicăm la a doua.

Rezolvarea de probleme este domeniul performanţial al gândirii. Tratând înţelegerea, am abordat deja unele particularităţi ale rezolvării de probleme. Cel mai adesea, problema este definită ca obstacol cognitiv, ca o breşă în cunoaştere, ca o situaţie faţă de care repertoriul de răspunsuri ale subiectului nu este suficient pentru a o înţelege.

Pentru a înţelege mai bine modul în care oamenii rezolvă problemele, psihologii au realizat variate experimente. Vom aminti aici două modele explicative care se pot subsuma celor două tipuri de procesări amintite în lecţia noastră.

f J^-» Primul model aparţine savantului ame^^r rican Thorndike şi constă în următoarele:

într-o cuşcă era introdusă o pisică ce se va strădui să evadeze printr-o serie de încercări şi erori până când – întâmplător – descoperă că dacă trage de o sfoară, cuşca se deschide. În zilele următoare, cercetătorul constată că timpul necesar evadării se scurtează în baza legii efectului: o acţiune urmată de succes se consolidează, iar dacă este urmată de eşec, va fi eliminată din comportament. Observăm că modelul încercare-eroare se subsumează

procesării de tip ascendent, fiind ghidată de date concrete.

Al doilea model aparţine savantului german Kohler (vezi figura alăturată) şi este realizat pe maimuţe. O maimuţă înfometată închisă în cuşcă are la vedere sus un ciorchine de banane la care nu poate ajunge decât dacă se va sui pe o cutie aflată întâmplător în cuşcă. După mai multe salturi, maimuţa se retrage într-un colţ şi pare că a abandonat, dar după un timp, va folosi cutia pentru a ajunge la banane. Problema a fost rezolvată prin intuiţie, maimuţa a avut un moment de „ iluminare „ sau „aha”. Acest model de rezolvare de probleme se subsumează procesării de tip descendent, dirijată de scheme mintale.

II Procesarea informaţiilor

Aceasta se realizează în baza definirii datelor problemei, a explorării bazei de cunoştinţe proprii cu privire la tipul de problemă cu care ne confruntăm, la mijloacele adecvate de lucru şi prin avansarea unor ipoteze asupra soluţiilor posibile. După cum vedem, este o deosebire mare faţă de modul de lucru al pisicii în cutia lui Thorndike sau al maimuţei în cuşca lui Kohler. Timpul cel mai îndelungat şi resursele intelectuale cele mai vaste sunt solicitate în această primă etapă.

Rezolvarea propriu-zisă face apel la strategii de tip algoritmic, euristic sau combinate, apoi rezultatul este supus verificării şi procesul poate fi încheiat dacă s-a ajuns la soluţia corectă sau reluat dacă rezolvarea este incompletă sau incorectă.

Modelul schematic al rezolvării de probleme

(după Newell şi Simon)

Punerea problemei Reprezentarea internă a problemei în memoria de lucru Identificarea mijloacelor, strategiilor de lucru în memoria de lungă durată Aplicarea strategiilor de rezolvare incorect corect Soluţie Factorii care influenţează rezolvarea de probleme sunt:

presiunea timpului: în general lucrăm prost în criză de timp, dar pe unii criza de timp îi stimulează; noutatea problemei: poate constitui pentru unii un factor inhibitor, dar pentru alţii un factor stimulator; dificultatea problemei poate induce o stare de stres, de încordare, dar poate constitui şi un factor stimulator al nevoii de competiţie; modul de formulare a problemei: pro blemele clar formulate, concise, fără exces de date inutile sunt mai uşor rezolvate decât cele „îngropate” în detalii; ambianţa: o ambianţă cu disconfort, cu zgomot, cu multe persoane poate afecta productivitatea rezolutivă; tensiunea emoţională prea puternică; lipsa de motivaţie sau motivarea excesivă prin teama de eşec, teama de sancţiuni sau anticiparea unor recompense foarte mari; oboseala intelectuală care afectează capacitatea de concentrare, coerenţa logică a acţiunilor.

între factorii care influenţează rezolvarea problemelor unii sunt obiectivi, alţii subiectivi.

Identificaţi şi grupaţi aceşti factori.

în încheiere, vom trece în revistă câteva sfaturi utile în activitatea de rezolvare de probleme, sistematizate de către M. Zlate, după psihologii americani Ellis şi Schumacher:

înainte de a rezolva o problemă trebuie să fiţi siguri că o înţelegeţi cu adevărat; reverificaţi datele din memorie pentru a vă asigura că veţi progresa către obiectivul principal; încercaţi mai întâi ipoteza cea mai simplă, iar dacă aceasta eşuează, treceţi la ipoteze mai complexe; învăţaţi să rezistaţi dificultăţilor, eşe curilor şi frustrărilor ce intervin în cursul rezolvării problemelor;

Procesarea informaţiilor II

rămâneţi deschişi pentru opţiuni alternative şi abordări noi, nu manifestaţi fixitate, rigiditate în descoperirea soluţiilor; dacă aţi ales o cale de acţiune, o ipoteză finală, mai aruncaţi o privire înainte de a trece la fapte; explicaţi problema unei alte persoane, aceasta vă va ajuta în găsirea unei perspective optime de abordare; nu vă preocupaţi un timp de problemă, lăsaţi-o deoparte, dar nu transformaţi această perioadă de aşteptare (sau de incubaţie) într-o manieră sistematică de evitare a problemelor.

APLICAŢII 1. Rezolvaţi următoarea problemă:

Trei misionari şi trei canibali trebuie să treacă de pe malul stâng al unui rău pe malul drept. Barca pe care o au la dispoziţie poate transporta numai două persoane de-o dată.

Barca poate fi folosită atât de misionari, cât şi de canibali, dar numărul canibalilor nu poate fi mai mare decât cel al misionarilor pe niciunul dintre cele două maluri pentru că vor fi mâncaţi.

Care este numărul minim de traversări necesare?

Care este strategia rezolutivă pe care o folosiţi în rezolvarea acestei probleme?

2. Rezolvaţi următoarea problemă:

Sunt două staţii de cale ferată A şi B aflate la o distanţă de 100 km una faţă de cealaltă.

într-o zi de vineri, ora 17:00, din cele două staţii pornesc simultan unul spre celălalt două trenuri. Trenul A merge cu 60 km/h, iar trenul B cu 40 km/h. Exact în momentul când cele două trenuri au pornit, în faţa trenului A apare o pasăre care zboară înainte până întâlneşte cel de-al doilea tren, moment în care, fără a pierde din viteză, se întoarce şi zboară înapoi până la trenul A. Va continua să zboare înainte şi înapoi cu o viteză de 80 km/h.

întrebare: câţi km va zbura pasărea înainte ca trenurile să se întâlnească?

Ce factor influenţează negativ şi întârzie rezolvarea acestei probleme?

3. Rezolvaţi următoarea problemă:

De tavanul unei camere atârnă două bucăţi de sfoară care sunt distanţate una de alta astfel încât o persoană nu le poate prinde pe amândouă simultan, întinzând cele două mâini.

Pe podea se află o cutie de chibrituri, o şurubelniţă şi vată.

întrebare: cum trebuie să procedaţi pentru aprinde cele două sfori şi a le lega?

Ce anume credeţi că îngreunează rezolvarea şi ce calităţi ar trebui să prezinte o persoană pentru a rezolva cu uşurinţă această problemă?

emoria Memoria este procesul psihic de întipărire, stocare (depozitare) şi reactualizare a informaţiilor.

Ea nu se reduce însă numai la atât. Dacă

prezentăm unor subiecţi silabe fără sens, în reamintirea lor, ei vor apela la gruparea silabelor. Dacă le prezentăm cuvinte, ei le vor regrupa după o serie de criterii. Aşadar, memoria nu este un simplu mecanism psihic de întipărire, stocare şi reactualizare, ci un mecanism psihic structurant, constructiv, chiar creativ.

Memoria este o proprietate a tuturor sistemelor biologice, vii. În evoluţia sa istorică şi filogenetică, această proprietate s-a diferenţiat, organizat şi ierarhizat, constituindu-se în forme şi structuri specifice. La om, putem vorbi de un apogeu al dezvoltării funcţiei mnezice şi de cea mai complexă organizare şi ierarhizare a ei. Dacă la animal, ea este legată de semnificaţia biologică a stimulilor, la om semnificaţia socială a obiectelor devine esenţială.

Memoria capătă tot mai pregnant un caracter mijlocit. Dacă la început rolul de mijlocitor îl joacă un obiect concret (putem ţine minte sau ne putem reaminti ceva făcându-ne un semn pe un obiect), mai târziu cuvântul, gândul, deci acţiunea psihică internă, subiectivă, devine mijlocitoare. La om, memoria capătă un caracter logic, ea presupunând înţelegerea celor memorate şi reactualizate. Prin caracterul sau mijlocit, logic/raţional şi conştient, ea devine un proces psihic specific uman, diferenţiat aproape total de memoria animalelor, fapt care justifică încadrarea ei în categoria proceselor logice.

Rolul memoriei în ansamblul vieţii şi activităţii psihice umane este enorm. Pentru a

II Procesarea informaţiilor

Cum aş putea să-mi bag cartea în cap?!

5.M

&>

Prin procesele senzoriale de cunoaş tere, omul are posibilitatea să trăiască mai ales în prezent, să reacţioneze la acele însuşiri ale obiectelor care acţionează nemijlocit „aici” şi „acum” asupra organelor de simţ. Impresiile, imaginile, gândurile, emoţiile, mişcările prezente, actuale, nu se pierd însă, nu se volatilizează fără a lăsa nicio urmă în creier, dimpotrivă, ele „dispar” în trecut, se sedimentează, se cristalizează, pentru ca mai apoi să fie scoase la lumină şi refolosite, contribuind în felul acesta la amplificarea conţinutului vieţii psihice, la desfăşurarea normală şi mai ales eficientă a activităţii umane.

Omul, pe lângă multe alte capacităţi de care dispune (de a simţi, gândi, vorbi, imagina, dori, voi), o posedă şi pe aceea de a reţine, conserva şi reutiliza propria sa experienţă. Acest lucru este realizat cu ajutorul memoriei.

5.1. Definire şi caracterizare generală

J Care este mai productivă?

Simpla citire a unui text, chiar şi repetată, sau alcătuirea planului textului, fracţionarea lui în părţi, extragerea ideilor principale?

Frazele şi expresiile dintr-o limbă străină se însuşesc mai repede prin practica retroversiunilor sau prin cea a traducerilor?

Când se reţine mai bine o demonstraţie matematică: atunci când este reconstruită de elev sau atunci când este parcursă prin citire?

Când învaţă mai bine elevul gramatica, atunci

când construieşte singur diferite structuri gramaticale sau când acestea îi sunt furnizate de-a gata?

Nu este deloc greu să optăm pentru varianta optimă de răspuns. Mai greu este să argumentăm din punct de vedere psihologic opţiunile făcute.

încercaţi să faceţi acest lucru acum, înainte de a parcurge lecţia despre memorie. Reluaţi acest exerciţiu după ce aţi învăţat întreaga lecţie despre memorie.

52

Procesarea informaţiilor II

*

Memoria se află în strânsă interacţiune şi 1

interdependenţă cu toate celelalte procese, 1

însuşiri şi capacităţi psihice, fiind influenţată de ele şi influenţându-le totodată.

Mare parte din materialul care se >|

stochează şi se păstrează în memorie este, de fapt, materialul provenit prin contactul organelor de simţ cu realitatea înconjurătoare (fapt care ne demonstrează legătura memoriei cu procesele psihice senzoriale); memoria nu înseamnă numai acumularea de informaţii, ci şi organizarea şi chiar structurarea lor, prin aceasta ea raportându-se la gândire, la operaţiile ei care facilitează o asemenea interpretare; nu reţinem şi nu reactualizăm orice, ci ceea ce ne place, ceea ce corespunde unor dorinţe, aspiraţii, fapt care relevă legătura memoriei cu procesele afectiv-mo:a şi prezenţa unui tivaţionale; memoria implii Procesarea din memoria umană este:

activă, selectivă, situaţională, relativ fidelă,

mijlocită, inteligibilă.

Explicaţi aceste caracteristici.

efort voluntar, realizânduse astfel legătura ei cu voinţa; în sfârşit, trăsăturile temperamentale şi caracteriale îşi vor spune cuvântul în ceea ce memorăm sau actualizăm (anumite aspecte ale realităţii vor fi reţinute din lectura unui roman de către un optimist şi altele de către un pesimist).

5.2. Procesele şi formele memoriei

Caracterul procesual al memoriei rezidă în faptul că ea se realizează în faze, în etape, cu ajutorul unor acţiuni psihice, cum ar fi: memorarea, păstrarea şi actualizarea celor memorate.

Memorarea este acel proces al memoriei prin care are loc întipărirea, fixarea experienţei, engramarea ei. După prezenţa sau absenţa intenţiei de a memora, a efortului voluntar, memorarea se împarte în neintenţionată (sau involuntară) şi intenţionată (sau voluntară).

în funcţie de prezenţa sau absenţa gândirii, a înţelegerii, a unor asociaţii logice, desprindem memorarea mecanică (efectuată în lipsa înţelegerii) şi memorarea logică (bazată pe înţelegerea şi descifrarea sensurilor, implicaţiilor, semnificaţiilor materialului memorat).

înţelege şi mai bine acest rol, să ne imaginăm pentru o clipă ce s-ar întâmpla fără memorie.

Omul ar trăi într-un continuu prezent numai sub influenţa datelor nemijlocite de cunoaştere, comportamentul său fiind haotic, spontan, fără stabilitate şi finalitate, fără durabilitate în timp;

toate obiectele care ar acţiona din nou asupra lui i s-ar părea absolut noi, necunoscute; el n-ar avea posibilitatea de a utiliza rezultatele cunoaşterii, dimpotrivă aceasta ar trebui luată de fiecare dată de la început; gândurile şi acţiunile lui n-ar putea fi legate unele de altele; n-ar putea înţelege şi învăţa, n-ar putea rezolva problemele ivite în calea lui, n-ar avea ce frământa în minte pentru a fi creator şi „sclipitor”. Viaţa psihică a omului fără memorie – scria medicul şi fiziologul danez Lange – este doar un ghem de impresii senzitive, adică un prezent fără trecut, dar şi fără viitor.

p gfcj Ştiţi din proprie experienţă că dacă învăţaţi Kfir pentru o anumită zi, pentru o anumita oră şi nu sunteţi ascultaţi în acea zi şi la acea oră, peste câteva zile uitaţi totul şi trebuie să luaţi procesul învăţării de la început. De ce? Pentru că a intrat în funcţiune o lege a memoriei care arată că memorarea pentru o anumită dată condiţionează uitarea după trecerea acelei date.

Caracterul necesar al memoriei decurge din faptul că ea este implicată în marile comportamente ale vieţii omului: cunoaştere şi învăţare, înţelegere şi rezolvare de probleme, inteligenţă şi creativitate. Aşadar, memoria este cea care sudează elementele anterioare de cele care vor urma (un gând rostit de un altul care urmează abia să fie rostit), cea care dă posibilitatea reanalizării unor date anterioare ale cunoaşterii, care împinge cunoaşterea mai departe. Rolul ei este atât de mare încât fiziologul rus I. M. Secenov a denumit-o «piatra unghiulară a vieţii psihice», «condiţie fundamentală a vieţii

psihice». Prin faptul că redă trecutul (ca trecut), ţinând însă cont de condiţiile schimbate şi actuale ale prezentului, ea adaugă o nouă dimensiune vieţii psihice, contribuind, în felul acesta, la asigurarea continuităţii ei.

II Procesarea informaţiilor

Memorarea neintenţionată se realizează fără să vrem, fără să ne propunem dinainte acest lucru, fără să facem vreun efort deosebit în acest sens, fără să utilizăm mijloace speciale mnemotehnice. Această formă are un caracter nesistematic, fiind în funcţie fie de particularităţile stimulului (de obicei reţinem stimulii mai deosebiţi ca noutate, intensitate, semnificaţie), fie de cele ale subiectului (starea de mai mare sau de mai redusă receptivitate psihică).

De regulă, ea durează puţin trecând foarte repede în forma intenţionată a memorării. Deşi nu presupune un scop anterior, ea este legată de activitatea subiectului, în sensul că se reţin mai bine, chiar fără să vrem, acele informaţii care se leagă, corespund nevoilor, necesităţilor, activităţii sau profesiunii noastre.

Mozart, numai după două audiţii a unui Miserere în Capela Sixtină, a reuşit să-l transcrie acasă integral din memorie.

Cum explicaţi această performanţă?

Un cercetător a cerut unui grup de su biecţi să descopere regula după care este compusă o serie de numere, iar unui alt grup să ordoneze numerele trei câte trei.

După un timp, subiecţii au fost solicitaţi să reproducă numerele cu care au lucrat.

Ce tip de memorare a fost implicat?

La care grup credeţi că performanţele au fost mai bune? Argumentaţi-vă opţiunea.

Memorarea intenţionată presupune prezenţa atât a scopului cât şi a efortului voluntar. Este organizată, sistematică, productivă în funcţie de natura materialului (cu sens sau fără sens), face apel la o serie de procedee şi tehnici de memorare.

Pentru realizarea ei în bune condiţiuni, nu este suficientă doar propunerea scopului mnezic, ci propunerea unor scopuri clare, diferenţiate, precise şi mai ales mobilizatoare. Dependenţa ei de particularităţile activităţii este şi mai mare. Ea este necesară mai ales în activităţile grele, dificile, monotone, neinteresante.

1
4

1 ^ *
3 * -* *” *”*
1 /
2 /
1!
W /
/
9 /
8 /
1
7 /
fi /

5 /
/ J
4 - 1
X
3 - iS
2
1 -
C

4-53W 6-7sni 7-!2sni 10-I4ani 14-fSâni Student:

Memorarea nemijlocita (fa'râ sprijin) a unor cuvinte firi sens

-! Memorarea nemjtocită' (fa'rasprijin)'a unor cuvinte cu sens

Memorarea mijlocita (cu sprijin pe s/imuli exteriori: cartonase

cu imagini) a unor cuvinte cu sens

Dependenţa memorării intenţionate de natura materialului

(cu sens sau fără sens) şi de utilizarea sau neutilizarea

unor procedee de memorare

Procesarea informaţiilor II 1 <

T.—. —_-

Memorarea logică bazată pe înţelegere, pe dezvoltarea gândirii şi a operaţiilor ei care devin premise absolut necesare, asigură realizarea unei învăţări autentice, utilizabilă în practică, cu mari posibilităţi operaţionale şi de transfer în cele mai diverse situaţii. Ea înlătură învăţarea formală

corespunzând raţionalităţii omului. Este superioară memorării mecanice prin:

autenticitate (reuneşte într-un tot organic conţinutul logic şi forma verbală); economicitate (în cazul ei, numărul repetiţiilor este mult mai mic decât în cel al memorării mecanice); productivitate (frazele se reţin cu o productivitate de 25 de ori mai mare decât cuvintele izolate – de aici necesitatea ca în învăţarea limbilor străine cuvintele să fie învăţate în fraze, nu izolat).

în care a fost memorat. Aceasta înseamnă că aproape fără să ne dăm seama, în timpul păstrării, materialul a „dospit”, a crescut pe nesimţite, a căpătat noi valenţe.

In funcţie de durată, desprindem două tipuri de păstrări: păstrarea de scurtă durată (până la 8-l0 minute) şi păstrarea de lungă durată (începând cu 8-l0 minute, săptămâni, luni şi terminând cu ani).

La fel de diferenţiată este şi forma păstrării. Astfel, uneori materialul se păstrează exact în forma în care a fost memorat, alteori el este supus fie unui proces de diminuare (până la trecerea lui sub pragul conştiinţei), destrămare şi dispariţie, fie unuia de amplificare, închegare şi întărire.

Memorarea mecanică implică simpla repetare a materialului, folosirea asociaţiilor de contiguitate (coincidenţă) în timp şi spaţiu. Ea duce la învăţarea formală (adică doar a formelor verbale, dar nu şi a conţinutului logic), este aparent sau momentan eficientă, în esenţă fiind însă ineficientă. Situaţional, conjunctural, ea se soldează uneori cu succes (cine nu a obţinut

uneori nota 10 fără să fi înţeles nimic din ceea ce a memorat!); dacă privim însă lucrurile în perspectivă, vom constata că efectele ei sunt de suprafaţă, inautentice, fără durabilitate în timp. Din acest punct de vedere, memorarea mecanică trebuie combătută. Nu trebuie să neglijăm însă faptul că în anumite situaţii (mai ales atunci când materialul de memorat nu dispune prin el însuşi de diverse semnificaţii, de o structură logică, sau atunci când gândirea, operaţiile ei sunt insuficient formate)

memorarea mecanică este necesară. Se ştie că numerele de telefon, numele de persoane, datele istorice, denumirile geografice, formulele, denumirile latineşti ale plantelor etc. sunt reţinute de cele mai multe ori pe baza memorării mecanice. Chiar şi în aceste situaţii însă, individul «introduce» singur în material o serie de semnificaţii, îl leagă de experienţa sa, foloseşte tot felul de procedee de memorare pentru a uşura reţinerea.

Păstrarea informaţiilor sau conservarea, stocarea lor este acel proces al memoriei care presupune reţinerea pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat a celor memorate.

Este prin excelenţă un proces activ, dinamic, deoarece implică organizarea şi reorganizarea informaţiilor memorate, includerea lor în sisteme de noi legături, ca urmare, obţinerea unor efecte relativ deosebite. Caracterul activ şi dinamic al păstrării este pus în evidenţă de faptul că unele informaţii, care păreau a fi uitate, sunt readuse cu uşurinţă la lumină atunci când este necesar. De

asemenea, el apare în evidenţă în situaţiile în care reactualizarea materialului se realizează într-un alt fel, într-o altă formă, structură, ordine etc, decât aceea

Reactualizarea informaţiilor constă în scoaterea la iveală a celor memorate şi păstrate în vederea utilizării, valorificării lor. Ea se realizează prin recunoaşteri şi reproduceri. Diferenţa dintre ele constă în faptul că recunoaşterea se realizează în prezenţa obiectului, iar reproducerea în absenţa lui. Prima este relativ mai simplă, presupunând îndeosebi procese de percepţie, cealaltă este mai complexă implicând, în principal, intervenţia unor procese de gândire. Recunoaşterea presupune suprapunerea modelului actual peste cel aflat în mintea subiectului, pe când reproducerea, confruntarea şi compararea mintală a modelelor în vederea extragerii celui optim.

Ele se aseamănă prin aceea că dispun de forme involuntare şi voluntare. Uneori recunoaştem pe cineva dintr-o dată, fără efort, alteori trebuie să „scormonim” în mintea noastră pentru a ne reaminti cine este, unde l-am cunoscut, cu ce ocazie, cum îl cheamă etc. De asemenea, uneori reproducem fără efort o poezie numai auzindu-i titlul sau autorul, alteori este nevoie să facem apel şi la alte informaţii pentru a ne-o reaminti. Atât recunoaşterea cât şi reproducerea dispun de grade diferite de precizie. Astfel, ele pot fi foarte precise, riguroase, dar şi vagi, imprecise sau chiar eronate, dependent de tipul materialului reprodus sau de tipul

reproducerii ca atare.

între procesele memoriei există o strânsă interacţiune şi interdependenţă. Condiţiile memoriei şi conţinutul reactualizării sunt strâns legate.

5.3. Factorii şi legile memoriei

Procesele memoriei se realizează mai uşor sau mai greu, mai repede sau mai încet, au o eficienţă crescută sau scăzută în funcţie de o serie de factori, cum ar fi: natura materialului (intuitiv-obiectual sau abstract, descriptiv sau explicativ-raţional, semnificativ sau lipsit de sens logic şi pragmatic pentru subiect); organizarea materialului (structurat logic şi neorganizat,

II Procesarea informaţiilor O

Organizaţi următorul experiment: scrieţi pe o foaie de hârtie un şir de litere (D, N, T, W, P, E)

şi rugaţi o persoană să le memoreze. Ascundeţi foaia şi solicitaţi persoanei să numere înapoi (verbal sau în scris) din trei în trei, de la un anumit număr ales arbitrar (de exemplu: 495, 492,489,486...). După 20 de secunde întrempeţi număratul şi rugaţi persoana să vă spună literele prezentate iniţial. Repetaţi experimentul cu mai multe persoane. Analizaţi constatările făcute.

Durata şi forma păstrării sunt în strânsă dependenţă de condiţiile în care a avut loc memorarea, de particularităţile materialului de memorat. Cercetările experimentale au arătat că materialul cu sens (inteligibil) este păstrat mai bine şi mai mult timp decât cel fără sens.

00
8
0 li.
S .
* 60 ÎL Sl rt «rial cu
8 JL J aV ser^
o
40 \
c u Material fara
20 en
O
D
ep
3 80 160 240 320 U Numărul zilelor
endenţa păstrării de natura materialului

tf Un cercetător a arătat că după 6 luni tezele principale sunt reţinute în proporţie de 60%, unităţile logice în proporţie de 30%, iar forma textuală a materialului în proporţie de 21,5%.

Cum se explică aceste rezultate?

Ce concluzie potrivită am putea formula?

Chiar materialul cu sens se păstrează diferit în funcţie de felul în care a avut loc memorarea: textuală sau pe baza ideilor principale.

Volumul păstrării textuale a materialului scade cu timpul, pe câtă vreme păstrarea ideilor principale, a conţinutului esenţial creşte.

 Factorii care influenţează memorarea, *-&k^

păstrarea şi reactualizarea nu acţionează ^Br

separat, independent unii de alţii, ci concomitent unii cu alţii. Aceasta duce la devierea, relativizarea sau chiar la inversarea efectelor lor. De exemplu, suntem tentaţi să credem că un material cu un volum mai mic va fi mai bine reţinut decât un altul cu un volum mai mare. Dacă materialul extins ca volum dispune însă de un grad mai mare de structurare, familiaritate şi semnificaţie pentru subiect, va fi reţinut mult mai uşor decât un material redus ca volum, dar neorganizat şi nestructurat, nefamiliar, lipsit de semnificaţie.

Important este ca în existenţa sa, omul să-şi asigure singur coincidenţa factorilor cu cel mai înalt grad de eficienţă, adică să optimizeze materialul din punct de vedere a volumului, a omogenităţii, a gradului lui de structurare şi semnificaţie.

5.4. Diferenţele individuale şi calităţile memoriei

Nu toţi oamenii memorează, păstrează şi reactualizează experienţa anterioară la fel. I Dimpotrivă, în cursul vieţii şi existenţei lor memoria se organizează şi se specializează, ceea ce face ca la un moment dat oamenii să se diferenţieze între ei, să apară deci o serie de diferenţe individuale.

Specializarea poate fi întâlnită la *-4JK*3

următoarele niveluri: la nivelul proceselor ^B/^

memoriei (unii întipăresc mai uşor, alţii mai greu; unii păstrează informaţiile un timp mai indelungat, alţii un timp mai scurt; la unii

reactualizarea se produce aproape imediat, la alţii cu mari dificultăţi); la nivelul organelor de simţ (fapt care ne permite să vorbim despre o memorie senzorială, vizuală, auditivă, gustativă, olfactivă etc); la nivelul conţinutului activităţii psihice (unii dispun de o memorie predominant verbal-logică reţin idei, noţiuni, gânduri, alţii de una imaginativă reţin imagini; la unii ea este afectivă deoarece reţin mai ales trăirile afective, la alţii, motorie deoarece reţin cu uşurinţă mişcările). Unii reţin informaţiile pentru perioade mai scurte de timp, alţii pentru perioade mai îndelungate ~ despre primii spunem că au o memorie de scurtă durată, despre ceilalţi că au o memorie de lungă durată; unii reţin cunoştinţele, alţii procedurile de operare cu ele – memorie declarativă, memorie procedurală; unii reţin cuvintele, simbolurile verbale, înţelesurile lor – memorie semantică, alţii întipăresc experienţa concretă de viaţă, evenimentele personale memorie episodică etc.

57

nestructurat); volumul materialului (mare, moderat, mic); gradul de familiaritate (foarte familiar, mediu familiar, nefamiliar); modul de prezentare a materialului (simultan sau secvenţial, serial); timpul de prezentare a materialului (numărul de prezentări ale unuia şi aceluiaşi material, intervalele dintre prezentări), situaţia de prezentare (de percepţie şi recepţie pasivă sau activă a subiectului); locul ocupat de material în structura activităţii subiectului (de scop, de condiţie, de mijloc pentru atingerea scopului); ambianţa în care se prezintă materialul

(stimulatoare, inhibitoare sau indiferentă). La acestea, trebuie să adăugăm şi o serie de factori care ţin de subiect, de experienţa sa anterioară, de motivaţiile sale, de starea lui generală funcţională (odihnă, oboseală, boală, sănătate), de particularităţile tipului de activitate nervoasă superioară (labilitatea, inerţia, forţa sistemului nervos).

Cercetările efectuate asupra influenţei acestor factori au pus în evidenţă existenţa unor legi ale memoriei. Astfel, s-a arătat că se reţine mai bine:

materialul cu care subiectul operează ac tiv, decât acelaşi material care acţionează pasiv asupra analizatorilor; materialul care constituie conţinutul sau scopul principal al activităţii, decât cel care face parte din condiţiile realizării scopului; materialul ce este mai apropiat de expe rienţa anterioară a subiectului; materialul ce corespunde intereselor omului; materialele agreabile decât cele deza greabile, iar cele dezagreabile mai bine decât cele indiferente.

Pornind de la factorii de mai sus, încercaţi şi formulaţi şi alte legi ale memoriei. De exemplu, cercetările au arătat că reţinem 10 %

din ceea ce citim, 20% din ce auzim, 30% din ce vedem, 50% din ce vedem şi auzim în acelaşi timp.

Ce legitate a memoriei puteţi extrage din aceste date?

promptitudinea reactualizării, adică realizarea rapidă, promptă a recunoaşterii şi reproducerii, imediat după stimulare.

Important este de ştiut că toate aceste calităţi pot fi educate, modelate, ridicate la noi niveluri funcţionale. Cunoscând care este acea calitate a memoriei care lipseşte sau care este insuficient dezvoltată, omul poate lua măsurile corespunzătoare în vederea formării ei.

5.5. Memorie şi uitare

Multe dintre datele experienţei anterioare se diminuează, se dezagregă, dispar din mintea noastră. Intervine aşa numitul fenomen al uitării, fenomen natural, normal şi mai ales relativ necesar. „Uitarea este înscrisă în legile omeneşti.” – se spune în popor, subliniind astfel necesitatea ei. Aşa cum un depozit de materiale s-ar umple, în condiţiile supraîncărcării lui nedând posibilitatea de a se depozita şi alte materiale, tot aşa şi „depozitul” memoriei s-ar putea supraîncarcă, n-ar da posibilitatea individului să acumuleze şi să păstreze noi şi noi cunoştinţe ca urmare a experienţelor curente şi recente de viaţă.

în raport cu memoria care tinde, după cum am văzut, spre fixarea şi păstrarea informaţiilor, uitarea este un fenomen negativ. În schimb, în raport cu necesităţile practice, cu solicitările cotidiene, ea este un fenomen pozitiv şi aceasta deoarece uitarea treptată, graduală a anumitor informaţii contribuie la echilibrarea sistemului cognitiv al individului, acordă acestuia un caracter suplu, dinamic, pasibil a se automişca fără a fi stânjenit de ceea ce ar fi „prea mult” sau,,de prisos „.

Uitarea intervine, aşadar, ca o supapă care lasă să se scurgă, să se elimine ceea ce nu mai

corespunde noilor solicitări. Uitarea este un fenomen natural, pozitiv şi necesar numai în anumite condiţii; când acestea nu sunt respectate, ea devine o piedică, o povară pentru memorie, care este nevoită să-şi reia de la început procesele. Între memorie şi uitare există deci relaţii dinamice, fiecare acţionând asupra celeilalte, facilitându-se sau împiedicându-se reciproc.

II Procesarea informaţiilor

©

Asemenea diferenţieri se datorează existenţei unor predispoziţii înnăscute ale organelor de simţ, ale diferitelor particularităţi de personalitate (îndeosebi ale celor temperamentale şi caracteriale), dar şi experienţei de viaţă concrete a individului, activităţii, profesiunii lui. Ideal ar fi ca un om să dispună în egală măsură şi la un nivel înalt de dezvoltare de toate aceste forme ale memoriei.

Cum un asemenea lucru nu este posibil, este bine ca fiecare să folosească exact acel tip de memorie care îl avantajează cel mai mult sau să-şi formeze şi dezvolte acel tip de memorie pe care îl solicită profesiunea sa. Numai Pe fiecare dintre voi, ce tip de memorie vă avantajează?

folosirea adecvată a lor, în funcţie de împrejurări şi solicitări, se va solda cu succes.

58

în procesul funcţionalităţii sale concrete, memoria îşi formează şi o serie de calităţi care o valorizează în cel mai înalt grad.

Acestea vizează atât memoria, în ansamblul

ei, cât şi diversele ei procese.

Cele mai importante dintre calităţile memoriei sunt:

volumul memoriei, cantitatea de material cu care putem opera (pe care îl reţinem, păstrăm, reactualizăm). Unii oameni ne uimesc prin cantitatea mare de informaţii de care dispun, dând impresia unor adevărate „enciclopedii ambulante”; elasticitatea, mobilitatea sau supleţea memoriei, capacitatea de a acumula cunoştinţe mereu noi, de a le organiza şi reorganiza pe cele vechi, de a le depăşi sau uita pe cele necorespunzătoare; rapiditatea întipăririi exprimă faptul că engramarea se realizează repede, cu mare economie de efort şi de repetiţii; trăinicia păstrării exprimă faptul că cele memorate sunt conservate corect, într-o formă acceptabilă, pentru o perioadă îndelungată de timp; exactitatea sau fidelitatea reactualizării celor memorate indică gradul de precizie, de corectitudine şi acurateţe a recunoaşterii şi reproducerii;

Procesarea informaţiilor II

Evidenţierea problematicii uitării se poate face răspunzând la câteva întrebări.

Care sunt formele uitării? In literatura de specialitate, sunt descrise trei forme ale uitării:

uitarea totală (ştergerea, dispariţia, suprimarea integrală a datelor memorate şi păstrate); recunoaşterile şi reproducerile parţiale, mai puţin adecvate sau chiar eronate; lapsusul (uitarea momentană, exact pentru acea perioadă când ar trebui să ne amintim).

Ce uităm? Unele informaţii care îşi pierd

actualitatea, care se devalorizează, care nu mai au semnificaţie, nu mai răspund unor necesităţi, informaţiile neesenţiale, amănuntele, detaliile, ceea ce reprezintă un balast, dar din păcate şi informaţiile care ne sunt necesare, care au mare semnificaţie pentru „reuşita” noastră.

De ce uităm? Cauzele uitării sunt numeroase (stări de oboseală, surmenaj, anxietate, îmbolnăvirea creierului), cea care primează însă este insuficienţa sau proasta organizare a învăţării. O învăţare neraţională, care ia forma subînvăţării (cu mai puţine repetiţii decât este necesar) sau forma supraînvăţării (cu mai multe repetiţii decât numărul optim) este la fel de periculoasă pentru memorie ca şi lipsa ei.

Care este ritmul uitării? Psihologul german H. Ebbinghaus, utilizând silabe fără sens, a arătat că uitarea este destul de mare, masivă chiar, imediat după învăţare şi apoi din ce în ce mai lentă, aproape stagnantă (vezi curba uitării în figura alăturată). Dacă luăm în considerare şi alte particularităţi ale materialului de memorat, ca şi pe cele de vârstă şi psihoindividuale, atunci vom constata că uitarea are ritmuri în funcţie de acestea.

Curba uitării unor silabe fără sens (după H. Ebbinghaus)

Cum combatem uitarea? Prin eliminarea cauzelor care duc la instalarea ei şi, mai ales, prin manipularea factorilor prezentaţi în paragraful 5.3. Cel mai sigur mijloc de combatere a uitării îl reprezintă însă repetarea materialului memorat. „Repetitio est mater studiorum” (repetiţia este

mama învăţării)

spune pe bună dreptate o veche cugetare. Nu orice repetiţie asigură însă combaterea uitării, ci doar cea optimă din punct de vedere a numărului ei (cercetările au demonstrat că repetiţiile suplimentare nu trebuie să depăşească 50% din numărul iniţial de repetiţii necesare însuşirii materialului).

1. Rugaţi un coleg să întocmească o listă cu serii de 1, 2, 3, 4... 20 de cifre sau cuvinte.

Apoi, imediat ce vi se citeşte o serie, încercaţi de a o reproduce cât mai exact. Care este seria cea mai lungă pe care aţi reprodus-o corect? Comparaţi-vă rezultatele cu cele ale altor colegi.

2. Rugaţi un coleg să elaboreze o listă cu 30-40 de cuvinte (uzuale şi mai puţin uzuale; intuitive şi abstracte). După ce v-au fost citite toate cuvintele (sau arătate unul după altul), reproduceţi-le pe cele care vă vin în minte. Câte aţi reţinut? Ce tip de cuvinte aţi reţinut (uzuale sau neuzuale, intuitive sau abstracte)? Câte cuvinte aţi introdus sau transformat?

Când aţi fost mai productivi: în varianta memorării vizuale sau în cea a memorării auditive?

3. Să se stabilească perechi de cuvinte (casă-pădure; ceas-tractor; om-abstract etc.) care să vă fie citite împreună. Apoi, se citeşte primul cuvânt din pereche (casă) şi voi trebuie să vi-l amintiţi pe cel de-al doilea cu care a fost asociat (pădure). Analizaţi rezultatele atât din punct de vedere cantitativ, cât şi calitativ.

4. Alegeţi o poezie şi învăţaţi-o pe dinafară.

Câte repetări aţi făcut? Cât timp v-a trebuit?

Aţi învăţat-o mecanic sau logic? Comparaţi-vă rezultatele cu cele ale altor colegi.

I

ţinaţia psihice şi mai ales cu memoria, gândirea şi limbajul. Procesul imaginativ include aceste interacţiuni în mod obligatoriu, însă în acelaşi timp el se deosebeşte de respectivele procese psihice şi dispune şi de mecanisme specifice de procesare a datelor experienţei anterioare.

Memoria este cea care oferă material de combinare pentru imaginaţie cum ar fi: rei afective etc. şi, totodată, ^

Comparaţi şi comen taţi următoarele două situaţii relevând relaţia dintre ima ginaţie şi memorie.

Elevul A a vizitat un muzeu de istorie şi a doua zi la lecţie a reuşit să facă o foarte bună descriere a ar melor de luptă din vremea lui Mihai Viteazul.

Elevul B a reuşit ca pe baza celor comunicate de co legul lui să identifice corect între mai multe imagini pe cele ce au reprezentat armele cu care erau dotaţi oştenii lui Mihai Viteazul.

prezentări, idei, trăii conservă produsele sale finale. Dar imaginaţia se deosebeşte clar de memorie. Aceasta are caracter reproductiv, adică este cu atât mai eficientă cu cât este mai fidelă faţă de cele învăţate, iar imaginaţia este cu atât mai valoroasă cu cât rezultatele sale se deosebesc de ceea ce există în experienţa subiectului şi mai

ales faţă de ceea ce a dobândit societatea.

Prin urmare, imaginaţia trece dincolo de experienţa pe care o are fiecare, transformând-o, recombinând-o şi ajungând la noi rezultate.

O legătură foarte puternică există între gândire şi imaginaţie. Cele două procese se şi aseamănă, se şi deosebesc şi, totodată, se află în interacţiuni reciproce. Prin gândire, omul cunoaşte şi înţelege ceea ce este esenţial, necesar, general din realitatea existentă sau ceea ce este ipotetic, posibil, dar fundamentat logic. Imaginaţia explorează cu precădere necunoscutul, posibilul, viitorul.

Tuturor ne sunt cunoscute cărţile lui Jules Vernes şi ştim că el a anticipat prin imaginaţie foarte multe descoperiri tehnice ale secolului al XX-lea. Prin imaginaţie, el a făcut

II Procesarea informaţiilor 6. Imaţ în contextul eforturilor îndelungate ale omului de a se adapta la mediu, acesta a dobândit un nou proces psihic, cel imaginativ. Prin intermediul imaginaţiei, câmpul cunoaşterii umane se lărgeşte foarte mult.

6.1. Caracterizarea procesului şi pro dusului imaginativ

Omul este capabil de o performanţă unică, aceea a realizării unităţii dintre trecut, prezent şi viitor, imaginaţia fiind legată mai ales de ce va fi. Detaşându-se de prezentul imediat, de aici şi acum, omul îşi organizează şi proiectează acţiunile, anticipând atât drumul care va fi parcurs, cât şi rezultatele care vor fi obţinute. Dacă omul nu ar avea imaginaţie, ar reacţiona,

orientându-se numai pas cu pas după indicatorii perceptivi din contextul real în care îşi desfăşoară activitatea şi deci nu ar avea o direcţie precisă, ar învăţa fragmentar, sacadat, cu stagnări şi erori până la un rezultat oarecare.

Dispunând de imaginaţie, poate să-şi elaboreze mintal scopul şi planul desfăşurării acvităţii, pe baza căruia să se conducă, să-şi regleze permanent acţiunile, să evite erorile şi să aibă mai mare eficienţă. Mai mult chiar, omul poate interveni activ, transformativ, creativ în ambianţă, poate obţine mereu ceva nou ceea ce l-a şi făcut să fie creator de cultură.

Imaginaţia este un proces cognitiv complex de elaborare a unor imagini şi proiecte noi, pe baza combinării şi transformării experienţei.

Acest proces cognitiv complex este specific numai omului, apare pe o anumită treaptă a dezvoltării sale psihice, adică după ce au apărut alte procese şi funcţii psihice care-i pregătesc desfăşurarea: dezvoltarea reprezentărilor, achiziţia limbajului, evoluţia inteligenţei, îmbogăţirea experienţei de viaţă etc.

De fapt, imaginaţia odată apărută interacţionează permanent cu toate procesele 60

Procesarea informaţiilor II

tf eveniment. Cercetările au arătat că nivelul crescut al afectivităţii, chiar când are o tonalitate negativă, este mai favorabil combinărilor imaginative decât trăirile afective pozitive, dar slabe.

La fel ca şi trăirile afective, motivele întreţin o receptivitate crescută pentru anumite elemente

ale realului, permit aducerea acestora în prim-plan, reliefarea lor după alte criterii decât cele ale gândirii, generarea unor noi legături şi restructurări. Dorinţa puternică de a dispune de un telefon mobil de ultimă generaţie ne face repede să ne proiectăm imaginativ Formulaţi o idee referitoare la viitor şi scrieţi timp de trei minute ce vă vine în minte. Actualizaţi o dorinţă puternică şi scrieţi timp de trei minute ce vă vine în minte. Comparaţi cele două produse.

în grupul prietenilor şi să stârnim admiraţia lor. Aspiraţia de a urma medicina după terminarea liceului face ca cel în cauză să se viseze adesea în spaţiul specific instituţiilor medicale.

*

Imaginaţia este legată într-un fel specific chiar cu întreaga personalitate. Experienţa proprie de viaţă, orientările dominante, dinamica temperamentală, configuraţia caracterială ghidează combinările imaginative şi le finalizează în produse specifice pentru fiecare. Procesul şi produsul imaginativ încercaţi să arătaţi în ce fel o poezie a lui M.

Eminescu exprimă şi particularităţi ale personalităţii lui.

exprimă personalitatea, originalitatea acesteia şi sunt ele însele noi şi originale atât faţă de experienţa individuala cât şi faţă de cea socială.

Ca proces cognitiv, imaginaţia realizează o procesare specială a datelor iniţiale provenite din experienţă, datorită nu numai interacţiunilor complexe pe care le-am urmărit, ci şi unor

procedee proprii şi unei combinatoriei care-i sunt caracteristice.

Spre deosebire de gândire care dispune de operaţii, imaginaţia pune în lucru procedee numeroase şi variate.

Un procedeu imaginativ este un mod de operare mintală presupunând o succesiune mai mult sau mai puţin riguroasă de compuneri, descompuneri şi recompuneri, de integrări şi dezintegrări, care duc la rezultate variabile cantitativ şi calitativ.

61

9

Amintiţi-vâ cum şi-a imaginat Jules Vernes călătoria de la „Pământ la Lună” şi diferenţiaţi ceea ce i-a fost oferit de ştiinţa vremii şi ceea ce a fost produsul minţii sale.

paşi în necunoscut şi deşi plăsmuirile minţii sale nu aveau o confirmare faptică şi ştiinţifică, ele au contribuit la orien tarea cercetărilor de mai târziu, au susţinut intere sul şi eforturile creatori lor din domeniul tehnic.

Prin urmare, gândirea, inteligenţa oferă idei şi date asupra realului şi, totodată, ghidează într-o anumită măsură transformările imaginative. Imaginaţia la rândul ei participă la elaborarea ipotezelor, la găsirea unor strategii şi procedee practice de rezolvare a problemelor.

Imaginaţia implică mecanismele verbale în toate formele ei de manifestare. Cuvântul, ca instrument al activităţii mintale, permite evocarea selectivă a ideilor şi reprezentărilor, vehicularea şi punerea lor în cele mai variate relaţii, în raport cu

ideea directoare formulată tot verbal.

Porniţi de la figura de mai jos şi faceţi un desen mai complex, urmând sugestiile verbale de la punctul a) şi apoi pe cele de la punctul b).

Comparaţi rezultatele.

a) In depărtare se poate zări o siluetă feminină.

b) Vizitând muzeul de arheologie am rămas cu imaginea graţioasă a amforelor greceşti.

Dar spre deosebire de celelalte procese cognitive, imaginaţia are o interacţiune specială cu afectivitatea. Tensiunea emoţională pe care o trăieşte omul la un moment dat stimulează evocarea elementelor experienţei anterioare şi apoi combinarea variată şi neaşteptată a acestora. Emoţiile şi sentimentele sunt condiţii activatoare şi energizante ale imaginaţiei şi totodată direcţionări inedite şi personale ale combinărilor şi recombinărilor imaginative.

Se ştie că momentele de intense trăiri afective sunt urmate de un maximum al productivităţii imaginative. Vestea despre obţinerea unui premiu la olimpiadă ne proiectează repede, imaginativ, într-un posibil cadru festiv prilejuit de acest

9

Diviziunea şi rearanjarea; primul procedeu constă din găsirea unor noi criterii de diferenţiere a componentelor unor obiecte existente, selectarea unora dintre ele şi transformarea lor în produse noi.

Astfel, pornindu-se de la funcţiile organismului uman, s-a realizat în tehnică braţul

mecanic. Rearanjarea presupune păstrarea Daţi exemple de bunuri de larg consum realizate prin rearanjare.

elementelor unei structuri cunoscute, dar dispunerea lor într-o altă poziţie. De exemplu, construirea unor autoturisme cu motor în faţă sau în spate.

Substituirea constă în înlocuirea într-o structură existentă a unui element sau a unei Daţi exemple de substituiri din domeniul tehnic.

funcţii cu ceva nou. De exemplu, în artă substituirea de personaje dă efecte deosebite.

Modificarea presupune păstrarea neschimbată a unor componente şi funcţii ale Daţi alte exemple din tehnică prin care se ilustrează folosirea acestui procedeu.

obiectelor cunoscute şi modificarea altora. De exemplu, botaniştii au modificat culoarea şi au obţinut laleaua neagră.

Schematizarea este un procedeu folosit mult în proiectarea tehnică, în grafică, în arhitectură. El constă în selecţia numai a unor însuşiri şi omiterea cu bună ştiinţă a altora pentru a servi mai bine activităţii omului.

Faceţi desenul schematic al unui arbore şi arătaţi care sunt avantajele în predarea unei lecţii despre acea categorie de plante.

Schiţa unui traseu întrun mare oraş oferită de cineva unui şofer a fost alcătuită pe baza acestui procedeu şi a fost debarasată de amănuntele inutile.

Analogia a stat la baza multor inovaţii şi invenţii în tehnică şi a unor descoperiri în ştiinţă.

Acest procedeu presupune, mai întâi, relevarea însuşirilor comune a două obiecte sau fenomene şi a celor cunoscute numai la unul din obiecte. Apoi, pe baza însuşirilor comune, se pot trage concluzii referitoare şi la prezenţa celorlalte însuşiri ale celui de-al doilea obiect, care nu pot fi cunoscute direct. Pe baza unui astfel de procedeu, s-a elaborat prin analogie cu cosmosul mo Arătaţi cât de mult s-a folosit analogia în apariţia computerelor.

delul atomului, care a permis cunoaşterea multor aspecte relaţionale între particulele sale elementare.

w*

II Procesarea informaţiilor

Originalitatea combinărilor imaginative se explică atât prin varietatea procedeelor, cât şi prin libertatea de organizare şi desfăşurare a acestora. Combinatorica imaginativă este atât de nouă, inedită, originală, încât este considerată ca aflându-se într-o continuă naştere, într-o nelimitată generare de noi şi noi procedee şi organizări ale acestora. În cele ce urmează, ne vom referi la procedeele cele mai cunoscute şi mai des folosite.

Aglutinarea constă dintr-o nouă organizare a unor părţi uşor de identificat şi care au aparţinut unor lucruri, fiinţe, fenomene. Acest Daţi exemple de produse tehnice în care s-a materializat acest procedeu.

procedeu a fost mult folosit în mitologie, creându-se imaginea sirenei, centauru lui etc. Astăzi se foloseşte în tehnică.

3

Amplificarea sau diminuarea se referă la modificarea dimensiunilor unei structuri iniţiale, obţinându-se efecte noi. A fost foarte mult folosită în crearea poveştilor pentru copii Daţi exemple din tehnică privind diminuarea şi amplificarea.

şi a personajelor cum ar fi Setilă, Flămânzilă, Uriaşul şi Piticul. A fost şi este folosită în literatura ştiinţifico-fantastică, dar şi în tehnică.

Multiplicarea sau omisiunea se referă la modificarea numărului elementelor, păstrân du-se identitatea lor.

Efectul nou rezultă din înmulţirea unor componente sau eli minarea unora. În creaţia artistică, aces te procedee sunt me reu utilizate. Coloana infinitului (vezi figura alăturată) şi Masa tă cerii, creaţii celebre ale lui C Brâncuşi, ilustrează multipli carea. Ciclopul din mitologie ilustrează omisiunea.

Daţi exemple din tehnică şi din literatura ştiinţifico-fantastică de produse imaginative noi, rezultate prin multiplicare şi omisiune.

62

Procesarea informaţiilor II

*

ţările persoanei care în stare de veghe nu sunt satisfăcute şi sunt chiar inhibate conştient şi voluntar. În stare de somn când reglajele slăbesc, dorinţele şi temerile apar în prim-plan şi actualizează acele imagini legate de ele.

Unele dorinţe pot fi respinse în stare de veghe.

Efectul reprimării se poate păstra însă şi de

aceea dorinţele se pot asocia cu imagini ce reprezintă un fel de satisfacere deghizată a lor (Freud). De aceea visele au şi un caracter sim Amintiţi-vă un vis recent şi încercaţi să găsiţi legătura lui cu evenimentele din starea de veghe.

bolic şi trebuie descifrate.

Pentru aceasta este necesară descoperirea legăturii lor cu acţiunile, relaţiile, preocupările persoanei în stare de veghe în vis, se petrec şi fenomene de reordonare şi sistematizare a informaţiilor. De aceea, combinările din timpul visului fie le vor sprijini pe cele din starea de veghe, fie vor fi chiar rezolvări ale problemelor teoretice şi practice care îl frământă pe om.

Reveria se desfăşoară în timpul stărilor de veghe şi de relaxare, când parcă cel în cauză îşi lasă gândurile să vagabondeze.

Pornind de la ceea ce vede sau de la o idee care i-a rămas în minte, încep să apară şiruri de imagini şi idei propulsate de dorinţe şi aşteptări. Acestea evoluează într-o direcţie fantezistă, iar persoana le urmăreşte pasiv şi din când în când poate interveni cu o uşoară dirijare în direcţia dorinţelor.

Reveria este un fel de experiment mintal privind îndeplinirea fictivă a dorinţelor şi reducând astfel tensiunea psihică internă generată de ele. Totodată, reveria poate ocaziona combinaţii noi şi originale care pot fi valorificate în formele superioare ale imaginaţiei. De aceea, unii autori recomandă reveria de scurtă durată ca pe o cale a stimulării creativităţii. Dar reveria prelungită poate fi defavorabilă dezvoltării

personalităţii pentru că satisfacerea fictivă a dorinţelor poate anula activităţile reale, practice, eficiente.

Imaginaţia reproductivă este o formă activă, conştientă şi voluntară constând în construirea mintală a imaginii unor realităţi existente în prezent sau în trecut, dar care nu pot fi percepute direct. Această formă a imaginaţiei se deosebeşte de memoria imaginilor pentru că produsele ei nu au corespondent în experienţa

63

Empatia este aplicată în artă, tehnică, educaţie. Este o transpunere imaginară în plan perceptiv, intelectiv, afectiv în altceva, acest altceva putând fi o altă persoană, un obiect, un fenomen etc, facilitând descoperirea de noi aspecte şi înţelesuri. Manifestând empatie faţă de elevi, profesorul * Transpuneţi-vă empa tie în locul părinţilor voştri şi identificaţi aştep tările lor faţă de com portamentele şi realizările voastre.

reuşeşte să-i înţeleagă mai bine, să descopere greutăţile pe care le-ar putea avea şi să găsească modalităţi de predare care i-ar ajuta să le depăşească.

Produsul procesului imaginativ exprimă particularităţile desfăşurării acestuia şi, prin urmare, este un proiect mintal, adică o îmbinare caracteristică de imagini şi idei caracterizată prin noutate, originalitate şi specificitate personală (reflectând personalitatea).

6.2. Formele principale ale imaginaţiei

Fiind un proces foarte complex, imaginaţia se desfăşoară în forme variate. Ele au fost clasificate

după mai multe criterii, dar cele mai des folosite au fost prezenţa intenţionalităţii şi implicarea activă în actele imaginative:

formele involuntare: visul din timpul somnului şi reveria; formele voluntare: reproductivă, crea toare, visul de perspectivă.

Visul din timpul somnului constă dintr-o înlănţuire de imagini, emoţii şi reflecţii care apar în starea de somn paradoxal şi faţă de care subiectul este mai mult spectator, neputându-l dirija şi înţelege imediat şi astfel îi apar haotice şi absurde. În unele vise, imaginile se desfăşoară cu o anumită coerenţă, ca scenele unei piese de teatru, de aceea se spune că au caracter scenic.

Această caracteristică este explicată de unii autori printr-o energie potenţială a imaginilor izvorâtă din asocierea lor cu trăirile afective, cu dorinţele şi aştep

Care dintre aceşti fac- «

tori credeţi că au impulsionat imaginaţia creatoare a lui Jules Verne şi l-au făcut să scrie „De la Pământ la Lună”?

nou, trebuinţa de autorealizare, încrederea în posibilităţile proprii, curiozitatea, tendinţa de a explora necunoscutul.

Ea este implicată în toate activităţile omului favorizând apariţia ipotezelor, inventarea de căi şi mijloace de acţiune, ducând la noi rezultate.

Visul de perspectivă constă în proiectarea conştientă şi voluntară a drumului propriu de dezvoltare în acord cu posibilităţile personale şi cu condiţiile şi cerinţele sociale. Acesta contribuie la formarea idealului de viaţă şi prin el la motivarea

activităţilor curente, a opţiunilor profesionale, a acţiunilor de autoformare şi autoeducare.

Formele principale ale imaginaţiei involuntare şi pasive voluntare şi active visul din somn reveria imaginaţia reproductivă imaginaţia creatoare visul de perspectivă

6.3. Imaginaţia ca proces predilect al creativităţii

Mulţi oameni de ştiinţa au susţinut că pentru creaţia din orice domeniu nu sunt suficiente numai construcţiile logice. Acestea din urmă se caracterizează prin rigoare, printr-o desfăşurare ce presupune respectarea strictă a unor reguli şi în cadrele circumscrise raţionalului, realului, existentului. Ori prin specificul său, imaginaţia explorează necunoscutul, inexistentul, chiar incredibilul, lărgind considerabil câmpul cunoaşterii umane, inovând, inventând, generând noul. În actul creaţiei, imaginaţia interacţionează cu gândirea convergentă, dar mai ales cu cea divergentă, productivă, dar pe care le completează şi le depăşeşte.

Disponibilitatea pentru creaţie a imaginaţiei se explică prin următoarele trăsături centrale ale ei:

prelucrează un material cognitiv divers:

imagini, idei şi mai ales imagini concep tualizare şi semnificative. Acestea din urmă presupun o unitate a intuitivului cu generalul, fiind mai bogate informaţional şi având un mare potenţial de asociere;

II Procesarea informaţiilor anterioară proprie şi sunt, în acelaşi timp, rezultatul unui proces

activ, în plină desfăşurare.

Ea este cu atât mai valoroasă cu cât produsele ei se apropie mai mult de real.

Combinarea de idei şi imagini se realizează sub influenţa unor indicaţii concrete, a unor schiţe sau, cel mai frecvent, a indicaţiilor şi descrierilor verbale. Imaginaţia reproductivă lărgeşte foarte mult câmpul mintal. Ea uşurează, totodată, înţelegerea unor realităţi mai abstracte (la fizică, matematică, chimie) sau a evenimentelor istorice, fenomenelor geografice, a vieţii şi sorţii personajelor din literatură etc. Imaginaţia reproductivă întreţine interesul şi starea optimă de atenţie în lectura unei cărţi.

Imaginaţia creatoare este cea mai activă, mai complexă şi voluntară formă a imaginaţiei. Ea se deosebeşte de cea reproductivă pentru că este orientată spre ceea ce este posibil, ce ţine de viitor şi este nou.

Combinatorica sa este complexă, desfăşurată în mai multe faze şi caracterizată prin:

bogăţia procedeelor, ineditul utilizării lor, valorificarea combinaţiilor inconştiente, implicarea tuturor disponibilităţilor personalităţii, susţinerea afectiv-motivaţională valoroasă.

Produsul imaginaţiei creatoare este un proiect mintal caracterizat prin: noutate, originalitate, ingeniozitate, personalizare.

Printre cei mai puternici stimuli ai imaginaţiei creatoare sunt: interesul pentru

Procesarea informaţiilor II

Intr-un astfel de produs imaginativ, cum este proiectul locuinţelor extraterestre, arătaţi care

este implicarea gândirii şi care a imaginaţiei.

valorifică toate combinaţiile care apar în sfera subconştientului şi inconştientului, amplificându-şi potenţialul creator; dispune de procedee specifice de proce sare a datelor experienţei anterioare şi de o mare libertate în organizarea şi desfă şurarea lor; este susţinută de procese afectiv motivaţio nale care pun în centrul transformărilor imaginative Eul şi dau astfel o perspectivă umană tuturor dimensiunilor sale; este legată de toate procesele şi capacităţile psihice şi mai ales de personalitatea pe care o exprimă şi îi oferă noi direcţii de autorealizare.

Locul său central în manifestarea personalităţii poate fi îndeplinit numai în condiţiile unei strânse legături cu gândirea care-i susţine, verifică şi evaluează rezultatele şi o fereşte de greşeli şi alunecări în fantezii inutile.

APLICAŢII 1. Adăugaţi linii la figurile incomplete de mai jos (1 – 9) astfel încât să puteţi schiţa tablouri cât mai interesante. Încercaţi să imaginaţi desene cu totul neobişnuite la care alţii să nu se poată gândi.

Daţi, de asemenea, un titlu cât mai original fiecărui desen realizat şi scrieţi-l pe linia numerotată din cadrul fiecărei figuri. Comparaţi rezultatele.

^~ \

1. 2. 3.

^o \^y

4. 5. 6.

-vJ „3

7. 8. 9.

2. Se vor alege trei cuvinte cum ar fi: noapte, barcă, viitor. Elevii vor face cât mai multe propoziţii sau fraze cu înţeles şi în fiecare să fie incluse, în mod obligatoriu, cele trei cuvinte alături de altele alese de ei.

Se vor acorda două minute pentru scrierea propoziţiilor şi frazelor. Se vor număra propoziţiile şi frazele scrise de fiecare elev şi apoi se va analiza implicarea experienţei anterioare şi a motivaţiei în rezolvarea sarcinilor date. Se vor releva atât aspectele generale cât şi cele particulare, personale.

3. Alegeţi două cuvinte, unul să fie pentru dumneavoastră relativ neutru, iar altul să aibă o puternică încărcătură afectivă. Construiţi două desene şi comparaţi-le constatând apoi rolul trăirilor afective evocate de acel cuvânt.

4. Comparaţi visul din timpul somnului cu reveria şi stabiliţi asemănări şi deosebiri.

5. Rugaţi un coleg să vă descrie un elev dintr-o altă clasă pe care el îl cunoaşte foarte bine, dar dumneavoastră nu, şi apoi mergeţi împreună cu el ca să-l recunoaşteţi. Vă măsuraţi astfel calităţile imaginaţiei reproductive.

6. Dacă ţi-ai construit deja un ideal de viaţă, arată în ce fel a contribuit visul de perspectivă la

apariţia lui.

65

III Stimularea şi energizarea comportamentului

Ce morcov frumos!

îl vreau!...

1. Motivaţia tf Gândiţi-vă la o stare de necesitate a organismului trăită de voi înşivă. Analizaţi „funcţiile” ei.

t Procesele sau mecanismele psihice parcurse până acum sunt absolut necesare, dar nu şi suficiente. Este de ajuns, ne putem întreba, ca scopul unei activităţi să fie clar, corect şi riguros formulat pentru ca activitatea respectivă să conducă la eficienţă? Este suficient ca omul să dispună de o bună percepţie şi memorie, de o gândire flexibilă şi de o imaginaţie bogată pentru a fi şi performant? Fără îndoială că nu. Atâta vreme cât el nu este împins, determinat, stimulat pentru a face ceva sau a învăţa, a munci, a crea, nu va obţine performanţele dorite. O nouă serie de întrebări apare: de ce reacţionează oamenii? De ce unul şi acelaşi om reacţionează diferit în momente diferite? Răspunsul este limpede: deoarece intră în funcţiune o nouă categorie de mecanisme psihice cu rol de stimulare şi activare, de sensibilizare selectivă şi imbold, încadrate în categoria generală de motivaţii.

1.1. Definire, funcţii şi roluri

Motivaţia este ansamblul stimulilor interni care determină comportamentul.

Atenţie! Până acum, când utilizam noţiunea de stimul, ne refeream la obiectele externe. De

data aceasta, avem în vedere stimuli care din interior îl determină pe om să întreprindă acţiuni de căutare şi apropiere sau de evitare şi respingere a unor obiecte sau persoane.

Motivaţia este ansamblul stărilor de necesitate ale organismului care orientează şi dirijează comportamentul pe direcţia satisfacerii lor.

Ea apare atunci când în organism se produce un dezechilibru ce se cere imperios refăcut. Diminuarea sau lipsa substanţelor nutritive din organism declanşează trebuinţele organice (de foame, sete).

Motivaţia este mecanismul psihic dotat cu capacitatea de a permite acţiunea independent de factorii exteriori. Ea este o „cauză internă”, o structură psihică activatoare şi predispozantă, cu roluri de autodeterminare prin stimulaţii interne.

Funcţiile motivaţiei sunt următoarele:

Funcţia de activare internă difuză şi de semnalizare a unui dezechilibru fiziologic sau psihologic. În această fază, starea de necesitate apare, dar nu declanşează încă acţiunea. De obicei, această funcţie este specifică trebuinţelor care au o dinamică deosebită: debutează cu o alertă internă, continuă cu o agitaţie crescândă, ajungând chiar la stări de mare încordare internă, pentru a se finaliza prin satisfacerea lor.

Funcţia de declanşare a acţiunilor efective asigură pregătirea şi punerea în disponibilitate a verigilor motorii, activatorii, în vederea satisfacerii stării de necesitate.

Funcţia de direcţionare constă în orientarea

şi centrarea atenţiei pe scop, pe obiectiv; lipsa ei face ca motivaţia să rămână dezordonată, haotică, să se consume în gol.

Funcţia de susţinere şi energizare presupune menţinerea în activitate a comportamentului declanşat până la consumarea adecvată a stării de necesitate.

Esenţial pentru motivaţie este faptul că ea instigă, impulsionează, declanşează acţiunea, iar acţiunea prin intermediul conexiunii inverse influenţează însăşi baza motivaţională şi dinamica ei.

Motivaţia este o pârghie importantă în procesul autoreglării individului, o forţă motrică a întregii sale dezvoltări psihice şi umane. Aceasta înseamnă că selectarea şi asimilarea, ca şi sedimentarea influenţelor externe se vor produce dependent de structurile motivaţionale ale persoanei.

Motivaţia sensibilizează diferit persoana la influenţele externe, făcând-o mai mult sau

Larea şi energizarea comportamentului III într-o „piramidă a trebuinţelor” (vezi figura de mai jos). La acestea, a mai adăugat alte trei categorii de trebuinţe (cognitive, estetice, de concordanţă). Precizări făcute de el: o trebuinţa este cu atât mai improbabilă cu cât este mai continuu satisfăcută (ceea ce înseamnă că trebuinţa care motivează comportamentul este cea nesatisfacută); o trebuinţă nu apare ca motivaţie decât dacă cea anterioară ei a fost satisfăcută (ceea ce sugerează existenţa unei ordini, a unei succesiuni în

satisfacerea lor); apariţia unei trebuinţe noi după satisfacerea alteia anterioare nu se face brusc, ci treptat; cu cât o trebuinţă se află mai spre vârful piramidei, cu atât ea este mai specific umană (acestea sunt mai puţin urgente din punct de vedere subiectiv, însă satisfacerea lor produce fericire, creşte eficienţa biologică a organismului). Pe baza acestei piramide, putem explica înlănţuirea trebuinţelor, trecerea de la unele la altele, înlocuirea unora cu altele, reuşind să înţelegem mai bine însăşi conduita individului.

Abraham Maslow, I 1908-l970

Trebuinţe de autorealizare Trebuinţe de stimă şi statut Trebuinţe de afiliere Trebuinţe de securitate Trebuinţe biologice Piramida trebuinţelor

Stimul mai puţin permeabilă la ea. Acum, înţelegem mai bine de ce una şi aceeaşi influenţă externă produce efecte diferite la persoane diferite sau la aceeaşi persoană în momente diferite ale existenţei sale. Motivaţia prin caracterul ei propulsator şi tensional răscoleşte şi reaşază, sedimenteză şi amplifică materialul construcţiei psihice a individului.

: a ită iii

1.2. Tipuri de motivaţie

Motivaţia este o noţiune „umbrelă” cu o sferă extrem de extinsă în interiorul ei încadrându-se diferite tipuri, cele mai cunoscute fiind: trebuinţele, motivele, interesele, convingerile, idealurile, concepţia despre lume şi viaţă.

Trebuinţele sunt structuri motivaţio nale bazale şi fundamentale ale perso nalităţii, forţele

ei motrice cele mai puternice reflectând, cel mai pregnant, echilibrul biopsihosocial al omului în condiţiile solicitărilor mediului extern.

Ele semnalizează cerinţele de reechilibrare în forma unor stări şi imbolduri specifice.

în funcţie de geneza şi conţinutul lor, pot fi clasificate în: trebuinţe primare (înnăscute, cu rol de asigurare a integrităţii fizice a organismului) şi trebuinţe secundare (formate în decursul vieţii şi cu rol de asigurare a integrităţii psihice şi sociale a individului). În categoria primelor, se încadrează: trebuinţele biologice sau organice (de foame, sete, sexuale) şi trebuinţele fiziologice sau funcţionale (de mişcare, relaxare-descărcare). Ele sunt comune pentru om şi animal, dar la om sunt modelate şi instrumentate sociocultural. Cea de a doua categorie cuprinde: trebuinţe materiale (de locuinţă, confort, de unelte şi instrumente); trebuinţe spirituale (de cunoaştere, estetice, etice, de realizare a propriei personalităţi); trebuinţe sociale (de comunicare, anturaj şi integrare socială, de cooperare etc).

O clasificare interesantă a trebuinţelor este făcută de psihologul american A. H. Maslow. El stabileşte cinci categorii de trebuinţe fundamentale, pe care le organizează şi structurează

*

bile ale individului centrate pe un obiect fizic, o persoană sau o activitate, fără a viza foloase materiale sau avantaje. Un autor le-a definit ca fiind „tendinţa de a ne ocupa de anumite obiecte, de a ne plăcea anumite activităţi”. Interesele sunt

formaţiuni motivaţionale mai complexe decât trebuinţele şi motivele deoarece implică organizare, constanţă şi eficienţă. În structura lor psihică intră elemente cognitive, afective şi volitive. Orientarea spre o activitate presupune prezenţa unor cunoştinţe, intrarea în funcţiune a activismului mintal, trăirea ei ca stare agreabilă care produce plăcere, dar care, totodată, împinge spre acţiune, spre Arată cum o trebuinţă se transformă în motiv, apoi în interes.

control, spre punerea în disponibilitate a unor calităţi ale voinţei (hotărârea, perseverenţa etc).

Convingerile sunt idei adânc implantate în structura personalităţii, puternic trăite afectiv, care împing, impulsionează spre acţiune.

Nu orice idee este convingere, ci doar cea care reprezintă pentru individ o valoare, o certitudine subiectivă, care îl ajută să stabilească ceea ce este valabil, optim, necesar, să distingă între bine şi rău, frumos şi urât, adevăr şi minciună. Aşadar, sunt convingeri numai ideile-valoare care se contopesc cu trebuinţele şi dorinţele individului, cu aspiraţiile şi năzuinţele lui, cu trăsăturile lui de personalitate. Ele îşi au rădăcinile adânc înfipte în afectivitatea insului, în emoţiile, sentimentele şi pasiunile sale. Mai mult decât atât, ele se impun în comportament, îl orienteză permanent de aceea sunt nu doar constant promovate, ci şi virulent apărate mai ales când sunt contrazise şi atacate.

în aceste împrejurări, ele devin adevărate ideiforţă. Convingerile intră în funcţiune în împrejurări de alegere sau conflict valoric.

m --,.

Dacă sunt foarte puternice, de nezdruncinat, ele pot acţiona chiar şi împotriva instinctului de conservare. Mulţi oameni celebri, cum ar fi filosofii Giordano Bruno (vezi figura alăturată), Thomas Morus,.,, Giordano Bruno, au murit pentru convingerile lor. 1548-l600

III Stimularea şi energizarea comportamenti Satisfacerea firească a trebuinţelor se asociază cu reducerea tensiunilor, nesatisfacerea lor duce fie la dilatarea şi exacerbarea acestora, fie la stingerea lor prin saturaţie şi reacţie de apărare, însoţită de perturbări caracteriale. Nesatisfacerea lor o perioadă mai îndelungată de timp pune în pericol existenţa fizică şi psihică a individului.

Motivele constituie reactualizări şi transpuneri în plan subiectiv ale stărilor de necesitate.

Când individul îşi dă seama de deficitul de substanţe nutritive din organism şi se orientează spre înlăturarea lui, trebuinţa s-a transformat deja în motiv. Nu toate motivele sunt însă conştiente. Există unele motive inconştiente al căror substrat nu este clar delimitat, dar care îndeplinesc un rol important în activitate. Spre deosebire de trebuinţă, care nu întotdeauna reuşeşte să declanşeze o acţiune, motivul asigură efectuarea comportamentelor corespunzătoare de satisfacere.

Aşadar, motivul poate fi definit ca fiind mobilul care declanşează, susţine energetic şi orienteză acţiunea. De aici decurg şi cele două segmente ale motivului: unul energizant şi dinamogen, altul orientativ şi direcţional.

între aceste două segmente există o foarte strânsă interacţiune, aşa încât problema care se pune nu este aceea de a opta pentru unul sau altul dintre ele ca fiind mai important, ci tocmai susţinerea lor reciprocă. O orientare slab energizată este la fel de dăunătoare ca şi o energizare insuficient direcţionată.

Interesele reprezintă orientări selective, relativ stabile şi active spre anumite domenii de activitate.

Orientările globale, nediferenţiate, situative şi fluctuante, oscilante, facultative nu pot fi considerate ca fiind interese ci cel mult un început de cristalizare a acestora. Dacă un individ se apucă de multe activităţi şi nu finalizează corespunzător niciuna dintre ele, înseamnă că el nu şi-a format încă interesele. Ele sunt tendinţe, preferinţe spirituale, atracţii irezisti iilarea şi energizarea comportamentului III

cognitivul cu valoricul şi se împlineşte în acţiune. Existând concepţii ştiinţifice sau neştiinţifice, realiste sau utopice (fanteziste), materialiste sau idealiste, progresiste sau retrogradate, ea presupune întotdeauna opţiunea valorică. De aceea, Gândiţi-vă la pro priile voastre resorturi motivaţionale.

Puteţi identifica printre ele convingeri, idealuri şi concepţii despre viaţă, lume, societate?

între convingeri, idealuri şi concepţia despre lume şi viaţă există o foarte strânsă interdependenţă, împreună constituind un complex motivaţional de prim ordin al personalităţii în procesul funcţionalităţii concrete

a acestor tipuri de motivaţii, apar o multitudine de efecte. Astfel, dacă un tip de motivaţie este împiedicat, barat, privat de satisfacerea legitimă apare efectul frustrării. Dacă la un moment dat sunt activate concomitent două sau mai multe tipuri de motive contradictorii, apare conflictul motivaţional. Satisfacerea deplină, chiar în exces a unor tipuri de motivaţii, generează efectul de saturaţie. Când un scop sau un obiect al motivaţiei este înlocuit cu un altul asistăm la apariţia efectului de substituţie.

1.3. Structuri motivaţionale

Tipurile motivaţiei se înlănţuie unele cu altele, se intersectează şi se interacţionează reciproc. Ca urmare a acestui proces, apar o serie de structuri motivaţionale complexe.

Motivaţia pozitivă şi motivaţia negativă Prima este produsă de stimulările premiale (lauda, încurajarea) şi se soldează cu efecte benefice asupra activităţii sau relaţiilor interumane, cum ar fi apropierea activităţilor, angajarea în ele, preferarea persoanelor etc.

Cea de a doua este produsă de folosirea unor stimuli aversivi (ameninţarea, blamarea, pedepsirea) şi se asociază cu efecte de abţinere, evitare, refiiz.

Interesant din acest punct de vedere este un experiment organizat de psihologul american E. B. Hurlock. El a împărţit o clasă de elevi în trei grupe care aveau sarcina de a rezolva timp de 5 zile probleme simple de

Idealurile reprezintă proiecţii ale individului

în sisteme de imagini şi idei care îi ghidează întreaga existenţă.

Ele reflectă şi transfigurează atât experienţa proprie, cât şi experienţa semenilor devenind, în cele din urma, anticipări, generalizări şi optimizări ale proiectului existenţial. Idealul nu reprezintă o simplă formulă cognitivă de viaţă, preluată necritic din afară prin imitaţie, ci este plămădit de individ în funcţie de particularităţile lui proprii. Numai în felul acesta, el se integrează valorilor personalităţii, iar cu timpul devine o valoare personală, reuşind să motiveze comportamentul.

Cercetările româneşti de psihologie au arătat că în structura psihologică a idealului se includ trei elemente fundamentale: sensul şi semnificaţia vieţii (direcţia spre care se orientează o persoană, definită în funcţie de modul de existenţă socială, cultură spirituală, valoare morală); scopul vieţii (ca obiectiv al vieţii, ca valoare personală supremă ce prefigurează destine, ca o componentă intelectual-voluntară, dar şi axiologică a idealului); modelul de viaţă (ghidul propus a fi urmat şi atins, un fel de Eu ideal care călăuzeşte viaţa).

Idealul (moral, filosofic, estetic, polititc, existenţial etc), ca ceva ce nu există, dar ar putea fi, ca motiv central al existenţei, ca opţiune valorică şi programatică de viaţă, ca „stea călăuzitoare” reprezintă o adevărată^b/fă spirituală, decisivă pentru individ.

Concepţia despre lume şi viaţă constituie o formaţiune motivaţională cognitiv-valorică de maximă generalitate, ce cuprinde ansamblul părerilor, ideilor, teoriilor despre om, natură,

societate.

Ideile şi teoriile din cadrul ei nu au doar o valoare de fapt de cunoaştere, ci şi de convingeri. Ea reprezintă o structură motivaţională globală cu rol strategic în raport cu orientarea comportamentului.

Formată sub incidenţa condiţiilor de viaţă, dar şi a culturii şi educaţiei, fiind rezultanta experienţelor personale trăite pe drumul sinuos şi singular al vieţii, ea reuneşte lui atras de această acţiune, învaţă din nevoia de a-şi ţine trează trebuinţa de orientare şi investigaţie, atunci spunem că este animat de o motivaţie intrinsecă. Dacă sursa generatoare a motivaţiei se află în afara subiectului, fiindu-i sugerată acestuia sau chiar impusă de o altă persoană, dacă ea nu izvorăşte din specificul activităţii desfăşurate, atunci avem de a face cu o motivaţie indirectă sau extrinsecă. Un copil care învaţă pentru notă sau pentru că i s-a promis un cadou, un tânăr care optează pentru o profesiune datorită salariului mare garantat pentru practicarea ei, sunt impulsionaţi de motivaţii extrinseci.

Motivaţia cognitivă şi motivaţia afectivă Prima îşi are originea în activitatea exploratorie, în nevoia de a şti, de a cunoaşte, de a fi stimulat senzorial, forma ei tipică fiind curiozitatea pentru nou, complex, pentru schimbare. Se numeşte cognitivă deoarece acţionează dinlăuntrul proceselor cognitive (dinlăuntrul percepţiei, gândirii, memoriei, imaginaţiei), stimulând activitatea intelectuală din aproape în aproape. Astfel, de la explorare se trece la reproducere, de

aici la înţelegere, apoi la interes ştiinţific, pentru ca în final să se ajungă la înclinaţia creativă. Ea îşi găseşte satisfacţia în nevoia de a înţelege, explica, rezolva ca un scop în sine. Motivaţia afectivă este determinată de nevoia omului de a obţine aprobarea din partea altor persoane, de a se simţi bine în compania altora. Când copiii învaţă pentru a-şi satisface părinţii sau pentru a nu pierde aprobarea, dragostea lor, spunem că sunt animaţi de o motivaţie afectivă.

tf 1. Cum pot fi apreciate aceste structuri motivaţionale din perspectiva productivităţii lor?

Ele sunt inegal sau egal productive?

Argumentaţi.

2. Prin ce mijloace şi modalităţi putem creşte gradul de eficienţă a diferitelor structuri motivaţionale?

Enumeraţi câteva dintre ele.

III Stimularea şi energizarea comportamentu aritmetică. Înainte de începerea activităţii, primului grup de copii i se aduceau elogii pentru modul de îndeplinire a activităţilor din ziua precedentă, celui de al doilea grup i se făceau observaţii, iar ultimul grup nu era nici lăudat, nici dojenit. S-a constatat că cea mai eficace a fost lauda deoarece s-a asociat cu instalarea unor stări afective pozitive, tonifiante; utilitatea dojenelilor scade pe măsură ce se utilizează continuu dat fiind faptul ca produce stări afective neplăcute; cea mai neeficientă este ignorarea deoarece în cazul ei lipsesc trăirile afective (vezi figura de mai jos).

ll-zi Efectul laudei, dojanei şi ignorării asupra

performanţei Motivaţia intrinsecă şi motivaţia extrinsecă Această clasificare are în vedere raportarea motivaţiei la sursa ei producătoare.

Dacă sursa generatoare se află în subiect, în nevoile şi trebuinţele lui personale, dacă ea este solidară cu activitatea desfăşurată de subiect, atunci vorbim de existenţa unei motivaţii directe sau intrinseci. Specificul acestei forme de motivaţie constă în satisfacerea ei prin însăşi îndeplinirea acţiunii adecvate ei. Când cineva se plimbă pentru plăcerea de a se plimba, citeşte o carte pentru că îl interesează, joacă tenis pentru că este 70

nularea şi energizarea comportamentului III Eficienţa activităţii depinde însă nu numai de relaţia dintre intensitatea motivaţiei şi complexitatea sarcinii (care poate fi sarcină de învăţare, de muncă sau de creaţie), ci şi de relaţia dintre intensitatea motivaţiei şi gradul de dificultate a sarcinii cu care se confruntă individul. Cu cât între mărimea intensităţii motivaţiei şi gradul de dificultate a sarcinii există o mai mare corespondenţă şi adecvare, cu atât eficinţa activităţii va fi asigurată. În acest context, în psihologie a apărut ideea optimumului motivaţional, adică a unei intensităţi optime a motivaţiei care să permită obţinerea unor performanţe înalte sau cel puţin a celor scontate.

De optimum motivaţional, putem vorbi în două situaţii:

când dificultatea sarcinii este percepută (apreciată) corect de către subiect.

în acest caz, optimum motivaţional înseamnă

relaţia de corespondenţă, chiar de echivalenţă între mărimile celor două variabile.

Dacă dificultatea sarcinii este mare, înseamnă că este nevoie de o intensitate mare a motivaţiei pentru îndeplinirea ei. Dacă dificultatea sarcinii este medie, o motivaţie de intensitate medie este suficientă pentru soluţionarea ei etc; când dificultatea sarcinii este percepută (apreciată) incorect de către subiect.

în acest caz, ne confruntăm cu două situaţii tipice: fie cu subaprecierea semnificaţiei sau dificultăţii sarcinii, fie cu supraaprecierea ei. Ca urmare, subiectul nu va fi capabil să-şi mobilizeze energiile şi eforturile corespunzătoare îndeplinirii sarcinii. Întrun caz, el va fi submotivat, va activa în condiţiile unui deficit energetic, ceea ce va duce în final, la nerealizarea sarcinii. În cel de al doilea caz, subiectul este supramotivat, activează în condiţiile unui surplus energetic care l-ar putea dezorganiza, stresa, i-ar putea cheltui resursele energetice, chiar înainte de a se confrunta cu sarcina. Când un elev tratează cu uşurinţă sau supraestimează importanţa unei teze sau a unui examen va ajunge la acelaşi efect: eşecul. În aceste condiţii pentru

?

I Ştii 1. 4. Motivaţie şi performanţă.

Optimum motivaţional

Motivaţia nu trebuie considerată şi interpretată în sine, ca un scop în sine, ci pusă în slujba obţinerii unor performanţe înalte.

Performanţa este un nivel superior de îndeplinire a scopului. Din perspectiva diferitelor

forme ale activităţii umane (joc, învăţare, muncă, creaţie) ceea ce interesează este valoarea motivaţiei şi eficienţa ei propulsivă. În acest context, problema relaţiei dintre motivaţie şi performanţă are nu doar o importanţă teoretică, ci şi una practică.

Relaţia dintre motivaţie, mai corect spus dintre intensitatea motivaţiei şi nivelul performanţei este dependentă de complexitatea activităţii (sarcinii) pe care subiectul o are de îndeplinit. Cercetările psihologice au arătat că în sarcinile simple (repetitive, rutiniere, cu componente automatizate, cu puţine alternative de soluţionare) pe măsură ce creşte intensitatea motivaţiei, creşte şi nivelul performanţei. In sarcinile complexe însă (creative, bogate în conţinut şi în alternative de rezolvare), creşterea intensităţii motivaţiei se asociază pana la un punct cu creşterea performanţei, după care aceasta din urmă scade (vezi figura de mai jos).

In tensitatea motivaţiei Relaţia dintre performanţă şi intensitatea motivaţiei

III Stimularea şi energizarea comportamentului a obţine un optimum motivaţional este necesară o uşoară dezechilibrare între intensitatea motivaţiei şi dificultatea sarcinii.

De exemplu, dacă dificultatea sarcinii este medie, dar este apreciată (incorect) ca fiind mare, atunci o intensitate medie a motivaţiei este suficientă pentru realizarea ei (deci o uşoară submotivare). Optimumul motivaţional se obţine prin acţiunea asupra celor două variabile care intră în joc: obişnuirea indivizilor de a percepe cât

mai corect dificultatea sarcinii (prin atragerea atenţiei asupra importanţei ei, prin sublinierea momentelor ei mai grele etc.) sau prin manipularea intensităţii motivaţiei în sensul creşterii sau scăderii ei (introducerea unor emoţii puternice de anxietate sau frică ar putea creşte intensitatea motivaţiei, anunţarea elevilor sau a subordonaţilor că în curând va avea loc o inspecţie se soldează cu acelaşi efect).

în cadrul activităţii, trebuie să ne mulţumim nu cu orice fel de performanţă, ci cu performanţe cât mai bune, cât mai înalte, care să însemne nu doar o simplă realizare a personalităţii, ci o autodepăşire a posibilităţilor ei.

Stimulul motivaţional care împinge spre realizarea unor progrese şi autodepăşiri evidente poartă denumirea de nivel de aspiraţie.

Acesta trebuie raportat la posibilităţile şi aptitudinile subiectului (un 7 va fi un nivel de aspiraţie crescut pentru un elev slab, acceptabil pentru unul mediocru, dar o decepţie pentru unul bun). Pentru elevii slabi şi mediocri, nivelurile de aspiraţie relativ scăzute reprezintă succes, în timp ce pentru cei cu aptitudini, un regres, ei vor regresa chiar şi sub raportul valorificării capacităţilor de care dispun. De aceea, este bine ca nivelul de aspiraţie – pentru a avea un efect pozitiv să fie cu puţin peste posibilităţile de moment.

Nu trebuie uitat niciodată că discrepanţa prea mare dintre capacităţi şi aspiraţii este periculoasă. La Fontaine spunea, într-o fabulă a sa, că atunci când o broască îşi propune să se

umfle pentru a ajunge elefant, sfârşeşte prin a plesni.

APLICAŢII 1. Aplicaţi pe o clasă de elevi un chestionar scurt cu două întrebări: „Când învăţ, de ce învăţ?”; „Când nu învăţ, de ce nu învăţ?” (eventual puteţi preciza un anumit obiect de învăţământ).

Cereţi să se enumere cel puţin cinci răspunsuri la fiecare întrebare. Analizaţi răspunsurile recoltate şi constataţi ce forme sau tipuri de motivaţie predomină.

2. Căutaţi, la psihologie sau la orice alt obiect de învăţământ, cât mai multe exemple noi, neobişnuite, frapante, contradicţii, paradoxuri de idei etc, care să vă crească motivaţia învăţării.

3. Faceţi următorul experiment. Sarcina: trasarea timp de 15 secunde a cât mai multor liniuţe verticale unele după altele. Înainte de a începe activitatea, gândiţi-vă câte liniuţe credeţi că veţi putea trasa în cele 15 secunde. Scrieţi numărul în dreapta paginii sus. Începeţi şi trasaţi liniuţele. Câte aţi obţinut? Scrieţi numărul alături de cel dinainte.

Repetaţi activitatea, dar nu înainte de a nota numărul de liniuţe pe care credeţi că-l veţi realiza de data aceasta. Procedaţi în acest fel de mai multe ori. Analizaţi rezultatele obţinute şi explicaţi-le cu ajutorul domnului profesor.

72

nularea şi energizarea comportamentului III

Vai, dragă, ce emoţii îmi provoci!...

tivitatea t p fi Procesele psihice care reflectă relaţiile dintre subiect şi obiect sub formă de

trăiri, uneori atitudinale, poartă denumirea de procese afective.

între procesele afective şi cele cognitive, există o serie de diferenţieri.

Procese cognitive:

în ele, omul operează cu instrumente specializate (gândirea cu operaţii, memoria cu procese, imaginaţia cu procedee); subiectul se subordonează obiectului pe care în cearcă să~l epuizeze cognitiv; ceea ce contează la ele sunt potentele şi organi zarea cognitivă a indivizilor.

Procese afective:

omul reacţionează cu întreaga lui fiinţă, afecti vitatea este o vibraţie, concomitent organică, psihică şi comportamentală, ea este tensiunea întregului organism cu efecte de atracţie şi respingere, căutare şi evitare; subiectul se subordonează relaţiei, într-un fel sieşi, pentru că el este cel care introduce o anumită valoare sau semnificaţie emoţională în obiectul reflectat; contează organizarea motivaţională a indivizilor, raportul obiectului (perceput, gândit sau imaginat) cu necesităţile, cu gradul lor de satisfacere.

Diferenţe există şi între afectiv şi motivaţional, în cazul primului contând efectul de câmp (în care deplasarea unui punct determină o variaţie dinamică într-un alt punct, născându-se astfel un curent de echilibrare preferenţială care dispare o dată cu lichidarea tensiunii), în timp ce în cazul celui de-al doilea, esenţial este caracterul vectorial.

1. Când conflictul afectiv produs de ciocnirea dintre emoţii, sentimente, pasiuni este solidar cu

conflictul cognitiv, cu ciocnirea ideilor, modalităţilor de rezolvare etc. randamentul activităţii intelectuale creşte sau scade?

2. Când tensiunea afectivă scade ajungându-se până la starea de indiferenţă, capacitatea individului de a soluţiona probleme noi creşte sau scade?

i~\

Stin 2. Afec Omul nu se raportează indiferent la realitate, dimpotrivă, obiectele, fenomenele, evenimentele care acţionează asupra lui au un ecou, o rezonanţă în conştiinţa sa, trezesc la viaţă anumite trebuinţe, corespund sau nu nevoilor lui, îi satisfac sau nu interesele, aspiraţiile, idealurile. Intre stimulii interni (pe care i-am reunit sub denumirea de motivaţie) şi realitatea înconjurătoare au loc confruntări şi ciocniri ale căror efecte sunt tocmai procesele afective. În timp ce aprobarea sau satisfacerea cerinţelor interne generează plăcere, mulţumire, entuziasm, bucurie, contrazicerea sau nesatisfacerea lor duce la neplăcere, nemulţumire, indignare, tristeţe etc.

2.1. Specificul afectivităţii şi relaţia ei cu alte fenomene psihice

In cadrul proceselor afective pe prim plan se află nu atât obiectul, cât valoarea şi semnificaţia pe care acesta o are pentru subiect.

Nu obiectul în sine este important, ci relaţia Daţi exemple de situaţii în care unul şi acelaşi obiect produce stări afective variate unor persoane diferite sau la una şi aceeaşi persoană în momente/situaţii diferite. Explicaţi de ce se întâmplă aşa.

dintre el şi subiect pentru că numai în tr-o asemenea rela ţie obiectul capătă semnificaţii în funcţie de gradul şi durata satisfacerii trebuinţelor.

Relaţionarea unică sau repetată a individului cu diverse obiecte, fenomene, persoane,

| £*»»£-
^P fl^k
jakj.j^^yjtok
*^r AkK ' \
\§ ^H ^ kJ
«tăBH^^K

eveni mente se solde ază cu con- struir ea treptată, în plan subiectiv, a unor atitudini, a unor poziţii faţă de acestea, atitud ini care pot fi oricând

Relaţionarea afectivă redeclanşate (vezi figura alăturată).

UI 9

A. Procesele afective primare au un caracter elementar, spontan, sunt slab organizate, mai aproape de biologic (instinctiv) şi mai puţin elaborate cultural, ele tind să scape controlului conştient, raţional.

In categoria lor includem:

a. Tonul afectiv al proceselor cognitive, care se referă la reacţiile emoţionale ce însoţesc şi colorează afectiv orice act de cunoaştere; o senzaţie, o reprezentare, o amintire, un gând etc. trezesc în noi stări afective de care adeseori nici nu ne dăm seama; culorile, sunetele, mirosurile percepute generează nu doar acte cognitive, ci şi afective (de plăcere, neplăcere, etc).

b. Trăirile afective de provenienţă organică sunt cauzate de buna sau proasta funcţionare a organelor interne; ele sunt datorate, mai ales, „ciocnirilor” dintre organele interne în stare de boală; în cardiopatii apar stări de alarmă afectivă, în bolile gastro-intestinale apar stări de mohoreală, în hepatită predominantă este euforia, pentru ca în maladiile pulmonare să fie mult mai frecvente stările de iritare.

c. Afectele sunt procese afective simple, primitive şi impulsive, puternice, foarte intense şi

violente, de scurtă durată, cu apariţie bruscă şi desfăşurare impetuoasă.

Groaza, mânia, frica, spaima, accesele de plâns zgomotos, râsul în hohote etc. sunt astfel de afecte care, deşi reorganizate cultural, se află foarte aproape de instincte.

Ele sunt însoţite de o Puteţi descrie un afect pe care l-aţi trăit?

(caracteristici, cauze, consecinţe)

expresivitate bogată, se manifestă direct, uneori necontrolat, ducând chiar la acte necugetate. Deşi se supun mai greu controlului conştient, acesta nu este total exclus şi tocmai de aceea omul nu este considerat a fi iresponsabil de acţiunile efectuate sub impulsul afectelor.

Angajarea într-o altă activitate, efectuarea unor mişcări preventive ar putea contribui la stăpânirea lor.

III Stimularea şi energizarea comportamentul

Aceste diferenţe nu trebuie să ne ducă la considerarea afectivităţii ca fiind ruptă de cognitiv şi motivaţional, dimpotrivă între ele există o foarte strânsă interinfluenţare, ba chiar o convertire a unora în altele.

Explicaţi următoarele formulări:

a. Procesele afective sunt motive active aflate în plină desfăşurare, iar motivele sunt procese afective condensate, cristalizate, „solidificate”.

b. Stările afective nu sunt simple umbre, proiecţii în conştiinţă ale unor stări organice, dublete gratuite ale unor dezechilibre fiziologice.

Practic, nu există fenomen psihic cu care procesele afective să nu se afle în relaţii de

interacţiune şi interdependenţă. Afectivitatea este prezentă începând cu pulsaţiile inconştientului şi terminând cu realizările ultimative ale conştiinţei. Tocmai de aceea ea este considerată ca fiind componentă bazală, infrastructurală a psihicului, dar şi nota lui definitorie, deoarece prin afectivitate omul se diferenţiază profund de roboţi şi calculatoare, de aşa zisa inteligenţă artificială. Dacă raţiunea omului poate fi reprodusă de calculator, stările şi trăirile afective vor rămâne apanajul lui specific.

2.2. Clasificarea trăirilor afective

Şi noţiunea de afectivitate, la fel ca şi cea de motivaţie, este de tip „umbrelă”, adică un concept cuprinzător încorporând în sine o multitudine de stări şi trăiri afective.

în clasificarea acestora se utilizează mai multe criterii, cum ar fi: intensitatea, durata, complexitatea, gradul lor de conştientizare etc. Inspiraţi de studiile asupra afectivităţii ale psihologului român Vasile Pavelcu (vezi figura alăturată), vom utiliza criteriul corelaţiei dintre activitatea scoarţei cere brale (centri nervoşi superiori)

şi ai subscoarţei cerebrale (centri nervoşi inferiori). În funcţie de acest criteriu, vom stabili trei mari categorii de Vasile Pavelcu 1900-l991

procese afective: primare, complexe, superioare.

74

ularea şi energizarea comportamentului III

obicei creează un fond pesimist) sau reţinută şi amplificată (dacă este vorba de o dispoziţie

pozitivă care creează un fond optimist). Dacă dispoziţiile se repetă, se pot transforma în trăsături de caracter. Firile închise, taciturne, anxioase, mohorâte, blazate, ca şi cele deschise, bine dispuse, vesele, entuziaste se formează tocmai prin repetarea şi prelungirea în timp în personalitatea individului a dispoziţiilor afective trăite de acesta în existenţa sa personală.

C. Procesele afective superioare se caracterizează printr-o mare restructurare şi raportare valorică, situată nu la nivel de obiect (ca cele primare), de activitate (ca cele complexe), ci la nivel de personalitate, depăşind prin conţinutul şi structura lor stările emoţionale disparate şi tranzitorii.

a. Sentimentele sunt trăiri afective intense, de lungă durată, relativ stabile, specific umane, condiţionate social-istoric. Prin gradul lor de stabilitate şi generalitate iau forma unor atitudini afective care se păstrează multă vreme, uneori toată viaţa, chiar şi atunci când situaţia provoacă noi sentimente.

Datorită stabilităţii lor putem anticipa individului. Sentimente conduita afectivă a ca dragostea, ura, Pe baza observaţiei sau autoobservaţiei invocaţi şi identificaţi/descrieţi cele trei faze ale formării şi dinamicii sentimentelor:

faza de cristalizare, faza de maturizare, faza de decristalizare.

invidia, gelozia, admiraţia, îndoiala, recunoştinţa includ elemente de ordin intelectual, motivaţional, voluntar şi caracterizează omul ca

personalitate.

Ca generalizări ale emoţiilor, sentimentele pot fi: intelectuale (curiozitatea, mirarea, îndoiala, dragostea de adevăr), care apar în procesul cunoaşterii şi reflectă relaţia faţă de ideile proprii sau ale altora; estetice (admiraţia, extazul) apărute în procesul reflectării frumosului din viaţă, natură, societate; morale (patriotismul, datoria) ce reflectă atitudinea faţă de bine sau rău, faţă de conduitele personale sau ale semenilor. Pe fondul sau în strânsă legătură cu ele, se formează sentimentele Eu-lui (amorul propriu, sentimentele

Ştim tf B. Procesele afective complexe beneficiază de un grad mai mare de conştientizare şi intelectualizare.

Cuprind:

a. Emoţiile curente sunt forme afective de scurtă durată, active, intense, provocate de însuşirile separate ale obiectelor, au caracter situativ, desfăşurare tumultuoasă sau calmă, orientare bine determinată (spre un obiect sau o persoană anumită). Printre acestea enumerăm: bucuria, tristeţea, simpatia, antipatia, entuziasmul, admiraţia, dispreţul, speranţa, deznădejdea, plăcerea, dezgustul cu;. U/ic suin niun mai variate şi diferenţiate Analizaţi-vă din punct de vedere psihologic o mare bucurie pe care aţi trăit-o cândva.

decât afectele, manifes tându-se într-un compor tament mai nuanţat şi rafinat, în principal, după tipare şi convenienţe socio-culturale.

b. Emoţiile superioare sunt legate nu atât de

obiecte, cât de o activitate pe care o desfăşoară individul. Ele pot să apară în activităţile intelectuale, în reflectarea frumosului din realitate, în realizarea comportamentului moral.

De obicei presupun evaluări, acordări de semnificaţii valorice activităţilor desfăşurate.

Când între ele şi situaţiile de viaţă există coincidenţe, asistăm la acumularea şi sedimentarea lor treptată, fapt care generează stări emoţionale concordante. Conflictul dintre aşteptările şi obişnuinţele emoţionale pe de o parte şi caracterul inedit al situaţiilor cu care ne confruntăm pe de altă parte produce şocul emoţional. Spre deosebire de afecte, ele se supun în mai mare măsură învăţării, existând chiar o formă de învăţare numită învăţare afectivă.

c. Dispoziţiile afective sunt stări difuze, cu intensitate variabilă şi durabilitate relativă.

Spre deosebire de emoţii care au o orientare precisă, ele sunt mai vagi. Aceasta nu înseamnă că nu au o cauză sau chiar mai multe, însă individul, cel puţin momentan, nu-şi dă seama de existenţa acesteia. Un elev poate fi bine sau prost dispus fără să-şi dea seama de ce anume. În urma unei analize atente, cauza dispoziţiei poate fi depistată şi înlăturată (dacă este vorba de o dispoziţie negativă care de lui la care pasiunile fac ravagii în personalitatea lor. Punându-şi în funcţie pasiunile nobile cu orientare socială pentru adevăr, dreptate, progres, omul se revitalizează, îşi consumă energia creatoare, biruie multe greutăţi. În acelaşi timp, el trebuie să lupte cu pasiunile negative, aşa numitele patimi sau vicii, dirijate de

scopuri egoiste, dăunătoare, ce pun stăpânire pe personalitate şi o domină, devitalizează şi deviază comportamental.

în figura alăturată este redată o celebră sculptură a lui C. Brâncuşi.

Ce trăire afectivă identificaţi?

9

2.3. Proprietăţile trăirilor afective

Când vorbim de proprietăţile trăirilor afective avem în vedere nu notele lor distinctive şi definitorii care le individualizează în raport cu alte fenomene psihice, ci capacităţile sau disponibilităţile pe care le posedă.

a. Trăirile afective dispun de capacitatea de a se exterioriza, de a putea fi „văzute”, „citite”, „simţite”, proprietate pe care o numim expresivitate emoţională. Exteriorizarea se realizează prin intermediul unor semne exterioare care poartă denumirea de expresii emoţionale. Acestea sunt: mimica şi pantomimica (râs, plâns, zâmbet, dans etc); modificări de natură vegetativă (amplificarea sau diminuarea ritmului respiraţiei, vasoconstricţia şi vasodilataţia, creşterea conductibilităţii electrice a părului, hiper sau hipotonusul muscular, modificarea compoziţiei chimice a sângelui Zâmbetul este o expresie emoţională specific umană. Enumeraţi câteva dintre varietăţile lui.

sau a hormonilor etc); modificarea vocii (a intensităţii, ritmului vorbirii, timbrului vocii etc).

Expresiile emoţionale nu sunt izolate unele de altele,

III Stimularea şi energizarea comportamentu

in in ii H--.i ^-^--

de inferioritate sau de superioritate). Situaţia individului de „a fi în lume” sau „de a fi în timp” generează atitudini distincte faţă de ambiguitatea destinului, angoasa şi speranţa flW Un psiholog francez, Theodule Ribot, a scris o carte intitulată „Logica sentimentelor”.

în ce sens credeţi că se poate vorbi de o logică a sentimentelor?

ca sentimente extrem de complexe, dar decisive pentru viaţa individului.

La fel de importante sunt şi sentimentele sociale şi psihosociale ale omului (vanitatea, demnitatea, sociabilitatea).

b. Pasiunile sunt sentimente cu o orientare, intensitate, grad de stabilitate şi generalitate foarte mare, antrenând întreaga personalitate.

Comentaţi următoarele afirmaţii: „omul nu e decât o forţă latentă” (Amiel); „emoţiile acţionează ca o apă ce rupe digurile, pasiunile acţionează ca un torent care-şi scobeşte din ce în ce mai profund albia”.

Dacă emoţia este pasageră, simplă, dezordonată, pasiunea este durabilă, complexă, organizată. De altfel în toate tipologiile personalităţii, emotivul şi pasionatul formează tipuri distincte, primul fiind exploziv, un foc de artificii, celălalt constant, un fel de bec ce iluminează tot timpul. Totuşi pasionatul nu poate trăi fără proliferarea emoţiilor pe care şi le provoacă sau le suportă. El are nevoie de noutăţi, de surprize, de obstacole, doreşte absolutul, respinge satisfacţiile limitate oferite de realitate.

Ca urmare, el caută, găseşte sau produce tot timpul motive de nelinişte, prilejuri de a fi activ. Psihologia clasifică pasiunile în două mari categorii: pasiuni lucide sau nobile şi pasiuni oarbe. Acestea din urmă sunt fondate pe trei centre de interes fundamentale: Eul (pasiunile posesive: avariţia, cupiditatea, fanatismul); Altul (gelozia, ambiţia); Lumea (pasiunea pentru jocurile de noroc sau pentru alte jocuri intelectuale). Accentuarea lor duce la adevărate psihoze pasionale (delirurile revendicative, erotomania, gelozia morbidă).

Cine nu-şi aminteşte de unele personaje celebre ca Othelo, marchizul de Sade, Phedra, Gobseck, Harpagon, Hagi Tudose etc... etc...,

76

ularea şi energizarea comportamentului III sele; comportamentul invers ar fi un exemplu tipic de dezadaptare expresiv-emoţională).

Rol de contagiune (de a se transmite şi de a trezi reacţii similare şi la alte persoane, de a da naştere la stări afective colective – pozitive sau negative – prin aceasta întărindu-se forţa de coeziune sau de dezbinare a membrilor grupurilor).

Rol de accentuare sau de diminuare a însăşi trăirii afective (plângând ne putem „descărca”, elibera sau dimpotrivă „încărca”

afectiv).

în viaţa socială, unele expresii şi conduite emoţionale se convenţionalizează, sunt întărite şi valorificate, altele inhibate şi respinse, având loc parcă un fel de „dresaj afectiv”. În cultura

occidentală de exemplu, plânsul este rezervat femeilor şi refuzat bărbaţilor, în timp ce în alte culturi, el este încurajat tocmai la bărbaţi. Apoi, unele expresii emoţionale se standardizează, se generalizează şi se asociază cu o serie de semne afectogene dând naştere astfel unui „limbaj afectiv”. Tristeţea produsă de pierderea unei persoane dragi este simbolizată prin doliu – negru, la anumite popoare; alb, la altele. Sărutul s-a standardizat sub diferite specii: părintesc, amical, fratern, colegial, oficial, erotic etc. Rezultă că expresiile emoţionale au nu doar o semnificaţie individuală, ci şi una socială.

*

Fenomenele de convenţionalizare şi de standardizare a expresiilor emoţionale au o dublă semnificaţie: pe de o parte, ele evidenţiază valenţele adaptative ale expresiilor emoţionale; pe de altă parte, arată că nu întotdeauna între starea/trăirea afectivă şi expresia ei exterioară există o coincidenţă. Marea problemă este aceea a identificării unor mijloace şi modalităţi prin care să se poată şti care este adevărul. Intuiţi vreun asemenea mijloc?

b. Trăirile afective au proprietatea de a se converti unele în altele, adică de a se transforma din pozitive în negative sau invers. Un sentiment puternic de dragoste poate trece în opusul său, în cel de ură. Dacă această 77

,y»

Ştim ci se corelează şi se subordonează stărilor afective dând naştere la ceea ce se numeşte conduita emoţional-expresivă. De

exemplu, conduita expresivă a tristeţii (braţele atârnate, capul aplecat, pleoapele şi colţul buzelor lăsate în jos, mişcări fără vigoare, ochi „stinşi”, faţa „pământie”) se deosebeşte de conduita expresivă a bucuriei (ţinută dreaptă, zveltă, ochii deschişi, strălucitori, mobilitatea braţelor, în genere a muşchilor etc).

Expresiile emoţionale îndeplinesc roluri importante în comportamentul omului, dintre care mai semnificative sunt:

Rol de comunicare (se face cunoscută în exterior starea afectivă trăită de o persoană sau cea pe care ea doreşte ca ceilalţi s-o perceapă; citind expresiile emoţionale exprimate pe chipul elevilor săi, profesorul îşi poate da seama dacă aceştia au înţeles sau nu; prin propriile sale expresii emoţionale, profesorul poate întări forţa de sugestie a cunoştinţelor).

Rol de influenţare a conduitei altora în vederea săvârşirii unor acte (o persoană poate plânge pentru a impresiona, a obţine mângâierea, acordul sau ceea ce şi-a propus; o alta manifestă temeri pentru a se asigura de ajutorul cuiva; în acest sens, vorbim de utilizarea socială a expresiilor emoţionale cu scop, pentru a obţine ceva).

Rol de autoreglare în vederea adaptării mai bune la situaţiile cu care ne confruntăm (plângem în situaţiile triste, râdem în cele ve ilui neobişnuite pentru care organismul nu şi-a elaborat încă modalităţile comportamentale adecvate. Stările de groază, de furie, de depresie, de ură, prin intensitatea lor crescută, paralizează, anihilează, îl

fac pe individ agresiv sau neputincios, devenind astfel o piedică în calea realizării eficiente a activităţii. Dacă însă trăirile afective au o intensitate normală (medie), Gândiţi-vă la o stare afectivă pe care aţi trăit-o cândva. Arătaţi efectele ei organizatoare sau dezorganizatoare asupra propriei conduite.

dacă ele apar în situaţii pentru care organismul şi-a elaborat deja diferite modalităţi comportamentale, atunci ele organizează conduita.

Funcţia esenţială a proceselor afective ca şi a expresiilor lor este aceea de a pune organismul în acord cu situaţia, deci de a adapta, de a regla conduita umană din punct de vedere energetic şi direcţional. Chiar dezorganizarea iniţială care apare uneori va duce, în final, la o organizare superioară, în sensul că individul va şti în altă situaţie cum să reacţioneze. Procesele afective îndeplinesc un rol major în susţinerea energetică a activităţii (dacă procesele cognitive furnizează imagini, concepte, idei, cele afective furnizează energia necesară formării şi operării cu aceste produse psihice). Ele potenţează şi condiţionează acţiunea, „regizează” schimburile cu ambianţa permiţând stăpânirea ei. Chiar situaţiile stresante sau frustrante, dacă au o intensitate moderată, îl ajută pe individ să se adapteze mai bine ambianţei şi solicitărilor ei. Frustrarea se asociază nu doar cu conduite agresive, represive sau autopunitive, ci şi cu conduite orientate spre creaţie, performanţă, autorealizare.

Afectivitatea îndeplineşte funcţii importante

nu doar în raport cu activitatea, ci şi cu procesul cunoaşterii interpersonale. „Cheia înţelegerii altora – scria Vasile Pavelcu – se află în propriile noastre vibraţii afective”. Mai mult decât atât, afectivitatea, prin una dintre formele ei specializate – simpatia, are un mare rol chiar în apariţia şi menţinerea societăţii.

Psihologul francez Theodule Ribot afirma, încă din 1897, că „simpatia este baza întregii existenţe sociale”.

III Stimularea şi energizarea comportamente V

coversiune nu depăşeşte o anumită frecvenţă relativă, dacă ea este profund motivată şi păstrează nealterat echilibrul intern al personalităţii, atunci vorbim de mobilitatea trăirilor afective. Dacă însă convertirile unor stări în altele sunt extrem de frecvente şi de nimic motivate, atunci avem de-a face cu fluctuaţia trăirilor afective care este un semn de natură patologică.

c. Trăirile afective au capacitatea de a se păstra chiar şi în lipsa stimulului care le-au generat. Această proprietate are o foarte mare importanţă, deoarece acţionând asupra semnificaţiei afectogene a stimulului putem creşte, amplifica sau dimpotrivă diminua trăirea afectivă.

Expresivitatea, conversia şi persistenţa trăirilor afective sunt proprietăţi care au o mare aplicabilitate practică. Chiar din cele de mai sus s-a dedus că ele acţionează nu doar în relaţiile cotidiene, ci şi în diferite domenii ale vieţii sociale,

cum ar fi cel al artei scenice, al psihologiei medicale şi patologiei etc.

2.4. Rolul proceselor afective

Problema rolului proceselor afective a fost extrem de controversată în psihologie.

Emoţiile prin starea de agitaţie difuză, lor conduita prin intensitatea şi desfăşurarea '<>»tumultuoasă dezorganizea; umană. (Pierre Janet)

Emoţiile prin mobilizarea întregului organism, prin punerea lui în acord cu situaţia organizează conduita umană.

(W. B. Cannon)

în această manieră tranşantă, niciuna dintre concepţiile de mai sus nu poate fi acceptată.

Procesele afective luate în ansamblul lor îndeplinesc ambele categorii de roluri, dar în condiţii diferite. Astfel, ele dezorganizează conduita atunci când sunt foarte intense sau când individul se confruntă cu situaţii noi,

Stimularea şi energizarea comportamentului III APLICAŢII 1. Urmăriţi-vă (prin autoobservare) propriul comportament în situaţii care implică trăiri afective şi stabiliţi particularităţile lor (Sunt adecvate situaţiei? Vă organizează sau vă dezorganizează conduita? Sunt intense? Sunt durabile? Sunt stabile sau fluctuante? Le dominaţi sau sunteţi dominat de ele? etc.)

2. Imaginaţi-vă cât mai multe situaţii în care să intervină diverse stări afective (mânie, frică, spaimă, furie, dezgust, curiozitate, afirmare, supunere, tristeţe, bucurie, mâhnire etc).

încercaţi apoi să arătaţi cum v-aţi comporta voi dacă aţi trece prin asemenea situaţii.

Caracterizaţi-vă comportamentul afectiv, folosind parametrii din lecţie.

3. Rugaţi un coleg să întocmească o listă cu mai multe cuvinte, dintre care unele neutre din punct de vedere afectiv, iar unele „afectogene” (generatoare de emoţii), pe care să v-o citească rar. La fiecare cuvânt rostit de coleg, răspundeţi cu primul cuvânt venit în minte.

Rugaţi colegul să noteze atât cuvântul stimul, cât şi cuvântul răspuns, ca şi timpul vostru de reacţie.

Comparaţi-vă rezultatele între voi. Ce constatări puteţi face?

4. Mai jos figurează şase expresii emoţionale.

Organizaţi o microcercetare în două variante.

Varianta 1:

Rugaţi colegii din alte clase să spună ce expresii emoţionale redă fiecare chip din figură.

Varianta 2:

Spuneţi-le colegilor investigaţi că în figurile prezentate sunt redate mai multe expresii emoţionale. Numiţi-le: dezgust, frică, fericire, tristeţe, surpriză, mânie.

Cereţi-le apoi, să identifice fiecare dintre expresiile denumite.

(în care imagine se redă fericirea?

Dar surpriza? etc.)

Sarcină: Comparaţi şi explicaţi rezultatele obţinute în cele două variante.

tpuj (i îjsnăzap (a ÎBZu&ms (p îafcisLn (o îsiubui (q îaipusj (b:,i|rii<>]joiu.i usajdxa 79

icarea şi limbajul dificultăţi de înţelegere a mesajului). Receptorul va proceda la o descifrare a mesajului şi va închide comunicaţia sau o va continua emiţând – la rândul lui – un mesaj de răspuns, un nou mesaj, solicitare de explicaţii suplimentare, aprobare, dezaprobare (feed-back-uri).

Comunicarea este condiţionată de utilizarea unui repertoriu comun de coduri, sisteme de semne, simboluri. Re – repertoriul emiţătorului – prezintă o zonă comună cu Rr – repertoriul receptorului – după formula Re n Rr.

Pentru a ne explica procesul comunicării, trebuie să răspundem la următoarele întrebări:

Cine este cel care comunică?

Cu cine comunică? Cui îi este destinat mesajul?

Ce anume se comunică? Care este mesajul?

Cum, în ce mod se comunică? Prin ce canal?

Când şi unde se comunică? în care moment şi în care loc?

în ce scop? Care este finalitatea comunicării?

Termenul de comunicare acoperă un număr foarte mare de situaţii din viaţa reală.

Practic prin tot ceea ce facem, modul cum acţionăm, prin gesturile, mimica, atitudinile corporale, prin ţinută, vestimentaţie, prin parfumuri şi machiaj, prin ceea ce scriem, desenăm, prin imagini şi, în primul rând prin limbaj, noi comunicăm ceva. Nu facem acest lucru întotdeauna intenţionat, voluntar, dar implicit comunicăm ceva.

2.2. Comunicarea nonverbală

Psihologia modernă acordă o atenţie sporită comunicării nonverbale pentru că ne oferă informaţii preţioase asupra comportamentului. De exemplu, la angajare, specia

IV Reglarea psihică a comportamentului Ce limbaj dur 1. Comuni Să ne imaginăm următoarea situaţie: în curtea şcolii doi elevi, Andrei şi Cornel se îndreaptă unul spre celălalt, se salută, îşi strâng mâinile şi discută foarte relaxat, amical. Ce anume ne comunică aceste gesturi? Evident o relaţie colegială apropiată, poate chiar prietenia.

Andrei îi comunică lui Cornel că i-a adus un CD cu muzică preferată, iar Cornel îi oferă şi el un CD cu un film nou apărut. Din discuţia lor mai rezultă că urmează să plece într-o ţară străină să locuiască în vacanţă la o familie, iar anul următor familia lor să găzduiască tineri din acea ţară. Să analizăm situaţia: avem descrise aici cele trei forme fundamentale de schimburi proprii societăţii umane: schimbul de bunuri, schimbul de persoane şi schimbul de informaţii.

1.1. Comunicare şi comportament

Comunicarea este un schimb de informaţii.

Se realizează conform următoarei scheme:

Codare Zgo Decodare

mot

E (perturb R

miţăto are) ecepto

r 1 r

\ Fee

▲ d-hack ../

<T N/ - .
\ N. /
Re |)
Q Rr
Re n /
Rr

Emiţătorul transmite un mesaj adresat receptorului în urma unui proces de codificare, de transpunere într-un cod (sistem de semne, simboluri, limbaje). Conţinutul comunicării este mesajul şi acesta este transmis pe un canal de comunicare (vizual faţă în faţă, prin telefon sau alte mijloace tehnice). Transmisia poate fi „bruiată” de „zgomote” (surse perturbatoare, 80

Reglarea psihică a comportamentului IV v,'*

dorim să iniţiem o conversaţie cu cineva căutăm să-i captăm privirea, apoi în timpul 1

conversaţiei schimburile de priviri reglează alternanţa comunicării. În al doilea rând, I contactul vizual este o sursă permanentă de feed-back; oferă indicii cu privire la modul cum este urmărit mesajul, atenţia sau.

interesul acordat, plictiseala, iritarea ş.a.m.d. I (vezi figura de mai jos).

ABC

Orientarea contactului vizual şi efectele sale

A. Privirea „de jos”, atitudine supusă ca de la subordonat la şef B. Privirea directă, atitudine deschisă, prietenoasă, de la egal la egal C. Privirea „de sus”, atitudine arogantă, ca de la şefia subordonat Realizaţi următorul experiment: alegeţi ţ_

doi colegi şi puneţi-le ochelari de soare

întunecaţi, astfel încât să nu poată stabili contact vizual şi apoi îi solicitaţi să converseze între ei.

Ce modificări observaţi în modul de desfăşurare a conversaţiei? în final, le veţi solicita să descrie şi ei ce au simţit şi comparaţi cu ceea ce aţi observat singuri.

De ce profesorul în clasă solicită atenţia elevilor cerându-le să se uite la el? De ce ne cere acelaşi lucru tata sau mama atunci când doresc să ne comunice ceva important sau când ne fac „morală”? Pentru că au nevoie de feed-back, de o confirmare că sunt urmăriţi şi că mesajul şi-a atins scopul.

în al treilea rând, contactul vizual permite exprimarea emoţiei într-o manieră involuntară prin dilatarea pupilei.

listul în recrutare va fi în avantaj dacă „citeşte”

candidatul dincolo de discursul lui verbal prin gesturi, mimică, pantomimică, ţinută. La rândul lui, candidatul se va pregăti şi el şi va oferi conduite cât mai credibile, mai convingătoare. Oamenii aşteaptă unii de la ceilalţi comportamente precise, iar comunicarea nonverbală permite o evaluare obiectivă, întrucât limbajul verbal adesea este folosit pentru a ascunde ceva, pentru a crea o imagine dorită. Uneori dorinţa de a ne face înţeleşi poate duce la comportamente distorsionate.

Turistul într-o ţară străină tinde să vorbească foarte tare, să râdă zgomotos, să adopte gesturi amicale sau să dea intens şi repetat din cap în

semn de aprobare. Pentru localnici comportamentul lui este nepotrivit, artificial. Dar dincolo de orice diferenţe culturale, se pot identifica elemente ale unui comportament nonverbal valabil în toată lumea:

o persoană îndrăgostită caută întot deauna apropierea corporală; salutul de întâmpinare şi despărţirile sunt însoţite de ritualuri corespunzătoare; diferenţele de poziţie socială sunt concre tizate prin vestimentaţie, bijuterii, compor tament de supunere sau de dominare.

S-a ajuns la concluzia că prin comunicarea nonverbală se exercită un puternic efect asupra celor din jur. Cercetătorul american Mehrabian a demonstrat că interlocutorii sunt impresionaţi de cuvintele folosite în proporţie de 7%, de intonaţie de 38% şi de comunicarea nonverbală în proporţie de 55%. Înseamnă că mulţi conducători şi politicieni îşi datorează carierea, nu în cele din urmă, aspectului şi expresivităţii mişcărilor.

De fapt omul printr-o mulţime de semne, de indicii, comunică ceva; oamenii emit în permanenţă mesaje nonverbale care îi „demască” înainte de a spune vreun cuvânt. Dacă ştim să decodificăm corect aceste mesaje, avem un ascendent asupra interlocutorului.

Cel mai semnificativ indicator al comportamentului nonverbal este contactul vizual. În primul rând, contactul vizual reglează dinamica dialogului; atunci când

Limbajul este activitatea de comunicare interumana prin intermediul limbii.

Aspectul psihologic al limbajului este

vorbirea. Limbajul, vorbirea se achiziţionează pornind de la un suport neurofiziologic înnăscut, de la un potenţial neuronal dat prin zonele specializate ale creierului în înţelegerea şi exprimarea limbajului. Procesul vorbirii este coordonat de regulile gramaticale care se asimilează odată cu însuşirea limbii. Limbajul este forma cea mai evoluată, mai rafinată şi mai bogată de comunicare. Comunicarea verbală se realizează cu ajutorul limbii, este o comunicare simbolică întrucât cuvintele simbolizează obiecte, imagini, persoane, situaţii. Cuvântul este un instrument mintal remarcabil de puternic: dacă imaginea se poate substitui obiectului, cuvântul se poate substitui atât obiectului cât şi imaginii acestuia. Cuvântul se instituie încă de la însuşirea limbajului de către copil într-un instrument al gândirii sale. Prin cuvânt, dobândim capacitatea de a manipula în plan mintal obiectele şi imaginea acestora, putem să clasificăm, să ordonăm experienţele noastre, să grupăm în categorii cunoştinţele dobândite, să acordăm etichete verbale unor categorii (vezi prototipul). Dar mai ales prin cuvânt reflectăm, meditătm, dialogăm cu noi înşine într-un plan al limbajului intern. Oricât ar suna de ciudat, se pare că cea mai mare parte din timp dialogăm cu noi înşine, ne „povestim”

întâmplările zilnice, le analizăm, le judecăm, ne „plângem de milă” sau ne admirăm rezultatele.

Limbajul este instrumentul cel mai important al gândirii şi al conştiinţei

Frecvenţa de utilizare a cuvintelor într-o limbă este un indicator important pentru diferite

domenii de aplicaţie, cum ar fi telecomunicaţiile. Un studiu mai amplu al lingviştilor a pus în evidenţă următoarele

IV Reglarea psihică a comportamentului Ceea ce ne atrage, ne place, provoacă o dilatare a pupilelor.

într-un experiment s-au prezentat subiecţilor (bărbaţi) fotografii ale chipului unor femei. Fiecare poză avea o copie în care era exact acelaşi chip, dar cu retuşarea pupilelor astfel încât să pară dilatate. Femeile cu pupila dilatată au fost considerate mai atractive, dar subiecţii n-au ştiut să explice de ce. Unii au spus că li s-a părut că zâmbesc mai frumos. Femeile din Italia Evului Mediu ştiau foarte bine acest lucru pentru că îşi puneau în ochi picături extrase din planta Atropa Belladonna ca să obţină o dilatare a pupilelor ce le făcea mai atractive (belladonna = „femeie frumoasă”, în limba italiană).

M Merită să mai amintim un indicator important al comunicării nonverbale şi anume spaţiul personal. În spaţiul european şi nordamerican, distanţa optimă pentru conversaţie este de cea. 1,5 m, dar la arabi această distanţă este mult mai mică. Relaţiile de prietenie între parteneri influenţează şi ele spaţiul personal:

prietenii intimi stau cam la O,5 m, prietenii ocazionali de la 1

Mergeţi la o bibliotecă publică şi aşezaţi-vă foarte aproape (la cea. 30

cm) de un cititor.

Observaţi cum reacţionează şi încercaţi să vă explicaţi de ce?

până la 1,5 m, cei care se întâlnesc în tâmplător între 1,5 şi 4 m, iar la întâlnirile publice oamenii pre feră un spaţiu per sonal de cea. 4 m.

82

în concluzie, ceea ce încercăm să ascundem prin cuvinte ne trădează prin gesturi.

1.3. Limbă şi limbaj

Limba este un sistem complex de semne, simboluri şi reguli gramaticale.

Limba este instrumentul de bază a comunicării interumane.

Comunicarea cu ajutorul limbii naturale (limba maternă a fiecăruia dintre noi) se desfăşoară în cadrul limbajului.

Reglarea psihică a comportamentului IV cuvinte, mai întâi învăţăm să vorbim fiind recompensaţi pentru ca apoi prin repetiţii consecutive să se ajungă la vorbirea adultului. Această teorie a curentului psihologic american numit behaviorism consideră vorbirea ca o formă de comportament (Skinner), dar nu explică rapiditatea cu care copilul învaţă să vorbească şi nici de ce structurile gramaticale de bază sunt prezente în majoritatea limbilor vorbite.

Psiholingvistul american N. Chomsky consideră că există o „o gramatică universală” ce se află la baza tuturor limbilor şi copiii învaţă să vorbească auzindu-i pe alţii în baza unor mecanisme înnăscute.

Rezultă că limbajul este specific doar omului. Alţi autori vin în întâmpinarea acestui punct de vedere şi susţin că limbajul este o capacitate înnăscută a fiinţei umane şi poate fi însuşit într-o

perioadă optimă situată înainte de pubertate. Mai târziu zonele creierului specializate în funcţia limbajului devin prea rigide pentru învăţarea unui nou limbaj.

Nimeni nu contestă faptul că există un potenţial înnăscut al limbajului, dar trebuie să ţinem seama şi de alţi factori în geneza limbajului: solicitări tot mai complexe ale mediului ambiant, solicitările gândirii confruntate cu situaţii tot mai complexe, dar şi raporturile sociale tot mai extinse.

însuşirea şi utilizarea limbajului nu pot fi separate de activităţile copilului, de relaţia cu părinţii, dialogul permanent cu aceştia.

Condiţionarea social-istorică şi culturală a limbajului este la fel de necontestat. Analiza unei limbi spune mult despre cultura căreia 83

cuvinte cu frecvenţa cea mai mare în limba franceză: a fi, a avea, de, eu, ei (el), şi.

Legea efortului minim a fost formulată de lingvistul german G. Zipf şi stabileşte existenţa unei relaţii inverse între frecvenţa şi lungimea cuvintelor. Astfel, cuvintele monosilabice au o frecvenţă de aproape 50%, apoi cele cu două silabe aproximativ 30% şi cele cu trei silabe 13%. Rezultă că în comunicare primează „legea efortului minim”. Aşa cum glumele scurte sunt cele mai bune, cuvintele cele mai frecvente sunt cele mai scurte. Legea efortului minim se evidenţiază în limbajul cotidian. Cuvintele sunt prescurtate, de exemplu, „mate” în loc de matematică, „profu” în loc de profesor, „psiho” în loc de „psihologie”. Această tendinţă este şi mai

evidentă în utilizarea comunicării prin e-mail, prin chat şi mai ales prin SMS-uri pe telefonul mobil. Unii autori vorbesc despre un „nou limbaj” al SMSurilor care riscă să afecteze vorbirea tinerilor.

1.4. Geneza limbajului

Este foarte greu să se răspundă la întrebarea: „de ce foloseşte omul limbajul?”

sau mai simplu: „de ce vorbim?” Probabil pentru că celelalte mijloace de comunicare nu sunt suficiente, în condiţiile în care existenţa umană prezintă un nivel foarte ridicat de problematizare. Am putea să răspundem şi mai direct: „ oamenii vorbesc pentru că gândesc”. S-ar putea să ni se răspundă că şi în lumea animală există o comunicare destul de diversificată. Psihologii au reuşit să înveţe unii cimpanzei să comunice şi să dobândească abilităţi lingvistice apropiate unui copil de doi ani.

Punctul de vedere conform căruia limbajul este învăţat ca o deprindere se bazează pe principiul condiţionării. Copilul care pronunţă „mamă” este recompensat de fiecare dată şi astfel îl va însuşi. Cu alte

IV Reglarea psihică a comportamentului îi aparţine. Eschimoşii folosesc, spre exemplu, 20 de termeni pentru cuvântul „zăpadă” şi explicaţia este că acest cuvânt este mult mai relevant pentru cultura lor decât pentru alte populaţii (care poate nici nu ştiu ce este zăpada).

Geneza limbajului trebuie să fie căutată şi în nevoia oamenilor de a comunica.

1.5. Funcţiile limbajului

Se poate vorbi despre trei mari categorii de

funcţii ale limbajului care integrează şi alte funcţii subsumate sau corelate: funcţia de comunicare, funcţia cognitivă şi cea reglatorie.

a) Funcţia de comunicare este funcţia specifică şi cea mai importantă a limbajului.

84

Supunere Stiluri de comunicare A. Apropiere – dominare B. Distanţare – critică C. Apropiere – cooperare D. Distanţare -politeţe

Reglarea psihică a comportamentului IV Din analiza acestor funcţii rezultă locul şi rolul foarte important pe care îl deţine limbajul în viaţa psihică a omului. După cum aprecia Paul Popescu-Neveanu, limbajul este un ax al sistemului psihic uman care face posibil fenomenul de conştiinţă. Raporturile conştiente, voluntare ale omului cu lumea, dezvoltarea conştiinţei de sine sunt posibile datorită limbajului. Prin limbaj dialogăm cu noi înşine şi cu lumea, realizând astfel sentimentul prezenţei în actualitate. Savantul francez H. Ey afirma că a fi conştient înseamnă să fii capabil să-ţi „povesteşti”

propria existenţă, ceea ce, evident, se poate realiza numai prin intermediul limbajului.

1.6. Formele limbajului

După criteriul orientării extern-intern a comunicării, putem vorbi despre limbajul extern şi limbajul intern.

Limbajul extern se adresează celor din jur fie pe cale orală, fie în scris.

Limbajul oral sau vorbirea propriu-zisă este adresativ şi contextual, implică prezenţa a cel puţin unei persoane căreia i se adresează mesajul.

Canalul de comunicare este auditiv şi se poate realiza faţă în faţă sau prin mijloacele audio-video. Comunicarea verbală are un grad ridicat de libertate, nu este supusă unor constrângeri, norme şi reguli foarte riguroase. Ceea ce contează este ca mesajul să ajungă la destinatar.

a) Dialogul este forma cea mai frecventă de realizare a limbajului oral. Dialogul ia forma schimbului de replici în care fiecare interlocutor aşteaptă ca celălalt să-şi încheie mesajul. Conversaţia se întreţine prin:

— conţinutul ei; – variate mijloace de expresivitate cum ar fi: intonaţia, accentul, timbrul; -mijloace de expresivitate nonver bală: mimica, gestica, pantomimica.

85

Prin comunicare se transmite un mesaj care are un anumit conţinut. Conţinuturile limbajului sunt foarte variate:

conţinut informaţional: imagini, descri eri, concepte, teorii, idei; conţinut emoţional: transmiterea unor trăiri afective prin exprimarea emoţiilor şi impulsurilor. Este o modalitate de descărcare a unor tensiuni, frustrări, într-o manieră mai slab controlată uneori.

b) Funcţia cognitivă, de cunoaştere a limbajului exprimă legătura limbajului cu gândirea. Limbajul este instrumentul de lucru al gândirii: operaţiile gândirii se realizează prin mijloace verbale, structura logică a gândirii – raţionamentele, judecăţile, au un caracter propoziţional, înţelegerea şi rezolvarea de probleme dobândesc forma discursivă de la

propoziţia p0

(punerea problemei) până la propoziţia pn+1

(soluţia). Relaţia dintre gândire şi limbaj este controversată în psihologie: sunt autori care derivă gândirea din limbaj, alţii invers.

Limbajul şi gândirea sunt inseparabile şi se dezvoltă împreună, se susţin şi se întemeiază reciproc.

c) Funcţia reglatorie se poate realiza „din interior” prin mijloacele limbajului intern ca expresie a autoreglajului conştient şi voluntar sau se poate exercita asupra altora prin comenzi de dirijare, conducere, comandă. O formă aparte de exercitare a funcţiei reglatorii este persuasiunea prin care se urmăreşte modificarea conduitei altuia, inducerea unor stări afective, a unor convingeri, idei ce vor fi adoptate şi împărtăşite de către subiect ca aparţinându-i.

Persuasiunea poate apela la tehnica argumentării, dar şi la tehnici mai discrete cum ar fi ameninţarea voalată (ce s-ar putea să păţeşti) sau promisiunea unor avantaje deosebite. Persuasiunea este intens folosită în tehnicile de manipulare a opiniei publice sau în tehnicile de psihoterapie.

nici măcar ale monologului, iar mijloacele de expresivitate sunt riguros stabilite şi nu se poate face abuz de ele. Scrisul este centrat pe mesaj, comunică informaţii, idei, cunoştinţe, trăiri supuse în prealabil Analizaţi relaţia dintre scris ca deprindere şi limbajul scris ca formă de comunicare.

unui proces mintal de selecţie, ordonare,

semnificare. Scrisul este coordonat din interior prin mijloacele limbajului intern şi ale gândirii.

Limbajul intern este forma cea mai evoluată a limbajului care se dobândeşte prin interiorizarea limbajului oral.

— Se desfăşoară într-un plan intern ca vorbire cu sine şi ca mijloc de elaborare a ideilor, judecăţilor, raţionamentelor, ca modalitate de anticipare, conducere şi coordonare a acţiunilor voluntare.

— Dacă limbajul oral are un caracter desfăşurat în care succesiunea cuvin telor, propoziţiilor, frazelor asigură cursivitatea şi înţelegerea, în limbajul intern viteza de derulare este foarte ra pidă, este un limbaj comprimat, condensat şi focalizat pe acţiuni, pe idei, pe înţelesuri.

— Limbajul intern constituie instru mentul de lucru al gândirii; structura internă a gândirii are un caracter propoziţional, sunt construcţii logice, raţionale, succe siuni de judecăţi şi raţionamente reali Limbajul intern, instrument al gândirii zate prin inter mediul cuvântului.

Analizaţi relaţia dintre gândire şi limbaj.

IV Reglarea psihică a comportamentului b) Monologul sau discursul verbal public este o formă de comunicare verbală unidirecţionată, dar care valorifică feed-back-ul auditoriului. Monologul este mai riguros, trebuie să ţină seama de unele convenţii ale adresării în public, iar mijloacele de expresivitate trebuie să fie corect utilizate şi subordonate conţinutului comunicării.

Discursul se supune unor reguli de concizie,

claritate, cursivitate şi expresivitate care se învaţă şi se perfecţionează în cariera didactică a profesorului, în cariera juridică a avocatului, în cariera publică a politicianului ş.a.m.d.

Limbajul scris este inseparabil legat de citit. Scris-cititul constituie deprinderi intelectuale complexe care se însuşesc şi se perfecţionează la începutul şcolarităţii.

Utilizarea limbajului scris impune reguli mult mai stricte decât limbajul oral. Aici regulile şi normele gramaticale sunt imperative, utilizarea lor incorectă putând altera sensul şi semnificaţia mesajului scris. În scris nu ne putem permite libertăţile dialogului, 86

Reglarea psihică a comportamentului IV APLICAŢII 1. Unul dintre mijloacele nonverbale de comunicare este îmbrăcămintea.

încercaţi să analizaţi prin ce anume şi ce comunică îmbrăcămintea în funcţie de următorii factori: vârstă, statut social şi ierarhie socio-profesională.

2. Realizaţi următorul experiment: aşezaţi un coleg în faţa unui cuier tip „pom” şi rugaţi-l să se adreseze cuierului în două situaţii: ca şi cum s-ar adresa unei persoane cu statut superior (de exemplu, directorul şcolii), iar în a doua situaţie ca şi cum s-ar adresa unei persoane cu statut inferior (de exemplu, femeia de serviciu). Este bine să experimentaţi pe mai mulţi „subiecţi”.

Observaţi cu atenţie orientarea privirii lor în cele două situaţii şi explicaţi aceste diferenţe.

3. Atingerea este un indicator relevant al comunicării nonverbale.

încercaţi să analizaţi cum folosim atingerea în comunicare.

Există oare diferenţe de vârstă, de statut social în folosirea acestui mijloc de comunicare?

4. Cum credeţi că influenţează afectivitatea limbajul oral?

încercaţi să exemplificaţi cu situaţii din experienţa personală s mfia Tânărul nu mai poate reintra în casă deoarece, din neatenţie, a uitat cheile înăuntru, uşa închizându-se automat.

Putem acum împreună să deducem care sunt cele mai importante caracteristici ale atenţiei?

A fi atent, înseamnă a fi orientat către ceva anume.

A fi atent înseamnă a fi atras de ceva anume.

A fi atent înseamnă a ignora cât mai mult din tot ceea ce există şi se întâmplă în jurul a ceva anume de care ne ocupăm.

A fi atent înseamnă a fi concentrat asupra a ceva anume.

Atenţia este orientarea, selectivitatea şi concentrarea conştiinţei noastre asupra unor stimuli aflaţi în afara noastră sau în interiorul nostru Aşadar, orientarea, selectivitatea şi concentrarea sunt cele trei note definitorii ale atenţiei. Selectivitatea atenţiei se produce diferit în funcţie de punctele de reper. De exemplu, în figura de mai jos veţi vedea cercuri sau un cub.

\w *%â

#* O

%f * +.

IV Reglarea psihică a comportamentului

Să vedem despre ce e vorba...

2.At<

Un elev se adresează unui coleg, cu rugămintea de a face un calcul în gând pe măsură ce îi va prezenta nişte date, de genul: întrun tramvai în care sunt 18 călători, la următoarea staţie coboară 5 şi urcă 3, la următoarea coboară 4 şi urcă 11, la următoarea coboară 9 şi urcă 10. La următoarea coboară 7 şi urcă 13, la următoarea coboară 8 şi urcă 4.

întrebare finală: „ câte staţii au fost? „ Colegul spune: „Nu ştiu, pentru că nu am fost atent la asta!”

2.1. Definirea şi caracterizarea atenţiei

Ce este, de fapt, atenţia? Cuvântul ne este foarte cunoscut, desigur. Nu odată am fost îndemnaţi sau am adresat noi altora îndemnul: „Fii atent!”. Dar am reuşit oare întotdeauna să răspundem pozitiv la o asemenea solicitare? Bineînţeles că nu deoarece „a fi atent” este strâns legat de „ceva” asupra căruia să-ţi îndrepţi atenţia şi de întrebarea „de ce trebuie să acordăm atenţie la ceva anume”.

în viaţa noastră, destul de frecvent explicăm anumite nereuşite prin faptul că „nu am fost atenţi” şi foarte rar ne punem problema „de ce nu am fost atenţi”. Pot fi date uşor foarte multe exemple.

Elevul nu reuşeşte să rezolve o sarcină şcolară pentru că nu a fost atent la explicaţiile profesorului.

Şoferul primeşte o amendă pentru că nu a fost atent la ceea ce indică anumite semne de circulaţie.

Persoana alunecă pe podeaua udă deoarece nu a acordat atenţie avertismentelor de la intrare.

Cineva se aşează pe o bancă şi-şi murdăreşte hainele pentru că nu a fost atent la afişul: „Vopsit proaspăt!”.

încercaţi şi voi să fiţi atenţi la unul dintre tablourile din camera (sala) în care vă aflaţi.

Cum se vede acesta faţă de tot ce este în jur?

Ea este legată strâns de starea de veghe a persoanei, ceea ce înseamnă că persoana nu poate fx atentă în timpul somnului (chiar dacă visează că este sau i se cere să fxe atentă la ceva) sau în oricare altă situaţie în care conştiinţa este afectată: stare de comă, stare de ebrietate, febră mare, consum de droguri etc.

Atenţia nu face parte nici din categoria proceselor de cunoaştere deoarece nu are un conţinut informaţional-reflectoriu propriu, nici din categoria activităţilor psihice. Ea apare mai mult în calitate de condiţie facilitatoare pentru acestea.

Percepem şi observăm mult mai bine şi mai corect dacă suntem atenţi. Rezolvăm mult mai uşor şi mult mai bine probleme cu cât le acordăm mai multă atenţie. În mod cert înţelegem şi învăţăm mai bine dacă ne concentrăm atenţia asupra sarcinilor şcolare.

Nu înseamnă că atenţia are ea însăşi puterea sau capacitatea de a rezolva sarcina sau de a atinge un obiectiv. Cu alte cuvinte, nu avem siguranţa că vom reuşi să facem mai bine ceva doar dacă suntem foarte atenţi.

Atenţia este o condiţie necesară şi obligatorie pentru reuşita activităţii noastre, dar nu este şi suficientă. Cineva poate să se concentreze maximal asupra unei situaţii problematice dar dacă nu are şi capacităţi de rezolvare, n-are cum să reuşească. Deci atenţia este factor facilitator, optimizator, asigurând pe de o parte o mai mare claritate a obiectivului asupra căruia acţionăm şi pe de altă parte stoparea şi înlăturarea aspectelor şi factorilor ce se află în jurul obiectivului şi care pot acţiona perturbator. Deci la comanda, internă sau externă, „Fii atent la figura 5”, aceasta aflându-se într-un context în care sunt 15 figuri, ea devine dintr-o dată parcă cel mai intens luminată, iar celelalte parcă intră în întuneric.

De aici deducem faptul că mecanismul atenţiei îndeplineşte două funcţii: a) de filtrare-selectare; b) de activare focalizată.

Atenţia este foarte strâns legată de motivaţie şi mai ales de interese. În cazul în care persoana este preocupată şi atrasă de anumite categorii de stimuli, orice semn al f prezenţei acestora îi va

capta imediat atenţia.

Ore în şir un colecţionar va fi absorbit în totalitate de un nou catalog de timbre în timp ce o altă persoană, care nu are asemenea interese, nu-i va acorda nicio atenţie.

2. 2. Formele atenţiei

A. În funcţie de prezenţa sau absenţa efortului depus şi a gradului de conştientizare diferenţiem:

1. Atenţia involuntară. Sunt anumite situaţii, contexte, în care, deşi nu ne propunem, atenţia noastră este captată de ceva anume. Este un fel de solicitare dinspre anumite aspecte sau anumiţi stimuli de a întrerupe o acţiune în desfăşurare şi de orientare a atenţiei către aceşti stimuli. Fiind foarte cufundat în lecturarea unui roman, dacă eşti strigat pe nume de o persoană, întrerupi brusc activitatea şi-ţi îndrepţi atenţia către noua sursă de stimulare.

Această formă a atenţiei se confundă aproape cu reflexul de orientare. Orice zgomot brusc şi neaşteptat determină orientarea reflexă către sursa respectivă. Deci atenţia involuntară este legată de stimularea externă şi ea poate fx provocată de o serie de aspecte ale acesteia, cum ar fx:

apariţia şi oprirea bruscă a unor stimuli (dacă cineva urmăreşte o emisiune la televiziune şi se opreşte brusc lumina, atenţia ei va fi reorientată către problemele legate de sursa de lumină); caracterul inedit al unor stimuli (oricât de absorbiţi ar fx oamenii de problemele lor când merg spre stradă, dacă ar apărea

Ce-ar fi să vă verificaţi puţin?

încercaţi să priviţi de la o fereastră de unde se văd trecătorii de pe stradă.

Consemnaţi câţi bărbaţi, câte femei şi câţi copii trec timp de o oră.

Dar în două ore? Dar în trei ore?

Cât timp puteţi face asta?

la formarea unor deprinderi şi totodată la dezvoltarea unor atitudini pozitive faţă de aceastea în sensul că ele devin preferate. De aceea reluarea unor asemenea activităţi nu va mai necesita efortul voluntar. Forma de atenţie solicitată este cea postvoluntară deoarece ea se bazează pe deprinderea de a fi atent. Un copil care a învăţat cum se procedează cu jocurile lui preferate la calculator, va relua oricând cu plăcere şi fără efort activitatea de joc.

B. În funcţie de direcţia principală de orientare pot fi diferenţiate două forme ale atenţiei:

1. Atenţia internă este orientată către diferite aspecte ale psihologiei proprii:

gânduri, imagini, sentimente etc. Ea intervine în cadrul comunicării cu sine (introspecţie, reflecţie interioară), iar rezultatele unui asemenea gen de comunicare pot sau nu să fie transmise şi altor persoane.

IV Reglarea psihică a comportamentului cineva cu o înălţime de peste 2,5 m, în mod sigur atenţia lor se va îndrepta către această apariţie neobişnuită); intensităţi mari ale unor stimuli (vizuali, auditivi, olfactivi); cine ar mai fi la fel de atent la ce citeşte în ziare într-un avion ce zboară

la peste 10.000 m în care începe să miroasă foarte tare a benzină?

contrastul dintre stimuli (un cuplu ce cuprinde o persoană excesiv de grasă şi o alta excesiv de slabă captează imediat atenţia privitorilor); mişcarea stimulilor (într-un context static mişcarea oricărui stimul ar capta atenţia).

Atenţia involuntară joacă un rol deosebit în viaţa noastră deoarece ne menţine contactul cu schimbările şi modificările din mediu şi totodată ne asigură protecţia faţă de eventuale acţiuni periculoase dinspre mediu.

Dacă aşezat pe un pat de frunze într-o pădure şi citind o carte captivantă nu am reacţiona (adică nu am acorda atenţie)

foşnetului suspect, am putea să cădem victima muşcăturii unui şarpe veninos.

2. Atenţia voluntară. Este forma ce se implică în majoritatea acţiunilor şi activităţilor noastre. Ea presupune mobilizarea şi concentrarea din interior sub forma „Trebuie să fiu mai atent” sau sub forma „Trebuie să mă concentrez mai mult”. Desigur nu poate fi ignorată nici varianta în care persoana este susţinută şi dirijată din afară cu îndemnuri sau comenzi de genul: „Fii mai atent” sau „Concentrează-te mai mult!”

Atenţia voluntară presupune depunerea unui efort pentru a atinge un anumit obiectiv, pentru a finaliza o anumită sarcină şi acest efort va fi resimţit cu atât mai mult cu cât ceea ce trebuie să facă persoana nu intră în categoria activităţilor ce-l atrag motivaţional sau celor pe care le preferă.

3. Atenţia postvoluntară. Sunt multe activităţi

care în urma desfăşurării lor conduc

Reglarea psihică a comportamentului IV

b) Concentrarea atenţiei este abordarea racordării atenţiei la un stimul din perspectiva intensităţii. Cineva poate fi mai mult sau mai puţin concentrat asupra unui obiectiv şi cu cât este mai concentrat, cu atât mai mult îi sporesc şansele de reuşită. Cel care este maximal concentrat manifestă o mare rezistenţă faţă de orice factori perturbatori.

Gradul de concentrare a atenţiei depinde atât de anumite particularităţi psihofiziologice ale individului, cât şi de o serie de factori, precum: motivaţia pentru sarcină; nivelul de importanţă şi de utilitate al sarcinii; experienţa privind confruntarea cu factori perturbatori.

c) Stabilitatea este capacitatea de a menţine racordată atenţia la un stimul o perioadă mai mare de timp. Desigur şi această însuşire este influenţată de particularităţile individuale şi de caracteristicile câmpului perceptiv şi acţionai. Pe de altă parte, ea se dezvoltă odată cu vârsta, cercetările experimentale evidenţiind faptul că dacă la copilul mic media privind durata stabilităţii este de 10-l5 minute, la adulţi această medie creşte până la 45-60 de minute.

d) Distributivitatea se referă la capacitatea persoanei de a-şi concentra simultan atenţia asupra a doi sau mai mulţi stimuli. De exemplu, cineva poate în acelaşi timp să facă nişte calcule matematice, să comunice conţinutul unei scrisori şi să asculte şi ştirile de la un post de radio. Bineînţeles că există şi persoane care nu sunt în

posesia unei asemenea însuşire a atenţiei, ceea ce înseamnă că ele ar întâmpina serioase dificultăţi dacă ar fi obligate să desfăşoare activităţi suprasolicitante, adică să facă mai multe lucruri deodată.

încercaţi să indentificaţi trei dintre colegii voştri la care această calitate a atenţiei este foarte dezvoltată. Acum, încercaţi să identificaţi alţi trei dintre colegii voştri la care această calitate este foarte slab dezvoltată.

Din ce categorie faceţi parte?

91

2. Atenţia externă este orientată către lumea exterioară (obiecte, persoane, fenomene). Ea intervine practic în toate tipurile de activitate umană: muncă, joc, învăţare, creaţie.

Desigur între cele două forme poate să existe un anumit echilibru la nivel individual sau dimpotrivă să nu existe un asemenea echilibru în sensul că poate să predomine fie aten Tu ce fel de persoană eşti: introvertă sau extravertă?

Dacă eşti introvertă, este adevărat că predomină atenţia internă sau dacă eşti extravertă, este adevărat că predomină atenţia externă?

ţia internă, fie aten ţia externă. În ca drul tipologiei uma ne la persoanele in troverte, predomină atenţia internă, iar la persoanele extra vertite, predomină atenţia externă.

Mai putem diferenţia şi atenţia expectativă sau de aşteptare, atunci când suntem în aşteptarea iniţierii sau finalizării unor acţiuni. Astfel, de exemplu, suntem foarte concentraţi

înainte de începerea unui examen important, înainte de începerea unui concurs sau înainte de afişarea unor liste care să comunice rezultatele la un examen de selecţie (admiterea în facultate sau obţinerea unei slujbe).

2.3. Însuşirile atenţiei şi educarea lor a) Volumul se referă la aspectul cantitativ, adică la numărul de elemente (stimuli) pe care le putem include concomitent în sfera de cuprindere a atenţiei.

Cercetările de psihologie experimentală au arătat că, în medie la omul normal, acest număr este între 5 şi 9 (7 ± 2). Desigur sunt activităţi care solicită un volum mai mare al atenţiei (să ne gândim la pilotul unui avion supersonic, de exemplu), în timp ce alte activităţi sunt, dimpotrivă, mai puţin pretenţioase (de exemplu, muncitorul care face, repetitiv, aceeaşi operaţie de muncă).

O modalitate cu ajutorul căreia putem să extindem volumul atenţiei o constituie exerciţiul, antrenamentul.

IV Reglarea psihică a comportamentului e) Mobilitatea este uşurinţa comutării atenţiei de la un stimul la altul, de la o activitate la alta. Opusul ei ar fi fixitatea sau rigiditatea în sensul că persoana nu-şi poate deplasa uşor atenţia, iar dacă este obligată s-o facă, poate comite numeroase erori odată cu instalarea la nivel interior a unor stări tensionale.

f) Distragerea este incapacitatea de a fi atent, adică persoanele sunt „distrase” de orice modificare a mediului extern sau intern.

Toate aceste însuşiri sunt avute în vedere atunci când se pune problema evaluării concordanţei dintre cerinţele unei profesiuni şi psihologia celor care vor s-o practice. Sunt profesii foarte pretenţioase în ceea ce priveşte însuşirile atenţiei, cum este cazul deosebit de cunoscut al şoferului. Atenţia acestuia trebuie să se caracterizeze prin concentrare, stabilitate, distributivitate, mobilitate. De aceea în cadrul examenului psihologic sunt folosite teste cu ajutorul cărora se scoate în evidenţă dacă solicitantul corespunde sau nu cerinţelor şi solicitărilor profesionale privind atenţia.

Sunt teste special construite pentru măsurarea fiecăreia dintre calităţile atenţiei.

APLICAŢII 1. Încercaţi să observaţi comportamentul colegilor voştri la clasă şi să stabiliţi care sunt cei mai frecvenţi factori perturbatori ai atenţiei din timpul lecţiilor?

2. Enumeraţi primii trei colegi din clasă care au cea mai mare capacitate de concentrare a atenţiei.

3. Enumeraţi trei colegi din clasă care sunt foarte uşor distraşi de la lecţie.

4. Încercaţi să inventariaţi profesiile care solicită foarte mult calităţi ale atenţiei, precum concentrarea şi stabilitatea.

5. Ce credeţi că ar trebui să facă un părinte care se plânge de fiul său că nu poate fi mai atent când i se cere?

6. Faceţi un grup de 4-5 colegi şi, timp de 15 minute, baraţi pe mai multe copii ale unor pagini dintr-o carte litera „d", urmată de vocala „a" şi

litera „b", ce are înainte vocala „o".

Corectaţi împreună reuşitele şi greşelile şi apoi faceţi clasamentul.

7. Fixaţi-vă privirea pe desenul din figura alăturată. Timp de 60 de secunde trageţi câte o liniuţă mică pe o foaie ori de câte ori veţi vedea altceva (o raţă sau un iepure).

Câte linii aţi tras? Comparaţi-vă rezultatele obţinute cu cele ale altor colegi.

Ce însuşire a atenţiei demonstrează acest experiment?

oinţa aleg: îi răspund cu aceeaşi monedă, ba chiar i-aş arde una sau mă abţin şi îl ignor? La ore mă bag în faţă, caut să mă fac remarcat cu orice preţ de către profesori sau aleg să stau în banca mea şi să răspund doar dacă sunt întrebat? în pauză dau curs invitaţiei unor colegi să fumez o ţigară şi să mă dau „bărbat” sau aleg să nu fumez pentru că ştiu cât este de nociv fumatul?

J. Piaget aprecia că putem vorbi despre voinţă în următoarele două condiţii: a) când există un conflict între două tendinţe; b) când cele două tendinţe dispun de forţe inegale, una cedând celeilalte.

Voinţa este o formă de autoreglare a conduitei. Este o autoreglare conştientă pentru că în urma deliberărilor alegem în cunoştinţă de cauză varianta de acţiune.

Să ne întoarcem la viaţa de zi cu zi. Am de rezolvat temele pentru acasă, am de făcut un eseu dificil la literatură şi am ales să renunţ la alte

distracţii până rezolv toate aceste sarcini.

Dacă le-am rezolvat bine şi sunt mulţumit de mine înseamnă că am o voinţă puternică? Oare ce este mai bine? Să te angajezi în activităţi numeroase, unele foarte dificile şi să nu duci nimic la bun sfârşit sau să te angajezi în ceea ce ştii că poţi face şi să duci la bun sfârşit?

înseamnă că voinţa este expresia personalităţii, a caracterului şi educaţiei noastre. Măsura voinţei este măsura în care o activitate este finalizată. Apreciem că oamenii dispun de voinţă atunci când manifestă un bun autocontrol, când îşi organizează astfel acţiunile încât să ducă la bun sfârşit ceea ce şi-au propus.

Scrieţi pe o foaie de hârtie împărţită în două: în stânga activităţile, lucrurile pe care le-aţi dus la bun sfârşit în ultima perioadă (6 luni, 1 an), iar în dreapta ceea ce aţi început şi nu aţi reuşit să finalizaţi.

Comparaţi cele două coloane şi veţi afla cum staţi cu voinţa.

^--^-----»

93

3.V Voinţa este o manifestare complexă şi greu de definit, dar mai ales greu de evaluat, de „măsurat”. Psihologia ştiinţifică îşi propune să evalueze, să cuantifice manifestările vieţii psihice şi să emită anticipări, predicţii cu privire la evoluţia fenomenului studiat.

3.1. Comportamentul şi activitatea voluntară

Un halterofil care ridică o greutate este un om cu voinţă puternică? Dar o femeie pirpirie care conduce o ţară (Margaret Tatcher, fost prim-

ministru al Marii Britanii, poreclită „Doamna de fier”)? Dar un om paşnic, total nonagresiv cum a fost Mahatma Ghandi (vezi figura alăturată) care a eliberat India de sub dominaţia colonială britanică? Ce face un antrenor când îşi for ţează sportivii la an trenament până la limita suportabilului?

Ce face un profesor care îşi pune la muncă sute şi sute de ore lotul olimpic de matematică? Ce făcea E. Hemingway când lucra în fiecare dimineaţă între orele 5 şi 10 în picioare la pupitrul de scris la romanele lui? în toate aceste situaţii, vorbim despre voinţă şi antrenarea ei în activitate.

Ce este voinţa, când dăm dovadă de voinţă? Să luăm drept exemplu o zi obişnuită:

mă scol dimineaţa, de fapt mă trezeşte mama sau tata; aş mai dormi, mă las furat de somn.

Iată un prim act de voinţă: trebuie să aleg, mai dorm şi întârzii la şcoală sau mă ridic din pat?

La micul dejun trebuie să aleg: mănânc tot ce poftesc sau mă gândesc la siluetă? La şcoală mă întâlnesc cu vechiul meu coleg antipatic ce face glume proaste pe seama mea, trebuie să noastre şi condiţiile atingerii scopului. Aşa se explică relativitatea obstacolului: nivelul lui de dificultate este perceput diferit de către persoane diferite în momente diferite, de către persoane diferite chiar în acelaşi moment sau de către aceeaşi persoană în momente diferite.

Analizaţi ce se întâmplă într-un concurs atletic de sărituri la înălţime. Obstacolul, ştacheta este un obiect fizic, dar are o încărcătură psihologică variabilă pentru atleţi sau pentru

acelaşi atlet.

Analizaţi dinamica evaluării obstacolului.

Rezultă raporturi foarte variate între persoană şi obstacol trecând de la supraevaluare a dificultăţii la subevaluare. În acest proces, intervin factori ce ţin de experienţa confruntării cu obstacolul respectiv, de experienţa succesului sau a eşecului, de teama de eşec, de trăsături de personalitate cum ar fi încrederea în forţele proprii, siguranţa de sine. Un rol important îl vor avea cele două forme de relaţionare optimă: optimumul motivaţional şi cel afectiv. Optimumul volitiv descrie situaţia în care avem de a face cu o evaluare adecvată a obstacolului şi o dozare corespunzătoare a efortului voluntar.

Efortul voluntar este aspectul psihologic cel mai specific al voinţei. Este produsul, finalitatea psihologică a acesteia. Dacă ne punem întrebarea cum este trăită voinţa în plan psihologic? atunci răspunsul cel mai adecvat este efortul voluntar. A avea voinţă înseamnă a fi capabil să investeşti un efort conştient dirijat prin mijloacele verbale.

Efortul voluntar reprezintă o focalizare, o concentrare a energiei psihonervoase, o organizare, coordonare şi dirijare susţinută pe direcţia depăşirii obstacolelor. Capacitatea de efort voluntar este condiţionată de resursele fizice şi psihice de care dispunem, de experienţa pe care o avem în susţinerea acestui efort. Resursele nu sunt nelimitate şi se impune o bună organizare a lor. Aici atenţia are un rol deosebit pentru că ea trebuie să ţină în focarul ei reprezentarea

IV Reglarea psihica a comportamentului Dar

suntem confruntaţi în permanenţă cu activităţi care să ne solicite alegeri, depăşirea obstacolelor, efort voluntar? Din fericire nu pentru că altfel ne-am epuiza rapid resursele energetice. Foarte multe dintre activităţile cotidiene nu cer un control voluntar permanent, cu atât mai puţin un efort deosebit.

Sunt acte involuntare, de genul reflexelor înnăscute (trebuinţe, nevoi, reacţii de apărare instinctive la stimuli nocivi) sau al reflexelor dobândite, cum ar fi deprinderile igienicoalimentare sau al deprinderilor automatizate de lucru, cum ar fi mersul, scrisul, cititul, folosirea unor instrumente, maşinării etc.

Activitatea voluntară se caracterizează prin următoarele:

este orientată spre atingerea unor scopuri conştient stabilite; este precedată de un plan mintal; are la bază intenţia, decizia de a efectua acea activitate; implică învingerea obstacolelor aflate în calea atingerii scopurilor conştient pro puse; este susţinută de motivaţii specifice şi energizată afectiv; asigură autoreglarea vieţii psihice.

3.2. Componentele activităţii voluntare

Scopul reprezintă proiecţia mintală a finalităţii acţiunii, este „ţinta” ce urmează să fie atinsă. La elaborarea scopului participă reprezentarea şi imaginaţia care servesc la proiectarea lui mintală, limbajul la integrarea, denumirea şi conştientizarea lui, gândirea la anticiparea mijloacelor de atingere, iar afectivitatea la susţinerea lui energetică. Astfel

elaborat, scopul va fi preluat de către voinţă care va întreprinde demersurile necesare atingerii lui.

Voinţa va trebui să identifice obstacolele care stau în calea atingerii scopurilor conştient propuse şi să investească efortul necesar depăşirii acestor obstacole.

Obstacolul este de natură psihologică, rezultă din confruntarea dintre resursele

Reglarea psihica a comportamentului IV 1

' – vT următoarele cinci etape care descriu modul de desfăşurare a actelor voluntare într-o activitate concretă:

Prima etapa este cea a actualizării unor motive prin apariţia impulsului, a tendinţei sau a intenţiei. Iniţierea acţiunii voluntare se poate realiza pornind de la o trebuinţă internă sau o solicitare externă, o cerinţă, o comandă, un îndemn, un imbold. Sunt nevoi, tendinţe, impulsuri, dorinţe care se cer a fi satisfăcute.

Pentru a nu rămâne doar la acest stadiu al dorinţei, este nevoie să proiectăm scopul ca finalitate a acţiunii prin care motivul va fi satisfăcut. Apoi va trebui să analizăm oportunitatea realizării scopului, modalităţile concrete de realizare a acţiunii, elaborarea unui plan mintal anticipativ al acţiunii.

A doua etapă este lupta motivelor care ia 1

forma deliberării în vederea selectării motivului cel mai bine plasat în raport cu |

situaţia concretă. Conflictele motivaţionale se traduc în alegerea dintre două motive.

Cercetările lui E.N. Miller au evidenţiat ^q^J trei tipuri de conduită consecutive alegerii dintre

două motive:

dacă ambele motive au încărcătură, valoare negativă, se constată fie „fuga din câmp „,fie o soluţie de compromis; dacă un motiv prezintă o valoare pozitivă, iar celălalt una negativă, după o perioadă de ezitare, se impune cel cu valoare pozitivă; la alegerea dintre două motive cu valoare pozitivă nu se creează niciodată un echilibru stabil; foarte repede unul dintre motive ajunge să se impună.

Aspectul cel mai interesant al acestei etape este modul în care se impune un motiv în I dauna altora. Regula după care funcţionează selecţia motivului care va orienta activitatea I este „câştigătorul ia totul”. Dacă în urma deliberării este selectat un motiv, atunci toate celelalte i se subordonează sau sunt inhibate pentru a crea condiţiile unui comportament coerent. Omul nehotărât va fi în continuare măcinat de alegeri, de reveniri.

A treia etapă, adoptarea hotărârii ca urmare a deciziei este cea mai complexă, fiind influenţată de următorii factori:

95

obstacolului şi a scopului urmărit. Efortul voluntar se adaptează obstacolului, se modulează în raport cu dificultatea şi cu specificul acestuia. Astfel dobândim abilităţi şi capacităţi de mobilizare eficientă a efortului voluntar în raport cu Exemplificaţi şi analizaţi specializarea efortului voluntar în raport cu diverse activităţi.

activităţile noastre curente, cu specificul muncii pe care o realizăm.

Din exemplele prezentate mai sus, rezultă orientarea efortului voluntar şi a voinţei.

Voinţa şi efortul pot fi orientate spre iniţierea unei acţiuni: o activitate fizică sau una inte lectuală (vezi figurile de mai jos), susţinerea ei până la atingerea scopului. Dar poate vari anta cea mai dificilă pentru individ este in hibarea unei acţiuni, oprirea până nu este prea târziu dacă sun tem sub imperiul unui impuls nestăpânit, re nunţarea la o activitate nocivă, cum ar fi fu Jm matul sau drogurile, ML Wk amânarea, suspendarea re 8k acţiunii până când con r diţiile sunt mai favora Tf W*w/b^ bile. M. Ralea desem na prin conduita amâ nării un comportament inteligent şi autoconActivitate intelectuală I trni”j.

Voinţa este mecanismul psihic superior de autoreglare a conduitei prin mijloace verbale, de mobilizare a efortului voluntar în vederea depăşirii obstacolelor aflate în calea atingerii scopurilor conştient stabilite.

3.3. Etapele actelor voluntare

Mecanismele voinţei pun în acţiune o serie de etape sau faze care sugerează aspectul discursiv, evolutiv al voinţei. Din punct de vedere procesual, voinţa prezintă inhibate, acţiunea capătă cu adevărat atributul de voluntară pentru că subiectul a ales-o în cunoştinţă de cauză, i-a anticipat consecinţele şi a apreciat că finalizarea ei îi va aduce succesul scontat.

A patra etapă este realizarea efectivă sau executarea hotărârii. Unii autori consideră că este cea mai importantă etapă a actului voluntar, fără de care nu am putea vorbi de voinţă. Într-adevăr,

finalizarea acţiunii voluntare impune menţinerea resurselor, organizarea acestora, antrenarea cunoştinţelor, deprinderilor, experienţei în vederea atingerii scopului. Este foarte important ca voinţa să manifeste rigoare şi coerenţă, să nu ne lăsăm influenţaţi de tendinţe opuse, să nu renunţăm la greu. Voinţa se manifestă ca modalitate superioară de organizare a conduitei, activităţilor omului pe direcţia scopului.

Psihologia a identificat următorii factori care favorizează executarea optimă a acţiunii:

confruntarea permanentă cu planul iniţial; confruntarea cu problemele curente care se ivesc şi care îndeplinesc rolul defeed-back; eliminarea sau păstrarea sub control a unor factori perturbatori cum ar fi apariţia unor motive concurente, a unor stări afective prea puternice; utilizarea adecvată a sistemului de cunoştinţe şi deprinderi. Deprinderile sunt componente automatizate ale activităţii, care se desfăşoară eficient şi fără control voluntar; calităţile voinţei, factorii de personalitate, trăsăturile moral-volitive de caracter, cum ar fi: puterea voinţei, perseverenţa, curajul, independenţa în acţiune, calmul în situaţii de incertitudine.

A cincea etapă este verificarea şi ea încheie ciclul sau poate impune revenirea la o etapă anterioară atunci când rezultatul final nu corespunde scopurilor şi planurilor iniţiale.

Această etapă implică evaluări, operaţii complexe de ordin cognitiv şi pragmatic. Subiectivismul, implicarea afectivă pot denatura corectitudinea verificării.

$

Comparaţi etapele actului voluntar cu cele ale rezolvării de probleme (de la gândire).

Cum explicaţi asemănările frapante dintre aceste etape?

Ce demonstrează aceste asemănări?

IV Reglarea psihică a comportamentului a) informaţia, experienţa cu privire la utilitate, la probabilitatea succesului sau a eşecului; astfel vor fi puse în balanţă capacităţile proprii şi dificultatea sarcinii.

Unii oameni tind să aleagă sarcini dificile în speranţa obţinerii satisfacţiei succesului, iar dacă pierd, eşecul este atenuat. Una este să pici la un examen cu o concurenţă de 10 pe loc şi alta la o concurenţă de 1 pe loc. Totuşi, cei mai mulţi oameni se gândesc şi la probabilitatea realizării scopului şi vor tinde să aleagă scopurile care oferă o anumită şansă de succes. Decizia este un moment important al acţiunilor voluntare şi implică mecanisme cognitive, evaluări, analize complicate. S-a constatat că persoanele cu structuri conceptuale complexe tind să utilizeze o cantitate mai mare de informaţie şi să aloce un timp mai îndelungat procesului adoptării deciziei; în schimb, persoanele cu structuri conceptuale simple, mai rudimentare tind să adopte decizii mai rapid; b) trăsăturile de personalitate, nivelul de aspiraţii, dorinţa de succes, tendinţa de a evita eşecul, interesele, valorile subiectului.

Deciziile noastre nu sunt întotdeauna întemeiate pe raţiune. Sunt situaţii când raţiunea este pusă să justifice o alegere pe criterii afective.

Cei Descrieţi, din experienţa proprie sau a unor persoane cunoscute, întâmplări la care aţi fost puşi în situaţia de a prefera ceea ce aţi ales deja, deşi aţi crezut că aţi ales pentru că aţi preferat.

mai mulţi dintre oameni sunt con vinşi că aleg ceea ce preferă, cu toate că ulterior sunt puşi în situaţia de a prefera ceea ce au ales;

96

c) experienţa succesului şi a eşecului; astfel s-a constat că după succes nivelul de aspiraţii tinde să crească, iar după eşec tinde să scadă.

în urma acestei etape, prin luarea hotărârii este aleasă varianta optimă de acţiune pe care subiectul o va urma. Această variantă este învestită, valorizată, i se alocă resursele necesare şi este susţinută, argumentată dacă se impune acest lucru. Din acest moment sunt abandonate alte variante sau sunt

Reglarea psihică a comportamentului IV

Cele cinci etape ale actului voluntar pot fi comprimate în trei mari etape:

pregătirea; execuţia; verificarea.

3.4. Calităţile voinţei

Voinţa este un mecanism psihic dobândit care se dezvoltă şi se perfecţionează în condiţiile confruntării cu probleme şi activităţi specifice învăţării, muncii şi creaţiei. Experienţa unor activităţi voluntare tot mai dificile, modele de conduită oferite de părinţi, profesori, colegi, eroi din cărţi, din filme sau din viaţa reală, dar mai ales o educaţie exigentă a lucrului temeinic făcut conduc la formarea şi educarea unor calităţi ale voinţei. Aceste calităţi fiind confirmate în

activitate şi încurajate de către mediul social se vor stabiliza în conduită, se vor cristaliza şi vor deveni trăsături moral-volitive de caracter.

Puterea voinţei este expresia energiei fizice şi nervoase investite, fermitatea, tăria de caracter, ambiţia în urmărirea scopurilor propuse.

Puterea voinţei se vădeşte în mobilizarea şi menţinerea capacităţilor de efort voluntar atât în iniţierea unei activităţi, cât şi în inhibarea unor porniri sau reacţii inadecvate. Tindem să apreciem mai mult puterea voinţei unui om care şi-a învins un obicei prost, un viciu, care a luptat cu o suferinţă puternică decât puterea voinţei celui care iniţiază o activitate.

Perseverenţa denotă răbdare, tenacitate, rezistenţă la eşec, puterea de a reveni după eşec, urmărirea minuţioasă a planului de acţiune.

Curajul implică înfruntarea riscurilor într-o manieră lucidă şi asumată. Curajul este susţinut de experienţa confruntării cu situaţii dificile, de încrederea în forţele proprii.

Independenţa implică evaluarea autonomă a planurilor de acţiune, asumarea deciziilor, a riscurilor, dar şi a posibilelor eşecuri.

Calmul în situaţii de incertitudine este expresia capacităţii de autocontrol, de evaluare lucidă a variantelor de acţiune şi adoptarea celei care permite obţinerea de „beneficii”

maxime cu „costuri” minime.

APLICAŢII

1. Cum caracterizaţi un om cu voinţă puternică?

2. Dar un om cu o voinţă slabă?

3. Cum caracterizaţi un om nehotărât?

4. Alegeţi exemple din experienţa proprie când deciziile au fost influenţate de afectivitate. 1

5. Realizaţi următorul experiment: rugaţi un coleg, prieten să rămână închis într-o cameră fără sâ-i spuneţi cât rămâne acolo.

Nu trebuie să aibă ceas şi nici obiecte care să-i ofere preocupări (ziare, cărţi). Observaţi comportamentul şi după două ore îl lăsaţi să părăsească încăperea şi apoi îl rugaţi să vă relateze experienţa trăită.

Ce observaţii puteţi extrage cu privire la autocontrolul său?

6. Identificaţi şi descrieţi calităţile voinţei aşa cum vă sunt ele sugerate de imaginile alăturate.

m 3
k
k
*9

rator tul de personalitate 3. este o noţiune aplicabilă tuturor organis melor, fără conotaţii descriptive sau evaluative.

Conceptul de individualitate în decursul existenţei individului, are loc un proces de diferenţiere şi diversificare a organizării lui structural-funcţionale. Însuşirile biologice se specializează, se ierarhizează, se integrează

căpătând unele note distinctive, originale. Individualitatea este deci individul cu organizarea lui specifică, diferenţiată, irepetibilă şi ireductibilă. Noţiunea se foloseşte pentru a desemna organizările complexe.

Conceptul de persoană Prin conceptul de persoană desemnăm ansamblul însuşirilor psihice care asigură adaptarea la mediul social-istoric. Persoana este individul luat în accepţiunea lui psihologică, deci cu viaţa sa psihică constituită, superioară, conştientă. Caracteristicile persoanei sunt:

1. ea este un produs determinat socio-isto ric, desemnând omul în contextul rela ţiilor sociale sau ca membru al societăţii; 2. noţiunea de persoană este aplicabilă doar omului, dar nu în general, ci doar celui normal dezvoltat din punct de vedere psihic (copiilor la naştere şi bol navilor psihici nu li se poate acorda atributul de persoană).

Conceptul de personalitate Aşa cum organizarea structural-funcţională a individului se diferenţiază şi se specializează în timp, tot aşa şi organizarea psihică a persoanei suportă de-a lungul timpului un proces de diferenţiere şi specializare, valorizându-se şi devenind unică. Am putea spune că personalitatea este persoana plus o notă de valoare, ea este organizarea superioară a persoanei. De altfel, Goethe scria în Faust:

V Personalitatea – ca mecanism psihic integ 1. Concepi Multe noţiuni ale psihologiei se regăsesc şi în limbajul cotidian, având chiar o mare frecvenţă de utilizare. De la această regulă

nu face excepţie nici noţiunea de personalitate. Spunem despre cineva că are o „personalitate puternică”, iar despre altcineva că „ n-are personalitate „, Cuiva îi acordăm atributul de „personalitate matură”, altcuiva pe cel de „personalitate infantilă”. Ne ajută psihologia cotidiană, de bun simţ, să înţelegem ce este personalitatea? Uneori da, alteori nu. În mod sigur însă, ne ajută psihologia ştiinţifică.

1.2. Delimitări conceptuale

Mai demult, un gânditor spunea că definirea personalităţii este o „problemă de delimitare”. De ce? Deoarece atât în limbajul cotidian, cât şi în cel ştiinţific, întâlnim folosite uneori o serie de noţiuni într-o manieră nediscriminativă, unele în locul altora, fără a se opera diferenţierile de rigoare. De câte ori n-am folosit noţiunile de individ, individualitate, persoană, personalitate, personaj fără să ne gândim că ele acoperă aceeaşi realitate?! Iată de ce, în demersul desţelenirii drumului spre definirea personalităţii este necesar să creionăm mai întâi conţinutul noţiunilor respective pentru a evita confuziile.

Conceptul de individ Individul se defineşte ca fiind totalitatea însuşirilor biologice (înnăscute sau dobândite) care asigură adaptarea la mediul natural.

El desemnează entitatea vie care nu poate fi dezmembrată fără a-şi pierde identitatea, altfel spus, individual desemnează caracterul indivizibil al organismului. Din aceste definiţii, rezultă următoarele caracteristici ale individului:

1. el este un produs în întregime determinat

biologic; 2. este un reprezentant al speciei în general, indiferent dacă aceasta este vegetală, animală sau umană;

Personalitatea – ca mecanism psihic integrator V

V

Personalitate – personaj C> s/wh f/ regii O spun şi magii Că din toate câte pe lume avem Personalitatea este binele suprem.

Pentru Goethe, personalitatea este o valoare morală supremă. Ne putem întreba însă dacă ea este doar o valoare morală, nu cumva şi una socială, culturală, istorică etc?

Din spusele lui Goethe, ar trebui să reţinem nu că personalitatea este o valoare morală, ci că ea este, înainte de toate, o valoare.

Conceptul de personaj Prin conceptul de personaj desemnăm manifestările personalităţii în afară, în comportament. Personajul este „persoana în rol”, altfel spus omul interpretat ca rol social, şi cum fiecare poate juca mai multe roluri, înseamnă că el se manifestă prin mai multe personaje, îşi relevă faţă de alţii diverse „faţete” ale personalităţii sale. Dat fiind faptul că sub fiecare personaj se află o personalitate înseamnă că personajul este veşmântul social al personalităţii, uneori chiar învelişul ei protector, mecanismul de apărare. Personajul se prezintă ca o „faţetă”, ca o imagine fragmentată a personalităţii, ca o mască în spatele căreia se află personali tatea. Personajul dezvă luie sau ascunde, relevă sau trădează personali tatea. Intre persona litate şi personaj pot exista relaţii de echi libru, de coexistentă şi

armonie, dar şi relaţii de disonanţă şi dezechi libru (în acest ultim caz putem asista la apariţia unui fenomen de deper sonalizare, dedublare, care perturbă funcţio narea normală a perso nalităţii).

Cele cinci noţiuni şi relaţiile dintre ele pot fi dispuse ca în schema următoare:

Biologic individ Social ♦

— > persoana i individualitate >. personalitate *

personaj Din această schemă, rezultă următoarele:

Noţiunile de individ şi individualitate se dispun în plan biologic, pe când cele de persoană, personalitate şi personaj în plan social.

Persoana este corespondentul în plan social al individului din plan biologic, iar personalitatea, a noţiunii de individua litate din plan biologic.

Corespunzător procesului de individua lizare a individului din plan biologic, întâlnim particularizarea persoanei, în i plan social şi convertirea ei în perso nalitate.

Aceste noţiuni acoperă realităţi diferite între ele presupunând totodată o aso ciere şi corespondenţă logică, fapt care impune utilizarea lor diferenţială.

Când ne referim la omul normal dezvoltat din punct de vedere psihic este mai bine să recurgem la noţiunile de persoană şi personalitate decât la cea de individ. Numirea unui om cu termenul de individ ascunde intenţia de desconsiderare şi de reducere a acestuia la atributul de fiinţă biologică, de simplu „tub digestiv”.

1.2. Definirea personalităţii

Din multitudinea definiţiilor formulate cu privire la personalitate, vom prezenta doar câteva selectate de la autori din perioade istorice şi zone geografice diferite.

9*)

grator

Structurile personalităţii se pot restructura, modifica şi perfecţiona în grade diferite în funcţie de cerinţele relaţionării cu ambianţa.

* Finalitate adaptativă Personalitatea nu este inactivă, inertă; ea este ceva şi face ceva: filtrează, motivează şi direcţionează, selectează şi programează, îl determină pe om să gândească asupra mediului şi să se adapteze la acesta prin comportamentele sale, asigurând atât supravieţuirea cât şi creşterea şi dezvoltarea personală.

Unicitatea Personalitatea realizează sinteza dintre trăsăturile/însuşirile generale, particulare şi individuale ale omului, căpătând în virtutea acestui fapt un caracter propriu, specific, unic.

Personalitatea nu este înnăscută. Omul nu se naşte cu personalitate, ci devine personalitate. La naştere copilul nu este o personalitate, ci un candidat la dobândirea acestui atribut. Personalitatea, chiar dacă are unele însuşiri biologic-ereditare, se obţine de-a lungul vieţii ca urmare a confruntărilor cu cerinţele mediului exterior, a reţinerii şi respingerii unora dintre ele, a valorizării şi generalizării unora şi a devalorizării şi excluderii altora. Despre personalitate se spune că este produsul împrejurărilor, ceea ce înseamnă că natura şi

calitatea acestora ar determina calitatea personalităţii. Aceasta ne atrage atenţia asupra necesităţii creării unor medii sociale educogene, saturate şi impregnate cu influenţe pozitive, valorizate socialcultural.

De aici nu trebuie să înţelegem că personalitatea este inactivă, dimpotrivă ea poate influenţa, restructura împrejurările, chiar crea altele noi. Trebuie făcută distincţia dintre planul dezvoltării ontogenetice a personalităţii (când aceasta este mai degrabă produsul împrejurărilor) şi plaArătaţi prin analiza unui „caz” cele două expresii ale personalităţii: produs al împrejurărilor, producătoare de împrejurări.

nul funcţional al personalităţii (când aceasta este în linii mari dezvoltată şi îşi impune cerinţele asupra propriei sale evoluţii).

V Personalitatea – ca mecanism psihic inte

m - „Personalitatea este
m organi-
zarea dinamică în
cadrul indivi-
pr4 dului a acelor
sisteme psihofi-
1 zice care determină
gândirea şi
mJm comportamentul său
carac-
w% teristic.” (Gordon W.
Allport,
H_^ 1897-l967)
H

„Personalitatea este organizarea mai mult sau mai puţin durabilă a 1,.,. caracterului, temperamentului, in- | teligenţei şi fizicului Zm unei persoane. M Această organizare ţk determină adaptarea sa unică la mediu.”

(Hans J. Eysenck, 1916-l997)) KM

&m± „Personalitatea este un ^^k macrosistem al invarianţilor ww informaţionali şi operaţionali ce ^^tk se exprimă ***ifc, < constant în conduită wL ^ şi sunt definitorii sau carac- kCb teristici pentru subiect.” (Paul ^ kkH Popescu-Neveanu, 1926-l994)

Din aceste definiţii, rezultă principalele caracteristici ale personalităţii:

Caracterul sistemic, chiar macro sistemic Personalitatea este compusă dintr-o serie de elemente legate între ele, corelate şi consistente unele cu altele, nu independente sau simplu juxtapuse.

Durabilitatea, stabilitatea, persistenţa în timp Personalitatea este relativ stabilă, relativ identică cu sine însăşi, neputând fi radical modificată de situaţiile tranzitorii sau accidentale.

Esenţialitatea însuşirile care compun personalitatea sunt esenţiale, definitorii pentru om, ele vizând aspectele cele mai importante ale manifestării omului privind orientarea sa, opţiunile şi răspunsurile sale fundamentale.

Structuralitate şi dinamism Personalitatea presupune organizare, ierarhizare, dar şi dezintegrare progresivă.

100

lalitatea – ca mecanism psihic integrator V

i personalitatea în evoluţia sa. Clasificarea lor se face dependent de o multitudine de criterii.

Dacă luăm în considerare gradul de diferenţiere şi specializare internă a personalităţii, ca şi relaţia dintre structura internă a personalităţii şi factorii externi (de mediu), atunci putem desprinde următoarele tipuri de personalităţi:

Personalităţi imature caracterizate prin:

simplitatea structurilor psihice compo nente; lipsa corelaţiei logice dintre ele; funcţionalitate neeficientă, situaţională, imprevizibilă, inegală; scăzute posibilităţi adaptative (atât la situaţiile comune, cât mai ales la cele noi).

Personalităţi mature caracterizate prin:

complexitate structural-funcţională cu componente intim corelate între ele, organizare, ierarhizare; adaptare suplă, flexibilă; mare eficienţă.

Personalităţi accentuate cu caracte ristici care ies din comun, mai acute faţă de media populaţiei, cu tendinţa de a aluneca în patologic fără a fi însă pato logice; predispuse spre manifestări pato logice mai ales în condiţii defavorabile de viaţă; îngreunează adaptarea la mediu.

Personalităţi anormale/destructurate care se deosebesc total faţă de media populaţiei şi sunt incapabile de a se adapta.

Maturitatea sau imaturitatea personalităţii poate fi psihică şi socială. În acest din urmă caz, avem în vedere gradul de socializare a individului, de asimilare a modelelor sociocomportamentale definitorii pentru om; bogăţia şi calitatea acţiunilor şi interacţiunilor sociale; adaptarea (deplină sau precară) la condiţiile vieţii sociale, împlinirea vocaţională.

între maturitatea/imaturitatea psihică şi cea socială există o strânsă interacţiune. De obicei maturitatea psihică este o premisă, o condiţie pentru cea socială. La rândul ei, maturitatea socială poate impulsiona Consideraţi că sunteţi o personalitate matură şi psihologic şi social? Argumentaţi-vă opţiunea.

şi facilita maturitatea psihică, ajutând-o pe aceasta să ajungă la forme calitativ superioare de dezvoltare.

1.3. Laturile personalităţii

Din ce se compune personalitatea? Psihologia tradiţională vorbea despre componenţa tripartită a personalităţii, aceasta fiind interpretata ca fiind compusă din trei laturi:

temperament, aptitudini, caracter. Temperamentul furnizează informaţii despre felul cum este şi cum reacţionează un om, iute sau lent, accelerat sau domol, mobil sau rigid, uniform sau neuniform, cu un surplus sau deficit de energie etc). Aptitudi înainte de a învăţa despre temprament şi caracter, puteţi enumera câteva trăsături temperamentale şi caracteriale care vă aparţin?

nile spun despre om ce poate să facă sau cât de dotat este. În fine, caracterul arată cum se comportă omul în pla nul relaţiilor sociale.

Psihologia contemporană preferă să vorbească despre componenţa personalităţii în cinci laturi, la cele trei dinainte adăugând inteligenţa şi creativitatea. Multă vreme inteligenţa a fost integrată şi „topită” în aptitudini, iar creativitatea neintegrată în personalitate deoarece a fost descoperită târziu, prin jurul anilor '50 ai secolului trecut. Dat fiind însă faptul că inteligenţa şi creativitatea sunt distincte între ele şi distincte şi în raport cu celelalte trei, ele merită a fi considerate laturi de sine stătătoare ale personalităţii.

Aşadar, considerăm că personalitatea are următoarele laturi:

1. temperamentul – latura dinamico

energetică; 2. aptitudinile – latura instrumental-ope raţională; 3. caracterul – latura relaţional-valorică; 4. inteligenţa – latura rezolutiv - productivă; 5. creativitatea – latura transformaţional constructivă.

îmbinarea, sudarea şi interacţiunea acestor laturi generează structuri distincte de personalitate care îi acorda acesteia unicitate.

1.4. Tipuri de personalitate

Acestea se diferenţiază în funcţie de nivelurile calitativ-distincte la care ajunge

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator

1.5. Centralitatea personalităţii în psihologie

Personalitatea în dubla ei ipostază, de realitate şi de concept, ocupă un loc central sau, după cum se exprimă un cercetător, un loc proeminent în psihologie. Aceasta pe de o parte din raţiuni teoretice, pe de altă parte din raţiuni practice. Din punct de vedere teoretic, personalitatea este cadrul de referinţă fundamental pentru definirea sensului şi valorii explicative a tuturor celorlalte noţiuni psihologice. Noţiunile de senzaţie, percepţie, motivaţie, afectivitate, voinţă etc. n-ar avea aproape nicio semnificaţie dacă ar fi interpretate în sine, deci neraportate la personalitate. Personalitatea face ca senzaţiile, percepţiile, gândurile unui om să dispună de o anumită finalitate, să se desfăşoare într-un anumit ritm, să conducă sau nu la anumite rezultate favorabile, cu alte cuvinte să se personalizeze, să devină diferite de cele ale altor persoane.

Din punct de vedere practic, personalitatea este centrală pentru psihologie deoarece ea este prima, cea mai complexă şi adeseori cea mai dramatică realitate umană cu care luăm contact şi pe care urmează să o influenţăm, s-o ameliorăm sau s-o schimbăm. Ea, personalitatea, reprezintă primul ghid în modelarea concretă a omului. Numai cunoscându-i laturile, structura, finalitatea, tipurile vom putea selecta şi utiliza cele mai potrivite mijloace, metode, procedee de influenţare educativă.

Raportată la celelalte procese şi mecanisme psihice, personalitatea este mecanismul psihic superior şi integrator.

Personalitatea:

le controlează pe celelalte; le integreză şi subordonează scopurilor personale; dă viaţă celorlalte procese şi mecanisme psihice, le orientează şi le direcţionează; le „forţează „ să interacţioneze activ între ele, să se diferenţieze şi stabilizeze; facilitează selecţia diferitelor mijloace pentru punerea în funcţiune a mecanismelor psihice particulare; asigură folosirea personalizată a mecanismelor psihice, maniera diferită de funcţionare a acestora de la un individ la altul (materiale identice sunt memorate diferit; una şi aceeaşi problemă este rezolvată pe căi diferite); influenţează pozitiv sau negativ funcţionarea particulară a mecanismelor psihice; valorifică diferenţiat şi maximal celelalte mecanisme psihice şi chiar propriile ei laturi (veţi vedea în lecţiile următoare că dacă temperamentul este controlat de structurile caracteriale, va avea o altă

funcţionalitate şi finalitate decât atunci când structurile caracteriale sunt insuficient formate sau sunt cu o încărcătură negativă).

APLICAŢII 1. În continuare sunt notate câteva trăsături de personalitate:

a) sferă largă de interese; f) acuzatoare cu sine şi cu alţii; b) capacitate de stabilire a relaţiilor cu alţii; c) egocentrism; d) toleranţă; e) acceptare de sine; g) autoobiectivitate, umor; h) lipsă de intuiţie; i) acţiune fluctuantă (dependent de situaţii); j) disimulează, pozează.

Care dintre aceste însuşiri şi comportamente caracterizează personalitatea matură şi care pe cea imatură?

2. Psihiatrul şi neurologul german Karl Leonhard a publicat o carte (tradusă şi în limba română) intitulată „Personalităţi accentuate în viaţă şi literatură”.

Dacă veţi consulta această lucrare, veţi găsi multe exemple despre personalităţiile accentuate: demonstrative, hiperexacte, labile, exaltate, anxioase, nestăpânite etc.

2. Temperamentul II am de când Barza m-a adus!

Suntem la şcoală; într-o pauză staţi undeva mai deoparte şi priviţi cu atenţie la colegii de liceu.

Dincolo de agitaţia specifică pauzei, veţi constata lucruri interesante. Astfel, un elev după ce are o dispută aprinsă cu alţi colegi, pare că se

enervează foarte tare, chiar va sări la bătaie, apoi se îndepărtează supărat; altul pare să fie foarte vesel, vorbăreţ, spune glume, este antrenant în grupul lui; altul este foarte calm, explică ceva cu grijă, cu voce măsurată; altul stă undeva separat, îngândurat, pare că suferă „din dragoste”.

2.1. Temperamentul ca latură expresivă şi dinamico-energetică a persona lităţii

Putem să spunem despre aceşti colegi de liceu (nu sunt din clasa noastră şi nu îi cunoaştem) cât de inteligenţi sunt, dacă sunt sinceri sau mincinoşi, dacă au o memorie bună sau nu? Nu, nu putem, dar în schimb putem să spunem ceva despre temperamentul lor. Primul coleg este probabil un coleric, al doilea un sangvinic, al treilea un flegmatic şi al patrulea un melancolic. Reuşim acest lucru pentru că temperamentul este latura expresivă a personalităţii. Să ne amintim şi alte trăsături ale celor patru colegi de mai sus: colericul pare să aibă o constituţie atletică, trăsături mai colţuroase; sangvinicul pare să aibă trăsături mai armonioase, faţa lui este destinsă; flegmaticul arată cam dolofan, se mişcă mai greoi, figura este mai puţin expresivă; melancolicul are privirea pierdută, pare rigid, încordat, tensionat, faţa lui exprimă un aer trist, îngândurat. Corpul, configuraţia somatică, figura, expresia feţei, mişcările spun şi ele multe despre temperamentul omului. De asemenea, energia, activismul, vitalitatea, forţa, viteza mişcărilor, mobilitatea lor sunt indicatori ai temperamentului.

Temperamentul desemnează latura dinamico-energetică a personalităţii.

Temperamentul este înnăscut; particularităţile sale ţin de structura somatică, de sistemul nervos, de reactivitate, resurse energetice. Dar el nu se manifestă în acelaşi mod pe tot parcursul vieţii, începând de la naştere. Temperamentul evoluează în raport cu întregul organism şi sistemul nervos, astfel încât trăsăturile de temperament se maturizează, sunt deplin reliefate la sfârşitul adolescenţei, se menţin relativ constante până spre bătrâneţe, când cunosc un proces de aplatizare datorită pierderii vitalităţii, vigorii, vivacităţii, vioiciunii. În schimb, unele trăsături devin mai accentuate, se rigidizează (iritabilitatea la un coleric, depresia la un melancolic, închistarea la un flegmatic etc).

Trăsăturile de temperament nu au un conţinut psihologic în sine, ele ţin de aspectul expresiv, dinamico-energetic al conduitei.

Temperamentele nu sunt bune sau rele, de dorit sau indezirabile. Cu aceste trăsături ne naştem şi ele se constituie în fundamentul personalităţii. Pe ele se grevează celelalte trăsături, cărora le imprimă o anumită nuanţare, expresivitate, dinamism, vivacitate sau dimpotrivă inhibiţie, retragere.

Temperamentele, tipurile de temperament pe care le vom prezenta în continuare nu trebuie să fie luate ca atare, nu există temperamente pure. Chiar etimologia latină a cuvântului sugerează că „temperatemperare” înseamnă a amesteca. În mod potenţial, ele coexistă în fiecare persoană, dar se manifestă mai pregnant unele sau altele.

Aşadar, temperamentul real al omului este o

combinaţie originală, aparte care îl individualizează. Totuşi temperamentul este o particularitate foarte generală a personalităţii, în interiorul unei tipologii sau al unui tip intră un număr foarte mare de oameni. Aceasta a şi făcut ca tipologiile temperamentale – deşi sunt destul de numeroase în fapt – să prezinte multe puncte comune. Acest lucru este normal pentru că specia umană este unitară în diversitatea ei.

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator în timp, oamenii de ştiinţă au identificat şi alte aspecte care definesc temperamentul şi au elaborat variate tipologii temperamentale. O tipologie cuprinde un ansamblu de caracteristici temperamentale comune unui număr mare de indivizi. Tipul întruneşte atributele cele mai caracteristice, este prototipul unei tipologii (categorii) temperamentale. Când spunem „tipul coleric”, „sangvinic”, „flegmatic” sau „melancolic” ne referim la tipologia clasică a temperamentelor. Dar mai există şi alte tipologii şi vom realiza o trecere în revistă a principalelor tipologii temperamentale.

2.2. Tipologii şi portrete temperamentale

Trăsăturile temperamentale au atras atenţia savanţilor preocupaţi să înţeleagă manifestările psihice ale oamenilor. Dar şi pentru oameni obişnuiţi manifestările temperamentale ies cel mai uşor în evidenţă, sunt cel mai uşor de evaluat pentru că prezintă o expresivitate deosebită.

Prima tipologie cunoscută este cea realizată de către medicii antichităţii Hipocrate şi Galenus.

Ei au pus la baza temperamentului combinarea – temperarea – a patru umori sau substanţe primare ale corpului omenesc.

Predominarea unei umori conduce la reliefarea unui tip temperamental. Pentru medicina şi psihologia modernă, această clasificare este naivă, dar cele patru tipuri temperamentale au rămas – cu numele – în psihologie. Corespondenţa propusă era următoarea: sânge – sangvinic; bilă galbenă – coleric; limfă – flegmatic şi bilă neagră – melancolic.

Mult mai târziu pe la sfârşitul sec. al XlX-lea şi începutul sec. XX, s-a impus în medicina şi psihologia vremii o orientare care pune în legătură aspectul somatic (constituţia corporală) şi unele manifestări temperamentale. Astfel, psihiatrul german E. Kretschmer pe baza observaţiilor clinice ajunge la concluzia că o anumită constituţie corporală se asociază cu anumite manifestări în plan psihologic, afectiv şi psihopatologic. Picnicul este scund, bondoc, îndesat, extravert, vioi, dinamic – este un ciclotim, oscilează între tristeţe şi veselie. Astenicul este fâliform, longilin, este un om interiorizat, oscilând între instabilitate şi calm – este un schizotim, cu trăiri afective foarte interiorizate. Atleticul prezintă o alură sportivă, armonios dezvoltată, este un tip direct şi deschis în manifestări, cu o mare nevoie de mişcare. Displasticul prezintă malformaţii corporale cu efecte variabile în plan temperamental. Istoria psihologiei a reţinut primele două tipuri temperamentale care au fost

descrise mai amplu de către autor.

endomorf mezomorf ectomorf tipuri intermediare

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator în timp, oamenii de ştiinţă au identificat şi alte aspecte care definesc temperamentul şi au elaborat variate tipologii temperamentale. O tipologie cuprinde un ansamblu de caracteristici temperamentale comune unui număr mare de indivizi. Tipul întruneşte atributele cele mai caracteristice, este prototipul unei tipologii (categorii) temperamentale. Când spunem „tipul coleric”, „sangvinic”, „flegmatic” sau „melancolic” ne referim la tipologia clasică a temperamentelor. Dar mai există şi alte tipologii şi vom realiza o trecere în revistă a principalelor tipologii temperamentale.

2.2. Tipologii şi portrete temperamentale

Trăsăturile temperamentale au atras atenţia savanţilor preocupaţi să înţeleagă manifestările psihice ale oamenilor. Dar şi pentru oameni obişnuiţi manifestările temperamentale ies cel mai uşor în evidenţă, sunt cel mai uşor de evaluat pentru că prezintă o expresivitate deosebită.

Prima tipologie cunoscută este cea realizată de către medicii antichităţii Hipocrate şi Galenus. Ei au pus la baza temperamentului combinarea – temperarea – a patru umori sau substanţe primare ale corpului omenesc.

Predominarea unei umori conduce la reliefarea unui tip temperamental. Pentru medicina şi psihologia modernă, această clasificare este naivă, dar cele patru tipuri

temperamentale au rămas – cu numele – în psihologie. Corespondenţa propusă era următoarea: sânge – sangvinic; bilă galbenă – coleric; limfă – flegmatic şi bilă neagră – melancolic.

Mult mai târziu pe la sfârşitul sec. al XlX-lea şi începutul sec. XX, s-a impus în medicina şi psihologia vremii o orientare care pune în legătură aspectul somatic (constituţia corporală) şi unele manifestări temperamentale. Astfel, psihiatrul german E. Kretschmer pe baza observaţiilor clinice ajunge la concluzia că o anumită constituţie corporală se asociază cu anumite manifestări în plan psihologic, afectiv şi psihopatologic. Picnicul este scund, bondoc, îndesat, extravert, vioi, dinamic – este un ciclotim, oscilează între tristeţe şi veselie. Astenicul este filiform, longilin, este un om interiorizat, oscilând între instabilitate şi calm – este un schizotim, cu trăiri afective foarte interiorizate. Atleticul prezintă o alură sportivă, armonios dezvoltată, este un tip direct şi deschis în manifestări, cu o mare nevoie de mişcare. Displasticul prezintă malformaţii corporale cu efecte variabile în plan temperamental. Istoria psihologiei a reţinut primele două tipuri temperamentale care au fost descrise mai amplu de către autor.

endomorf mezomorf ectomorf tipuri intermediare

visceroton somatoton cerehroton

Mergând pe aceeaşi linie a biotipologiei constituţionale, medicul şi psihologul american W. Sheldon a pornit de la cele trei foiţe embrionare care stau la baza dezvoltării diferitelor structuri somatice (vezi figurile de mai sus).

Astfel, pornind de la endoderm, din care se vor dezvolta viscerele digestive, rezultă endomorful ca biotip şi viscerotonul ca tip temperamental, care se caracterizează prin nevoia de odihnă şi relaxare, nevoia de confort, plăcerea digestiei, dependenţa de aprobarea socială a celorlalţi, nevoia de a fi consolat de semeni la necaz. Cea de a două foiţă germinativă embrionară mezoderma, din care se va dezvolta sistemul muscular, conduce la biotipul mezomorf, greoi, masiv, puternic şi la tipul temperamental somatoton, activ, energic, direct în manifestări, tipul aventurierului şi al soldatului. Din foiţa embrionară ectoderma, din care se vor dezvolta sistemul osos, rezultă biotipul ectomorf, slab, cu muşchii nedezvoltaţi, osos, longilin, iar în plan temperamental tipul cerebroton, interiorizat, rezervat şi izolat, preferă singurătatea, este inhibat şi reţinut în manifestări.

Comparaţi tipologia lui Kretschmer cu cea a lui Sheldon.

încercaţi să vă caracterizaţi temperamentul orientându-vă după cele două tipologii.

Biotipologiile constituţionale sunt sugestive, dar nu li se poate acorda credit deplin.

Există variate tipuri intermediare şi influenţe de ordin socio-cultural care pot modifica manifestările descrise mai sus. De aceea s-a impus

luarea în considerare şi a altor factori care determină temperamentul.

Tot pe la începutul sec. al XX-lea în Rusia, fiziologul I.P. Pavlov a întreprins cercetări minuţioase asupra dinamicii activităţii nervoase superioare (ANS) urmărind trei indicatori:

forţa, echilibrul şi mobilitatea proceselor nervoase fundamentale excitaţia şi inhibiţia.

Forţa este criteriul principal de caracterizare a tipului de ANS şi desemnează amplitudinea modificărilor electro-chimice de la nivelul neuronului. Se exprimă prin rezistenţa la oboseală nervoasă, rezistenţa la solicitări intense, la factori majori de stres (activitate sub presiunea timpului, responsabilităţi majore). În raport cu forţa, Pavlov stabileşte două tipuri: puternic şi slab.

Mobilitatea proceselor nervoase fundamentale, excitaţia şi inhibiţia exprimă dinamica raporturilor dintre acestea, uşurinţa cu care se trece dintr-o stare în alta, rapiditatea cu care se instalează unul sau altul dintre cele două procese. Mobilitatea se manifestă mai ales în viteza trecerii de la o activitate la alta, rapiditatea şi flexibilitatea adaptării la situaţii noi. În raport cu acest criteriu, sunt stabilite tipurile mobil şi inert.

Echilibrul exprimă raporturile de forţă între excitaţie şi inhibiţie. Dacă domină forţa excitatorie, atunci vorbim despre impulsivitate, dacă domină forţa inhibitorie atunci vorbim despre inhibiţie, iar dacă forţa celor două procese este aproximativ egală, vorbim despre echilibru. Pornind de la acest criteriu s-au stabilit două

tipuri: echilibrat şi neechilibrat, care la rândul lui se subdivide în neechilibrat excitabil şi neechilibrat inhibat.

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator

Prin combinarea tipurilor care rezultă din manifestările de forţă, echilibru şi mobilitate, I.P. Pavlov stabileşte patru tipuri de ANS cărora le-a ataşat denumirile din tipologia clasică întrucât a considerat că există o corespondenţă acceptabilă (vezi tabelul de mai jos).

Caracteristicile excitaţiei şi inhibiţiei		Tipuri de ANS	Temperamente
Forţa	Echilibrul	Mobilitatea	
Puternic	echilibrat	mobil	sangvinic
	echilibrat	inert	flegmatic
	neechilibrat-excitabil	-	coleric
Slab	-	-	melancolic

Tipologia lui Pavlov a constituit un progres faţă de cele anterioare, dar i se poate reproşa excesul de fiziologizare precum şi lipsa de nuanţare din punct de vedere psihologic.

în psihologia modernă, s-a impus contribuţia lui C. G. Jung şi a lui H. J. Eysenck care au introdus criterii psihologice în evaluarea şi

descrierea temperamentelor.

Savantul elveţian C. G. Jung propune abordarea temperamentului în funcţie de orientarea subiectului spre lume şi spre propria persoană. Cele două tipuri majore sunt extravertul şi introvertul.

Extravertul este orientat spre exterior, este sociabil, caută emoţiile puternice, îşi asumă riscuri, acţionează sub imboldul momentului, este impulsiv, îi place schimbarea, este un optimist, îi plac distracţiile, să fie în mişcare, să acţioneze, este superficial în sentimentele sale.

Introvertul este liniştit, introspectiv, izolat, rezervat, distant, prudent, preferă o viaţă organizată; îşi controlează şi cenzurează puternic sentimentele, este rareori agresiv, înclinat să fie pesimist, foarte stabil în sentimentele sale.

Cele două tipuri generale se asociază cu alte patru tipuri funcţionale prin raportarea la gândire, sentiment, senzaţie şi intuiţie. Senzaţia este funcţia realului, gândirea este funcţia raţiunii, sentimentul este funcţia simţământului, iar intuiţia este funcţia înţelegerii spontane.

Din combinarea tipurilor majore cu cele funcţionale rezultă opt tipuri temperamentale.

Tipuri majore	Tipuri funcţionale			
	Gândire	Sentiment	Senzaţie	
Extravert	E – gânditor	E – sentimental	E – senzitiv	abil intu

	adaptabil bun organizator	prietenos * depinde de ceilalţi	descurcăreţ	ino exp r
Introvert	I - gânditor * speculativ metodic	I – sentimental pasiuni violente aparenţă liniştită	I – senzitiv centrat pe sine ezitant	intu vizi ide

Psihologul englez H.J. Eysenck şi-a dedicat întreaga viaţă elaborării unei teorii coerente şi a unor instrumente (teste) de investigare a temperamentului. Pornind de la teoria lui Jung, Eysenck a adăugat la dimensiunea extraversiune-introversiune dimensiunea stabilităţii-instabilităţii neuropsihice, numită nevrozism.

Nevrozismul prezintă la un pol note ridicate de stabilitate emoţională, rezistenţă la şocuri şi lovituri morale, calm, echilibru, bună rezistenţă la stres. La celălalt pol, vorbim de labilitate

106

Lalitatea – ca mecanism psihic integrator V rezistenţa la încercări majore ale vieţii:

accidente, lovituri morale, pericole; viteza de reacţie şi capacitatea de a reacţiona simultan la mai mulţi stimuli; răbdarea, rezistenţa la monotonie; autocontrolul; echilibrul emoţional; tempoul, ritmul mişcărilor şi al vorbirii; viteza de adaptare la împrejurări noi; viteza de comutare de la o activitate la alta ş.a.m.d.

Având în vedere aceste criterii şi tipologiile descrise în lecţie, vom prezenta portretele

temperamentale ale celor patru tipuri fundamentale.

Colericul este predominant extravert, instabil, excitabil, reactiv, impulsiv şi foarte activ. Consumă o mare cantitate de energie nervoasă, se implică în activitate cu mult entuziasm, dar acest consum nervos excesiv îl conduce la epuizare, căderi nervoase sau chiar depresii. Nu suportă activităţile şi ocupaţiile monotone, statice, tinde să ia iniţiativa, orientat spre schimbare, dornic să conducă şi să se impună.

Sangvinicul este predominant extravert, stabil, dinamic, sociabil, prietenos, dependent de grup, are nevoie de recunoaşterea grupului, de aprecierea celor din jur; ştie să se facă plăcut, este preocupat să lase o impresie bună; leagă uşor prietenii, dar tinde să fie superficial şi inconstant în sentimente.

Flegmaticul este predominant introvert, stabil, constant, calm, echilibrat, ponderat şi prudent; este mai rezervat, leagă mai greu prietenii, dar este constant în sentimente; este răbdător, perseverent, rareori izbucneşte, dar când o face are manifestări explozive.

Melancolicul este predominant introvert, instabil, înclinat spre autoanaliză excesivă, neîncrezător în sine şi în ceilalţi, temător, nesigur, înclinat spre visare, cu un slab spirit practic.

Person emoţională, sensibilitate excesivă, rezistenţă scăzută la şocuri emoţionale şi la stres. Autorul ne atrage atenţia că cele două dimensiuni trebuie să fie privite ca un continuum pe o scală de intensitate de la introversiune la extraversiune

şi de la stabilitate la instabilitate cu trepte intermediare proprii ambivertului şi stabilităţii relative.

Pornind de la cele două axe, Eysenck a elaborat o clasificare categorială a temperamentelor cu ajutorul căreia descrie cele patru tipuri fundamentale de temperament (vezi tabelul de mai jos).

/^”"^"^ KSVL
INST ~^~^^
/ întristat Reactiv \.
/ Anxios Neastâmpă
rat N.
/ Rigid Agresiv \
/ Sobru -_____
_^-~”~ Excitabil \
/ ^^ ^
Pesimist /ls Schimbător \
1 Rezervat \^ Impulsiv
/ \
/ \ Optimist \
Nesociabil /
/ Limitat / \ Activ \
INTROVE C EX
RTIT OLERI TRAVER
LeLANCOLIC C 1 TIT
1 Pasiv \ SA Soc
FLEGMATIC NGVT iabil
NtC
\ Grijuliu \ / Vorbăreţ J
| \ / Săritor /
îngândurat \

\ Paşnic \^ y Hazliu /
\ Controlat -- „""^
^~~~- Vivace /
\ Demn de Spirit de
încredere grup /
\ Temperat Aptitudini
de /
N. Calm conducere /
^--^^^ 8IL ^^s^
STA

Clasificarea categorială a temperamentelor

după H.J. Eysenck

2.3. Caracterizarea temperamentelor

Pentru a caracteriza temperamentul unui om şi a elabora portretul lui temperamental, putem apela la tipologiile temperamentale descrise în lecţie, dar trebuie să avem în vedere şi o serie de criterii de diagnosticare.

Paul-Popescu Neveanu, în urma studierii aprofundate a temperamentului, a identificat o serie de criterii, dintre care amintim:

rezistenţa la oboseală şi uşurinţa recuperării după efort;

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator

2.4. Temperamentul şi raporturile lui cu celelalte laturi ale personalităţii

Temperamentul ca latură dinamico-energetică şi expresivă a personalităţii interacţionează cu aptitudinile şi caracterul, influenţând şi fiind influenţat la rândul lui. Fiind înnăscut, temperamentul precede celelalte

manifestări ale personalităţii care se vor dezvolta pe acest fundament. Rezultă că temperamentul îşi va pune amprenta specifică asupra aptitudinilor şi caracterului; dar fără a le determina în conţinutul lor psihologic, ci în forma şi expresivitatea lor. Aptitudinile simple, derivate din capacităţile înnăscute ale sistemului nervos şi analizatorilor, vor suporta o influenţă din partea temperamentului. Timpul de reacţie, promptitudinea, coordonarea, precizia şi fineţea mişcărilor, aptitudinile fizico-sportive vor fi influenţate de particularităţile dinamicoenergetice ale temperamentului. În schimb, aptitudinile complexe, generale, cum ar fi, de exemplu, inteligenţa nu suportă influenţe din partea tipului temperamental. În acelaşi timp, acele aptitudini simple şi speciale care solicită dinamica energetică a activităţii nervoase tind să accentueze unele trăsături temperamentale, fără a le putea modifica.

Caracterul nu suportă influenţe din partea temperamentului. Se poate vorbi cel mult de o anumită nuanţare sau „pată de culoare”.

Deşi temperamentul nu este încărcat valoric, nu sunt temperamente bune sau rele, totuşi oamenii tind să aprecieze în relaţiile interpersonale mai mult oamenii cu un temperament comunicativ, deschis, sociabil, oamenii veseli, destinşi decât oamenii întristaţi, trişti, rezervaţi, prea exigenţi.

Deseori, cădem pradă acestor erori de evaluare şi acest lucru se întâmplă chiar şi celor care trebuie să adopte decizii, cum ar fi manageri

sau chiar unii profesori.

Cunoaşterea temperamentului este importantă pentru că prin intermediul trăsăturilor moral-volitive de caracter putem încerca să influenţăm modul de manifestare a unor însuşiri temperamentale. Temperamentul nu poate fi modificat, dar – conştientizând anumite trăsături şi implicarea lor în activitate – omul poate încerca să exercite un anumit autocontrol al unor manifestări prea explozive sau să activeze, să mobilizeze unele manifestări prea pasive. În anumite limite, temperamentul poate şi trebuie să fie luat în stăpânire. Nimeni nu ne va ierta dacă ne manifestăm agresiv, violent şi apoi ne vom scuza spunând că avem un „temperament vulcanic”.

APLICAŢII 1. Deşi temperamentul este înnăscut, totuşi suportă unele influenţe externe; încercaţi să evidenţiaţi şi să analizaţi aceste influenţe.

2. Alegeţi o profesie pe care v-ar plăcea să o urmaţi şi analizaţi trăsăturile temperamentale proprii raportate la cerinţele acelei profesii pentru a vă da seama în ce măsură vi s-ar potrivi profesia respectivă.

3. Dacă aţi răspuns la întrebarea nr. 2, înseamnă că veţi reuşi să realizaţi portretul temperamental propriu; încercaţi acest lucru.

4. Dacă aţi răspuns la întrebarea nr. 3, putem merge mai departe şi vă propunem următorul exerciţiu: rugaţi unul, doi colegi mai apropiaţi să vă facă portretul temperamental şi consemnaţi cele spuse de ei, apoi comparaţi cu portretul propriu. Identificaţi punctele comune şi

diferenţele. Evident că punctele comune ne oferă un grad mai ridicat de certitudine.

108

îalitatea – ca mecanism psihic integrator V tudinile Ansamblu de însuşiri de ordin instrumental-operaţional care diferenţiază oamenii între ei în ceea ce priveşte maniera de desfăşurare a diferitelor activităţi şi, mai ales, în ceea ce priveşte randamentul cantitativ şi calitativ al acestora.

Plecând de la această definiţie, reies în mod direct sau indirect o serie de caracteristici ale aptitudinilor:

Nu orice însuşire psihică este aptitudine, ci numai aceea care favorizează desfăşu rarea unei activităţi cu rezultate supra medii.

Aptitudinea diferenţiază indivizii între ei, elementul principal constituindu-l randamentul cantitativ şi calitativ.

Nivelul de dezvoltare şi funcţionalitate a aptitudinilor poate fi analizat şi evaluat după următorii indicatori ai compor tamentului acţionai: rapiditate, volum, precizie, originalitate, eficienţă.

Aptitudinea se deosebeşte de alte componente psihice ale personalităţii, deşi şi acestea au un rol în realizarea unor tipuri de activitate. De exemplu:

cunoştinţe, priceperi, deprinderi. Desi gur, ele sunt integrate împreună cu aptitudinile în latura instrumental-opera ţională a personalităţii.

Aptitudinile se realizează prin procese psihice, „funcţionalitatea acestora constituind cea mai generală explicaţie psihologică a lor „

(P. Popescu-Neveanu).

Unele aptitudini se realizează prin procese psihice mai numeroase şi mai variate, altele din contră printr-un număr redus de procese. Pe de altă parte, putem afirma că un anumit proces psihic, privit din perspectiva randamentului cantitativ şi calitativ, ne apare ca…aptitudine!!!

Persoi 3. Apţii Este cunoscut faptul că oamenii se diferenţiază între ei prin rezultatele activităţii desfăşurate. Unii sunt neîntrecuţi în ceea ce priveşte forţa fizică, alţii în mânuirea unor unelte, alţii în folosirea diferitelor instru mente muzicale (de exemplu, compozitorul George Enescu, considerat un virtuoz al viorii), alţii în confecţionarea unor noi produse etc. Aceste calităţi atrag după sine atribuirea unor calificative celor care le posedă, precum „înzestrare”, „ măiestrie „, „ dibăcie „ etc.

3.1. Definire şi caracterizare generală

Despre oamenii care reuşesc să desfăşoare la un înalt nivel de eficienţă anumite activităţi, spunem că „sunt apţi pentru…”, iar pe cei care nu reuşesc să obţină rezultate îi etichetăm a fi „inapţi pentru...”. În primul caz, vorbim de prezenţa aptitudinilor care favorizează succesul în activitate.

Aptitudinile răspund întotdeauna la întrebarea „ce poate să facă şi ce face”

persoana în mod real în contextul diferitelor sarcini şi solicitări impuse de existenţa sa socială. De aceea, în analiza lor teoretică şi în organizarea procesului lor de dezvoltare, se impune delimitarea a două aspecte: a) unul absolut, ce se

referă la gradul de disponibilitate a individului pentru o activitate sau alta, pentru o categorie sau alta de sarcini, relevând în ce măsură individul reuşeşte să facă faţă situaţiilor problematice în care este pus şi cu cât efort fizic sau psihic; b) altul relativ (diferenţial), ce se referă la rangul pe care individul dat îl ocupă în mulţimea persoanelor care îndeplinesc o aceeaşi activitate, răspunzând la întrebarea: cât de mult face şi cât de bine face în raport cu alţii.

Făcând o sinteză a punctelor de vedere exprimate de autori diferiţi, putem defini aptitudinile astfel:

rator care asigură creaţia de valori noi şi originale reprezintă talentul (vezi figura alăturată).

Nivelul cel mai înalt de dezvoltare a aptitudinilor manifestate într-o activitate creatoare de importanţă istorică pentru viaţa societăţii şi progresul cunoaşterii îl reprezintă geniul.

Din punct de vedere statistic, dintre cei dotaţi cu aptitudini, mult mai puţini au şi talent şi extrem de puţini devin geniali.

3.2. Rolul eredităţii şi mediului în for marea şi dezvoltarea aptitudinilor întrebarea dacă aptitudinile sunt înnăscute sau dobândite a fost pusă mereu de-a lungul timpului, răspunsurile, însă, au fost destul de diferite. Ele pot fi, totuşi, grupate în jurul următoarelor poziţii:

1. Aptitudinile sunt înnăscute. Printre autorii care au susţinut foarte mult acest punct de vedere se remarcă F. Galton, autorul lucrării „Caracterul

ereditar al geniului”, în cadrul căreia contesta dependenţa aptitudinilor şi talentelor de condiţiile obiective de viaţă a indivizilor umani. Metoda folosită era cea a genealogiilor şi ea consta în stabilirea numărului personalităţilor de seamă din cadrul desecendenţilor unor persoane cu un înalt statut social (judecători, militari, muzicieni etc).

2. Aptitudinile sunt dobândite, un rol deosebit avându-l activitatea de învăţare.

Metoda folosită este cunoscută sub numele de metoda gemenilor sau metoda gemelară.

Este vorba de studiul gemenilor atât univitelini cât şi bivitelini care au fost crescuţi în aceleaşi condiţii sau în condiţii diferite de mediu şi de educaţie în vederea evidenţierii mai ales a deosebirilor pe linie intelectuală şi de personalitate.

V Personalitatea – ca mecanism psihic integ tf Astfel:

cel care reproduce corect şi fidel foarte multă informaţie dă dovada că este în posesia unor aptitudini mnezice; rămâ nem efectiv impresionaţi de unii dintre colegii noştri care încercaţi să identificaţi pe colegii voştri care au asemenea aptitudini.

Ce legătură există între acestea şi rezultatele lor şcolare?

reuşesc să reţină can titităţi mari de infor maţii fără eforturi deosebite şi care le reproduc oricând cu lux de amănunte;

despre persoanele care reuşesc să identifice şi să diferenţieze cu uşurinţă diferiţi stimuli

(vizuali, auditivi, olfactivi etc), spunem că sunt în posesia unor apti tudini senzorial-perceptive; de exemplu, în planul discriminării cromatice, cei care au aptitudini diferenţiază foarte multe nuanţe de culori; cei care rezolvă uşor şi într-o manieră originală anumite situaţii problematice deţin aptitudini intelectuale.

Nu trebuie să se tragă concluzia că aptitudinile se identifică cu procesele psihice, acestea din urmă având un rol bine determinat în cadrul vieţii noastre psihice.

Uneori, atât în psihologie cât şi în limbajul obişnuit, se foloseşte şi termenul de capacitate atunci când se face referinţă la componentele instrumental-operaţionale ale personalităţii. Desigur nu se poate pune un semn de egalitate între aptitudine şi capacitate, însă între ele ca realităţi psihologice există o foarte strânsă interdependenţă. Aptitudinile reprezintă însuşirile potenţiale ce urmează a fi puse în valoare atunci când sunt asigurate condiţii optime, iar capacităţile sunt aptitudini împlinite care s-au consolidat prin exerciţiu şi s-au îmbogăţit cu cunoştinţe adecvate.

„Capacitatea este aptitudinea plus câştigul ei în calitate, venit prin exerciţiu” (FI.

Ştefănescu-Goangă).

Forma superioară de dezvoltare a aptitudinilor, precum şi combinarea lor originală litatea – ca mecanism psihic integrator V Astfel, G. Enescu cânta la vioară la 4 ani şi, la 7 ani, intra la Conservatorul din Viena, Mozart compunea menuete la 5 ani, Nicolae Grigorescu îşi câştiga

existenţa cu iconiţe pictate de el pe la vârsta de 7-8 ani, Goldoni scria o comedie la 9 ani, Voltaire citea curent la 3 ani, Goethe realiza lucrări literare la 8

ani, Nicolae Labiş înfiinţa un cenaclu literar la 13 ani, G. Sand compunea lungi poveşti încă înainte de vârsta de 3 ani.

Există, totodată, şi cazuri de mari personalităţi creatoare care au început să „producă” mult mai târziu.

St. Aksakov realizează prima sa lucrare literară la 56 de ani, primul volum de versuri al lui T. Arghezi apare la vârsta de 47 de ani, M.

Cervantes termină de scris „Don Quijote” la vârsta de 68 de ani, B. Show publică piesa „ Căsuţa cu mere „ la 73

de ani şi alte scrieri la 92 de ani, G Bell a rezolvat problema stabilităţii echilibrului la avioane la 70 de ani, V. Tizian realizează celebra pânză „Bătălia de la Lepanto „ la 95 de ani.

Aceste exemple demonstrează rolul deosebit al activităţii susţinute, al angajării personalităţii pe linia activităţii creatoare.

*

Există însă şi cazuri de mari personalităţi care, atunci când erau şcolari, primeau calificative defavorabile, în sensul că erau consideraţi inapţi pentru domeniile în raport cu care, ulterior, s-au dovedit geniali. De exemplu, Newton, Napoleon, Humboldt, Moliere, Pasteur, Verdi etc.

Cum poţi explica asemenea cazuri?

Persona 3. Aptitudinile, deşi depind şi de

ereditate, sunt influenţate în mai mare măsură de factorii de mediu şi de educaţie.

Astfel, pentru psihologul francez R. Zazzo, aptitudinile depind în proporţie de 1/5 de ereditate şi în proporţie de 4/5 de factorii de mediu. Deci raportul este de 4 la 1 în favoarea mediului!!!

4. Punctul de vedere a psihologiei moderne este cel ce ia în considerare interacţiunea factorilor ereditari şi a factorilor de mediu. Factorii ereditari nu au un rol de determinare, ci de condiţionare a aptitudinilor şi ei se referă la ansamblul de dispoziţii sau predispoziţii, cum ar fi:

particularităţile morfo-funcţionale ale organelor de simţ; tipul de sistem nervos; plasticitatea scoarţei cerebrale; capacitatea scoarţei cerebrale de a forma reflexe condiţionate; particularităţi ale aparatului fonator; particularităţi ale sistemului osteomuscular.

Dotarea ereditară poate ajuta sau dimpotrivă poate îngreuna formarea aptitudinilor.

Astfel în caz de subdotare, învăţarea este în mai mare măsură împiedicată iar în caz de supradotare învăţarea este mult ajutată, conducând la formarea aptitudinilor şi la obţinerea unor rezultate remarcabile.

Desigur, dotarea ereditară nu prezintă o aceeaşi importanţă pentru orice tip de activitate umană. Astfel, dacă în domeniul activităţii artistice este necesară o dotare superioară, pentru alte activităţi (tehnice, ştiinţifice, organizatorice etc.) este necesară o dotare potenţial-ereditară normală.

Faptul că existenţa unor însuşiri înnăscute favorizează dezvoltarea unor aptitudini specifice este susţinut de cazul unor mari personalităţi creatoare în domeniul artistic care au devenit „productive” deosebit de timpuriu în dezvoltarea şi evoluţia lor individuală.

itor Profesorul de *

psihologie a dat o temă despre lene.

Un elev aduce caietul gol, iar pe ultima pagină scrie:

Aceasta este lenea.

Ce credeţi că ar face un profesor cu aptitudini pedagogice? Dar unul fără aptitudini pedagogice?

Argumentaţi răspunsul.

Sub aspectul conţinutului şi funcţionalităţii, aptitudinea pedagogică implică mai multe tipuri de competenţă:

— competenţa psiho-morală, care este asigurată de ansamblul de componente ce conferă o bună funcţionalitate conduitei etico-morale a cadrului didactic; – competenţa profesional-ştiinţifică, asi gurată de ansamblul de componente necesare cunoaşterii unui anumit obiect de învăţământ; – competenţa psiho-pedagogică, asigurată de ansamblul de componente necesare pentru „construcţia” diferitelor subsis teme ale personalităţii elevului; – competenţa psiho-socială, asigurată de ansamblul de componente necesare optimizării relaţionalii interumane.

Prin ce se deosebeşte după opinia ta, un profesor „bun” de un profesor „slab”?

Intre aceste componente există o strânsă

interdependenţă (N. Mitrofan).

Aptitudini sportive. Ele pot fi împărţite în două subcategorii:

a) aptitudini sportive generale, caracteristice oricărei activităţi de educaţie fizică şi sport: simţul orientării şi echilibrului, rezistenţa la efort, dorinţă de întrecere, percepţia mişcărilor etc; b) aptitudini specifice practicării unei anumite ramuri de sport, cum ar fi de exemplu:

simţul plasamentului la jucători, sesizarea intenţiilor adversarului la scrimă şi la lupte,

V Personalitatea – ca mecanism psihic integri

3.3. Clasificarea aptitudinilor

Aptitudinile se pot clasifica în funcţie de următoarele criterii: a) structura şi gradul lor de complexitate; b) specificul activităţii solicitante.

a) Conform primului criteriu, deosebim două categorii de aptitudini: simple şi complexe. Aptitudinile simple se referă la o serie de însuşiri dezvoltate peste medie care permit desfăşurarea cu un randament sporit a unor activităţi. De exemplu: sensibilitate kinestezică, acuitate vizuală, distribuţia atenţiei, forţa imaginaţiei, discriminarea culorilor etc. Aptitudinile complexe rezultă din îmbinarea şi organizarea specifică a unor aptitudini simple şi nu doar din însumarea acestora. Pe măsură ce individul uman desfăşoară un anumit tip de activitate (tehnică, matematică, pedagogică etc.) se realizează o perfecţionare continuă a aptitudinilor simple, însă lucrul cel mai important, acestea sunt integrate în formaţiuni psihologice mai complexe, cu o organizare specifică în care regăsim preluate, interio-rizate şi

generalizate moduri de acţiune şi operaţii specifice acelui tip de activitate.

b) După cel de-al doilea criteriu, aptitudinile se împart în: speciale şi generale. Cele speciale sunt necesare pentru desfăşurarea unei anumite forme de activitate cu o arhitectonică operaţional-funcţională specifică. Astfel, pot fi diferenţiate aptitudini tehnice, ştiinţifice, artistice, sportive, organizatorice, matematice, literare etc. Aceste aptitudini prezintă o „istorie” strâns, intim legată de „istoria”

implicării concrete a individului într-o formă de activitate şi a „preluării” modelului structuraloperaţional al acesteia.

în continuare, vor fi prezentate succint câteva aptitudini speciale.

Aptitudinea pedagogică. Ea poate fi definită ca fiind tipul de aptitudine ce se manifestă în activitatea cadrului didactic (educatorului) şi care se referă la ansamblul de calităţi necesare pentru exercitarea cu succes a acestei profesii.

talitatea – ca mecanism psihic integrator V

sau factorul verbal-educaţional („v:ed”), interesul, atitudinea faţă de activitatea şcolară, perseverenţa şi alţi factori de personalitate („x")

se prezintă la un nivel înalt de dezvoltare, şansele ca el sa obţină rezultate bune sunt foarte mari. In cazul în care însă, mai ales în ceea ce priveşte inteligenţa generală şi aptitudinea verbală, ar exista anumite deficienţe, elevul s-ar confrunta aproape sigur cu eşecul şcolar.

Din cadrul aptitudinii şcolare mai fac parte şi alţi factori, cum ar fi: factorul spaţial-mecanic

(„k:m”), factorul verbal („v") şi cel numeric („n"), aptitudinile tehnice, aptitudinile psihomotorii etc, care pot condiţiona obţinerea succesului în activitatea şcolară, însă ele au o pondere mult mai mică decât a celorlalţi factori.

Aptitudinile generale sunt cele care participă şi ajuta la desfăşurarea cu suces a mai multor forme de activitate (de exemplu:

inteligenţa, spiritul de observaţie etc). Privite din perspectivă genetică, aceste aptitudini se perfecţionează şi ele pe baza funţionării şi dezvoltării aptitudinilor speciale.

Aptitudinile ca formaţiuni psihice dinamice se află într-o continuă dezvoltare (desigur, predominant în sens progresiv, dar, uneori, şi în sens regresiv), în continuu proces de interacţiune, sistematizare, integrându-se într-un sistem instrumental-aptitudinal în interiorul căruia există în permanenţă relaţii de transpoziţie, compensare, complementaritate. Totodată se poate sublinia faptul ca dezvoltarea aptitudinilor se poate realiza atât spontan, cât şi dirijat, cea mai mare contribuţie având-o, bineînţeles, acţiunile şi influenţele organizate, sistematizate, dirijate. Din acest punct de vedere, şcolii îi revin sarcini Imaginaţi-vă că aţi fost invitaţi să participaţi la o întâlnire cu conducerea şcolii din care faceţi parte la care se vorbeşte despre fumatul în şcoală.

Acolo, aţi fost rugaţi ca timp de 10 minute să vă spuneţi părerea privind această problemă.

Ce aţi spune?

deosebite. De altfel, nivelul de dezvoltare şi funcţionalitate a aptitudinilor elevilor constituie

unul dintre cei mai importanţi indicatori ai caracterului formativ al procesului de învăţământ.

113

Persoii calm şi stăpânire de sine la tir, viteza de reacţie la box şi atletism, simţul ritmului, la gimnastică, orientare spaţială, la handbal şi baschet.

Aptitudinea psihosomatică constituie una dintre condiţiile esenţiale privind eficienţa în sport, însă ea nu este suficientă pentru obţinerea unor performanţe înalte fără sprijinul unor aptitudini intelectuale, cum ar fi: spirit de orientare dezvoltat, atenţie bună, capacitate de formare rapidă a unor deprinderi şi de a acumula cunoştinţe, inteligenţă.

Pentru activitatea sportivă de înaltă performanţă, la toate acestea, se mai adaugă în calitate de cerinţe:

— atitudini pozitive faţă de activitatea sportivă; – motivaţie puternică pentru domeniu.

Aptitudini tehnice. Procedând la o analiză structurală a aptitudinilor tehnice, A.

Roşea şi B. Zorgo disting trei componente fundamentale care sub aspect evolutiv se suprapun cu etajele, iar sub aspect funcţional se întrepătrund:

1. etajul funcţional inferior ce cuprinde anumite configuraţii ale funcţiilor senzoriomotorii; 2. etajul al doilea, bazat pe primul, cuprinde structura percepţiilor şi reprezentărilor spaţio temporale (reprezentarea de figuri, mişcări, an sambluri de mişcări ma şinale coordonate); 3. etajul superior ca re se bazează pe prime le două,

dar mai ales pe cel de-al doilea, repre zintă nivelul gândirii tehnice formale (acţiuni mintale formalizate) re alizate cu ajutorul sim bolurilor verbale, cifri ce, literale, figurale.

Aptitudini şcolare. Ph.E.Vernon consideră în urma analizei structurale a aptitudinilor şcolare că nucleul lor central este format de inteligenţa generală („g"), de factorul verbal-educaţional („v:ed”) şi de motivaţie, atitudine, interes. Dacă de exemplu, la un elev inteligenţa generală („g"), aptitudinea verbală

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator

3.4. Aptitudinea şi succesul profesional

Deşi nu în exclusivitate, aptitudinile favorizează obţinerea succesului profesional.

Ele se constituie în cerinţe obligatorii pentru exercitarea unor profesii. De aceea, specialiştii efectuează studiul psihologic al unei activităţi de muncă, al unui post de muncă, în baza căruia se alcătuieşte psihograma. Este vorba despre un document care cuprinde aptitudinile pe care trebuie să le deţină cel ce vrea să îmbrăţişeze o anumită profesie. De exemplu, pentru a fi un bun şofer sunt necesare aptitudini, precum:

capacitatea de concentrare şi de distri buţie a atenţiei; capacitatea de discriminare a culorilor; capacitatea de coordonare a mişcărilor; rapiditatea şi precizia în reacţii; o bună reprezentare spaţială; percepţie corectă a obiectelor şi persoa nelor în mişcare şi a vitezei de deplasare a acestora.

în cazul în care nu sunt prezente asemenea

capacităţi, vorbim de existenţa unor inaptitudini şi ele vor constitui piedici serioase pentru practicarea profesiei. Ele se constituie în contraindicaţii şi pot fi de două feluri:

a) absolute – prezenţa lor împiedică fundamental buna desfăşuare a activităţii; b) relative – prezenţa lor nu împiedică în mod fundamental nici cantitatea şi nici calitatea prestaţiilor.

De exemplu, cineva nu poate fi profesor dacă este bâlbâit şi nu se înţelege mai nimic din ceea ce spune (contraindicaţie absolută); pentru altcineva, prezenţa unei deficienţe locomotorii «_

încearcaţi să găsiţi alte două exemple.

nu îl împiedică să fie -» t. x ^So... an un bun profesor (con traindicaţie relativă).

Psihograma este doar o parte a unui document mult mai extins, ce prezintă o anumită profesiune, numit profesiogramă.

Ea este utilizată în activităţi precum:

orientarea şi consilierea şcolară; orientarea şi consilierea vocaţională; selecţia profesională; formarea profesională

APLICAŢII 1. Care sunt şansele dezvoltării aptitudinilor în cele patru cazuri evidenţiate:

a) E (-); M (-); c) E (-); M (+); b) E (+); M (+); d) E (+); M (-); E = ereditate; M = mediu.

2. Identificaţi care dintre colegii voştri se carectrizează prin:

a) factorul „g" dezvoltat; b) factorul „v:ed” dezvoltat; c) factorul „k:m” dezvoltat.

3. Priviţi figura alăturată şi încercaţi să stabiliţi ce aptitudini trebuie să posede cel ce vrea

să devină aviator.

4. Ce tipuri de aptitudini crezi că aveţi? Ţinând cont de ele, către ce tipuri de profesii v-aţi putea orienta? Voi, de fapt, ce profesie aţi vrea să îmbrăţişaţi? Care credeţi că sunt aptitudinile cerute de aceasta?

lalitatea – ca mecanism psihic integrator V

icterul Caracterul este alcătuit din trăsături care se desfăşoară pe un continuum, de la pozitiv la negativ; toţi oamenii au caracter, dar orientat valoric într-o manieră diferită.

Mai departe, putem spune că primul coleg are un „caracter puternic”, iar al doilea un „caracter slab”?

Puterea caracterului este dată de forţa convingerilor, de tăria cu care le apărăm şi susţinem, de constanţa şi persistenţa lor în timp şi în împrejurări variate, şi nu de încărcătura lui valorică.

în cazul nostru, cei doi colegi au un caracter puternic, bine reliefat.

Dar oare aceste trăsături caracteriale rămân neschimbate? Nu, în timp pot suferi modificări, uneori substanţiale în funcţie de anumiţi factori de mediu: familie, prieteni, societate, dar şi întâmplări personale care ne marchează profund.

Caracterul nu este imuabil, neschimbător, el se poate modifica în timp sub influenţa unor factori de mediu, socio-culturali.

Credeţi că manifestările caracteriale ale celor doi colegi s-ar putea inversa? In ce condiţii, ce factori, ce întâmplări vă puteţi imagina astfel încât

să se ajungă la un asemenea efect major?

4.2. Formarea caracterului

Dacă trăsăturile caracteriale se dobândesc, oare cum se formează? Geneza caracterului debutează în copilărie imediat după naştere în procesul învăţării sociale pe căi foarte variate.

în primul rând familia, părinţii vor încuraja comportamentele dezirabile şi le vor sancţiona

Person 4. Carî Termenul de caracter îşi are originea în vechea greacă şi înseamnă tipar, pecete. Caracterul se referă la acele trăsături care descriu modul de a fi, de a se comporta, atitudinile, convingerile, profilul moral al unei persoane.

4.1. Caracterul ca profil psihomoral al personalităţii

Să luăm drept exemplu doi elevi, colegi de clasă. Ei par să semene foarte mult din punctul de vedere a trăsăturilor de temperament, sunt amândoi calmi, meticuloşi, serioşi, răbdători, paşnici, deci par să fie flegmatici. Şi din punctul de vedere a aptitudinilor seamănă:

sunt cei mai buni din clasă la matematică şi fizică, fac parte din lotul olimpic. Dar ceva îi deosebeşte: în timp ce unul dintre ei este generos, dispus să îşi ajute colegii când au nevoie, chiar oferă un ban cu împrumut sau face cinste cu o cola, celălalt este tocmai la polul opus: este individualist, egoist, nu-i place să ofere ajutorul, este chiar zgârcit şi îi tratează cu ironie pe colegii care se descurcă mai greu la învăţătură.

Aşadar, dacă temperamentul este neutral, nu

implică orientări valorice, în schimb caracterul este încărcat valoric, jt descrie profilul psihomoral al omului.

/ Dar oare cei doi colegi de clasă s-au născut cu aceste trăsături de caracter?

Dacă temperamentul este înnăscut, caracterul se dobândeşte prin modelare socio-culturală.

Putem spune atunci că primul coleg „are caracter”, iar al doilea „nu are caracter”? în termenii limbajului cotidian, putem spune aşa ceva, dar în termenii psihologiei nu.

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator

©

Amintiţi-vă atmosfera din familia voastră în anii micii copilării, cum se purtau părinţii şi alţi membri ai familiei.

încercaţi să identificaţi unele manifestări caracteriale proprii cu originea în acei ani.

pe cele indezirabile. Co pilul învaţă repede că un anumit comportament îi aduce recompensa, lauda, aprecierea celor din jur, iar alt comportament provoa că reproşul, pierderea unor beneficii sau chiar sanc ţiuni mai aspre. Acesta este mecanismul condiţionării care are efect în fixarea unor comportamente mai simple, în primii ani de copilărie.

Mecanismul autorităţii constituie o sursă importantă a formării caracterului. Autoritatea adultului se impune de la sine, el este purtătorul „adevărului suprem”, ceea ce decide el este literă de lege, iar nerespectarea se lasă cu sancţiuni.

Exercitarea autorităţii merge mână-n mână cu mecanismul condiţionării. Pe măsură ce copilul creşte, autoritatea trebuie exercitată cu prudenţă pentru că va creşte nevoia de autonomie a copilului, dar mai ales a adolescentului. Autoritatea trebuie să treacă spre coparti antrenare cipare, a adolescentului la viaţa familiei sau a şcolii, la luarea deciziilor prin consultare şi nu la impunerea lor forţată.

Se adaugă apoi mecanismul imitaţiei şi al modelului. Copilul va imita şi va adopta modele de conduită din mediul lui familial, al părinţilor, bunicilor, fraţilor sau surorilor. Se \ produce un proces de „imprimare”, de întipărire, de asimilare a acestor modele ce îşi pot prelungi efectul pe toată viaţa.

Modelul este o sursă puternică de formare a caracterului. De ce oare? Tindem să ne identificăm cu un model, vrem să semănăm, să împrumutăm din calităţile lui, fie că sunt pozitive, fie că sunt negative. Model poate fi oricare persoană din anturajul nostru, din familie, din şcoală, din viaţa socială, ştiinţifică, artistică, a modei, de pe stradă, dintre anumiţi colegi dintr-un grup sau „gaşcă” (vezi figura de mai jos). Sunt perioade – mai ales în copilărie şi adolescenţă – în care suntem foarte permeabili la un model; mai târziu, odată cu maturizarea intelectuală, morală şi socială, suntem mult mai selectivi şi mai critici în alegerea modelului.

a) Adolescentă în mediul familial b) Aceeaşi adolescentă pe stradă, „în gaşcă”

Experiment: mergeţi la o clasă mai mică şi

alegeţi cinci băieţi şi cinci fete. Veţi lucra cu fiecare individual. Preparaţi din timp o listă pe care scrieţi următoarele cuvinte: mama, tata, bunicul, bunica, fratele, sora, prietenul (prietena)

cel mai bun profesor (profesoară), om de ştiinţă, om politic, solist(ă) de muzică uşoară, top model, sportiv. Atenţie, nu scrieţi niciun nume! Scrieţi aceste cuvinte pe foaie de sus în jos şi apoi rugaţi colegul (colega) să se gândească cu mare atenţie în ce măsură fiecare dintre aceste persoane au influenţat caracterul lor, felul lor de a fi astfel: va pune în dreptul fiecărei persoane o cifră de la 1 la 10 cu semnul + pentru influenţe pozitive şi o cifră cu semnul – pentru influenţe negative. Este important să daţi acest test în mod anonim, astfel încât colegul (colega) să aibă certitudinea confidenţialităţii. Îi puteţi da formularul şi apoi să îi cereţi să vi-l dea mai târziu. În orice caz, nu va avea de pus decât nişte cifre cu semnul + sau -.

Treceţi media aritmetică a punctajelor pozitive pentru fiecare cuvânt şi apoi a punctajelor negative. Împreună cu alţi colegi adunaţi rezultatele şi le veţi pune în discuţie cu doamna sau domnul profesor de psihologie. Veţi putea constata puterea extraordinară a modelului în formarea caracterului.

talitatea – ca mecanism psihic integrator V nu fie rigide, fixiste şi, în consecinţă, să fie definitorii pentru om, ceea ce sugerează că trăsăturile de caracter sunt adevăraţi invarianţi de personalitate (P.

Popescu Neveanu) care permit predicţia comportamentelor.

Trăsăturile de caracter exprimă ceea ce este constant, relativ invariabil, stabil şi definitoriu pentru personalitatea umană.

Conceptul de atitudine Atitudinea este un raport, o poziţie faţă de ceva anume. Trăsăturile caracteriale se exprimă ca atitudini valori. Atitudinea este un construct sintetic în structura căreia identificăm următoarele componente:

componenta cognitivă care oferă atitudi nii raţionalitate, adoptare în cunoştinţă de cauză, anticiparea efectelor. Când greşim ceva ni se reproşează că nu ne-am gândit la urmări. Precumpănirea acestei com ponente conduce la trăsături caracterizate prin răceală, raţionalitate, reflexivitate, prudenţă (uneori excesivă), luciditate; * componenta motivaţională ne arată că întotdeauna atitudinea are o anumită fina litate, izvorăşte dintr-o trebuinţă, motiv, ideal, aspiraţie şi este orientată spre atin gerea unui scop. Precumpănirea acestei componente poate modula caracterul în funcţie de dominarea unor trebuinţe din piramida lui Maslow. Astfel, vom putea vorbi despre persoane orientate preponderent spre împlinirea fiziologică, materială, socială sau spirituală, despic persoane egoiste sau altruiste; componenta afectivă conferă susţinerea energetică atitudinii, ne identificăm cu atitudinile noastre, le apărăm şi le promovăm în raporturile cu ceilalţi.

Precumpănirea acestei componente poate conferi caracterului o notă sentimentală,

afectuoasă, tandră, empatică; componenta voluntară este considerată, din perspectiva psihologiei germane, dar şi a unor psihologi români, cum ar fi Paul Popescu-Neveanu, drept cea mai impor11'

Person în concluzie, geneza caracterului este legată – în primul rând – de lumea în care intră copilul după naştere: este o lume plină de reguli, de norme gata date, proprii familiei şi societăţii din care face parte. Vrândnevrând, va trebui să le asimileze şi să le respecte, învăţând ceea ce este bine sau rău, de dorit sau nepotrivit pe bază de recompensă şi pedeapsă şi pe baza exercitării autorităţii (familiale, şcolare). Apoi modelele vor contribui şi ele la formarea caracterului, pentru ca – la maturitate – omul să fie capabil de autodeterminare, de alegeri în cunoştinţă de cauză.

4.3. Caracterul ca mecanism integrator al personalităţii în structura caracterului, vom regăsi o varietate de componente, el putând fi considerat mecanismul integrator-sintetic cel mai important al personalităţii. Ce sunt onestitatea, bunulsimţ, disciplina, respectarea cuvântului dat, punctualitatea, ambiţia, perseverenţa, colegialitatea, loialitatea, toleranţa, bunătatea sau răutatea, lenea, indisciplina, neseriozitatea, delăsarea, linguşeala, supuşenia, modestia, minciuna, capriciul, încăpăţânarea? Sunt trăsături caracteriale, sunt atitudini-valori.

Caracterul este mecanismul integratorsintetic, orientativ şi reglator ce reuneşte ansamblul de atitudini-valori definitorii

pentru profilul psihomoral al personalităţii.

Nu orice manifestare comportamentală este o trăsătură caracterială. Trăsăturile caracteriale şi de personalitate trebuie să dispună de anumite atribute. În primul rând, trebuie să dispună de:

atributul generalităţii care se manifestă în cele mai multe dintre situaţiile cu care este confruntat un individ; atributul constanţei, al stabilităţii care se manifestă într-o manieră constantă, stabilă şi nu conjuncturală; atributul plasticităţii care permite adaptarea omului la variate situaţii, să rator este formă, iar cel de-al doilea conţinut.

Caracterul ca sistem de atitudini valori prin atitudine îndeplineşte funcţia formală de orientare, direcţionare şi reglare a conduitei, iar prin valoare spune şi de ce face acest lucru.

Valoarea conferă conţinut atitudinii.

Valoarea nu este un dat în sine, ea este rezultatul unei relaţii dintre subiect şi obiect, al unei relaţii concrete în cadrul căreia raporturile se pot schimba în funcţie de experienţa subiectului, exigenţele sociale, tradiţii, obiceiuri sau modă şi este întotdeauna trăită pozitiv sau negativ.

în timp, oamenii îşi fixează un sistem de valori Sub influenţa factorilor sociali, de mediu, familiali şi instituţionali.

Acest sistem de valori ghidează acţiunile „" ^aw noastre, le conferă consistenţă şi coerenţă. Sunt:

sisteme de valori proprii familiei din care facem parte (de exemplu, o familie care promovează cinstea, corectitudinea, loialitatea);

sisteme de valori proprii unei şcoli (valorile promovate de direcţia şcolii, de corpul profesoral); sisteme de valori proprii unei instituţii (de exemplu, ale armatei: ordinea, disciplina, combati vitatea sau ale unei firme: punctualitatea, disciplina, loialitatea, spiritul novator); sisteme de valori proprii unei societăţi democratice (pluripartitismul, libertatea presei, asigurarea drepturilor omului, instituţii aflate în serviciul cetăţeanului) sau ale unei societăţi totalitariste (partidul unic, presă obedientă puterii, încălcarea drepturilor şi libertăţilor omului, instituţii care oprimă cetăţeanul); sisteme de valori general umane care promovează pacea, libertatea, libera comunicare şi deplasare a oa menilor, toleranţa, bunătatea, iubirea aproapelui, spiritul de sacrificiu pentru apărarea copiilor, a familiei sau a unor valori înalte.

Toate aceste sisteme de valori îşi pun amprenta asupra individului şi caracterul se află în mişcare, adap tare în raport cu asumarea unui anumit sistem de valori.

Rezultatul este constituirea unui sistem de valori propriu care reflectă într-o manieră selectivă toate aceste sisteme de valori şi dă conţinut atitudinilor caracteriale.

V Personalitatea – ca mecanism psihic integ r tantă în configuraţia caracterului. Întradevăr până aici, prin celelalte trei componente avem de a face în cel mai bun caz cu o intenţie, dar numai prin componenta volitivă, atitudinea şi trăsăturile caracteriale vor fi puse în acţiune. Dacă primele trei componente asigură latura orientativă a

caracterului, direcţionându-l, componenta voluntară asigură latura reglatorie a caracterului. În psihologia clasică germană, caracterul era definit ca voinţă moraliceşte organizată. Precumpănirea acestei componente conferă caracterului ambiţie, perseverenţă, fermitate, tărie, tenacitate. Recunoaştem aici calităţi ale voinţei, care prin cristalizare, sedimentare, prin educare şi antrenare ajung trăsături volitive de caracter.

*

Analizând felul vostru de a fi şi de a vă comporta în mod obişnuit în viaţa de zi cu zi, încercaţi să puneţi în evidenţă componenta determinantă a caracterului vostru: raţională, afectivă, voluntară. Solicitaţi şi opinia altor persoane (părinţi, surori, colegi, prieteni) şi comparaţi cu propria evaluare.

118

Atitudinea este întotdeauna raportată la ceva anume, are un obiect. Atitudinea prezintă o manifestare polară ce rezultă din componentele ei motivaţională şi afectivă. Nu putem vorbi despre „atitudine neutră”, de fapt este o atitudine de ignorare care maschează în realitate refuzul sau necunoştinţa de cauză.

Polaritatea nu este însă absolută. Oamenii nu sunt în totalitate numai buni sau răi, harnici sau leneşi, cinstiţi sau necinstiţi. Trăsăturile de personalitate se înscriu pe un continuum care prezintă două extremităţi polare ca într-o scală cu mai multe trepte de intensitate. Astfel, un om poate fi mai puţin harnic, dar foarte cinstit, corect,

disciplinat; mai puţin ambiţios, dar foarte independent în acţiunile sale ş.a.m.d.

Conceptul de valoare Psihologul american R. Linton introduce termenul de atitudine-valoare prin care desemnează o structură complexă de natură socio-culturală în cadrul căreia primul element

Personalitatea – ca mecanism psihic integrator V

*

încercaţi să analizaţi specificul şi conţinutul sistemului de valori propriu familiei voastre, propriu liceului în care studiaţi, dar şi cel propriu grupului din care faceţi parte.

în ce măsură credeţi că vă influenţează propriul sistem de valori. Constataţi valori comune? Care sunt acestea?

Ceea ce apărăm, susţinem şi promovăm prin trăsăturile noastre de caracter sunt tocmai sistemele de valori interiorizate, structurate şi stabilizate.

4.4. Caracterul ca mecanism relaţional Caracterul pune omul în relaţie cu lumea prin intermediul sistemului de atitudini-valori. În timp, atitudinile se organizează, se structurează, se ierarhizează astfel încât caracterul capătă o dimensiune sistemică şi o specificitate individuală, aşa cum reiese din exemplul de mai jos. Marele personolog american G. Allport a propus un model al trăsăturilor de personalitate organizate sistemic.

Note joase

Modest, conciliant, supus, umil Moderat,

prudent, puţin comunicativ Nepăsător, oportunist Timorat, timid Realist, cu spirit practic, dur încrezător, înţelegător, cooperant Practic, conştiincios Direct, naiv, sentimental încrezător în sine, senin Conservator, respectuos Dependent de grup Necontrolat Destins

I \

i ** i

> *-

w i

4i

w I

1

1 i

_.

..

1 j i

^

:\- .'. -I

L \ - ..'.. 1

i

1 r- i

L l-l-l k - ^

4-- f-4-

Of«««i|^«^»»O

Note ridicate

Autoritar, încăpăţânat Entuziast, vesel, comunicativ Conştiincios, serios, cu simţul datoriei îndrăzneţ, întreprinzător, sociabil Delicat, tandru, tară simţ practic Neîncrezător, îndărătnic, suspicios Imaginativ, boem, visător Subtil, abil,

perspicace Neliniştit, îngrijorat Deschis spre nou, critic Independent, plin de resurse Controlat, formalist Tensionat, încordat

Exemplu de profil de personalitate

Analizaţi felul în care s-a constituit pe parcursul copilăriei voastre trăsătura de caracter disciplina şi comparaţi prin discuţii modul cum s-a structurat această trăsătură la alţi colegi.

Ce factori particulari au contribuit la dezvoltarea acestei trăsături şi în ce măsură o identificaţi ca pe o trăsătură principală sau cardinală de personalitate?

Relaţiile dintre atitudini se structurează şi în raport cu obiectul atitudinii: faţă de ce anume se exprimă, se raportează. Fiecare om este caracterizat de anumite atitudini faţă de societate, faţă de muncă, faţă de propria persoană. Vorbim aici de principalele categorii pentru că altfel am putea vorbi despre zeci de atitudini:

atitudini faţă de societate exprimă poziţia faţă de societatea în care trăim, faţă de instituţiile ei şi, mai ales, faţă de ceilalţi semeni. Putem vorbi despre cinste, corectitudine, sinceritate, altru ism, deschiderea spre alţii, toleranţa, bunătatea, spiritul de întrajutorare şi de sacrificiu, dar şi despre opusul (aspectul negativ) acestor trăsături; atitudini faţă de propria persoană ex primă raportarea la propriul eu fizic, social şi spiritual şi se pot traduce prin admiraţie faţă de propriul eu, încredere în sine, optimism, stăpânire de sine, modestie, demnitate, spirit autocritic, dar şi opusul acestor trăsături; atitudini faţă de muncă exprimă raportarea la propria activitate, la

cerinţele acesteia, la rezultatele aşteptate şi realizate şi se traduc prin hărnicie, conştiinciozitate, exigenţă, autoexi genţă, disciplină, punctualitate, respon sabilitate, asumarea erorilor, iniţiativă, creativitate, dar şi opusul acestora.

M V Personalitatea – ca mecanism psihic integ

Astfel, la baza caracterului se află mii de dispoziţii, trăsături circumstanţiale, conjuc turale, modalităţi de a denumi multiple manifestări ale personalităţii. Acestea sunt trăsăturile secundare. În cursul maturizării intelectuale, afective, sociale, în condiţiile confruntării cu variate situaţii de viaţă se structurează un set de trăsături principale în număr de 10-l5. Aceste trăsături sunt deja caracteristice, pot fi recunoscute cu uşurinţă I la un individ. Confruntarea în continuare cu 1 situaţii de viaţă mai complicate conduce la filtrarea, selectarea unui număr foarte restrâns de trăsături, în număr de 2-3 care sunt definitorii pentru o persoană: trăsături cardinale. Acest model este sugestiv atât pentru modul cum se dezvoltă şi maturizează trăsăturile caracteriale, cât şi pentru modul cum sunt ele dispuse în structura persona lităţii, în psihologia modernă, există tendinţe de a reduce numărul factorilor care descriu personalitatea (la cinci încercaţi să verificaţi afirmaţia de mai sus, caracterizându-vă pe voi şi pe alţi colegi; de asemenea, rugaţi alţi colegi să vă caracterizeze şi observaţi gradul de suprapunere între ceea ce credeţi voi despre propria persoană şi ceea ce cred cei apropiaţi

despre voi.

factori în modelul Big Five sau la trei în mo delul Even 3 Big). Acea stă tendinţă o regăsim şi la oamenii obişnuiţi.

Când ni se cere să carac terizăm pe cineva, nu vom emite un „listing”

de însuşiri, ci vom utiliza una, două, maximum trei însuşiri.

Chiar dacă vom caracteriza oamenii printr-un număr restrâns de însuşiri, aceasta nu înseamnă că vor fi unii identici cu alţii.

Spre exemplu: un om a cărui trăsătură cardinală este disciplina nu este identic cu toţi oamenii care au această trăsătură pentru că ea intră în combinaţii particulare cu alte trăsături (hărnicia, modestia, corectitudinea etc). În plus, modul cum se impune o trăsătură, cum devine ea în istoria unui individ este propriu acestuia.

Personalitatea – ca mecanism psihic integrator V APLICAŢII 1. Faceţi o listă cu cât mai multe (minimum 10) trăsături caracteriale, le scrieţi pe o coală de hârtie de sus în jos. Apoi, gândiţi-vă bine la felul vostru de a fi şi puneţi un x dacă îndeplineşte atributul generalităţii, doi de x dacă întruneşte atributul stabilităţii şi trei de x dacă întruneşte atributul plasticităţii. Veţi afla astfel care sunt trăsăturile definitorii ale personalităţii dacă veţi aduna semnele X ale fiecărei trăsături.

2. În graficul următor, alocaţi puncte între O şi 10 fiecărei trăsături de personalitate şi apoi uniţile printr-o linie. Astfel, veţi descrie profilul

propriu al personalităţii. Rugaţi şi alţi colegi să vă caracterizeze în acelaşi mod. Punctele comune sunt cele care vă caracterizează mai bine.

L Modest, conciliant, supus, umil Moderat, prudent, puţin comunicativ #--;

Nepăsător, oportunist # }

Timorat, timid;

Realist, cu spirit practic, dur } încrezător, înţelegător, cooperant %-\~

Practic, conştiincios --{ Direct, naiv, sentimental 9-\ încrezător în sine, senin # --}.

Conservator, respectuos --} Dependent de grup – {

iDestins #--*4

Necontrolat – AiTiiTiffiiţm tn n vc 1^ 00

i i 4

4

Autoritar, încăpăţânat Entuziast, vesel, comunicativ Conştiincios, serios, cu simţul datorie îndrăzneţ, întreprinzător, sociabil Delicat, tandru, fără simţ practic Neîncrezător, îndărătnic, suspicios Imaginativ, boem, visător Subtil, abil, perspicace Neliniştit, îngrijorat Deschis spre nou, critic Independent, plin de resurse Controlat, formalist Tensionat, încordat

3. Faceţi o listă de cuvinte care descriu obiecte, persoane, situaţii, evenimente din viaţa voastră şi însemnaţi în dreptul fiecăreia semnul încărcăturii valorice (+ sau -) pe care o are pentru voi.

Pentru o mai bună acurateţe, puteţi solicita unui coleg să realizeze o listă şi apoi să lucraţi pe ea.

Puteţi face şi voi o listă pentru alţi colegi şi să îi rugaţi să fixeze valenţele. Apoi, ierarhizaţi-le în funcţie de importanţa lor în viaţa voastră şi încercaţi să surprindeţi care dintre ele exprimă trăsături caracteriale.

4. Încercaţi să descrieţi şi să analizaţi şi alte tipuri de atitudini decât cele descrise în lecţie.

Precizaţi obiectul atitudinii şi trăsături specifice de manifestare.

121

îgenţa gice) în câmpul unor evenimente haotice sau aleatoare şi de a sesiza inadvertenţe, lacune sau absurdităţi în teste verbale sau nonverbale, în situaţii problematice date spre rezolvare; de a se raporta distinct şi specific la diferite laturi ale realităţii sau la una şi aceeaşi latură în contexte diferite.

Deşi au fost formulate în jur de 400 de definiţii, după cum ne spune psihologul american J. Guilford, trebuie să facem efortul de a găsi ceea ce este esenţial pentru comportamentul inteligent.

Inteligenţa este dimensiunea personalităţii ce favorizează adaptarea conduitei intelectuale, practice sau sociale la situaţii noi.

O asemenea definiţie pune accentul mai ales pe finalitatea inteligenţei şi anume adaptarea la situaţii noi.

5.2. Teorii privitoare la inteligenţă

Din multitudinea teoriilor formulate cu privire la inteligenţă, ne vom referi doar la câteva.

Teoria bifactorială a inteligenţei a fost formulată de C. Spearman. Ea diferenţiază factorul g (inteligenţă generală) şi factorii s

(specifici) ai inteligenţei, cum ar fi: factorul verbal, factorul numeric, factorul spaţial. Cu ajutorul factorului g oamenii obţin performanţe în toate domeniile de activitate, iar cu ajutorul factorilor specifici ei obţin performanţe numai în anumite domenii.

Teoria multifactorială a inteligenţei, propusă de L. Thurstone, în cadrul căreia înlocuieşte factorul g cu mai mulţi factori comuni, numiţi de el abilităţi mentale primare:

comprehensiune verbală – capacitatea de a înţelege sensul cuvintelor; fluenţă verbală – capacitatea de a se exprima rapid, de a combina cuvintele pentru a exprima idei;

V Personalitatea – ca mecanism psihic integi

Maximum de efect, cu minim de cunoştinţe!

5. Intel Ce avem în vedere, de fapt, atunci când spunem despre cineva că este inteligent? Pot fi mai multe aspecte: volumul de informaţii, rapiditatea cu care răspunde la unele întrebări sau cu care rezolvă anumite sarcini şi probleme, soluţiile pe care le propune în anumite situaţii, modul în care îşi adaptează conduita în funcţie de cerinţele unor împrejurări.

5.1. Definire şi caracterizare

Inteligenţa este o calitate specifică a organizării mentale a omului, concretizată în capacităţile (M. Golu):

de disociere-corelare-sistematizare generalizare a proprietăţilor semnificative ale obiectelor (fenomenelor) din lumea externă şi a relaţiilor dintre acestea; de a face faţă diverselor situaţii problematice noi, imprevizibile; de a

adopta decizii optime în situaţiile alternative, prin aplicarea unor criterii şi teste | de eficienţă, adevăr etc; de a restructura şi adecva „din mers”

desfăşurarea comportamentului (respectiv, activităţii) la logica desfăşurării eveni mentelor în plan obiectiv, extern; de a organiza şi transforma în plan subiec tiv intern situaţiile externe şi de a elabora mode le ideale pentru intervenţia practică în realitate; de a crea şi alege mijloacele adecvate scopului stabilit; de a anticipa rezultatele unor transformări (în plan intern-ideal sau în plan extern-practic); de a opera cu sis teme de semne, sim boluri şi semnale în comunicarea cu cei din jur şi în reglarea propriei conduite; de a realiza suc cesiuni logice (şi leInteligenţa

I

malitatea – ca mecanism psihic integrator V

tf abilitatea de a utiliza diferite sisteme de simboluri ce reperezintă obiectele şi evenimentele pe care le trăieşte. Apar noţiunile empirice, sunt iniţiate operaţiile de seriere (ordonarea în sens crescător sau descrescător a elementelor unei colecţii) şi de clasificare, operaţie mult mai complexă, în care elementele unei mulţimi heterogene de obiecte sunt grupate ca fiind asemănătoare după diverse criterii (culoare, formă, mărime, funcţii, utilităţi etc). Deşi realizează mari achiziţii în planul limbajului, copilul preşcolar rămâne, totuşi, în bună măsură tributar ireversibilităţii per Copiii preşcolari sunt expuşi în mult mai mare măsură decât alte categorii de vârstă la accidente, dacă traversează

strada în locuri nemarcate.

Care ar fi explicaţia după părerea voastră?

ceptive (de exemplu, nu sesizează faptul că turnarea uneia şi aceleiaşi cantităţi de apă în pahare de forme diferite (înalt, îngust) nu schimbă cantitatea;

3. stadiul operaţiilor concrete (7-l2 ani); constructele logice îmbracă forma unor judecăţi şi raţionamente ce-i permit copilului ca dincolo de datele experienţei senzoriale să întrevadă anumite permanenţe, anumiţi invarianţi (de exemplu, cantitatea de materie, greutatea, volumul, timpul, viteza, spaţiul). În ceea ce priveşte mai exact vârsta, cercetările experimentale au demonstrat că la 7-8 ani copiii admit conservarea materiei, la 9 ani recunosc conservarea greutăţii şi la ll-l2 ani recunosc conservarea volumului. Clasificarea este operaţia principală prin care micul şcolar face conceptualizări intensive, rămânând însă într-un context concret fără a atinge nivelele superioare de abstracţie. Deci la acest nivel, inteligenţa este inductiv-logică şi concretă; 4. stadiul operaţiilor formale (12-l7

ani) presupune capacitatea de a coordona propoziţiile în unităţi mai mari. Se intră în posesia raţionamentului ipotetico-deductiv.

Prin aceasta se face trecerea de la operarea asupra realului la operarea asupra 123

Pers(

factorul numeric – capacitatea de a opera cu numere, de a face socoteli; factorul spaţial – capacitatea de a sesiza relaţiile dintre formele spaţiale; factorul memorie – rapiditatea memo riei,

trăinicia păstrării şi corectitudinea reproducerii; factorul percepţie – capacitatea de a sesiza detaliile, de a observa asemă nările şi deosebirile; factorul raţionament – capacitatea de a găsi regula generală, de a formula o idee comună etc.

Teoria genetică este legată de numele lui J. Piaget (vezi figura de mai jos) care insistă mai ales asupra genezei inteligenţei. In cadrul teoriei sale, foloseşte noţiuni preluate din biologie, dar care capătă o altă semnificaţie.

Astfel, inteligenţa este o adaptare a organismului la mediu. Adaptarea la rândul ei este o echilibrare între asi milare (integrarea noilor infor maţii în sistemul celor vechi) şi acomodare (restructurarea schemelor de asimilare impusă J. Piaget, 1896-l980

de noile informaţii).

Conduita inteligentă se elaborează treptat, parcurgând patru stadii:

1. stadiul senzorio-motor (O-2 ani); specifice acestui stadiu sunt reacţiile circulare, prin intermediul cărora se diferenţiază asimilarea de acomodare şi intervine focalizarea obiectelor, odată cu stocarea unor reprezentări şi dobândirea unor semne ce pot simboliza obiectele. Gândirea copiilor este de tip „încercare şi eroare”, ei cunoscând obiectele numai în funcţie de acţiunile directe asupra acestora. Ei sunt incapabili să construiască mental un simbol care să reprezinte obiectul care nu mai este în câmpul vizual; 2. stadiul preoperaţional (2-7 ani); în mod progresiv, copilul devine capabil de formarea simbolurilor. El îşi formează rator – lingvistică, – muzicală, –

logico-matematică, – spaţială, – kinestezică, – intrapersonală, – interpersonală.

Pornind de la ele, se poate stabili profilul intelectual al unei persoane pentru a-i arăta posibilităţile pe care le deţine şi pentru a stabili opţiunile educative ce-i sunt adaptate.

Teoria inteligenţei emoţionale a fost elaborată de D. Goleman, doctor în psihologie neurocognitivă la Universitatea Harvard, care i-a dat o dimensiune internaţională. Conform acestei teorii, există cinci competenţe emoţionale şi sociale de bază şi anume:

1. cunoaşterea de sine: o evaluare rea listă a talentelor proprii şi o încredere de sine întemeiată; 2. auto-control: stările emoţionale trebuie conduse astfel încât să favo rizeze îndeplinirea obiectivelor şi nicidecum să le stânjenească sau să le blocheze; 3. motivarea: folosirea preferinţelor per sonale în direcţionarea către atingerea ţelurilor propuse, care să ajute persoana să ia iniţiativa şi să persiste în ciuda adeversităţii; 4. empatia: identificarea stărilor emo ţionale ale celorlalţi, capacitatea de a cultiva relaţii neconflictuale cu ceilalţi; 5. deprinderi sociale: capacitatea de a te descurca bine în relaţii din punct de vedere emoţional.

5.3. Măsurarea inteligenţei şi implicaţii practice

Psihologia a făcut progrese mari din momentul în care s-au construit testele ca mijloace principale de măsurare a capacităţilor şi însuşirilor psihice. Foarte multă

V Personalitatea – ca mecanism psihic integi

posibilului. Inteligenţa devine reflexivă, se orientează pe ea însăşi, bazându-se pe norme logice şi matematice.

Teoria triarhică a fost formulată de R.

Sternberg (1985) şi cuprinde trei subteorii:

subteoria contextuală, ce se referă la faptul că inteligenţa şi comportamentul inteligent sunt determinate de contextul socio-cultural. Sarcinile cu care se confruntă o persoană într-o anumită cultură nu sunt comparabile cu cele cu care se confruntă o altă persoană într-o altă cultură. În consecinţă, testele care sunt construite într-o cultură nu pot fi folosite fără a fi adaptate într-o altă cultură. De exemplu, la o întrebare „îţi place fotbalul?”, răspunsul pozitiv la un subiect român înseamnă preferinţa pentru jocuri nonagresive, în timp ce acelaşi răspuns dat de un subiect american înseamnă preferinţa pentru jocuri agresive; subteoria componenţială, care vizează mecanismele ce sunt implicate în conduita inteligentă, adică procesele executive, strategiile şi modalităţile de procesare şi de utilizare a informaţiei pentru rezolvarea situaţiilor problematice. Aceste mecanisme deşi sunt universale, ele se prezintă în combinaţii şi cu ponderi diferite de la un mediu cultural la altul; subteoria celor două faţete – individul se confruntă cu două categorii de sarcini sau de solicitări, unele familiare (cunoscute) şi altele inedite (necunoscute). Pentru cele familiare există anumite automatisme, considerate a fi un fel de „sisteme locale” sau răspunsuri la condiţiile repetitive într-un mediu familiar. In faţa unor

sarcini inedite însă, nu are elaborate modalităţi de răspuns, de aceea, comportamentul inteligent se manifestă mai ales în raport cu acest gen de solicitări.

Teoria inteligenţelor multiple, introdusă de H. Gardner (1983), susţine că există şapte forme ale inteligenţei:

124

lalitatea – ca mecanism psihic integrator V nivel de inteligenţă foarte ridicat (vârsta mentală mult mai dezvoltată decât cea corespunzătoare vârstei cronologice).

Ultima revizie a testului a fost făcută în 1985 şi, de atunci şi până astăzi, el a circulat sub denumirea „Scala de inteligenţă StanfordBinet – a patra ediţie”, fiind aplicată subiecţilor cu vârsta de la 2 ani şi până la vârsta adultă. Din punctul de vedere al conţinutului, ea cuprinde 15 subteste.

O altă contribuţie majoră în domeniul psihodiagnozei inteligenţei o aduce D.

Wechsler, autor american de origine română.

El construieşte în 1939 un test de inteligenţă pentru adulţi, care este cunoscut astăzi după ultima revizie din 1997 sub numele de „Scala Wechsler de inteligenţă pentru adulţi – 777” şi ea se aplică subiecţilor cu vârsta între 16 şi 89 de ani. În 1949, construieşte un alt test, destinat copiilor cu vârsta între 6 şi 17 ani, cunoscut astăzi după ultima revizie din 1991

sub denumirea „Scala Wechsler de inteligenţă pentru copii – 777”. De asemenea, în 1967, a construit un nou test pentru copiii mici cu vârsta între 3 şi 7 ani, care este cunoscut astăzi după

revizia din 1989, sub denumirea „Scala Wechsler de inteligenţă pentru copiii preşcolari şi pentru copiii şcolari mici – Ru.

Testele de inteligenţă pot fi clasificate 'mm*^g±.~3

şi ele în mai multe categorii, în funcţie de obiectivul mai precis urmărit:

teste pentru inteligenţă generală; teste pentru inteligenţă concretă; teste pentru inteligenţă abstractă; teste pentru inteligenţă tehnică; teste pentru inteligenţă socială; teste pentru inteligenţă emoţională; teste pentru inteligenţă lingvistică; teste pentru inteligenţă artistică.

De asemenea, în funcţie de modul în care se aplică, ele pot fi:

teste individuale, cele care se aplică unui singur subiect, cum este cazul marilor baterii de inteligenţă; teste de grup, cele care se aplică unui număr mai mare de subiecţi.

125

Persor atenţie s-a acordat testelor de inteligenţă cu ajutorul cărora se măsoară nivelul de dezvoltare şi de funcţionalitate cognitivă a individului.

Psihologul francez A.

Binet (vezi figura alăturată)

este cel care a construit, îm preună cu Th. Simon (me dic), prima,jscară metrică a inteligenţei” compusă din 30 de itemi (sarcini). Din această cauză, el este con siderat astăzi ca fiind „pă rintele psihometriei”. În 1904, Ministerul Instrucţiei Publice din Franţa solicită înfiinţarea

unei comisii care să găsească în cadrul şcolilor o metodă pentru diferenţierea copiilor cu intelect normal de cei cu deficienţă de intelect.

Testul psihologic, construit de A. Binet şi Th.

Simon, a constituit un răspuns la o asemenea cerinţă practică şi el a fost supus la două revizii (1908 şi 1911, anul morţii lui A. Binet).

în 1916, L. Terman s-a arătat a fi foarte interesat de testul Binet-Simon, de aceea l-a preluat în S.U.A. şi l-a supus unor îmbunătăţiri, denumirea nouă fiind de „Scala de inteligenţă Stanford-Binet (Stanford provine de la Universitatea Stanford). El nu a renunţat la contribuţiile lui A. Binet, cum este cazul conceptelor de „vârstă mentală” (rezultatele obţinute la teste) şi „vârstă cronologică” (anii transformaţi în luni), însă introduce şi elemente noi, inclusiv formula propusă de către psihologul german W. Stern cu ajutorul căreia se calcula coeficientul de inteligenţă (QI):

Vârsta mentală QI = x 100

Vârsta cronologică în acest fel, se puteau depista copiii ce prezentau o dezvoltare normală (vârsta mentală era corespunzătoare vârstei cronologice) şi, totodată, cei care fie prezentau un nivel de inteligenţă redus (vârsta mentală rămasă în urma vârstei cronologice), fie prezentau un

V Personalitatea – ca mecanism psihic integrator

Prezentăm mai jos câteva exemple de itemi din unele teste de inteligenţă.

1. Care este numărul care lipseşte din al treilea cerc?

2. Care este figura ce nu se potriveşte cu celelalte patru?

3. Dacă toţi oamenii au haine, atunci oamenii mari au:

a. haine mari; b. haine mai puţine; c. haine; d. haine puţine.

4. Pasăre este pentru Peşte ceea ce este Avion pentru:

a. barcă; b. balenă; c. şalupă; d. vapor; e. submarin.

Cum nici testele de inteligenţă nu au scăpat de unele critici, autorii s-au străduit să le asigure un caracter ştiinţific, în sensul că acestea trebuie să îndeplinească o serie de cerinţe, printre care cele mai importante sunt:

a) fidelitatea, care înseamnă capacitatea de a oferi informaţii constante în cazul reaplicării lui (un test de inteligenţă de exemplu, nu poate în momentul T, de aplicare să indice existenţa unei valori înalte a coeficientului de inteligenţă, iar în momentul T2, să presupunem după o lună de zile, să indice faptul că acelaşi subiect prezintă un intelect de limită; b) validitatea, care înseamnă capacitatea testului de a măsura ceea ce-şi propune să măsoare. Dovada validităţii o constituie corelaţia înaltă dintre rezultatele la test, în baza cărora se pot formula judecăţi prognostice, şi rezultatele la criteriu, adică la tipul de activitate în raport cu care s-a efectuat testarea. Dacă în urma unei acţiuni de selecţie bazată pe teste, la o instituţie de învăţământ superior, au fost reţinuţi cei mai dotaţi candidaţi pentru solicitările specifice activităţii universitare,

ei trebuie să ofere un randament crescut în cadrul acestei activităţi, dacă testul este valid.

După ce un test a fost construit, el este supus unui proces complex de standardizare, în sensul că el este aplicat pe un grup mare de subiecţi, selectaţi în baza unor mijloace ştiinţifice din populaţia căreia i se adresează testul. Rezultatele obţinute sunt, apoi, grupate în clase ce alcătuiesc etalonul testului.

Iată spre exemplu, cum se prezintă etalonul pentru Scala Wechsler de inteligenţă pentru adulţi-III, prezentat în tabelul de mai jos.

ScorQI	Clasificare	Procentaj Eşantion real	Cu
130 şi peste	Excepţional	2,2	
120-l29	Superior	6,7	
110- 119	Peste medie	16,1	
90 109	Medie	50,O	
80-89	Sub medie	16,1	
70-79	Borderline	6,7	
69 şi sub	Extrem de scăzut	2,2	

După cum se poate observa din acest tabel, la o extremitate avem subiecţi (2,1%)

care sunt supradotaţi şi au un nivel de inteligenţă excepţional şi, la cealaltă extremitate, sunt subiecţi (1,9%) care au un nivel al coeficientului de inteligenţă extrem de scăzut, ceea ce înseamnă că ei se caracterizează prin serioase disfuncţii intelectuale.

Testele de inteligenţă sunt folosite în activităţile de consiliere şcolară şi vocaţională, în sensul că după ce cunoaştem; valoarea QI pentru un anumit tânăr îl putem sfătui să se îndrepte către acele forme de I şcolarizare şi către acele profesiuni care solicită un acelaşi nivel de inteligenţă.

Pe de altă parte, testele sunt folosite şi în activitatea de selecţie profesională, în sensul că sunt recrutaţi, în baza rezultatelor, acei candidaţi care au un nivel al QI cerut de o anumită profesie.

1. Urmăriţi pe parcursul unei zile de şcoală care dintre răspunsurile colegilor voştri pot fi considerate a fi inteligente.

2. Stabiliţi cel puţin cinci profesii care solicită un nivel înalt al coeficientului de inteligenţă.

3. Cunoscând etalonul construit pentru Scala Wechsler de inteligenţă pentru adulţi-III, ce puteţi spune despre personalităţile care aveau următoarele valori ale coeficientului de inteligenţă:

Kant – QI = 175; Voltaire – QI = 180; Leibniz – QI = 190; Goethe – QI = 200.

4. Rezolvaţi următorul test:

— Pe un rând sunt 5 case.

— Profesorul de matematică stă în casa roşie.

— In casa din mijloc se bea lapte.

— In casa verde se bea cafea.
— Casa albă este în dreapta casei verzi.
— Vecinul celui ce mănâncă mere are o vulpe.
— Profesorul de fizică are un câine.
— Profesorul de chimie bea ceai.
— Vecinul celui ce mănâncă struguri are un cal.
— Cel ce mănâncă vişine bea suc de portocale.
— Vecinul profesorului de matematică mănâncă mere.
— Profesorul de română stă în prima casă.
— Cel ce mănâncă piersici creşte melci.
— Profesorul de biologie mănâncă cireşe.
— Vecinul profesorului de română stă în casa albastră.
— In casa galbenă se mănâncă struguri.

Ţinând cont de informaţiile furnizate de aceste propoziţii, trebuie să găsiţi răspuns la următoarele două întrebări şi, totodată, să vedeţi cât timp a durat până aţi rezolvat testul:

a) Ce profesor bea apă?
b) Ce profesor creşte zebre?

127

jrator reativitatea 2. flexibilitatea gândirii, adică uşurinţa cu care un individ face legături noi între elemente independente, uşurinţa cu care el restructurează anumite seturi de scheme şi anumite clişee.

Opusul flexibilităţii îl constiuie rigiditatea gândirii, evidenţiată foarte bine de fenomenul fixităţii funcţionale (de exemplu, individul este în imposibilitatea de a găsi noi utilităţi unor obiecte

cunoscute, familiare); 3. originalitatea, care are mai mulţi indicatori, cum ar fi: caracterul neuzual al soluţiilor, raritatea lor statistică, ingeniozitatea, caracterul surprinzător al unor noi asociaţii dintre cunoştinţele utilizate etc.

în concepţia lui Guilford fluiditatea, flexibilitatea şi originalitatea constituie aspecte ale capacităţii de a realiza producţii divergente (noi); 4. referitor la inteligenţă studiile efectuate au arătat că nu întotdeauna există o corelaţie pozitivă între nivelul de inteligenţă (valoarea QI) şi creativitate. Astfel:

sunt unii foarte creativi, dar cu un nivel de inteligenţă relativ scăzut (mai ales în domeniul creaţiei artistice); sunt alţii cu un coeficient de inteligenţă foarte ridicat, dar care nu sunt deloc creativi şi productivi.

5. imaginaţia, mai ales sub forma imaginaţiei productive sau creatoare (procesele imaginaţiei se desfăşoară în direcţia producerii unor imagini şi combinaţii noi, originale). Creativitatea nici nu poate fi concepută fără existenţa acestui „laborator” de creare de imagini care ulterior pot găsi corespondent în realitate.

B. Factori non-intelectuali 1. factori aptitudinali; este vorba, mai ales, de aptitudinile speciale care favorizează desfăşurarea unor tipuri de activităţi cu rezultate supramedii (aptitudini artistice, aptitudini tehnice, aptitudini literare, aptitudini muzicale etc); 2. factori motivaţionali şi atitudinali; motivaţia, mai ales prin forma motivaţiei intrin

V Personalitatea – ca mecanism psihic intet 6.

C Evoluţia societăţii şi progresele uriaşe în planul cunoaşterii şi al tehnologiei ar fi greu de explicat dacă oamenii nu ar avea capacitatea de a depăşi prezentul şi de a crea noul. De-a lungul timpului, s-au realizat mii şi mii de invenţii şi de inovaţii şi s-au făcut extrem de multe descoperiri (progrese în planul cunoaşterii). Astăzi, ne deplasăm extrem de repede cu ajutorul mijloacelor de mare viteză, comunicăm de la mare distanţă în orice moment, avem acces la informaţiile transmise din locuri foarte îndepărtate, am scăpat de boli care făceau ravagii printre semenii noştri. Şi toate acestea pentru că omul nu s-a mulţumit cu ceea ce este, el fiind mereu marcat de nevoia de a crea ceva nou.

Deci individul uman, printre alte trăsături ale personalităţii sale, se caracterizează şi prin creativitate.

6.1. Ce este creativitatea?

Dar ce este creativitatea? Răspunsul nu este uşor de dat, datorită caracterului său deosebit de complex. De altfel prin problematica ei, creativitatea nu intră numai în sfera de interes a psihologiei, ci şi a altor ştiinţe.

în psihologie, conceptul de creativitate a fost introdus de către G. W.Allport în 1937.

Definiţiile care au fost formulate de-a lungul timpului (după I. Taylor ar fi peste 100) au pus accent mai mult fie pe personalitatea celui care creează, fie pe procesul de creaţie, fie pe produsul realizat. Ori surprinderea creativităţii în integralitatea ei necesită abordarea din perspectiva celor trei direcţii.

Creativitatea este ansamblul unitar al

factorilor subiectivi şi obiectivi care duc la realizarea de către indivizi sau grupuri a unui produs original şi de valoare pentru societate.

Factorii psihologici implicaţi în procesul creaţiei se pot împărţi în factori intelectuali şi non-intelectuali:

A. Factorii intelectuali 1. factorii de fluenţă (fluiditate), identi ficaţi de către J. Guilford sunt: fluenţă ver bală; fluenţă asociaţională; fluenţă expre sională; fluenţă ideaţională.

128

lalitatea – ca mecanism psihic integrator V stadii sau etape, sunt puncte de vedere diferite.

Astfel, D. Harris vorbeşte de existenţa a 6

etape, iar A. Osborn susţine existenţa a 7 etape.

Dar punctul de vedere ce s-a impus cel mai mult aparţine lui G. Wallas (1929). Acest autor distinge 4 etape esenţiale ce pot fi întâlnite atât în creativitatea artistică, cât şi în cea ştiinţifică:

1. Prepararea sau pregătirea, în cadrul căreia se pot diferenţia mai multe subetape:

sesizarea problemei, desprinderea ei din cadrul contexului în care este angrenată; informarea minuţioasă asupra „isto ricului” acestei probleme; emiterea ipotezelor.

2. Incubaţia este perioada dintre momentul elaborării ultimei ipoteze şi momentul când este definită soluţia; numită şi perioada frustratei, un rol deosebit jucându-l asociaţiile de la nivelul subconştientului şi inconştientului. Ca întindere în timp, această etapă poate fi mai scurtă sau dimpotrivă ea poate dura foarte mult fără a fi

obligatoriu să se ajungă la o soluţie. În unele cazuri, aceasta poate fi şi etapa renunţării.

3. Iluminarea sau etapa iluminării. Răspunsul căutat apare dintr-o dată şi în mod miraculos. Sunt reacţii de tipul:,Aha, asta era!”, „Am găsit!”,,Acum ştiu!” Acest moment al străfulgerării ideii poate apărea după eforturi intens depuse, alteori însă el poate apărea brusc fără legătură directă cu ceea ce făcea persoana (citea o carte, făcea o plimbare, asista la un spectacol etc). De asemenea, el poate să apară chiar în timpul somnului.

4. Verificarea este etapa în care soluţia este testată logico-matematic sau experimental.

Ideea din mintea persoanei trebuie să fie materializată într-o formă corespunzătoare şi confruntată cu realitatea materială şi umană.

6.3. Niveluri ale creativităţii

I. Taylor consideră că există cinci niveluri ale creativităţii:

1. Creativitatea expresivă constituie forma fundamentală, ea manifestându-se în

Persoc

*

seci are o mare importanţă Cunoaşteţi vreun coleg, vreo cunoştinţă, vreun prieten care are un interes deosebit pentru un anumit domeniu?

Dacă da, arătaţi cum se manifestă această pasiune prin conduita sa.

pentru creativitate. Inte resul cuiva pentru un anu mit domeniu de activitate îl menţine racordat mai tot timpul la acesta. Toată fiinţa lui este orientată către ceea ce-l preocupă, către ceea ce-l

atrage.

Pe de altă parte, atitudinile mai ales cele creative joacă un rol extrem de important în creativitate. Atitudinile creative pot favoriza la rândul lor dezvoltarea aptitudinilor; 3. factorii temperamentali; temperamentul persoanei creatoare îşi pune amprenta asupra stilului său creator, la fel şi alţi factori, cum ar fi factorii sociali şi psihosociali.

Psihologul român P. Popescu-Neveanu a arătat că în calitatea sa de dimensiune complexă a personalităţii creativitatea poate fi explicată prin modelul bifactorial, prin intermediul căruia ea este definită ca interacţiune optimă între aptitudini şi atitudini, între vectori şi operaţii.

Vectorii pot fi: pozitivi (creativi), cu rol de energizare şi direcţionare a activităţii: trebuinţele de creştere, motivaţia intrinsecă, interesele puternice, angajarea în profesie (activitate), niveluri ridicate de aspiraţie, atitudini creative (încrederea în forţele proprii, curaj, perseverenţă, curiozitate, receptivitate la nou, iniţiativă etc); negativi, cu rol de frânare a procesului creaţiei: trebuinţe homeostazice, motivaţia extrinsecă, lipsa unor interese adecvate, nivel scăzut de aspiraţii, atitudini noncreative (neîncredere în forţele proprii, conformismul intelectual, încăpăţânarea etc).

Operaţiile la rândul lor pot fi şi ele împărţite astfel: operaţii noncreative, adică rutiniere, automatizate, bazate pe algoritmi (predomină gândirea convergentă); operaţii creative, deschise, de tip euristic (predomină gândirea divergentă),

bazată pe procedeele imaginaţiei, pe descoperire şi invenţie.

6.2. Procesul creativ

Majoritatea autorilor consideră că acesta se desfăşoară stadial. Referitor la numărul acestor rator

1. Blocaje cognitive, datorate unor scheme şi stereotipuri cognitive ce nu permit individului realizarea unor restructurări, a unor asociaţii noi, stabilirea unor noi utilităţi a structurilor existente.

2. Blocaje de natură psihosocială, creaţia fiind ţinută pe loc datorită conformismului. Odată ce preiau anumite norme comportamentale de la nivelul grupului şi comunităţii, oamenii devin atât de „disci Asemenea blocaje sunt mai prezente la cei mai tineri sau la cei mai în vârstă?

De ce oare?

plinaţi” încât nu mai au puterea de a vedea ce este şi ce poate fi dincolo de spaţiul cognitiv şi acţionai în care îşi trăiesc viaţa.

3. Blocaje afective: teama de a nu greşi, de a nu se face de râs, de a nu se compromite.

Există însă şi o serie de metode ce pot fi folosite pentru stimularea creativităţii:

A) Brainstormingul, metodă fundamentată de psihologul american A. Osborn, se aplică în grup. Acesta este format din ll-l2

subiecţi ce lucrează împreună timp de 30-50

de minute, respectând o serie de reguli, precum:

daţi frâu liber imaginaţiei şi propuneţi cât mai multe idei, fără să vă preocupe neapărat calitatea lor; aprecierile critice sunt interzise, deci

ni meni nu are voie să facă observaţii nega tive, să constate, să se mire sau să aibă în doieli asupra valabilităţii ideilor propuse; sunt încurajate asociaţiile neobişnuite de idei; imaginaţia trebuie să fie lăsată total liberă, iar ideile extravagante să fie acceptate necondiţionat.

Aplicarea efectivă a acestei metode presu pune parcurgerea mai multor etape:

1. conducătorul grupului care este special instruit şi antrenat anunţă problema de rezolvat; 2. se prezintă membrilor grupului regulile ce trebuie să fie respectate; 3. stimularea şi încurajarea producţiei de idei; 4. consemnarea de către un secretar a ideilor produse, fără a se menţiona şi numele celor ce le-au emis; 5. evaluarea în final, de către o comisie specială, a ideilor, acestea fiind ierarhizate după valoarea lor.

V Personalitatea – ca mecanism psihic integi comportamentul spontan (mimică-gesticulaţie, vorbire, desenele copiilor mici). Desigur, persoana nu este preocupată de obţinerea unor produse de valoare.

2. Creativitatea productivă este orientată în primul rând spre obţinerea unor noi produse, ea decurgând din modalitatea originală de combinare a unor factori psihici individuali, imprimând personalităţii o notă distinctă.

3. Creativitatea inventivă se valorifică prin invenţii şi descoperiri, punând în evidenţă o mare flexibilitate în perceperea de relaţii noi şi neobişnuite.

4. Creativitatea inovatoare presupune modificarea semnificativă a fundamentelor sau

principiilor care stau la baza artei sau ştiinţei, fapt ce permite trecerea la transformare (de exemplu, cubismul în artă).

5. Creativitatea emergentă se caracterizează prin formularea la nivelul cel mai profund şi abstract a unui principiu sau a unei ipoteze noi. Este cel mai înalt nivel al creativităţii şi se manifestă la omul de geniu care revoluţionează unul dintre domeniile activităţii umane (ştiinţific, tehnic sau artistic).

6.4. Stimularea şi dezvoltarea creativităţii

Mult timp s-a considerat că cei care sunt creativi sunt puţini şi în cazul lor îşi spune cuvântul aproape în totalitate ereditatea. Şi de aici, atitudinea de rezervă în raport cu posibilităţile de dezvoltare a ei pe parcursul vieţii. În ultimul timp însă, s-a schimbat total optica privind creativitatea în sensul că ea există sub formă latentă, virtuală, în grade şi proporţii diferite, la fiecare individ (N. Sillamy). În consecinţă, putem vorbi de stimularea, educarea şi antrenarea potenţialului creativ.

Dezvoltarea creativităţii trebuie să presupună mai întâi înlăturarea unor blocaje ce sunt datorate modului de organizare a procesului edu caţional şi, mai ales, carac teristicilor specifice mode lului socio-cultural. Aseme nea blocaje pot fi:

Personalitatea – ca mecanism psihic integrator V

Esenţa acestei metode constă în separarea intenţionată a actului imaginaţiei de faza gândirii critice, obiective, raţionale. Etimologic, brainstorming provine din cuvintele în limba

engleză „brain” = creier şi,^torm” =

furtună, la care se adaugă desinenţa ing. Ar însemna în traducerea cuvânt cu cvânt, „furtună în creier”, însă denumirea consacrată este cea a „asaltului de idei”.

B) Sinectica, metodă fundamentată de W.

Gordon, cel ce a organizat în 1944 primul grup sinectic. Deşi se aseamănă în multe privinţe cu brainstormingul, această metodă se carecterizează prin următoarele:

este prin excelenţă o metodă de grup şi, totodată, o metodă calitativă; este o încercare mai disciplinată şi mai specifică de a folosi stările psihologice şi aspectele emoţionale; grupul cuprinde 5-6 persoane cu pregătire şi experienţă diferită; se folosesc două operaţii de bază: a) „să faci ca un lucru ciudat să devină familiar”; b) „să faci ca obişnuitul să devină ciudat”.

Aplicarea presupune parcurgerea a 3 faze:

1) convertirea ciudatului în familiar înţelegerea problemei; 2) convertirea familiarului în straniu, ciudat – îndepărtarea de problemă; 3) reconvertirea ciudatului în familiar revenirea la problemă.

Cel care conduce grupul sugerează din când în când folosirea unor analogii, de aceea metoda mai poartă şi denumirea de metoda anlogiilor.

C) Metoda „6-3-5”, a cărei denumire provine de la faptul că grupul cuprinde 6

persoane, iar primele 3 idei emise sunt prelucrate de alte 5 persoane. Mai exact, aplicarea acestei metode presupune parcurgerea următorilor paşi:

1. fiecare dintre cei 6 membri ai grupului împarte o coală de hârtie în trei coloane; 2. conducătorul grupului enunţă problema şi fiecare participant formulează trei idei în cele trei coloane; 3. fiecare participant transmite foaia sa colegilor din dreapta şi primeşte foaia colegului din stânga; 4. cele trei idei formulate de colegul de la care a primit foaia sunt completate, îmbunătăţite, modificate etc; 5. urmează noi deplasări ale foilor până când ideile iniţiale au trecut pe la toţi ceilalţi membri ai grupului; 6. se adună foile şi se poartă o discuţie finală.

Dar creativitatea nu poate fi dezvoltată numai prin metode speciale. În cadrul proce sului de învăţământ şi, mai larg, în cadrul procesului de socializare şi culturalizare a personalităţii, trebuie să se producă o serie de schimbări privind modul în care este considerat procesul creaţiei şi modul în care pot fi folosiţi factorii care facilitează dezvoltarea creativităţii. Astfel:

creaţia nu aparţine ereditar doar unei minorităţi; relaţia educaţională trebuie să fie o relaţie destinsă, democratică, favorizând comunicarea liberă şi eficientă dintre educator şi educat; eliminarea blocajelor culturale şi emoţionale din cadrul câmpului educaţional; stimularea iniţiativei în a formula probleme, în a exprima opinii şi în a formula soluţii; utilizarea unor metode şi procedee de învăţare care să permită nu atât preluarea produselor activităţii de creaţie, ci, mai ales, deschiderea către noi alternative şi formularea de noi întrebări.

Este mult mai important şi mai util pentru un

elev să pună cât mai multe întrebări şi să-şi exprime cât mai multe opinii, decât să reproducă cât mai exact ceea ce spun profesorii sau ceea ce este scris în cărţi.

APLICAŢII

1. Un şcolar, premiant la şcoală, este întrebat de un bătrân: „Dacă într-un pom sunt 24 de păsărele şi un vânător trăgând cu puşca omoară 6 dintre ele, câte mai rămân în pom?” Şcolarul răspunde repede: „18 păsărele”, iar bătrânul îi spune râzând:

„Niciuna”. Care dintre cei doi are dreptate şi de ce?

2. Aveţi la îndemână un triunghi, un cerc şi un pătrat. Faceţi cât mai multe combinaţii cu aceste elemente indiferent de numărul lor pentru a reda ceva, desigur, în formă stilizată.

mod specific la fiecare fiinţă. Deci, fiecare are propriul său genom.

Prin acest mecanism se transmit particularităţile biologice structurale şi funcţionale de următoarele tipuri:

aparţinând oamenilor din toate timpurile; proprii unor grupuri rasiale şi de sex; caracteristice unui arbore genealogic; comune cu ale părinţilor direcţi; altele sunt rezultate din combinarea alea torie a genelor primite de la părinţi (de la fiecare se transmit câte 23 de cromozomi).

Prin urmare, mecanismul ereditar asigură

particularităţi ale structurării şi funcţionării corpului: tipul somatic, aspectele statuare şi ponderale, particularităţi metabolice, compoziţia sângelui, specificul funcţional al sistemului hormonal şi al Identificaţi cel puţin trei caractere biologice care vă aparţin şi care sunt asemănătoare cu ale părinţilor.

altor organe, caracteristici ale sistemului nervos şi ale organelor de simţ, particularităţi fizionomice.

Caracteristicile corporale se reflectă în conţinutul imaginii de sine, şi anume în eul fizic, şi în raport cu acestea fiecare poate trăi satisfacţii şi dezamăgiri şi, totodată, încearcă pe o cale sau alta să le optimizeze.

Numeroase cercetări, mai ales cele asupra gemenilor, au demonstrat că ereditatea este un factor necesar pentru dezvoltarea personalităţii. Ea asigură premisele organice ale vieţii psihice în general şi implicit şi ale personalităţii. Contribuţia ei este mai mare la vârstele timpurii când se asigură creşterea şi funcţionarea organică şi, cu deosebire, cea a sistemului nervos. De asemenea, importanţa ei este mare pentru formarea anumitor componente ale personalităţii, cum ar fi temperamentul, inteligenţa, aptitudinile speciale (aşa cum s-a văzut în capitolul al Vlea).

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale 1. Etape în dezvolt

De unde am plecat..

. şi unde am ajuns!

Personalitatea, aşa cum se manifestă ea laperţsoana matură, cu structura şi

funcţionalitatea sa icomplexă, este rezultatul unui îndelungat proces de Idezvoltare care începe încă din copilăria timpurie.

| Astfel, omul nu se naşte cu per sonalitate, ci aceasta se for meazǎ treptat, parcurgând mai multe etape şi atingând ni veluri diferite de organizare şi structurare.

Acest proces este determinat şi condiţionat de moarte mulţi factori care intervin şi interacţionează Mvariat, construind un drum de viaţă propriu miecăruia. Trei dintre aceşti factori au fost consideraţi mfundamentali pentru că lipsa oricăruia dintre ei sau % slaba lor manifestare face fie imposibilă dezoltarea ^personalităţii, fie o limitează foarte mult. Aceştia fa sunt: ereditatea, mediul, educaţia.

1.1. Factorii fundamentali ai dezvoltării psihice, ai formării personalităţii

Ereditatea este primul factor fundamental |al dezvoltării personalităţii şi cel dintâi care se jmanifestă. S-a demonstrat că nu există nicio | manifestare psihică fără o bază organică | asigurată de ereditate.

Ereditatea este proprietatea fiinţelor vii de a transmite urmaşilor caractere dobân dite de-a lungul filogenezei.

Mecanismul transmiterii acestor caractere Ieste codul genetic, adică ansamblul tuturor \ genelor proprii speciei umane, organizate în 132

Personalitatea in contextul vieţii sociale V

al instituţiilor educative de diverse grade, I al grupului de prieteni, al grupului de muncă, al comunităţii urbane sau rurale, a celei regionale şi

continentale care au şi 1
un anume specific socio-cultural.
Mediul exercită influenţe variate şi, |
totodată, caracteristice pentru fiecare vârstă. |
Acestea definesc o nişă de dezvoltare, care I se referă la:
obiecte şi locuri acccesibile copilului în I cadrul acelui mediu; răspunsurile şi reacţiile persoanelor din I jurul copilului; cerinţele adulţilor privind comporta-l mentele şi performanţele pe care trebuie |
să le atingă copilul; activităţile propuse, impuse sau des-l făşurate din iniţiativa copilului şi I acceptate de cei din jur.
După aceste dimensiuni, se pot analiza '%
condiţiile de dezvoltare oferite de diferite I tipuri de familii şi diferite culturi.
încercaţi să definiţi nişa de dezvoltare oferită de familia voastră folosindu-vă de dimensiunile prezentate mai sus.
Dacă influenţele mediului se exercită la timp în concordanţă cu derularea programului ereditar, atunci dezvoltarea se realizează la niveluri înalte. Etnograful francez Vellard a găsit în Peru o fetiţă de 2 ani provenită dintr-un trib primitiv. Ea a fost integrată întro familie de intelectuali francezi care i-au I asigurat condiţii foarte bune de mediu şi educaţie. Fetiţa a urmat şcoala, a făcut studii universitare şi a ajuns etnograf, cunoscând totodată mai multe limbi străine. Prin urmare un mediu stimulativ care îşi exercită de timpuriu influenţele poate asigura o dezvoltare foarte bună,

dacă există premise ereditare normale. Cea mai bună perioadă a exercitării acestor influenţe este între 2 şi 8 ani când se petrec importante procese de maturizare somatică şi de funcţionare generală a organismului şi mai ales, a sistemului nervos.

Dar ereditatea nu este suficientă pentru formarea personalităţii. Ea asigură premisele (R. Zazzo) care sunt totuşi potenţiale şi polivalente şi abia intervenţia celorlalţi factori va conduce la definirea şi formarea anumitor componente ale personalităţii. Dacă mediul şi educaţia nu acţionează la timp, se pierde potenţialul ereditar.

Este convingător exemplul copiilor crescuţi de animale. Astfel, în 1799 în Franţa, a fost găsit un copil de ll-l2 ani care era complet animalizat.

Doctorul Itard (vezi figura alăturată)

a lucrat trei ani cu acest copil ca să-l facă să se comporte ca oamenii, dar nu a reuşit. La fel în 1954, a fost găsit în India un copil de 9 ani care scotea sunete animaJean Itard, 1774-l838

lice, fugea în patru labe, îşi arăta dinţii.

După ce a fost adus în societate, doi psihologi au încercat timp de 14 ani să-l înveţe să vorbească, dar nu au reuşit să-l facă să scoată niciun sunet uman (M. Zlate).

Prin urmare, în aceste cazuri s-a pierdut potenţialul ereditar. Influenţele de mediu şi educaţie s-au exercitat foarte târziu. Ereditatea nu se transformă nemijlocit în componente ale personalităţii, ci se implică în interacţiuni complexe cu ceilalţi doi factori.

Mediul este cel de-al doilea factor fundamental al dezvoltării personalităţii.

Mediul este totalitatea influenţelor naturale şi sociale, fizice şi spirituale, directe şi indirecte, spontane şi organizate, intenţionate şi neintenţionate care constituie ambientul în care se naşte, trăieşte şi se dezvoltă omul.

Pentru om este important şi mediul natural.

Dar influenţa cea mai mare este exercitată de componentele socio-culturale. Fiecare fiinţă interacţionează de-a lungul vieţii cu mai multe medii:

familial,

Educaţia este cel de-al treilea factor fundamental al dezvoltării personalităţii şi într-o accepţie largă, poate fi definit astfel:

Educaţia este ansamblul de acţiuni şi activităţi care integrează fiinţa umană ca pe un factor activ, se desfăşoară sistematic, unitar şi organizat, pe durate lungi de timp, având conţinuturi definite în raport cu cerinţele societăţii, utilizând metode şi strategii fundamentate ştiinţific şi fiind conduse de persoane competente, special calificate.

Mulţi autori acordă educaţiei rolul de factor hotărâtor în dezvoltarea personalităţii pentru că:

ea proiectează devenirea acesteia şi asi gură condiţii corespunzătoare de realizare; dezvoltă la nivel înalt capacităţile umane; asigură dezvoltarea deplină a personali tăţii; stimulează transformările ei prin crea rea intervalelor optime între cerinţe şi posibilităţi şi sprijinirea adecvată pentru depăşirea eventualelor obstacole; exercită influenţe sistematice pentru dez voltarea aptitudinilor, talentelor, creati vităţii; promovează

constant valori şi norme care ajută la formarea caracterului, a aspiraţi ilor şi proiectelor de viaţă.

Comparaţi dificultăţile de exprimare verv bală ale unei persoane care nu a urmat şcoala cu ale alteia care este absolventă de liceu şi explicaţi modalităţile de influenţare din partea şcolii.

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale

Influenţe puternice exercită mediul asupra formării caracterului. S-a demonstrat că familia reprezintă un puternic factor de dezvoltare în copilărie. Modelele de conduită a părinţilor, cerinţele şi exigenţele lor, stilul lor de viaţă, cli matul socio-afectiv din familie, dragostea ne condiţionată faţă de copil, constituie influenţe hotărâtoare pentru punerea bazelor personali tăţii în preşcolaritate şi dezvoltarea amplă a acesteia în următorii ani. Expresia „cei şapte ani de acasă” sintetizează toate aceste influenţe şi exprimarea lor mai ales în caracterul copiilor.

Influenţele mediului familial sunt comple mentarizate de cele ale grădiniţei şi şcolii şi, treptat, acestea din urmă vor domina procesul formării personalităţii copiilor şi tinerilor.

Şcoala, cu sistemul său de activităţi, cu interacţiunile de durată dintre elevi şi profesori şi dintre elevii înşişi cu regimul zilnic şi climatul socio-afectiv caracteristic, va marca dezvoltarea caracterială a elevilor şi va exercita influenţe hotărâtoare asupra dezvoltării capa cităţilor, aptitudinilor, talentelor, creativităţii.

Sunt unele unităţi şcolare care dobândesc un anumit renume şi care contribuie la apariţia la elevii lor a unor particularităţi ce le dau o notă

specifică, recunoscută de către alţii. Astfel se spune „sunt lazărist”, tu „eşti lazărist”, care este o componentă caracteristică a identităţii absolvenţilor Liceului Gh. Lazăr din Bucureşti.

Mediul familial şi şcolar contribuie foarte mult la dezvoltarea sistemului motivaţional şi a aspiraţiilor, la formarea idealului de viaţă.

începând cu preadolescenta, creşte foarte mult rolul grupurilor formale şi mai ales al celor informale. Aceşti factori pot consolida anumite trăsături caracteriale, pot dezvolta altele, lărgesc experienţa socială a tinerilor, diversifică atitudinile şi comportamentele lor prosociale. În lipsa încercaţi să relevaţi ce experienţe sociale aţi trăit împreună cu grupul de prieteni şi care au produs unele schimbări în personalitatea voastră.

acestor influenţe, dez voltarea unei persoane rămâne limitată şi aceasta ar putea avea în viitor dificultăţi de integrare socială.

^A

134

Reglarea psihică a comportamentului IV 1.2. Etape în dezvoltarea personalităţii

* Copilăria şi formarea bazelor perso nalităţii Aşa cum s-a precizat, personalitatea nu se manifestă imediat după naştere, chiar dacă unele particularităţi temperamentale pot fi deja constatate. După trei ani se conturează componentele de bază a personalităţii. Astfel se produc maturizări neurofuncţionale, se îmbogăţesc şi se diversifică activităţile preşcolarilor care permit să se dezvolte la un nivel iniţial acele aptitudini care au componente

senzoriale şi motrice, asa cum ar fi cele pentru muzică, desen, coregrafie, limbi străine. Acestea se manifestă acum ca receptivitate crescută faţă de stimulii corespunzători, ca posibilităţi de discriminare fină, stocare rapidă de informaţii semnificative, însuşire de mişcări simple şi complexe.

Aptitudinile se dezvoltă apoi în şcolaritatea mică, sub influenţa sistematică a procesului instructiv-educativ, astfel încât se exprimă deja în rezultate semnificative relevate de învăţătoare, de cei din familie, de colegi. În situaţia unei înzestrări native speciale, chiar în preşcolaritate, aptitudinile pot atinge niveluri înalte şi se pot exprima în rezultate remarcabile. De exemplu, Mozart (vezi figura alăturată) la 5-6

ani improviza cu uşurinţă motive muzicale simple, iar George Enescu a devenit la 5 ani autor al Wolfgang Amadeus Mozart, 1756-l791

unei lucrări pentru pian şi vioară.

în preşcolaritate, încep să se formeze primele trăsături de caracter, cum ar fi respectul faţă de alţii, hărnicia, autonomia independenţa, iniţiativa etc. Modelele şi cerinţele parentale joacă un rol foarte important. În relaţiile din cadrul grădiniţei, se dezvoltă cu precădere sociabilitatea, disponibilitatea la colaborarea cu altul etc.

Odată cu intrarea în şcoală se pot dezvolta trăsături caracteriale cum ar fi sârguinţa, conştiinciozitatea, punctualitatea, autoexigenţă etc.

Cu privire la re laţia dintre factori, se face

precizarea: ere ditatea este o premiză a dezvoltării psihice, mediul o sursă şi o condiţie, educaţia un factor determinant, o forţă motrică a dez voltării.

în relaţiile cu mediul şi educaţia, fiinţa umană nu este pasivă, ci în funcţie de nivelul său de dezvoltare fizică şi psihică, poate realiza următoarele tipuri de interacţiuni:

a) interacţiunea reactivă, adică în mediul său familial, în funcţie de ce a reuşit să achiziţioneze până la un moment dat, un copil va răspunde într-un fel specific lui la anumite stimulări şi nu va răspunde la altele; astfel copilul aflat în primul an de viaţă va răspunde unor stimuli sonori, luminoşi etc, iar pe alţii „îi va ignora cu măreţie” (J.Piaget); b) interacţiunea evocativă constă în faptul că nivelul reacţiilor copilului schimbându-se antrenează răspunsuri diferenţiate ale celor din jur, atenţie şi stimulări progresive; astfel părinţii care observă la copil o plăcere specială pentru muzică vor tinde să asigure cât mai multe ocazii de susţinere a acestei înclinaţii.

Vor încuraja şi valoriza orice reuşită a copilului; c) interacţinea proactivă se referă la faptul că pe măsură ce copilul şi mai ales preadolescentul şi adolescentul se dezvoltă, ei devin capabili să selecteze relaţiile şi influenţele ce se exercită asupra lor şi să-şi construiască astfel un mediu propriu (R. Atkinson şi colab.); de exemplu, dacă un preadolescent este extravertit, el va căuta mereu ocazii de a fi împreună cu prietenii uneori nemulţumindu-şi chiar familia.

Sub influneţa acestor factori se desfăşoară un proces complex şi îndelungat de formare a

personalităţii care atinge niveluri calitativ distincte „...deosebite între ele prin diferenţierea şi specializarea interioară a componentelor personalităţii pe de o parte, dar şi prin relaţiile de interacţiune şi interdependenţa realizate între structura internă şi factorii externi.” (M. Zlate)

concepţie proprie de viaţă, un sistem personal de valori, un proiect sau ideal de viaţă, conştiinţa apartenenţei la generaţie, imaginea de sine şi identitatea de sine.

Identificaţi câteva parti- \!/

cularităţi ale generaţiei din care faceţi parte şi arătaţi cum se exprimă ele în propriile atitudini şi comportamente.

Stadiul tinereţii şi al adultului, etape semnificative în maturizarea personalităţii Angajările fundamentale ale tinerilor în profesie, în viaţa socială, în cea de familie consolidează şi îmbogăţesc structura personalităţii.

Aptitudinile şi talentele devin o certitudine şi se exprimă în rezultate semnificative mai ales în plan profesional. Tinerii sunt, cu deosebire, interesaţi de sarcinile creative şi de ocaziile de manifestare a disponibilităţilor lor.

Componentele temperamental-caracteriale sunt stabilizate şi consolidate fără a fi rigide şi exprimă un nivel nou al maturizării personalităţii. Tinerii demonstrează câteva trăsături dominante cum ar fi:

a. energie şi dinamism; b. orientare expresă spre nou şi viitor; c. aspiraţii înalte; d. generozitate şi încredere în ceilalţi; e. curaj şi temeritate etc.

Intrarea în profesie şi întemeierea propriei familii cristalizează identitatea profesională, familială şi socio-culturală care reprezintă o altă particularitate a evoluţiei personalităţii între 25 şi 35 de ani.

în cursul stadiului adult, se consolidează identitatea profesională, familială şi socioculturală şi se maturizează pe deplin personalitatea. Trăsăturile dominante ale personalităţii din acest stadiu sunt:

a. stăpânirea de sine; b. echilibrul afectiv; c. independenţa în decizii şi acţiuni; d. autonomia; e. prudenţa; f. obiectivitatea în perceperea de sine şi a altora;

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale

Totodată, încep să fie din ce în ce mai evidente diferenţele individuale în manifestarea personalităţii, iar cunoaşterea acestora este foarte importantă pentru optimizarea educaţiei şcolare şi familiale de la aceste vârste.

Preadolescenta şi adolescenţa, etape semnificative în dezvoltarea personalităţii In cursul acestor stadii, se produc schimbări importante la nivelul personalităţii. Se dezvoltă capacităţile şi aptitudinile şi se manifestă talente pentru noi domenii (informatică – vezi figura alăturată – matematică, fizică, chimie, tehnica, literatură, filosofie).

Acestea se exprimă în rezultate remarcate mai întâi la nivelul şcolii şi apoi la cel regional şi Adolescent interesat de informatică naţional. Adolescenţii participă la olimpiade naţionale şi internaţionale, la concursuri sportive şi artistice.

Creativitatea se exprimă în preadolescentă printr-un spor de fluiditate, iar în adolescenţă prin creşterea originalităţii.

Se consolidează trăsăturile de personalitate formate în copilărie, altele îşi schimbă poziţia în structura generală a personalităţii pentru a corespunde mai bine cu progresele psihice generale şi cu implicările adolescenţilor în activităţi şi relaţii noi. Se formează noi însuşiri caracteriale ce reglează relaţiile sociale mai largi ale adolescentului şi orientările sale în viitor. Procesul transformărilor caracteriale nu este Identificaţi în propria adolescenţă momente de tensiune şi conflict cu familia şi, în genere, cu lumea adulţilor, care caracterizează această criză de dezvoltare.

simplu, ci adesea ten sionat, răscolitor, de finind o adevărată cri ză de dezvoltare care a fost numită „criza de originalitate a adolescentului”.

Mai ales în adolescenţă, se formează noi componente ale personalităţii ce exprimă orientarea generală a persoanei, aşa cum ar fi: o

g. expansiune moderată şi fundamentată cu privire la proiectarea viitorului; h. Înfruntarea matură a marilor încercări ale vieţii.

Bătrâneţea şi schimbările caracteristice ei în funcţionarea personalităţii Despre bătrâneţe se spune că are un trecut lung şi un viitor scurt, ceea ce simplifică planurile de viaţă şi exprimă înţelepciunea adaptării la scăderea treptată a forţelor fizice şi psihice.

Ieşirea din câmpul profesional (pensionarea) şi organizarea vieţii în jurul problemelor casnice şi a conducerii la liberă voie a acestora generează o descreştere a responsabilităţii sociale personale şi aduce relaxare şi posibilitatea de a se bucura de o anumită libertate. Dar aceste efecte apar numai la cei care îşi gestionează dezangajarea profesională şi găsesc noi căi de a fi activi şi de ajutor celorlalţi.

Un aspect foarte important al personalităţii oamenilor în vârstă este şi cel al înfruntării mature a finalului vieţii şi a deteriorării sănătăţii. Cercetările actuale sunt orientate cu precădere asupra susţinerii persoanelor de vârsta a treia pentru ca ele să parcurgă optim această parte a vieţii şi să îşi rezolve singure cât mai mult timp problemele de existenţă.

APLICAŢII 1. Faceţi un tabel în care să existe următoarele rubrici:

denumirea stadiului, ce componente apar, ce se consolidează, ce se maturizează, ce se modifică în final, Relevaţi astfel dinamica dezvoltării personalităţii.

2. Citiţi frazele de mai jos. Trei dintre ele pot fi spuse de adolescenţi, alte trei de tineri, altele de adulţi şi de bătrâni. Identificaţi care ar fi cei ce le spun.

Pentru mine, viitorul este îndoielnic.

Trecutul este pentru mine un punct de plecare pentru ceea ce vreau să proiectez.

Gândurile mele se îndreaptă cel mai des spre trecut.

Viitorul este departe, dar mă interesează din

ce în ce mai mult.

Mă gândesc la multe din ce pot să fac în viitor, dar vreau întâi să reflectez bine asupra lor.

Cred că viitorul îmi aparţine.

Toţi mă întreabă mereu despre viitor.

La ce mă mai pot aştepta de acum încolo?

Consider că mai am încă destule rezerve pentru confruntarea cu viitorul.

Mă gândesc în egală măsură şi la trecut şi la viitor.

Cred că viitorul aparţine tineretului şi nu mie.

Nu prea îmi este clar viitorul, dar mă gândesc mereu la el.

rsonale şi rolul lor personalităţii orientate unele spre altele, în vederea obţinerii unei reciprocităţi psihice. Pe baza acestui criteriu, diferenţiem relaţiile interpersonale de alte relaţii care au loc între surse nepsihice (obiect – obiect) sau între o sursă psihologică şi o alta nepsihică (subiect – obiect).

Caracterul conştient al legăturii evidenţiază faptul că pentru a intra în relaţii de tip interpersonal, oamenii trebuie să fie conştienţi, adică să îşi dea seama unii de alţii, de existenţa, nevoile şi însuşirile lor, de natura şi scopul raporturilor care se stabilesc între ei. Această caracteristică ne ajută să diferenţiem relaţiile interpersonale de acele relaţii care au loc între două surse psihice, dintre care o sursă psihică este conştientă, iar cealaltă sursă psihică nu (mamă – sugar; medic – pacient în stare de comă; om – animal).

Caracterul direct al legăturii indică

necesitatea prezenţei „faţă în faţă” a celor doi parteneri, realizarea unui minim contact perceptiv între ei. În relaţiile cotidiene (mobile, dinamice, fluctuante), el acţionează manifest, permanent, în timp ce în relaţiile consolidate (bazate pe acumularea, sintetizarea şi generalizarea selectivă tocmai a relaţiilor cotidiene), caracterul direct este prezent implicit, latent, doar ca moment iniţial. Pe baza acestui criteriu, diferenţiem relaţiile interpersonale de toate acele relaţii care sunt mediate, fie de surse nepsihologice (de telefon, de o scrisoare etc), fie de surse psihice (relaţia dintre două persoane mediată de o a treia).

Funcţionarea concretă a relaţiilor interpersonale este condiţionată de prezenţa concomitentă a tuturor acestor caracteristici definitorii, lipsa uneia dintre ele determinând existenţa unei interacţiuni, a unor relaţii interumane sau interindividuale, dar nu şi interpersonale. Deşi cele trei caracteristici sunt obligatorii pentru orice act interpersonal,

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale 2. Relaţiile interpei în dezvoltarea

K Vai! nu cred că voi reuşi să rezolv singur această problemă!

Ce mă fac?

Ce mult a contat să fii alături de mine! Singur nu aş fi reuşit!

V-aţi gândit vreodată la cât de greu ar fi să trăiţi în singurătate, fără nimeni, fără prieteni, fără cei pe care îi iubiţi şi preţuiţi? V-aţi gândit ce s-ar întâmpla? Cum v-aţi simţi? Cum aţi

supravieţui dacă o persoană dragă ar dispărea?

Dacă nu, gândiţi-vă acum şi vă veţi da seama că relaţiile cu alţii, cu semenii sunt fundamentale pentru existenţa umană.

2.1. Definire şi caracterizare

Prin esenţa sa, omul este o fiinţă socială, el nu poate trăi singur, izolat, rupt de ceilalţi oameni. Dimpotrivă, el se raportează permanent la alţii, acţionează împreună cu ei, stabileşte relaţii cu cei din jurul său. Existenţa umană ar fi greu de conceput în afara relaţiilor sociale. Numai că aceste relaţii sociale sunt foarte multiple, variate şi acţionează în planuri diferite. Ele se întind de la relaţia de simpatie dintre două persoane, de la cea de rudenie sau de vecinătate, până la relaţiile economice obiective, specifice unei societăţii, unui anumit timp istoric. Printre acestea un loc aparte îl ocupă relaţiile interpersonale care pot fi considerate ca reprezentând un caz particular al relaţiilor sociale.

Relaţiile interpersonale sunt legături psihologice, conştiente şi directe între oameni.

Caracterul psihologic al legăturii arată că avem de-a face cu două surse psihice, ambele înzestrate cu toată gama funcţiilor, însuşirilor, stărilor şi trăirilor psihice; că la realizarea actului respectiv participă întreaga personalitate a individului şi nu doar o „parte”, un „fragment” al ei; în sfârşit, că trăirile psihice ale persoanelor care intră în relaţie sunt

cu alţii. Prin ele, comportamentul omului se valorizează, adică devine pozitiv sau negativ, acceptat sau respins din punct de vedere social. O asemenea particularitate a relaţiilor interpersonale se capătă cu timpul, instituindu-se sau funcţionând doar atunci când oamenii ajung la conştiinţa identităţii şi valorii umane.

Dat fiind faptul că relaţiile interpersonale dau posibilitatea oamenilor să trăiască unii prin alţii, să se adapteze reciproc, să-şi depăşească limitele propriei lor individualităţi, ele capătă un pronunţat caracter formativ. Prin raportarea şi compararea cu alţii, oamenii reuşesc nu doar să se cunoască prin alţii, adică să îşi conştientizeze posibilităţile şi limitele, părţile tari, solide şi părţile slabe, fragile, dar să se şi perfecţioneze prin alţii. De asemenea, prin intermediul învăţării sociale ei reuşesc să-şi interiorizeze modelele de comportament interpersonal, învaţă cum să se comporte unii cu alţii. Raportarea la altul, relaţia cu altul se a vciiv-^viii u-v* viv-viv. \j soldează deci cu doi mai bună cunoaştere Puteţi arăta cum o re laţie cu o anumită persoană a contribuit la formarea voastră ca personalităţi?

şi autocunoaştere; o mai bună organizare a propriei vieţi şi activităţi.

2.2. Tipuri de relaţii interpersonale

Relaţiile interpersonale sunt extrem de numeroase şi variate. Există relaţii:

între copii de aceiaşi vârstă sau de vârste diferite; între părinţi şi copii; medic – pacient; vânzător – cumpărător; şef – subordonat; de ajutor reciproc; de conflict şi opoziţie; amicale, de

preţuire, respect, dragoste; tensionate, de duşmănie şi ură etc.

Din această cauză, clasificarea lor poate fi făcută, după mai multe criterii.

Caracterul psihologic al relaţiei medic – pacient i ponderea lor poate fi diferită în funcţie de natura şi specificul relaţiei, în sensul că una dintre ele poate trece pe prim plan, subordonându-şile pe celelalte. În relaţia profesor – elev, caracterul conştient şi direct sunt atât de evidente încât nu ele contează cel mai mult, ci caracterul psihologic, fiind necesar ca între cei doi să se obţină acea reciprocitate a perspectivelor de care vorbeam mai înainte. La fel în relaţia medic – pa cient, caracterul psiholo gic şi direct al relaţiei sunt evidente (vezi figura alăturată). Trebuie reali zat mult mai bine carac terul conştient, bolnavul HHK% m.%

4 fiind convins de ceea ce îi spune medicul, să ţină seama de sfaturile lui.

în afara acestor parametri definitorii, relaţiile interpersonale au şi alte particularităţi care evidenţiază şi mai bine semnificaţia lor pentru viaţa şi activitatea oamenilor. Astfel, ele pot fi considerate ca reprezentând un fel de „aliaje”, de „mixturi”

între social şi psihologic, între obiectiv şi subiectiv. Ele sunt sociale (deci obiective)

prin faptul că au loc şi depind de contextele sociale în care trăiesc indivizii; sunt psihologice (subiective) prin aceea că iniţiatorul şi purtătorul lor este omul cu psihologia sa proprie. Deşi aceste două aspecte sunt intim corelate, aceasta nu

înseamnă că între ele nu apar şi relative distanţări, contradicţii, extrapolări. Se ştie că în cadrele instituţionalizate primează de regulă aspectul social, formal, mai rigid, în timp ce în afara acestor cadre în viaţa cotidiană pe prim plan trec aspectele psihologice, informale, mobile.

Relaţiile interpersonale au un pronunţat caracter etic, moral deoarece prin intermediul lor omul urmăreşte realizarea binelui sau răului, fie în raport cu sine, fie în raport

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale

Amintiţi-vă „prima impresie” pe care v-a făcut-o o persoană. Arătaţi dacă această impresie v-a influenţat apoi relaţia cu persoana respectivă încercaţi să vă amplasaţi în una dintre cele două categorii.

Ce tipuri de relaţii interpersonale credeţi că ilustrează imaginile de mai jos?

Un prim criteriu pe care îl avem în vedere îl reprezintă nevoile şi trebuinţele psihologice resimţite de oameni atunci când aceştia se raportează unii la alţii. Una dintre acestea o reprezintă nevoia de a şti, de a cunoaşte, de a dispune de unele informaţii despre partenerul relaţiei. O asemenea nevoie generează aşanumitele relaţii de intercunoaştere. Cu cât o persoană dispune de mai multe date despre cel cu care intră în relaţie, date cu privire la statutul lui profesional, la trăsăturile de personalitate la dorinţele, nevoile, aspiraţiile lui, cu atât relaţiile se vor desfăşura mai uşor.

Când informaţiile sunt limitate, relaţiile se vor desfăşura sub auspiciile tatonării, suspiciunii,

incertitudinii. În aceste relaţii, extrem de importantă este imaginea pe care partenerii o au atât despre ei înşişi, cât şi despre celălalt.

Alături de sistemul de imagini ale partenerilor, foarte important este şi comportamentul manifest al acestora. Când sistemul de imagini şi comportament acţionează concomitent, se sprijină reciproc, relaţiile vor avea un curs firesc. De regulă însă, sistemul de imagini este mai inert, rămâne în urma evoluţiei comportamentului. În aceste cazuri, intervine o eroare de percepţie socială, care poartă numele de inerţia percepţiei. În virtutea primei impresii (bune sau negative), comportamentul unor persoane poate fi gratificat sau sancţionat chiar dacă evoluţia ulterioară a comportamentului persoanei respective nu mai justifică acest fapt. În relaţiile interpersonale, important este nu doar să ne formăm imagini corecte unii despre alţii, ci să ne punem de acord sistemele de imagini cu evoluţia ulterioară a comportamentului.

Formarea unor imagini corecte depinde atât de capacitatea persoanei cu care intrăm în relaţie de a se exterioriza, cât şi de propria noastră capacitate de a judeca, aprecia, valoriza comportamentele altora. Există persoane care chiar în condiţiile unei abundente de informaţii, de manifestări comportamentale ale partenerilor nu reuşesc să surprindă esenţialul, se conduc după aparenţe, nu au capacitatea de a face legături etc. În schimb, alte persoane în condiţiile deficitului informaţional reuşesc să-şi cu noască foarte bine parte nerii de relaţie.

O altă trebuinţă pe care o resimt oamenii atunci când intră în relaţie unii cu alţii este aceea de a se informa reciproc, de a face schimb de informaţii şi mesaje, adică de a comunica. Această trebuinţă dă naştere relaţiilor de intercomunicare care sunt atât de importante încât unii autori au considerat că ele stau chiar la baza apariţiei societăţii, a grupurilor sociale. În comunicarea interumană,

bruiajul (deformarea conţinutului unui I mesaj din cauza gălăgiei: imaginaţi-vă ce se poate întâmpla când unui muncitor i se spune „creşte temperatura în instalaţie cu 2 grade” iar el, din cauza zgomotului, înţelege cu „9 grade” şi procedează ca atare); distorsiunea informaţiilor (deformarea neintenţionată a mesajului, îndeosebi atunci când el trebuie să parcurgă mai multe verigi: gândiţi-vă la celebrul „tele fon fără fir” jucat în copilărie).

în asemenea situaţii, controlul comunicării în vederea eliminării acestor perturbări devine extrem de necesar.

©

Puteţi da exemple de efecte perturbatoare ale comunicării din activităţile voastre curente de elevi?

în sfârşit, o altă nevoie pe care o resimt oamenii este aceea de a se simţi agreaţi de alţii, de a se simţi bine în compania lor, de a li se împărtăşi emoţiile şi sentimentele. Această nevoie

dă naştere unui nou tip de relaţii interpersonale, şi anume relaţiilor afectivsimpatetice care nu sunt altceva decât relaţiile de simpatie sau de antipatie dintre oameni, de preferinţă sau de respingere afectivă. Ele dispun de sensuri diferite, putând fi unilaterale (neîmpărtăşite) sau reciproce (împărtăşite).

Relaţiile de simpatie dintre oameni sunt, de regulă, tonifiante, cu efecte pozitive, în timp ce cele de antipatie duc la efec-te negative, creează climate tensionale, greu de suportat. Nu este exclus însă, ca simpatia exagerată să ducă la subiectivism exagerat, pe când antipatia moderată să inducă stări de emulaţie, de diferenţiere 141

deosebit de importante sunt: natura mesajelor transmise şi recepţionate (verbale sau nonverbale), conţinutul lor (logic-abstract sau afectiv-atitudinal), existenţa sau inexistenţa momentelor psihologice ale comunicării, a intenţiei de a modifica comportamentul partenerilor prin comunicare etc. Sunt profesiuni, cum ar fi cea de profesor, medic etc. În care esenţial este nu numai conţinutul logic al mesajului, ci şi încărcătura lui afectivă, emoţională.

Un psiholog povesteşte că, mergând odată pe stradă, a întâlnit un orb cu binecunoscuta-i plăcuţă atârnată de gât pe care scria: „Sunt orb”. Întrebându-l cât câştigă, orbul i-a răspuns că extrem de puţin. Atunci, psihologul l-a întrebat dacă nar vrea să câştige mai mulţi bani şi, la răspunsul afirmativ al orbului, i-a luat plăcuţa de la gât, a scris ceva pe ea, i-a pus-o la loc şi a

aşteptat. Surpriza a fost enormă: în şapca orbului, au început să curgă o mulţime de bani. Ce scrisese psihologul pe plăcuţa orbului? Următoarele cuvinte: „Afară este primăvară şi eu nu o pot vedea.”

Explicaţi din punct de vedere psihologic faptul descris.

Cât de importante sunt relaţiile de intercomunicare dintre oameni ne este demonstrat de situaţiile de perturbare a comunicării. Dacă un profesor îi spune unui elev al său: „Du-te în clasă şi spune că mâine nu mai facem lecţia la ora 16, ci poimâine la ora 16, iar elevul se duce şi transmite doar prima parte a mesajului („mâine nu mai facem lecţia”), uitând din „întâmplare” pe a doua, este clar că activitatea respectivă nu se va desfăşura deloc. În acest caz, are loc o filtrare a informaţiilor, adică transmiterea doar a unora dintre ele şi reţinerea altora.

Alte fenomene de perturbare a comunicării sunt:

blocajul ei (imposibilitatea de a comu nica): amintiţi-vă cum vă blocaţi uneori când sunteţi ascultaţi la lecţii, nemaiputând spune nimic, chiar dacă aţi învăţat anterior; toate celelalte sunt prietenia şi dragostea.

Ambele sunt bazate pe libera alegere şi afectivitate, şi nu pe constrângeri sociale sau pe calcule raţionale meschine. Încrederea şi preţuirea mutuală sunt „ingredientele”

esenţiale ale prieteniei şi dragostei.

Un cercetător american a pus următoarea \

întrebare:

Ce consideraţi mai important în prietenie?

Şi a obţinut o multitudine de răspunsuri.

Dacă această întrebare v-ar fi pusă şi vouă, ce aţi răspunde la ea?

Un psiholog englez, R. Sternberg, a propus un model triunghiular al dragostei. În vârful triunghiului, el a plasat trei dimensiuni ale dragostei, şi anume:

intimitatea (apropierea dintre parteneri, sudura sufletească, înţelegerea reciprocă, măsura în care unul îl valorizează pe celălalt şi contează pe el); angajarea (decizia de a rămâne implicat în relaţie); pasiunea (atracţia psihică şi fizică/sexuală dintre parteneri).

Pornind de aici, el a stabilit trei tipuri de dragoste corespunzătoare fiecărei dimensiuni, alte trei care apar la intersecţia a două dimensiuni, în sfârşit, un tip care deţine toate dimensiunile. Aceste tipuri sunt:

dragostea simpatetică este cea în care partenerii manifestă căldură, apropiere, dorinţa de a ajuta, preocuparea faţă de bunăstarea şi fericirea partenerului (fără pasiune) şi angajare pe termen lung; dragostea „ oarbă „, pasională este, după cum se exprimă doi autori, „un amestec confuz de dorinţe şi atracţie sexuală, exaltare şi durere, anxietate şi destindere, altruism şi gelozie” (neînsoţită de intimitate şi angajare, ceea ce face ca să apară repede, dar să şi dispară la fel de repede); dragostea „ raţională „ presupune angajare şi decizie raţională, fără intimitate şi pasiune,

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale

mai clară a personalităţilor, tocmai prin opoziţie.

Un alt criteriu care poate fi folosit în clasificarea relaţiilor interpersonale, îl reprezintă latura lor procesuală, dinamică. Ori, din acest punct de vedere, întâlnim relaţii care presupun acţiunea mutuală a partenerilor, pun în funcţiune aproximativ aceleaşi mecanisme, fără ca aceasta să conducă la modificarea particularităţilor personale ale partenerilor. În această categorie intră relaţiile:

de cooperare (bazate pe coordonarea eforturilor în vederea realizării unui obiectiv comun); de competiţie (bazate pe rivalitatea partenerilor în atingerea unei ţinte indivizibile); de conflict, (ce au ca suport opoziţia mutuală raportată la un scop indivizibil).

©

Ilustraţi cele trei tipuri de relaţii cu exemple din activitatea voastră şcolară.

Din acelaşi punct de vedere, există şi relaţii care presupun acţiunea mutuală a partenerilor soldată în timp cu modificarea caracteristicilor personale ale acestora. Ele sunt relaţiile de:

acomodare (când partenerii se obişnuiesc, se ajustează unul cu altul); asimilare (are loc o fuziune, un transfer reciproc de gusturi, mentalităţi, partenerii gândind şi comportându-se aproximativ la fel); stratificare (ierarhizarea partenerilor în funcţie de statutele pe care le deţin); alienare (echivalentă cu fuga, îndepărtarea de celălalt, ruperea relaţiilor).

Dacă ne-am gândi la evoluţia unui cuplu de tineri care trec de la prietenie la dragoste, apoi la

căsătorie, pentru ca în final să ajungă la divorţ, vom avea imaginea clară a acestor relaţii.

Forme complexe şi delicate de relaţii interpersonale care le înglobează aproape pe 142

Personalitatea in contextul vieţii sociale VI

este mai mult un fel de „contract” între parteneri, stă la baza căsătoriilor din interes.

Celelalte tipuri sunt „amestecuri” fie între două dimensiuni, fie între toate trei. Dragostea perfectă este cea la care mulţi aspiră, dar puţini ajung, ea este greu de menţinut, chiar dacă la un moment dat se ajunge la ea. Acest model triunghiular al dragostei este redat în schema următoare:

dragostea simpatetică intimitate dragostea parteneriat (conjugală)

dragostea romantică angajare dragostea raţională T dragostea prostească pasiune dragostea oj

Modelul triunghiular al dragostei

2.3. Locul şi rolul relaţiilor interper sonale în structura personalităţii

Relaţiile interpersonale reprezintă cadrul, contextul de plămădire şi formare, ca şi de cristalizare treptată a însuşirilor de personalitate, care nu sunt altceva decât relaţii interumane interiorizate. Din acest punct de vedere, relaţiile constituie nu doar conţinutul personalităţii, ci şi esenţa ei.

Personalitatea va fi în ultimă instanţă oglinda şi expresia planului relaţional. Un copil care trăieşte într-un mediu familial organizat, structurat, valorizat pozitiv, cu influenţe educative

are toate şansele să îşi formeze o personalitate autentică, echilibrată, valoroasă.

Dimpotrivă, un altul care trăieşte într-un mediu relaţional viciat, imoral, cu influenţe nocive îşi va forma o personalitate fragilă, cu trăsături instabile, cu dificultăţi de adaptare şi cu frecvente devieri spre conduite infracţionale. Dat fiind faptul că de valoarea relaţiilor depinde valoarea personalităţii este necesar să se manifeste o grijă deosebită pentru asigurarea unui climat relaţional pozitiv, favorabil.

Relaţiile interpersonale constituie o puternică sursă mobilizatoare şi dinamizatoare a întregii vieţi psihice a individului.

Astfel, relaţiile interpersonale:

că, pe echitate, egalitate în drepturi, pe respectul libertăţii şi demnităţii umane.

Din cele de mai sus nu trebuie să înţelegem că doar relaţiile interpersonale influenţează personalitatea. Există şi influenţe de la personalitate înspre relaţii. Personalitatea, dacă este în linii mari cristalizată, cu atât mai mult dacă este bine formată, în virtutea unora dintre însuşirile ei dă naştere, îşi aproprie, selectează anumite relaţii, iar pe altele le evită sau le respinge, pe unele le acceptă, promovează, dezvoltă şi amplifică, pe altele le anulează. Persoanele flexibile, sensibile la schimbări stabilesc uşor contacte interpersonale, se adaptează rapid la situaţiile noi în timp ce persoanele rigide, dogmatice, închistate, orientate excesiv spre propria lor persoană sunt aproape incapabile să stabilească şi să întreţină relaţii

normale.

Daţi exemple din experienţa voastră \

personală prin care să arătaţi cum anumite personalităţi au schimbat ceva în jurul lor (în bine sau în rău).

Cei incapabili de a înţelege trăirile semenilor, de a se acomoda la ele se închid în sine, cad într-o stare de autonemulţumire, îi transformă pe alţii în simple instrumente în vederea satisfacerii trebuinţelor personale, devin „tirani”. Numai interinfluenţarea reciprocă dintre relaţii şi personalitate asigură atât formarea personalităţii, cât şi acţiunea ei adecvată în diferite contexte sociale.

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale pun în mişcare procesele psihice ale omului (îl „forţează” să perceapă, să comunice, să se exteriorizeze afectiv şi comportamental); dau naştere la diferite stări psihice (de satisfacţie sau insatisfacţie, certitudine sau incertitudine etc); permit formarea şi manifestarea unor însuşiri psihice (în ele ne exprimăm opiniile şi atitudinile).

Bogata lume lăuntrică a persoanei umane este profund mişcată şi dinamizată de relaţiile interpersonale (câte gânduri nu-i trec prin cap unui îndrăgostit când îi întârzie prietena la întâlnire, cât de repede le uită pe toate de îndată ce i-a sosit iubita, ce iute trece de la starea de mohoreală la cea de exuberanţă şi veselie).

Relaţiile interpersonale constituie totodată „locul” unde întreaga viaţă psihică a individului, întreaga sa lume lăuntrică se „varsă”, „curge”, se manifestă în relaţii, individul dezvăluindu-se mai

complet, adecvat şi integral decât în singurătate.

Relaţiile interper sonale fac posibil ca EU + TU să fie egal cu NOI.

Se degajă faptul că relaţiile inter personale ocupă un loc central în struc tura personalităţii.

De aceea este ne cesar ca diferitele sisteme şi subsis teme ale societăţii (familia, şcoala etc.) să militeze pentru formarea unor orientări şi ati tudini corecte, luci de, controlate faţă de sine şi faţă de alţii, bazate pe încredere recipro144

Personalitatea în contextul vieţii sociale VI 1. Rugaţi diverse persoane mai puţin cunoscute, să vă povestească ce au făcut în ziua anterioară. Veţi vedea că unele au o mare capacitate de exteriorizare, fiind extrem de transparente, în timp ce altele se exteriorizează greu fiind opace.

Ce concluzii trageţi din acest exerciţiu cu privire la relaţiile de intercunoaştere?

2. Alegeţi (sau elaboraţi) un text de aproximativ 10-l5 rânduri. Citiţi textul unei persoane până când aceasta declară că l-a reţinut. Rugaţi, apoi, persoana respectivă să-l transmită (din memorie) unei alte persoane. Procedaţi la fel până când textul a trecut prin 10 verigi. Notaţi de fiecare dată conţinutul mesajului transmis.

Ce informaţii s-au conservat? Care au fost omise? Ce noi informaţii au fost introduse? Care au fost denaturate? La ce verigă a lanţului au intervenit cele mai grave degradări ale mesajului?

Ce concluzii reţineţi referitor la relaţiile de intercomunicare?

3. Relaţiile afectiv-simpatetice (de atracţie interpersonală) dintre oameni sunt influenţate de

unii factori cum ar fi: proximitatea (apropierea) fizică şi psihică; familiaritatea; contactul repetat; nevoia de afiliere (de cât mai multe contacte sociale); nevoia de intimitate (de relaţii calde şi apropiate); anticiparea unor eventuale „beneficii” sau „costuri” etc.

Analizaţi propriile voastre relaţii afectiv-simpatetice şi arătaţi în ce măsură ele au fost influenţate de factorii de mai sus.

Pornind şi de la rezultatele celorlalţi colegi, puteţi formula câteva generalizări?

4. Ce asemănări şi ce deosebiri credeţi că există între prietenie, preţuire, simpatie, dragoste?

Dacă nu puteţi răspunde singuri, întreprindeţi o „micro-cercetare” întrebându-i pe alţii.

Sistematizaţi şi analizaţi răspunsurile primite.

145

sine şi de altul:

îica personalităţii afective, voluntare şi ajunge să se cunoască pe sine şi să se autodirijeze şi autoorganizeze.

El se poate manifesta într-o dublă ipostază:

caEu pasiv, conţinând ca atare mecanismele la care m-am referit, şi ca Eu activ, adică cel ce tinde să se autocunoască. Eul îşi poate forma despre sine o imagine care este solidară cu el, dar nu se identifică întru totul cu acesta. Multe dintre mecanismele Eului se pot conştientiza şi exprima în conţinutul imaginii de sine, dar altele rămân inconştiente, integrând şi condensând în mod automat manifestările personalităţii.

Conştiinţa de sine şi apoi cunoaşterea de sine, desfăşurându-se pe lungi perioade de timp, conduc la cristalizarea imaginii de sine care poate fi definită astfel:

Imaginea de sine este unificarea într-o totalitate a rezultatelor autocunoaşterii, a relaţionării cu alţii şi a trăirii evenimentelor autobiografice semnificative care au relevat calităţile şi defectele pe care le are fiecare cu privire la Eul fizic sau material, Eul spiritual şi cel social.

Prin urmare din punctul de vedere a conţinutului său, imaginea de sine cuprinde rezultatele cumulate ale percepţiilor de sine (dintre acestea cea mai importantă este

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale

Care dintre noi o fi mai tare?

Oare cum se vede celălalt?

3. Imaginea de rolul lor în dinan

Am văzut că viaţa psihică umană înţeleasă ca sistem se caracterizează prin capacitatea de a întreţine relaţii informaţionale atât cu lumea, cât şi cu sine şi, astfel, îşi dezvoltă în interacţiune permanentă o conştiinţă a lumii şi o conştiinţă de sine.

Aceasta din urmă care se focalizează pe Eu şi pe manifestările sale.

în strânsă interdependenţă cu dezvoltarea şi funcţionarea sistemului psihic uman şi a nucleului său stabil -personalitatea, se dezvoltă şi Eul.

Eul este nucleul integrativ, de coordonare şi autoreglare a personalităţii.

m-mm-m

3.1.Eul şi imaginea de sine

Eul îndeplineşte funcţii de integrare şi coordonare nu numai în planul relaţiilor cu ambianţa, ci şi în raport cu sine. Aceste funcţii ale Eului se dezvoltă treptat. În jurul a doi ani şi jumătate, trei ani se achiziţionează o adevărată experienţă a afirmării Eului în înfruntarea cu cerinţele adultului şi în modelarea răspunsurilor copilului. Astfel, el începe să reacţioneze invers decât vor părinţii şi parcă îi sfidează dinadins: plânge să i se dea un obiect şi apoi după ce îl primeşte îl aruncă (P. Osterrieth). Copilul vrea să acţioneze singur, să facă ceva singur sau să nu manifeste un anumit comportament. El spune mereu „eu, eu” sau „ eu singur” (H. Wallon).

„Această dorinţă de a acţiona prin sine traduce încercarea copilului de a descoperi puterile Eului, de a cunoaşte limitele acestor puteri...”(P. Osterrieth). La fel se prezintă cazul unui băieţel care nu împlinise încă trei ani şi care traversa zilnic strada, mergea la bunica sa pentru a-i spune „Bunicuţo, nu vreau”, fără a lega acest comportament de o situaţie reală, ci doar de a reîntări afirmarea Eului (G. W. Allport). De aceea se apreciază că nevoia de autonomie este semnul principal al Eului. El are componente cognitive,

*

*

Dar imaginea de sine este şi o construcţie socială, pentru că fără oglindirea în altul, fără compararea cu ceilalţi, fără receptarea reacţiilor

altora faţă de noi, nu reuşim să ne clarificăm şi să ne verificăm constatările directe referitoare la propria persoană. Sunt autori (G.H. Mead) care consideră că începuturile Eului se află în mare măsură în atitudinile, cuvintele, gesturile celorlalţi pe care fiecare le percepe, le imită şi cărora le răspunde. De aceea este important pentru formarea imaginii de sine să interacţionăm cu persoane care au atitudini favorabile faţă de noi, sunt receptive la ce reprezentăm noi, ne acceptă, ne stimulează, ne încurajea Identificaţi acele persoane cu care aţi interacţionat şi care au avut o importantă şi pozitivă influenţă în cristalizarea propriei imagini de sine.

ză. O evoluţie bună a imaginii de sine este influenţată de părinţi iubitori şi disponibili, de prieteni adevăraţi, de profesori care ne preţuiesc şi ne încurajează.

De altfel, imaginea de sine implică, aşa cum rezultă şi din definiţie, trei planuri interdependente:

Eul fizic, Eul psihic sau spiritual, Eul social.

Eul fizic se referă la particularităţi cum ar fi:

tipul somatic, relaţia dintre statură şi greutate, culoarea părului şi a ochilor, particularităţi fizionomice, etc. Psihologul american William James foloseşte şi expresia deEu material în care include Eul fizic şi tot ce este de ordin material şi care este legat de respectiva persoană, cum ar fi: îmbrăcămintea, casa, alte proprietăţi despre care se spune „este al meu”.

De aceea fiecare este sensibil la aprecierile celorlalţi cu privire la Relevaţi trăsăturile

dominante ale Eului vos tru fizic.

ce este al său şi dacă îl pierde sau îi este furat, se simte puternic frustrat.

Eul spiritual se refera la valori, dorinţe, aspiraţii, însuşiri caracteriale şi temperamentale, aptitudini şi talente, atitudini şi concepţii. El este rezultatul autoreflecţiei,

147

perceperea în oglindă), ale reprezentărilor asupra propriei fiinţe, ale formulării verbale a diverselor însuşiri pozitive sau negative constatate în mod repetat, acceptate şi asumate.

Acest conţinut este rezultatul unui proces de durată, de reţinere, selecţie, respingere, păstrare şi confirmare, organizare şi structurare a unui mare volum de informaţii despre sine şi despre maniera noastră de a relaţiona cu alţii. O cercetătoare americană (Susan Harter) a consemnat confesiunea unei adolescente cu privire la acest proces de cristalizare a imaginii de sine, adesea confuz, contradictoriu, dezamăgitor sau din contră generator de satisfacţii. Iată ce a scris adolescenta: „Cum sunt eu ca persoană?

Complicată. Sunt sensibilă, prietenoasă, populară şi tolerantă, deşi pot fi şi timidă, nervoasă şi nesuferită. Nesuferită! Mi-ar plăcea să fiu prietenoasă şi tolerantă tot timpul. Acesta este felul de persoană care as vrea să fiu şi sunt dezamăgită când nu sunt.

Sunt responsabilă, chiar studioasă din când în când, dar pe de altă parte mă şi prostesc, deoarece dacă eşti prea serios nu poţi fi prea popular. De obicei nu sunt foarte bună la şcoală.

Sunt o persoană destul de veselă, în special cu prietenii mei, cu care pot fi şi zgomotoasă. Acasă este posibil să devin mai anxioasă în preajma părinţilor. Ei se aşteaptă ca eu să obţin tot timpul note maxime. Nu este corect! Mă preocupă modul în care ar trebui să iau note mai mari, dar probabil aş fi considerată „tocilară” în ochii prietenilor mei” (L.Steinberg).

Imaginea de sine ajunge să cuprindă cunoştinţe despre valori şi credinţe, motivaţii şi aspiraţii, trăsături ale personalităţii noastre, acceptări şi respingeri din partea celorlalţi, ce capacităţi avem şi ce ne lipseşte, ce succese am obţinut şi ce eşecuri, ce posedăm spiritual şi material. Conţinuturile imaginii de sine se referă la întreaga noastră fiinţă şi, totodată, la acele caracteristici prin care ne deosebim de alţii şi pe care le raportăm la Eul nostru deosebit de „tu” şi „el”.

mai ales în adolescenţă şi va persista apoi tot restul vieţii.

3.2.Conceptul de sine şi stima de sine începând cu preadolescenta, se formează conceptul de sine care cuprinde ideile, judecăţile, evaluările cu privire la propria fiinţă, organizate într-un întreg coerent şi logic, astfel încât cu ajutorul lui persoana se înţelege mai bine pe sine şi îşi poate explica manifestările în circumstanţe diverse. Sprijinindu-se pe conceptul de sine, un adolescent poate spune: „...sunt timid când întâlnesc oameni prima dată, dar după ce îi cunosc, devin destul de prietenos”. În adolescenţă, conceptul de sine este mai abstract şi mai

cuprinzător (L. Steinberg). O cale importantă de cunoaştere a conceptului de sine este completarea chestionaru Scrieţi pe o foaie 15

începuturi de fraze cu „Eu sunt...” şi completaţi-le cât mai liber, aşa cum vă vin în minte. Grupaţi răspunsurile după referirea lor la Eul fizic, psihic, social.

lui „Cine sunt eu”.

Conceptul de sine împreună cu imaginea de sine alcătuiesc latura cognitivă a reflectării propriului Eu.

Stima de sine este componenta afectivevaluativă şi motivaţională a cunoaşterii Eului. Ea a fost definită astfel:

Stima de sine este atitudinea pozitivă sau negativă a subiectului faţă de propria fiinţă şi modul de a se simţi capabil, important, valoros.

Ea nu se identifică doar cu un sentiment sau altul faţă de sine, care este de regulă legat de o situaţie particulară şi poate uşor oscila între pozitiv şi negativ. Stima de sine este relativ constantă. Cercetările aprofundate au arătat că, de fapt, ea include o parte stabilă şi o alta care se modifică în timpul unor perioade dificile de viaţă în cazul unor serii de insuccese etc. Totodată, cele trei Euri sunt legate de o stimă de sine nuanţată astfel că cineva poate avea un nivel ridicat al acesteia cu privire la Eul spiritual, dar unul scăzut în

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale al receptării aprecierilor altora, al comsemnării reuşitelor şi nereuşitelor în diferite activităţi etc.

, Greutatea „ Eului spiritual *

Notaţi pe o foaie cinci calităţi şi cinci defecte care se găsesc în conţinutul imaginii voastre de sine şi consultaţi apoi 2-3 prieteni în privinţa existenţei şi a intensităţii lor.

3

Eul social cuprinde acele calităţi care se dezvoltă în contextul relaţiilor şi activităţilor cu alţii, cum ar fi locul ocupat în grupul clasei sau în cel al prietenilor, reputaţia şi preţuirea celorlalţi, asumarea şi realizarea statutului şi rolurilor etc.

Eul social cuprinde Prezentaţi conţinutul Eului social propriu şi găsiţi explicaţia respectivelor însuşiri.

şi totalitatea părerilor şi impresiilor pe care cineva şi le face des pre ceilalţi.

Eul cuprinde atât calităţi cât şi defecte şi satisface sau dezamăgeşte persoana respectivă. Iată ce notează o adolescentă:,, Cât de mult îmi place tipul de persoană care sunt?

Ei bine, îmi plac unele lucruri la mine, dar altele nu. Mă bucur că sunt populară devreme ce este foarte important pentru mine să am prieteni. Dar la şcoală nu am rezultate bune, asemenea copiilor cu adevărat deştepţi” (L.

Steinberg).

Cristalizarea iniţială a imaginii de sine se realizează între 6 şi 8 ani, dar organizarea ei deplină se înregistrează în preadolescentă şi

Elaboraţi în scris o autoprezentare. Cereţi câtorva prieteni să evalueze gradul de corespondenţă cu particularităţile reale ale

propriei personalităţi.

3.3. Autoprezentarea şi autodezvăluirea

Având în vedere câmpul relaţiilor interpersonale în care este implicat Eul fiecăruia, psihologia socială a identificat o altă formă de manifestare şi anume autoprezentarea.

Autoprezentarea este maniera sau strategia pe care o foloseşte cineva pentru a dezvolta la ceilalţi impresii pozitive şi atitudini de acceptare şi preţuire faţă de sine.

Autoprezentarea presupune autosupravegherea comportamentului propriu şi adaptarea lui la modelele, cerinţele şi aşteptările celorlalţi, exercitarea rolurilor în conformitate cu normele sociale şi de evitare, respingere a ceea ce este neacceptat şi respins de persoane şi grupuri. Această manifestare a Eului este benefică pentru adaptarea şi integrarea în societate, numai dacă este călăuzită de adevăr şi de intenţia de a prezenta celorlalţi ceea ce este într-adevăr relevant şi important despre propria fiinţă. În aceste condiţii, autoprezentarea optimă a cuiva poate stimula acceptarea şi receptarea din partea celorlalţi, poate atrage ajutorul lor, poate uşura manifestarea activă şi pozitivă a sa în orice situaţii.. Autoprezentarea falsă are efecte exact ~

contrare şi duce la izolarea de către grup şi la respingerea puternică a celui ce apelează la aşa ceva. Autoprezentarea este o abilitate ce trebuie formată şi corect orientată.

în acelaşi context al interrelaţiilor cu ceilalţi, se elaborează nu doar imaginea, conceptul şi stima de sine, ci şi imaginea sau percepţia

celuilalt despre noi înşine.

Aceasta se află la baza multor atitudini ale acestuia faţă de noi, susţine apropierea şi disponibilitatea lui de a comunica şi interacţiona cu noi. Mai mult chiar, expunerea într-o formă sau alta (verbală sau prin acţiuni) a percepţiei celuilalt despre noi poate induce schimbări în propria imagine de sine. Însă aceste modificări depind de:

legătură cu Eul fizic, şi aceste decalaje vor nuanţa atitudinile şi angajările celui în cauză.

Exprimaţi în câteva fraze stima de sine caracteristică vouă, ghidându-vă după definiţia dată.

El va tinde să caute ocaziile care îi conservă stima şi respectul de sine şi va evita toate situaţiile opuse.

Imaginea de sine, conceptul de sine şi stima de sine formează în general o unitate şi au o foarte mare importanţă în viaţa omului, în manifestarea şi dezvoltarea personalităţii sale, în iniţierea, realizarea şi dezvoltarea relaţiilor cu grupul. Astfel:

o imagine de sine cât mai apropiată de particularităţile reale ale Eului este un factor de optimizare în activităţi şi relaţii, asigură un tonus ridicat pentru activitatea psihică, securizează persoana în faţa unor insuccese circumstanţiale, este un stimul important al dezvoltării personalităţii; un concept de sine clar este o condiţie a angajării în sarcini majore fără teama de eşec şi o premisă foarte bună a elaborării proiectului de dezvoltare proprie; stima de sine

ridicată şi constantă este un factor securizant în situaţii dificile, când poate să apară îndoiala cu privire la unele calităţi constatate altă dată sau chiar panica în faţa descoperirii unor defecte.

Stima de sine oscilează în genere în tre cerea de la preadolescentă la adolescenţă şi generează anxietate şi iritabilitate cres cută, dificultăţi de relaţionare cu gru purile. Creşterea ei în adolescenţă asigură echilibrarea dintre indivizi şi grupuri, sus ţine iniţiativele din cadrul clasei, întăreşte statutul şi favorizează îndeplinirea roluri lor. Există o tendinţă generală a oamenilor de a-şi proteja stima de sine prin a căuta toate circumstanţele de menţinere şi con firmare a ei şi de a le evita pe cele care produc scăderea ei şi disconfortul afectiv care o însoţeşte.

9

Identificaţi în trecutul vostru momente şi cauze care au făcut să scadă stima de sine şi amintiţi-vă cum aţi trecut peste acele perioade.

Autodezvaluirea constă în comuni carea de către o persoană a unor informaţii mai mult sau mai puţin intime despre ea însăşi.

Dar autodezvaluirea nu se realizează faţă de orice interlocutor. Ea presupune o relaţie temeinică şi profundă cu acesta şi încredere în cel ce primeşte astfel de informaţii.

Prin acest proces cineva ne poate comunica date importante despre sine, corespunzând realităţii fiinţei sale, dar care să fie relativ restrânse şi să se refere fie la persoana sa, fie la relaţiile sale cu alţii. Prin urmare, un astfel de factor poate apare sau nu în sprijinirea percepţiei

asupra altuia.

A utodezvăluirea Cu cât realizăm o mai corectă percepţie a altuia, cu atât reuşim să stabilim relaţii bune de comunicare şi de coacţiune cu acesta şi să asigurăm o adaptare reciprocă benefică pentru fiecare. Perceperea corectă a altuia ne oferă posibilitatea de a ne compara cu acesta, de a obţine noi repere pentru a clarifica propria imagine de sine şi de a releva ceea ce ar putea fi călăuzitor pentru propria devenire.

Prin urmare, atât imaginea de sine şi percepţia socială a acesteia, cât şi perceperea altuia sau a altora cu care stabilim interacţiuni reprezintă factori interni subiectivi de mare importanţă atât pentru adaptarea noastră socială, cât şi pentru dezvoltarea propriei noastre personalităţi.

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale cum este punctul de vedere a celuilalt rezultat din felul în care ne percepe şi cât de apropiată este percepţia lui de ceea ce ne este propriu; punctul de vedere a Eului propriu faţă de părerea şi perceperea de către celălalt a noastră. Aşa se explică de ce adolescenţii nu sunt suficient de receptivi la percepţia părinţilor despre ei înşişi pentru că îi cred subiectivi datorită faptului că îi iubesc prea mult sau prea puţin.

*

Notaţi care credeţi că este imaginea pe care o are profesorul diriginte despre personalitatea voastră, apoi profesorii de la disciplinele unde aveţi cele mai mari succese şi la cei la care aveţi

rezultate mai slabe.

Rugaţi dirigintele să precizeze gradul de apropiere faţă de felul cum vă percepe el cu adevărat.

150

Pe de altă parte, iniţierea şi desfăşurarea interacţiunilor şi a interrelaţiilor cu ceilalţi sunt influenţate şi de percepţia noastră asupra altuia sau asupra grupului întreg.

Calitatea acestei percepţii, adică gradul de completitudine, corectitudine şi interpretările pe care le implică, devine factor intern subiectiv care mediază raporturile noastre cu celălalt. Totodată, percepţia asupra celuilalt se poate dezvolta şi perfecta în timp.

Dar percepţia de altul nu este un act psihic simplu ca cel ce se referă la un obiect. Ea implică informaţie perceptivă referitoare la fizionomia şi aliura celuilalt, la acţiunile şi gesturile pe care le desfăşoară, ce şi cum comunică, dar toate acestea sunt repede subordonate conceptelor şi sunt integrate mecanismelor cognitive de nivel superior care permit „citirea comportamentelor altuia”, adică dezvăluirea în spatele acestora a caracteristicilor Eului celuilalt.

Percepţia celuilalt depinde pe de o parte de abilităţile cognitive de care dispunem, de pregătirea pentru a cunoaşte oamenii, de capacităţile noastre empatice, dar şi de gradul de dezvăluire a celuilalt.

Personalitatea în contextul vieţii sociale VI Se utilizează Scala Rosenberg a stimei de sine, obţinându-se răspunsuri de la fiecare elev pentru

cei 10 itemi. Se convertesc în puncte astfel:

dezacord puternic – O puncte; dezacord moderat – 1 punct; acord moderat – 2 puncte; acord puternic – 3 puncte.

Se adună punctele şi se obţin scoruri finale care se ordonează începând cu cele mai mari.

Se stabilesc trei intervale de evaluare: stimă de sine ridicată, stimă de sine medie, stimă de sine scăzută şi se încearcă identificarea factorilor care contribuie la atingerea fiecărui nivel.

Afirmaţii	Exprimarea a		
	A cord putern ic	A cord moder at	eza d put ic
1. în general sunt satisfăcut de mine însumi.			
2. Câteodată mă gândesc că nu sunt bun de nimic.			
3. Cred totuşi că am un număr de calităţi.			
4. Sunt capabil să fac lucrurile la fel de bine ca mulţi dintre cei din jurul meu.			
5. Simt că nu am prea multe motive să fiu mândru.			
6. Am certitudinea uneori că sunt inutil.			
7. Consider că sunt o			

persoană de încredere cel puţin la fel ca ceilalţi.

8. Aş dori să pot avea mai mult respect pentru mine însumi.

9. După tot ce mi se întâmplă, cred că sunt ghinionist.

10. Am mereu o atitudine pozitivă faţă de mine.

comportamentele tisociale

Din multitudinea atitudinilor şi comportamentelor definite şi manifestate de oameni, extrem de importante sunt cele din cadrul relaţiilor interumane. Prin atitudini oamenii intră în contact unii cu alţii, se pun de acord sau se resping reciproc, se armonizează sau intră în conflict, se apără de ei înşişi sau de alţii, confirmă, ignoră sau deformează realitatea, îşi exteriorizează şi îşi fac cunoscute valorile.

Psihologii vorbesc despre funcţia de ajustare, apărare, expresie, cunoaştere şi caracterizare a atitudinilor.

Atitudinile nu sunt înnăscute, formându-se ca rezultat al influenţelor dinspre mediu asupra persoanei (la început dinspre mediul familial şi apoi dinspre mediul social mai larg).

Principalele modalităţi de formare sunt:

experienţa individuală cu obiectul social; imitarea de modele (modelarea).

Deoarce atitudinile oferă oamenilor posibilitatea de a-şi anticipa reciproc

comportamentele, ele au fost măsurate pentru: a fi cunoscute, formate şi schimbate, a li se asigura o mare operaţionalitate şi valoare socială.

în schimbarea atitudinilor se recurge la o multitudine de metode şi tehnici. Iată câteva dintre ele: schimbarea situaţiei, schimbarea semnificaţiei situaţiei; sugestia ca formă de influenţare unidirecţională prin argumente de ordin afectiv; persuasiunea ca formă de influen Când este mai bine să fie prezentate argumentele „tari”, la începutul sau la sfârşitul discursului?

ţare bilaterală prin argumente logice, demonstraţii raţionale; strategia de argumentare ce se referă la ordinea prezentării argumnetelor „tari” şi „slabe” etc.

Schimbarea atitudinilor nu are o finalitate în sine, ci numai în raport cu ceea ce trebuie pus în locul atitudinilor dislocate sau înlăturate.

Dezirabil ar fi înlocuirea atitudinilor şi comportamentelor antisociale/agresive cu atitudinile şi comportamentele prosociale/de ajutorare).

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale

— Să mergem la luptă!

— Staţi! Fără violenţă! Putem discuta!

4. Atitudinile şi proşi an rrt

Fiecare om se află în relaţie cu alţi oameni adoptând multiple ati tudini şi acte comportamentale în raport cu aceştia. Fiecare act comportamental are o serie de consecinţe care pot fi pozitive („X" îl ajută, îi face un bine lui „ Y”) sau dimpotrivă negative I („A" îl răneşte, îl umileşte, îi face un rău lui I „B"). În primul caz, vorbim despre

atitudini şi comportamente prosociale, iar în al doilea caz despre atitudini şi comportamente antisociale.

4.1. Atitudini şi comportamente

Atitudinile sunt formaţiuni sau struc turi psihice relativ stabile ce condiţionează şi determină opiniile şi comportamentele.

Sunt dispoziţii latente ale omului de a răspunde sau acţiona în maniere diverse la stimulările mediului natural sau social. Ele preced percepţia, acţiunea, judecata fiind considerate de aceea ca />re-percepţii, pre acţiune, /we-judecăţi. Au mai fost denumite şi variabile ascunse care pot fi reactualizate numai dacă luăm în considerare comportamen tele particulare. Astfel, se poate constata legătură foarte strânsă care există între atitudini şi comportamente.

r'jB*-» Chiar dacă între cele două variabile nu ^^* există o relaţie directă, univocă, existenţa acesteia nu poate fi negată. Atitudinea determină comportamentul, iar comportamentul la rândul lui determină atitudinea. Pornind de la o atitudine, putem deduce cu o anumită probabilitate comportamentul sau invers. Este mai probabil ca o persoană care are atitudini prosociale să manifeste comportamente de ajutorare. La fel de probabil este ca unele comportamente agresive ale oamenilor să se asocieze şi să fie susţinute de atitudini antisociale.

Alături de convergenţa dintre atitudini şi comportament întâlnim şi divergenţa dintre ele. O persoană care are o atitudine negativă faţă de alta ar putea să-i sară în ajutor într-o situaţie oarecare.

Se degajă de aici faptul că relaţia dintre atitudine şi comportament este complexă şi plurideterminată, ea manifestându-se în funcţie de particularităţile situaţiilor, de trăsăturile de personalitate, de aşa numitul fenomen al dezirabilităţii sociale (gândim, simţim şi ne comportăm cum ne cere grupul sau societatea, nu aşa cum am dori noi).

Deci când cineva te ajută, trebuie să răspunzi în acelaşi mod. Cercetările au scos în evidenţă faptul că norma reciprocităţii se aplică în special în grupurile şi în comunităţile mai mici. Ea este foarte strâns legată de principiul echităţii: în relaţiile interumane, fiecare aşteaptă să primească beneficii proporţional cu ceea ce a investit.

De asemenea, norma reciprocităţii se aplică mai frecvent între cei care au statut social-economic similar şi între cei care au un nivel ridicat al stimei de sine; norma responsabilităţii sociale; oamenii oferă ajutor altora datorită faptului că au învăţat să-i ajute pe cei care sunt dependenţi de ei. Se acordă ajutor copiilor, bătrânilor, rudelor, prietenilor, vecinilor etc. În acest sens, Berkowitz arată că oamenii se subordonează normei responsabilităţii sociale nu pentru a fi recompensaţi, ci pentru că ei se simt satisfăcuţi când sunt atinse standardele morale interne. In cazul în care unii nu reuşesc să respecte cerinţele acestei norme, ei se simt vinovaţi şi plini de tristeţe.

b) Teorii biologice, aceste teorii încearcă să

explice comportamentul de ajutorare prin factorii genetici. Fiinţele umane au o predispoziţie biologică în a-i ajuta pe alţii aflaţi în situaţia de a avea nevoie de ajutor.

c) Teoria învăţării sociale, conform căreia originile comportamentului de ajutorare se află în procesul de socializare. Deci acest tip de comportament nu este înnăscut, ci este învăţat.

Cercetările au scos in evidenţă o serie de aspecte, precum:

probabilitatea adoptării comportamentului de ajutorare este mult mai mare la copiii cărora li se cere să se comporte în manieră altruistă; comportamentul recompensat are mai mari şanse de a fi repetat; atunci când copiii primesc recompense pentru că au ajutat pe cineva, creşte probabilitatea ca ei să procedeze la fel în alte situaţii; observarea unui model adult care se comportă altruist îi determină pe copii să se comporte identic; 'filmele şi emisiunile televizate cu conţinut şi mesaj prosocial au o influenţă pozitivă asupra copiilor în sensul că aceştia pot adopta în diferite situaţii, comportamente similare.

d) Teorii psihologice, în cadrul cărora se remarcă, mai ales, teoria cost-beneficiu, care se bazează pe următoarea teză: oamenii tind să menţină echitatea în relaţiile interperso

4.2. Comportamentul de ajutorare Comportamentul de ajutorare este actul sau actele comportamentale intenţionate fă cute în folosul altor persoane în afara servi ciului şi fără aşteptarea unor recompense.

Ajutăm pe cineva mai în vârstă să treacă strada, dăm bani unui copil bolnav, găzduim pe cineva fără locuinţă, oferim din hainele noastre celor care sunt sinistraţi etc. Desigur, nu toţi reacţionăm exact la fel în faţa Maica Tereza, exemplu de celor ce solicită ajutor.

comportament de ajutorare Prin urmare, condiţiile restrictive pentru ca un comportament să fie considerat a fi prosocial (de ajutorare) sunt:

actele comportamentale să fie săvârşite intenţionat; ele să fie făcute în folosul altei persoane; să nu se aştepte recompense.

Numai dacă sunt întrunite toate aceste condiţii, putem vorbi de comportament de ajutorare. Astfel, de exemplu, în cazurile următoare, nu putem vorbi despre existenţa unui asemenea tip de comportament:

cineva care întâmplător se află într-un loc şi prezenţa lui împiedică acţiunile unor răufăcători; persoana care afirmă că ajută pe mulţi alţii, dar asemenea acte comportamentale intră în sfera obligaţiilor de serviciu; cei care ajută pe alţii pentru a fi lăudaţi, remarcaţi sau chiar pentru a primi o recompensă materială.

Alcătuiţi şi voi o listă cu zece exemple de I comportamente de ajutorare şi zece exemple de comportamente care nu sunt de ajutorare.

Desigur, cercetătorii şi-au pus întrebări privind motivaţia care stă la baza comportamentului de ajutorare. De ce îi ajutăm pe alţii? Răspunsurile sunt însă diferite de aceea teoriile explicative pot fi grupate în felul următor.

a) Teorii sociologice sau teorii normative,

conform acestor teorii, oamenii oferă ajutor altora respectând, de fapt, cerinţele unor norme sociale, cum ar fi:

norma reciprocităţii; în procesul socializării oamenii învaţă să se comporte cu ceilalţi, aşa cum ar dori să se comporte alţii faţă de ei.

b) Factori de personalitate, este vorba pe de o parte despre stările psihologice tranzitorii şi pe de altă parte despre anumite trăsături de personalitate.

Referior la stările psihologice tranzitorii, cercetările au scos în evidenţă faptul că stările psihologice pozitive (oamenii se simt bine, au o bună dispoziţie) sunt mult mai favorabile pentru acordarea ajutorului decât stările psihologice negative (oamenii sunt indispuşi, au griji, au probleme etc).

în ceea ce priveşte trăsăturile de personalitate, majoritatea autorilor se află în consens în a considera că cel mai mult legată de comportamentul de ajutorare este competenţa percepută specifică. Cei care se simt competenţi, adică au sentimentul că pot stăpâni situaţia, pot acorda ajutor altora. De exemplu, dacă cineva se consideră competent în ceea ce priveşte mecanica autoturismului, va acorda ajutor celui căruia i s-a oprit motorul în câmp.

4.4. Comportamentul agresiv

Ce este agresivitatea?

într-un mod mai puţin pretenţios, agresivitatea poate fi considerată o caracteristică a acelor forme de comportament orientate în sens distructiv în vederea producerii unor daune fie ele

materiale, moral-psihologice sau mixte.

Deci actul agresiv poate viza unele obiecte (casă, maşină, mobilă etc), fiinţa umană (individul uman izolat, microgrupurile, colectivitatea) sau ambele. Pentru a găsi exemple privind comportamentul agresiv nu este nevoie de eforturi speciale, având în vedere uriaşele disponibilităţi privind mediatizarea. Din nefericire, suntem aproape zilnic martorii diferitelor forme de manifestare a agresivităţii (războaie, crime, jafuri, tâlhării, violuri, incendieri, distrugeri etc).

Pentru a defini mai bine agresivitatea, este necesar să fie operate, mai întâi, unele delimitări conceptuale. Astfel, agresivitatea nu se confundă cu comportamentul antisocial, cum ar fi delincventa şi infracţionalitatea.

Conduita boxerului nu este orientată antisocial

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale nale, pentru că relaţiile inechitabile produc disconfort psihic. Prin cost se înţelege o gamă largă de factori atât de natură materială, cât şi de natură subiectivă: consumarea unor bunuri materiale, cheltuirea unei sume de bani, consumarea timpului, efortul fizic şi psihic, durerea, tristeţea, pierderea stării de sănătate. Pe de altă parte, beneficiul se referă atât la recompensele externe (bani, stima celorlalţi, ajutorul reciproc etc), cât şi la recompensele interne (gradul de satisfacţie, creşterea stimei de sine, dobândirea sentimentului competenţei etc).

rjB^***' Pentru a se determina gradul de inechi tate în relaţia dintre două persoane, se

poate folosi formula:

Ceea ce dă persoana „A" Ceea ce dă persoana „B"

Ceea ce primeşte Ceea ce primeşte persoana „A" persoana „B"

Cu cât se resimte mai puternic inechitatea, cu atât tendinţa de reinstaurare a echităţii va fi mai accentuată.

4.3. Factori ce influenţează comporta mentul de ajutorare

Ei pot fi împărţiţi în două categorii.

a) Factori situaţionalţ comportamentul de ajutorare depinde în mare măsură de caracteristicile situaţiei în care se află individul.

Este vorba, în special, despre situaţiile de urgenţă, cele care implică un pericol pentru o persoană şi care solicită o intervenţie imediată.

Referitor la acestea, cercetările efectuate au evidenţiat că prezenţa sau absenţa celorlalţi influenţează în mod decisiv acordarea ajutorului; cel mai frecvent prezenţa celorlalţi constituie un factor care determină amânarea intervenţiei. În consecinţă, a fost formulat aşazisul efect de trecător (B. Latane şi J. Darley):

este mai probabil ca oamenii să acorde ajutor într-o situaţie de urgenţă când se află singuri cu cel ce are nevoie de ajutor, decât dacă se află şi alţii în prezenţa lor.

Atunci când sunt mai mulţi participanţi sau observatori se produce o difuziune a responsabilităţii faţă de situaţia în care fiind singur un individ realizează că îi revine în întregime responsabilitatea de a acorda ajutorul.

Personalitatea în contextul vieţii sociale VI 'agresivitatea spontană şi agresivitatea premeditată.

în raport cu al doilea criteriu, diferenţiem:

'agresivitatea fizică şi agresivitatea verbală; 'agresivitatea directă, cu efecte directe asupra victimei, şi agresivitatea indirec tă, între agresor şi victimă existând intermediari.

Privitor la al treilea criteriu, diferenţiem:

'agresivitatea care urmăreşte obţinerea unor beneficii, a unui câştig material; 'agresivitatea care urmăreşte predominant rănirea şi chiar distrugerea victimei.

în această privinţă, unii autori fac distincţie între agresivitatea datorată supărării sau mâniei şi agresivitatea instrumentală. Diferenţa principală constă în faptul că prima formă apare mai ales ca urmare a supărării sau ostilităţii, în timp ce a doua (instrumentală)

este orientată în primul rând în direcţia obţinerii unui câştig material (bani, obiecte etc), actul agresiv având rolul de mijloc de obţinere a unor asemenea achiziţii.

Privitor la al patrulea criteriu, putem diferenţia:

'agresivitatea violentă şi agresivitatea non-violentă; 'agresivitatea latentă şi agresivitatea manifestă.

în mod sigur şi voi aţi manifestat unele comportamente agresive. Ghidându-vă după clasificarea propusă, arătaţi care au fost mai frecvente Explicaţi de ce.

Desigur, nici pe departe nu se poate considera că aceste tipologii epuizează toate criteriile de clasificare şi toate formele de existenţă şi de manifestare a agresivităţii.

4.6. Cauzele agresivităţii

Răspunsurile oferite de specialişti la întrebarea dacă agresivitatea este sau nu înnăscută pot fi grupate astfel:

a) Agresivitatea este înnăscută. Poziţia este susţinută de autori precum S. Freud şi K.

Lorenz. Însă în timp ce pentru Freud, oamenii se nasc cu instinctul de a agresa şi de a fi violenţi ceea ce înseamnă că agresivitatea este predominant distructivă, la K. Lorenz, 155

şi cu cât este mai agresivă, cu atât este mai performantă. Şi, invers, nu orice comportament antisocial, inclusiv infracţional, poate fi caracterizat prin agresivitate. Sunt comise infracţiuni prin inacţiune, deci fără agresivitate.

Destul de frecvent, agresivitatea este asociată şi chiar confundată cu violenţa. Desigur, de cele mai multe ori comportamentul agresiv este şi violent, dar sunt şi cazuri de conduită agresivă Puteţi da şi alte sxemple de comportamente agresive care să nu se confunde cu:ele antisociale?

(este clară intenţia de a vătăma, de a face rău) în forme non-violente. Otrăvi rea lentă a unei persoane este o conduită agresivă, dar non violentă.

Comportamentul agresiv este orientat nu numai în afara subiectului, ci şi asupra sinelui. Şi aici trebuie să diferenţiem între actele

comportamentale autodistructive, forma cea mai gravă fiind sinuciderea, şi actele comportamentale care pot periclita sănătatea şi echilibrul organismului (fumat, alcool, droguri). Elementul esenţial de diferenţiere îl constituie, desigur, prezenţa intenţiei autodistructive.

Aşadar, în sinteză, putem defini agresivita tea în felul următor:

Agresivitatea desemnează orice formă de conduită orientată cu intenţie către obiecte, persoane sau către sine în vederea producerii unor prejudicii, a unor răniri, distrugeri şi daune.

4.5. Forme ale agresivităţii

Pot fi utilizate următoarele criterii de clasificare:

a) în funcţie de agresor sau de persoana care adoptă o conduită agresivă; b) în funcţie de mijloacele utilizate în vederea finalizării intenţiilor agresive; c) în funcţie de obiectivele urmărite; d) în funcţie de forma de manifestare a agresivităţii.

în raport cu primul criteriu, diferenţiem:

'agresivitatea tânărului şi agresivitatea adultului; 'agresivitatea masculină şi agresivitatea feminină; ' agresvitatea individuală şi agresivitatea colectivă;

„agresivitatea este întotdeauna o consecinţă a frustrării”; „frustrarea conduce întotdeauna către o anumită formă de agresivitate”.

c) Agresivitatea este o reacţie la evenimentele aversive. Expunerea la evenimente aversive (pe care preferăm să le evităm) generează afecte negative (sentimente neplăcute).

Aceste sentimente, la rândul lor, activează

automat tendinţele către agresivitate şi luptă.

d) Agresivitatea este un comportament social învăţat. Această poziţie este legată în special de numele lui A.

Bandura (vezi figura alăturată), care formulează teoria învăţării sociale a agresivităţii. Potrivit acestei teorii, comportamentul agresiv se învaţă prin mai multe modalităţi, şi anume:

direct, adică prin învăţare directă (prin recompensarea sau pedepsirea unor comportamente); prin observarea şi imitarea unor modele de conduită a altora, mai ales a adulţilor.

Cel mai frecvent, consideră Bandura, moţ&J delele de conduită agresivă pot fi întâlnite în:

familie (părinţii copiilor violenţi şi ai celor abuzaţi şi maltrataţi provin adeseori ei înşişi din familii în care, ca mijloc de disciplinare a conduitei, s a folosit pedeapsa fizică); mediul social (în comunităţile în care modelele de conduită agresivă sunt acceptate şi admirate, agresivi tatea se transmite uşor noilor generaţii; de exemplu, subcultura violentă a unor grupuri de adolescenţi oferă membrilor lor multe modele de conduită agresivă); mass-media (în special televiziunea care oferă aproape zilnic modele de conduită fizică sau verbală).

4.7. Factori ce influenţează agresivitatea

Deşi, din nefericire, sunt extrem de mulţi, pentru o mai bună sistematizare ei pot fi grupaţi astfel:

a) factori ce ţin mai mult de individ, de conduita şi de reactivitatea lui compor tamentală; b) factori existenţi în cadrul familiei; c) factori ce

ţin de mijloacele de informare în masă.

în prima categorie includem:

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale agresivitatea interspecii are o valoare adaptativă şi este esenţială pentru supra vieţuire. Animalul îşi apără teritoriul, disponibilităţile de hrană şi, îndepărtându-i pe alţii, previne supraaglomerarea. În plus, datorită faptului că cel puternic şi viguros îl învinge pe cel slab şi neputincios, se produce o selecţie naturală a celor cu un bun potenţial genetic ce va permite odată cu transmiterea lui urmaşilor reproducerea agresivităţii.

Cjşăh** Teoriile care au abordat agresivitatea ca ^ ^ pe un instinct au fost supuse unor multiple critici, dar respingerea cvasigeneralizată a naturii instinctuale a agresivităţii nu înseamnă însă şi ignorarea unor influenţe biologice asupra ei, cum ar fi:

influenţe neuronale – există anumite zone ale cortexului care în urma stimulării electrice facilitează adoptarea de către individ a comportamentului agresiv; influenţe hormonale – masculii sunt mult mai agresivi decât femelele datorită diferenţelor de natură hormonală; influenţe biochimice – creşterea alcoolului în sânge, scăderea glicemiei pot intensifica agresivitatea.

O altă perspectivă ce sugerează că agresivitatea este cel puţin parţial înnăscută este oferită în ultimii ani de către I sociobiologie. În viziunea sociobiologilor, toate aspectele comportamentului social, inclusiv agresivitatea, pot fi înţelese în funcţie I de evoluţie. Deoarece

agresivitatea ajută masculii aparţinând unor specii neumane să obţină parteneri, principiile selecţiei vor favoriza în timp creşterea nivelurilor de agresivitate (cel puţin printre masculi).

b) Agresivitatea este un răspuns la frustrare. Cei care susţin această afirmaţie pleacă de la convingerea că agresivitatea este determinată de condiţiile externe. De fapt, ipoteza frustraţie-agresivitate face parte din categoria teoriilor stimulării sau provocării agresivităţii, care capătă tot mai mult sprijin din partea unor psihologi. Aceste teorii sugerează faptul că agresivitatea – mai exact conduitele agresive – s-ar origina în special într-o stimulare sau provocare externă pentru a răni sau a prejudicia pe altul. În acest sens, cea mai populară şi mai cunoscută este teoria frustrare-agresivitate, formulată de J.

Dollard, care pleacă de la două postulate:

tipul drogului, mărimea dozei şi dacă subiectul este sau nu realmente ameninţat şi pus în pericol; materialul sexy şi pornografic, care este accesibil oricărei categorii de vârstă în forma imaginii (poze din reviste, dar mai ales filmul, caseta video), în formă scrisă (reviste, cărţi).

Din a doua categorie, cele mai grave forme de manifestare a agresivităţii în cadrul familiei sunt bătaia şi incestul cu consecinţe extrem de nefavorabile asupra procesului de dezvoltare şi maturizare psihocomportamentală. Din nefericire, în viaţa de zi cu zi pe multe meridiane ale globului, bătaia este frecvent folosită, luând

uneori forme extrem de grave, provocând copiilor leziuni corporale şi chiar decesul. Violenţa manifestată în cadrul familiei şi, mai ales, asupra copiilor a atras de mult atenţia specialiştilor care, la rândul lor, au încercat să evidenţieze structurile de personalitate specifice celor care maltratează copiii, mecanismele şi dispozitivele motivaţionale care susţin asemenea forme de conduită, consecinţele imediate şi de perspectivă asupra sănătăţii fizice şi psihice a copiilor supuşi unui asemenea tratament.

Din cea de-a treia categorie se distinge în special violenţa expusă prin intermediul televiziunii şi presei. Foarte multe cercetări efectuate au condus la concluzia că vizionarea scenelor şi imaginilor cu violenţă este asociată cu comportamentul agresiv.

Au existat chiar şi încercări de a scoate în *”"^gt~]

evidenţă procesele care explică modul în care ^^^

violenţa expusă de mass-media stimulează creşterea agresivităţii (Baron şi Byrne, 1991). Acestea ar fi următoarele:

expunerea la violenţă slăbeşte inhibiţiile spectatorilor privind angajarea în asemenea comportamente.

Raţionamentul ar fii: „dacă aceste persoane pot să facă, atunci pot şi eu”; expunerea la violenţă oferă privitorilor noi tehnici de a-i ataca şi vătăma pe alţii. Şi asemenea comportamente odată achiziţionate tind să fie utilizate în contexte potrivite; urmărirea altor persoane, angajate în

acţiuni agresive, poate influenţa cognifiile privitorilor în câteva moduri: 1. asemenea materiale pot activa gândurile şi imaginile agresive, acestea fiind disponibile în sistemul cognitiv al privitorului; 2. expunerea la filme şi emisiuni de televiziune agresive pot întări şi activa scenariile referitoare la agresivitate – idei despre ce evenimente s-ar putea întâmpla sau sunt potrivite într-un mediu dat; expunerea continuă la violenţă prin mass-media poate reduce sensibilitatea emoţională la violenţă şi la consecinţele sale.

tipul de personalitate, în special tipul A, ce se caracterizează mai ales prin: extrem de competitiv; tot tim pul grăbit (pe fugă); în încearcă să faci o mică statistică. Câţi dintre colegii tăi de clasă aparţin tipului A de personalitate şi câţi tipului B? Tu în ce categorie te încadrezi? Ce consecinţe ar apărea asupra conduitei clasei dacă raportul ar fi exact invers?

special iritabil şi agresiv.

Acest tip este complet opus tipului B. În urma cercetărilor efectuate, s-a demonstrat că cei ce aparţin tipului A tind să fie mult mai agresivi, într o paletă mai largă de situaţii, decât cei ce aparţin tipului B; diferenţele de sex; toate statisticile privind infracţiunile arată în mod clar că bărbaţii sunt mult mai agresivi decât femeile. Cu toate acestea sunt autori care atrag atenţia asupra faptului că diferenţele dintre sexe privind comportamentul agresiv depind în mare măsură de rolurile şi de practicile de socializare. De exemplu, dacă stereotipurile tradiţionale privind

masculinitatea şi feminitatea continuă să descrească, diferenţele dintre sexe privind agresivitatea pot descreşte. Şi invers, dacă asemenea stereotipuri persistă sau chiar pot să se întărească, atunci diferenţele dintre sexe privind agresivitatea este de aşteptat să se accentueze; 'frustrarea – se menţine ca una dintre cele mai frecvente surse de influenţare a agresivităţii; atacul sau provocarea directă, fizică sau verbală, ce atrage, de cele mai multe ori, răspunsul agresiv al celui vizat şi, nu de puţine ori, şirul răzbunărilor devine practic nesfârşit; durerea fizică şi morală poate duce la creşterea agresivităţii; căldura – foarte multe cercetări au constatat o legătură directă între temperaturile înalte şi manifestarea agresivităţii; aglomeraţia, în mijloacele de transport, în dormitorul unui cămin de colegiu, în casa de locuit etc, apare în calitate de agent stresor şi poate creşte agresivitatea; alcoolul şi drogurile – nu numai în rândul specialiştilor, dar şi al nespecialiştilor este recunoscut faptul că alcoolul, consumat mai ales în cantităţi mari, se constituie într-un important factor de risc în comiterea unor acte antisociale bazate pe violenţă. De asemenea, drogurile pot determina comportamentul agresiv, însă în ce măsură se poate realiza acest lucru depinde de mai mulţi factori, cum ar fi:

c) Reducerea efectelor învăţării sociale.

Pentru a preveni imitarea şi învăţarea comportamentului agresiv, trebuie evitat pe cât posibil contactul copilului cu modelele de conduită agresivă. De asemenea, în munca educativă

trebuie insistat pe direcţia realizării unor „frâne agresivo-inhibitive” care să-l ferească pe subiect din interior de angajarea în confruntări de natură agresivă. Un obiectiv central al muncii educative îl constituie formarea unui model de tip „conduită amânată” care în urma raţionalizării situaţiei conflictuale, a efectelor şi consecinţelor posibile îl ajută pe subiect să nu dea curs imediat oricărei provocări de natură agresivă. Desigur, munca educativă desfăşurată atent şi temeinic conduce la formarea mai generală a unor deprinderi şi abilităţi de raportare şi comunicare interpersonală şi socială, la formarea unor capacităţi empatice şi a unor aptitudini pentru parteneriat, toate acestea funcţionând la rândul lor ca mijloace de frânare şi de reducere a tendinţelor de adoptare a comportamentului agresiv.

d) Alte tehnici pentru reducerea agresivităţii sunt menţionate de către Baron (1983):

expunerea la modele nonagresive; persoanele expuse la asemenea modele au demonstrat mai târziu niveluri mai scăzute Salvarea de la înec, model nonagresiv ale agresivităţii, chiar dacă erau provocate; formarea unor deprinderi sociale pozitive, cu ajutorul cărora să-şi exprime dorinţele faţă de alţii, să se autoexprime şi să manifeste sensibilitate faţă de stările emoţionale ale altora; răspunsuri incompatibile: starea afectivă pozitivă ca mijloc de reducere a supărării; această tehnică se bazează pe principiul: este imposibil să te angajezi în două răspunsuri incomaptibile sau să trăieşti simultan două stări emoţionale incompatibile. Concret, când unor persoane

supărate li se induc reacţii sau stări emoţionale incomaptibile cu supărarea sau agresivitatea (de exemplu, empatie, umor etc), acestea vor arăta niveluri reduse ale agresivităţii.

VI Personalitatea în contextul vieţii sociale

4.8. Modalităţi de prevenire şi redu cerea a agresivităţii

Agresivitatea nu este un răspuns automat, programat, de aceea ea poate fi prevenită sau cel puţin redusă. Sunt cunoscute deja unele căi propuse.

a) Catharzisul (una dintre cele mai vechi), legat de aşa-numitul „model hidraulic” (energia agresivă acumulată ca urmare a impulsurilor instinctuale sau a frustrării resimte nevoia descărcării); trebuie găsite însă modalităţile de descărcare a tensiunii emoţionale şi de reducere a pornirii către conduita agresivă.

Cel mai frecvent întâlnite par a fi următoarele:

consumarea tendinţei agresive la nivelul imaginarului, al fanteziilor (teorie dezvoltată de S.Freud); angajarea în acţiuni violente efective, dar fără consecinţe antisociale: practicarea unor sporturi, agresivitate faţă de obiecte neînsufleţite (idee anticipată deja de Platon).

Cercetările experimentale mai noi au condus însă, după cum s-a mai menţionat, la concluzia cvasigeneralizată potrivit căreia modalităţile de substituire a comportamentului agresiv nu conduc la o reducere a violenţei, ci dimpotrivă la o potenţare şi o intensificare a ei.

b) Pedepasa, care este folosită din cele mai

vechi timpuri şi în cele mai diverse forme.

De cele mai multe ori, ea se aplică în urma manifestării agresivităţii, în vederea sancţionării acesteia şi, totodată, cu intenţia clară de a preveni repetarea actelor de violenţă.

Pedepsele pot fi instituţionalizate (cum ar fi cazul sancţiunilor juridice) şi neinstituţionalizate (cum ar fi cele din cadrul familiei).

După unii autori, pentru ca pedepsa să fie eficientă, trebuie să fie îndeplinite câteva condiţii şi anume:

pedepsa trebuie să fie promptă – trebuie să urmeze cât mai repede posibil agresivităţii; trebuie să fie intensă – adică să aibă o magnitudine suficientă pentru a fi adversativă pentru cei care ar putea să o primească; trebuie să fie probabilă – probabilitatea ca ea să urmeze acţiunile agresive trebuie să fie destul de mare.

1. Cercetările de psihologie socială arată că oamenii nu-s mai puţin dispuşi să-i ridice de pe trotuar pe cei doborâţi de băutură, să-i însoţească pe nevăzători, să-i sprijine pe cei oribil mutilaţi.

Care credeţi că ar putea fi explicaţia? Dintre cele trei teorii ale comportamentului de ajutorare prezentate, care credeţi că se potriveşte cel mai bine? Explicaţi de ce.

2. În 1964, o tânără a fost omorâtă în stradă sub privirea a 73 de persoane. Nimeni nu a intervenit, nu a dat telefon la poliţie, deşi privea scena de la ferestrele apartamentelor.

Cum explicaţi acest fenomen aparent

inexplicabil?

3. Dacă aţi avea putere de decizie, ce tipuri de emisiuni de televiziune aţi recomanda pentru tineri? De ce?

4. Daţi exemple de comportamente agresive valorizate de societate.

5. Prezentaţi argumente în baza cărora practicarea unor sporturi devine un mijloc de reducere a agresivităţii.

6. Prezentaţi argumente în baza cărora să demonstraţi că agresivitatea şi violenţa sunt înlăturate prin adoptarea „conduitei amânate”.

7. Ce ar trebui să facă şcoala pentru reducerea agresivităţii şi violenţei?

8. Un om se deplasează cu maşina, el afirmând că întotdeauna ajută pe oricine se află în nevoie. La o cotitură, cineva îi face semn să oprească, dar el nu răspunde, spunând ulterior că a procedat aşa de teamă să nu fie păcălit de un răufăcător. A aflat apoi că persoana respectivă a decedat datorită lipsei de ajutor.

Ce putem spune despre atitudinile lui sociale?

9. De câte ori făcea ceva rău nepotul său, bunicul bătea un cui într-o uşă de lemn.

Când s-a umplut uşa, bunicul i-a arătat-o nepotului, acesta promiţând ruşinat că va face de acum înainte numai lucruri bune. Bunicul i-a promis că pentru fiecare faptă bună va scoate câte un cui. Când au fost scoase toate cuiele, nepotul a exclamat în culmea fericirii: „Vezi, bunicule, nu mai este niciun cui!” Şi atunci bunicul i-a răspuns: „Da, într-adevăr, nu mai este niciun cui, dar au rămas găurile...”

încercaţi să surprindeţi tâlcul spuselor bunicului.

159

CUPRINS

Scrisoare deschisă pentru elevi (M. Zlate) 4
I. Introducere 7
1. Psihologia ca ştiinţă (M. Zlate) 7
2. Psihicul şi ipostazele lui (M. Zlate) 13
II. Procesarea informaţiilor 21
1. Senzaţii (Tinca Creţu) 21
2. Percepţii (Tinca Creţu) 29
3. Reprezentări (Tinca Creţu) 36
4. Gândirea (M. Aniţei) 41
5. Memoria (M. Zlate) 52
6. Imaginaţia (Tinca Creţu) 60
III. Stimularea şi energizarea comportamentului 66
1. Motivaţia (M. Zlate) 66
2. Afectivitatea (M. Zlate) 73
IV. Reglarea psihică a comportamentului 80
1. Comunicarea şi limbajul (M. Aniţei) 80
2. Atenţia (N. Mitrofan) 88
3. Voinţa (M. Aniţei) 93
V. Personalitatea – ca mecanism psihic integrator 98
1. Conceptul de personalitate (M. Zlate) 98
2. Temperamentul (M. Aniţei) 103
3. Aptitudinile (N. Mitrofan) 109
4. Caracterul (M. Aniţei) 115
5. Inteligenţa (N. Mitrofan) 122
6. Creativitatea (N. Mitrofan) 128
VI. Personalitatea în contextul vieţii sociale 132

1. Etape în dezvoltarea personalităţii (Tinca Creţu) 132
2. Relaţiile interpersonale şi rolul lor în formarea personalităţii (M. Zlate)... 138
3. Imaginea de sine şi de altul: rolul lor în dinamica personalităţii (T. Creţu).. 146
4. Atitudinile şi comportamentele proşi antisociale (N. Mitrofan) 152